SVERGE OCH RYSSLAND 1595-1611

TVISTEN OM ESTLAND, FÖRBUNDET MOT POLEN, DE RYSKA GRÄNSLANDENS ERÖFRING OCH DEN STORA DYNASTISKA PLANEN

AKADEMISK AFHANDLING AF HELGE ALMQUIST

UPPSALA 1907 ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta är Helge Almquists doktorsavhandling från 1907. Han fortsatte sedan att skriva fler böcker om förhållandet mellan Sverige och Ryssland. Boken digitaliserades i januari 2006 vid Harvard University av Google och har senare **kopierats till Internet Archive**, varifrån den kopierades till Projekt Runeberg i augusti 2016 för att OCR-tolkas och korrekturläsas.

Inledning.

Föreliggande afhandling var ursprungligen ämnad att gifva en skildring af de svensk-ryska förvecklingarna under åren 1609— 1613, från fördraget i Viborg till den stora dynastiska planens definitiva uppgifvande från svensk sida och den inträdande krigiska konflikten med det nya moskovitiska tsardömet. Bristen på framställningar af dessa förvecklingars förhistoria tvang mig dock till arkivforskningar äfven rörande föregående period, och jag fann snart, att den naturliga utgångspunkten måste blifva Teusinafredens afslutande. Det för tiden 1595—1609 småningom allsidigt genomgångna svenska källmaterialet befanns vara af det intresse, att det motiverade en bredare skildring af Karl IX:s ryska politik i dess sammanhang. Jag har med bibehållande af samma proportioner fortsatt den fram till årsskiftet 1613—14, som alltjämt synes mig vara den naturligaste slutpunkten. Af praktiska skäl framlägges nu endast den första och större delen af detta arbete, men jag hoppas med det snaraste kunna utgifva äfven den senare, som bland annat skall söka från nya synpunkter belysa den intressanta frågan om Sverges ställning till tsarvalet 1613 och dess förberedelser. Att vid år 1611 göra ett afbrott i framställningen är fullt försvarligt icke blott med hänsyn till tronskiftet i Sverge, som bragte den dynastiska frågan i ett nytt läge, utan också vid betraktande af förhållandena i Ryssland, där samtidigt det första landtvärnet (Lja-punovs) småningom aflöstes af det andra (Pozjarskijs).

Mina långvariga arbeten i riksarkivet låta mig sålunda hoppas, att jag uttömt där befintligt material rörande mitt ämne för tiden 1595—1613. Som särskildt för krigsåren 1609—1613 mycket har gått förloradt och de bevarade fragmenten icke alltid äro lätta att kombinera, har jag låtit mig angeläget vara att på annat håll fullständiga materialet. Mina upprepade studiebesök i Dorpats universitetsbibliotek ha gifvit mig tillfälle att genomgå de där förvarade De la Gardieska papperen, som för vissa delar af framställningen varit af grundläggande betydelse. Under min vistelse i Moskva år 1905 fann jag i anslutning till min ursprungliga plan endast anledning att i utrikesministeriets därvarande arkiv undersöka det relativt obetydliga, delvis redan af andra (Waaranen) begagnade materialet för tiden 1609—1613. För den tidigare perioden finnas sålunda därstädes af mig icke använda källor, som emellertid ingalunda äro särdeles rikhaltiga och om hvilkas innehåll befintlig litteratur i någonVIII

mån gifver ett begrepp. Ringa utbyte har jag haft af mina studiebesök i Rëvals stadsarkiv och Lunds universitetsbibliotek.

Vid sidan af otryckta källor har den mycket rikhaltiga ryska och polska litteraturen varit af utomordentlig betydelse för mitt ämne. Den är naturligtvis endast delvis tillgänglig i svenska bibliotek, men jag tror mig genom bokinköp och biblioteksstudier under mina resor i Ryssland ha bragt det därhän, att intet viktigare arbete och relativt få mer efemära publikationer förblifvit mig okända.

Det torde vara lämpligt att här i hufvuddragen redogöra såväl för de viktigaste arkivalierna som för litteraturens utvecklingshistoria. Därvid skall jag också något beröra frågan om den förste falske Dmitrijs person, på hvilken historieskrifningen så länge koncentrerat sitt intresse. Och dock är detta problem endast ett af de många, hvilka möta vid studiet af den epok, som af ryssarna sedan gammalt benämnes förvirringens tid (smutnoje vremja).

Hvad först det svenska arkivaliska materialet angår, är detta i hög grad splittradt. Riksarkivet äger naturligtvis i riksregistra-turets långa rad af årgångar en oskattbar, redan af Forsten använd källa för kännedomen om den svenska regeringens ryska politik; bland de af Waaranen utgifna där hämtade brefven rörande Finlands historia beröra åtskilliga förhållandet till Ryssland. Registraturet kompletteras af konceptsamlingen samt af de där (och för en senare tid i Dorp. UB.) befintliga kungliga originalskrifvelserna. Dateringen i riksregistraturet är icke alltid pålitlig och kan för skrifvelser till de ryska tsarerna korrigeras med ledning af de uppgifter, som Bantysj-Kamenskij meddelar i sin i böljan af 1800-talet tillkomna, först på 1890-talet tryckta resonnerande förteckning öfver diplomatiska handlingar i utrikesministeriets arkiv i Moskva (Obzor vnesjnich snosjenij IV). De olika serierna af inlöpande skrifvelser förete som vanligt betydliga luckor och synas ofta vid första påseendet endast bringa en mängd osammanhängande notiser. För historien om de diplomatiska förbindelserna och handelsförhållandena erbjuda ståthållarnas i Narva (Per Stolpes, Samuel Nilssons, Philip Schedings) skrifvelser (bland Ingrica) ett utmärkt, i någon mån redan af Rogberg användt material, som dock tyvärr endast delvis är bevaradt. Liksom dessa skrifvelser redogöra för de svenska myndigheternas mellan-hafvanden med de ryska vojvoderna i Ivangorod, har man att i ståthållarnas i Viborg rapporter söka motsvarande upplysningar om de jämsides löpande, visserligen icke fullt så lifliga förbindelserna med tsarens befallningsmän i Nöteborg och Kexholm. Tyvärr äger man i behåll endast de sparsammaste rester af dessa ståthållares (Axel Ryninge, Arvid Tönnessons) skrifvelser till Karl IX och hans tromän. — Under hela den behandlade perioden, äfven krigsåren, ersättas de i många fall förlorade skrifvelserna till konungen af de intimare hållna, ofta högst intressanta brefven till kanslitjänstemän (Peder Nilsson, Erik Elfsson). Handlingarna rörande svenska beskickningar till Moskva eller till ryska gränsen äro inordnade blandIX

Muscovitica\ med få undantag (såsom legationsberättelserna från år 1601 och 1609) äro de dock så fragmentariska, att de fordra ständig belysning från andra källor. En särskild ställning intaga de till samma samling hörande, från 1595—1596 mycket fylligt bevarade gränshandlingarna. De egentliga traktaterna finnas nästan endast i tämligen tillförlitliga afskrifter i olika delar af samma samling; ett och annat torde vara att tillägga till Rydbergs edition i Sverges Traktater V. För i59o:talet äro två enskilda samlingar af betydelse, främst Gödik Finkes registratur, delvis utgifvet af Grönblad och användt af Yrjö-Koskinen, men i någon mån också Tavästsamlingen. — De bevarade knapphändiga källorna för den egentliga krigshistorien äro samlade i en bunt Handlingar rörande ryska kriget 1609—hvarjämte i Krigsarkivet finnes en liten samling räkenskaper.

Af De la Gardies rikhaltiga faltarkiv ha högst betydliga rester bevarats, ehuru dessa numera icke äro att söka inom Sverges gränser. I slutet af 1700-talet fördes de till godset Emmast på Estland af en då lefvande medlem af ätten och kommo efter skiftande öden år 1848 till Dorpats universitetsbibliotek. Största delen af samlingen katalogiserades trettio år senare af Joh. Lossius (Die Urkunden der Gr af en de Lagar die, Dorpat 1882); en mindre del, som ansågs ha förkommit, påträffades år 1891 och föranledde ett katalogsupplement af V. Cordt (fz semejnago ar chiva grafov De-la- G ar diy Dorpat 1892). Denna senare del har för mitt ämne visat sig vara af ännu större betydelse än den förra; särskildt viktiga äro dels en kopiebok, innehållande De la Gardies rapporter till konungen för tiden dec. 161 o—dec. 1611 och hans till ryska myndigheter utgångna skrifvelser för tiden juni 1610—juli 1611, dels också Evert Horns originalbref till De la Gardie för tiden sept. 1610—okt. 1614 (se Cordt 10 f., 35 f.) De relativt fataliga ryska urkunderna i den De la Gardieska samlingen ha år 1896 utgifvits af G. Sabler.

I fråga om de ryska arkivalierna har jag redan omnämnt, att jag i utriksministeriets arkiv genomgått de (i serien Sjvedskija dela inordnade) aktstyckena för tiden 1609—1613. Från den tidigare epoken har jag sedermera skaffat mig en tillförlitlig afskrift af det säkerligen historiskt mest viktiga dokumentet, den för öfrigt endast ofullständigt bevarade legationsberättelsen (s t at ej nyj spisok) af år I599- — Af det ryska arkivmaterialet rörande «förvirringens tid» är för öfrigt det väsentliga länge sedan tillgängligt i mer eller mindre tillfyllestgörande urkundspublikationer; minst har man bekymrat sig om de diplomatiska aktstyckena (de i Pamjatniki diplomatitjeskich snosjenij tryckta, hvilka angå förhållandet till kejsaren, äro naturligtvis af ringare intresse än de, som röra Sverge och Polen). Af dessa urkundspublikationer är den af kanslern grefve Rumjant-sev föranstaltade ståtliga Sobranie gosudarstvennych gramot i dogo-vorov (II, 1819) tvifvelsutan ett för sin tid utmärkt arbete; man har bemödat sig att troget återgifva textens egendomligheter (utan att upplösa förkortningarna), men har begått det svåra felet att icke angifva akternas proveniens (jfr denna afh. s. 250 n.). Sedan påX

<ien om Rysslands historia högt förtjänte P. Strojevs initiativ en särskild kommission år 1829 utsändts af vetenskapsakademin för att genomforska de ryska provinsarkiven, framför allt klosterbiblioteken, samlades småningom ett betydande handskriftsmaterial, som år 1836 böljade utgifvas i Akty sobrannye v bibliotekach i archivach Rossijskoj Imperii archeografitjeskoju expeditsieju (II, 1836, omfattande tiden 1598—1613). Detta verk skiljer sig i afseende på editionsmetoden bestämdt från SobrGG, texten är normaliserad (med upplösta förkortningar), och akternas proveniens är i hvarje särskildt fall angifven. Bland aktstyckena beröra några direkt Rysslands förhållande till Sverge, och svenska kungabref ha kunnat aftryckas efter handskrifter i dess aflägsnaste landsändar (jfr denna afh. s. 137). — Det material rörande förvirringens tid, som sålunda gjorts tillgängligt för forskningen, fann snart på oanadt sätt en högst betydelsefull tillökning. Helsingfors-professorn S. V. Soloviev (ej att förväxla med den bekante historikern i Moskva) böljade sommaren 1837 en serie studieresor till Sverge, först på enskildt initiativ, senare med officiellt uppdrag, för att undersöka i Riksarkivet och på andra håll befintliga källor till Rysslands historia. Därvid påträffade han (1838) icke blott originalmanuskriptet till Kotosjichins arbete i Uppsala universitetetsbibliotek, utan hade också lyckan att, såsom han själf uppgifver, genom köp från enskild person förvärfva en stor samling ryska handskrifter rörande förvirringens tid. Såsom Archeografiska kommissionens stipendiat öfver!ät han till densamma sina handskriftsskatter, och sedan dessa granskats af kommissionens medlem Berednikov och befunnits med all sannolikhet härröra från det gamla vojvodarkivet i Smolensk och de förskingrade fältarkiven i Tusjino och J. P. Sapiehas läger, blefvo de nässtan fullständigt tryckta i de af kommissionen utgifna Akty istoritje-skie (II, 1841, omfattande tiden 1598—1613; utgifna efter samma principer som AktyAE). Under sina fortsatta forskningar i Stockholm, Köpenhamn och svenska landsortsstäder (1839) fann Soloviev i Riksarkivet en samling ryska handskrifter från tiden för svenskarnas herravälde i Novgorod, men måste i brist på tid uppskjuta deras noggranna undersökning till nästa år. Han kunde i självfva verket år 1840 till kommissionen öfverlämna icke blott afskrifter af en del viktiga akter rörande Novgorods mellanhafvanden med Sverge under åren 1611—1615 (ännu befintliga i RA), utan också i original en del handlingar från samma och äldre tid, hufvudsakligen af kameralt innehåll. De förra lät kommissionen trycka i Dopolnenija k aktam istoritjeskim (I—II, 1846), de senare bestämdes till intagande i ett motsvarande supplement till de af kommissionen likaså utgifna Akty juriditjeskie.1 De sålunda under tiden 1819—1846 i olika samlingar publicerade urkunderna rörande

1 Om Solovievs forskningar i Sverge kunna upplysningar hämtas i Archeografiska Kommissionens numera offentliggjorda protokoll (ProtokoJy zaseda-nij Archeografitjeskoj Kommissii I, 169 f., 343 f., 349 f., 367 £, 383 f., 416 f., 483 f., 537 £, 578 f.; II, 17 f., 112 f.)XI

förvirringens tid ha kommit att utgöra det väsentliga, åter och åter citerade källmaterialet för tidens ryska historia, ehuru urkundsut-gifvandet (t. ex. i Cten OIDR) naturligtvis icke har afstannat Riksarkivets samlingar, af ryska urkunder ha i senare tid undersökts af andra ryska forskare; Jakubov har (1890) katalogiserat den stora samlingen af kamerala handlingar från tiden för svenskarnas herravälde i Novgorod (i Extranea)\ Gotie har (1898) undersökt de bevarade resterna af vojvodarkivet i Smolensk (från år 1611, i Skokloster samlingen). Ingendera af dessa samlingar har befunnits äga betydelse för det ämne, som jag i föreliggande arbete behandlar.

För publicerandet af de polska arkivalier, som mer eller mindre direkt angå förvirringens tid i Ryssland, har icke mycket blifvit åtgjordt. De ha splittrats mellan olika ryska och polska arkiv, och i många fall ha de varit för forskningen otillgängliga. Hvad som trots allt kunnat publiceras i Archiivum dornu Radziwillöw och Archiwum dornu Sapiehàw har icke varit alldeles utan betydelse för mitt ämne. Om de polska arkivens innehåll ha Hirschbergs arbeten (Dymitr Samo-zwaniec, Maryna Mniszchöwnà) gifvit något begrepp; om de ryska arkivens ännu rikare skatter finner man sparsamma antydningar, hvilka anspela äfven på rent svenska förhållanden, i Zjukovitjs utmärkta, visserligen annars aflägset liggande arbete (Sejmovaja borba pravos-lavnago zapadnorusskago dvorjanstva I, II: 1, 1901—1903). På närmare håll finnes emellertid en polsk handskriftsamling, som utgör en ovärderlig källa för kännedomen om Polens och Rysslands historia under början af i6oo:talet. Det är den polske kronkanslern och ärkebiskopen Laurentius Gembickis i Riksarkivet förvarade brefväxling, hemförd till Sverge under Karl X Gustafs krig och hittills af forskare knappt använd.1 Om mitt ämne direkt rört Polens och Rysslands märkligt sammanflätade historia under denna period, skulle jag haft anledning att citera denna urkundssamling på hvarje sida. Men äfven för Sverges vidkommande har den flerstädes varit af direkt intresse, och för vinnande af en intimare kännedom om förvecklingarna i Ryssland har den varit mig till stor hjälp.

Utom urkundernas vittnesbörd äger man från samma tid en mängd memoarer och samtida historiska skildringar. Bland svenskar kan utan tvifvel Petrus Petrejus (Per Persson) främst göra anspråk på omnämnande, om också hans förtjänster från rent historisk synpunkt torde förtjäna ett mindre mått af erkännande, än han hittills åtnjutit.2 Hans första hithörande arbete Een wiss och sannfärdigh

1 Laurentius (Wawrzvniec) Gembicki (1559—1624), en frände till Jan Zamojski, var en tid konung Stefans sekreterare, fick plats i kronkansliet 1595, betroddes med en riktig beskickning till Rom 1596, blef biskop i Kulm 1600, kronkansler 1609—1613, biskop af Kujavien samma år, ärkebiskop af Gnesen efter Baranowski 1615: han var sålunda en af de mest betrodde statsmännen i Sigismund llLs tid.

* T. ex. hos Schück, Svensk Litteraturhistoria,, I, 442 f. — Efter Adelungs mislyckade föredöme (II, 210, 238) tala utländska forskare (Waliszewski, Stjepkin) alltjämt om två olika svenska krönikeskrifvare: Petrus Petrejus och Peter Paterson!!XII

berättelse om några förändringar ... i Storfur stendömet Muskonr . . . (1608) stod säkerligen i sammanhang med den svenska regeringens sedan år 1606 framträdande tendens att upplysa opinionen om de polska jesuitintrigerna i Ryssland.1 På sin beskickningsresa i6g8 hade han utan tvifvel, trots den moskovitiska seden att hålla främmande sändebud i sträng afskildhet, kunnat samla material för en sådan skildring. Under förnyade uppdrag af samma art (jfr denna afh. s. 176, 230) fick han tillfälle att öka sin kännedom om ryska seder och politiska förhållanden, men i hans år 1615 utkomna vidlyftiga Rysslandsskildring Regni muschovitici sciographia äro de litterära påverkningarne ännu skönjbarare. Rysslands topografi är skildrad efter Herberstein (Rerum Moscovitarum commeritar ii, 1549), dess historia under Ivan den förskräcklige efter Oder-born (Johannis Basilidis magni Moschoviæ ducis vita, 1585), den sedan Dmitriernas framträdande pågående omstörtningan väsentligen efter den baltisk-ryske kronisten Bussow (se nedan), dess seder och bruk och äldre historia delvis efter samme Herberstein. Endast efter noggrann undersökning kan man våga tillskrifva vissa, icke obetydliga partier Petrejus' egen ingifvelse, men hans friska uppfattning och originella stil gifva dock hans arbete, äfven som helhet, en rangplats i tidens icke alltför rika svenska litteratur. Att hans litterära metod var tidens vanliga och ingalunda kunde anses otill-låtlig, bevisas bäst af ett annat arbete, som Petrejus för öfrigt använde för den senare, tyska upplagan af sitt verk (Leipzig 1620). Det var den tyske, i svensk tjänst anställde fältprästen Mathias Schaums 1614 utgifna, till omfånget ringa, men till innehållet delvis värdefulla Tragoedia Demetrio-Moscowitica. Dess största, inledande parti är visserligen endast en nästan ordagrann upprepning af Petrejus' första historiska broschyr; i en senare del meddelar han däremot en kortfattad, men märkligt pålitlig skildring af den svenska fältharens Öden från slaget vid Klusjino till Novgorods eröfring. Schaum har uppenbarligen fört anteckningar om fälttåget, i hvilket han själf deltog, och rent historiskt gifver måhända hans arbete mer behållning än Petrejus' digra, men från många håll lånade Rysslandsskildring. — Af jämförelsevis ringare

intresse äro de kortfattade memoarer, i hvilka två af tidens mångfrestande condottierer nedlagt sina hågkomster från de svenska tjänsteåren. Den ene är engelsmannen Brereton, som meddelar ett och annat från Horns fälttåg i Ryssland mars—juni 1610, men för öfrigt har endast förvirrade och orimliga uppgifter om ryska förhållanden; den andre är fransmannen Laville, hos hvilken man finner fragmentariska upplysningar om Ladogas eröfring och uppgifvande år 1610—1611.

Bland andra utländska kronister kunna här endast nämnas de två märkligaste, holländaren Massa och den till Lifland, sedermera till Ryssland öfverflyttade tysken Bussow, hvilka för öfrigt båda på olika sätt hade förbindelser med Sverge. Massa vistades som köpman i Ryssland under åren 1601 —1609, återvände senare med officiellt uppdrag, ställde

1 Jfr denna afh. s. 102.XIII

på i62o:taiet sina tjänster äfven till Sverges förfogande och upphöjdes till svensk adelsman. Vid sidan af utgifna geografiska arbeten efterlämnade han en först år 1866 tryck: skildring af Rysslands historia från tsar Ivans tid till tsar Vasilijs. utmärkt genom målerisk fyllighet i framställningen, noggrannhet i uppgifter och själfständig sakkunskap. Den har därför blifvit erkänd som en af de förnämsta källskrifterna för tidens historia; endast Pierlixg, som måhända känt sig tillbakastöti af dess polemiskt protestantiska synpunkter, har sökt väcka tvifvelsmål om dess värde och naturligtvis kunnat påvisa fel i framställningen af den förste falske Dmitrijs tidigare öden.1 Den andre af dessa kronister, Konrad Blssow, var en tid bosatt i Narva, men sällade sig snart till de lifländska lycksökare, som tsar Boris förstod att locka på sin sida och använde som verktyg för sina anslag mot deras hemland (jfr denna afh. s. 77 f.). Sedan han i Ryssland sökt skydd undan den från svensk sida hotande näpsten, blef han på nära håll vittne till omstörtningsperiodens olika skiften och nedskref en år 1612 fullbordad skildring af dessa. Han är liksom Massa väl underrättad och älskar liksom han den måleriska detaljen, men han äger knappast holländarens breda vederhäftighet och kan stundom misstänkas för lust att fabulera. Hans krönika har alltifrån Petrejus' tid varit flitigt använd af skribenter och forskare; ännu den kritiske Stjepkix finner hans uppgifter i det hela vara trovärdiga och beaktansvärdt2

Den polska litteraturen omfattar en mängd memoarer och dag-"böcker från tiden för de polska invasionerna i Ryssland. 3 Kronhetmanen ZoLKiEwsKis verk om det ryska kriget, halft memoar, halft pragmatisk historia, åtnjuter sedan gammalt anseende för vederhäftighet och stilistiska förtjänster,; småningom torde forskningen äfven där kunna påvisa de brister, som synas oskiljaktiga vid hvarje memoarverk (jfr denna afh. s. 204 n. 4). Mer af direkt intresse för Sverges vidkommande erbjuda den tusjinske ryttmästaren Marchockis anteckningar, som å andra sidan visserligen sakna den ledandes öfverblick öfver händelserna; mer afsides ligga den i republikens tjänst anställde Maskiewicz's skildringar från den polska ockupationen af Moskva och dess förhistoria. Det största värde som pålitlig historisk källa äger den dagbok, som

1 Pierlixg, Iz smutnago vremeni\ 145 f. Om Massas lif och verk se också vax der Lindes inledning till hans Histoire des guerres de la Mascame och de utförliga uppgifterna hos Cordt, Otjerk snosjemj Moskovskago gosudarstva s respublikoju Soedinennych Xiderlandav (inledning till Sbøm RIO CXVI).

* Stjepkix, IVer war Pseudodemetrius D (Archiv £ slav. Phil. XXII, 5>o\ Om Bussows lif och verk, se Adeluxg, Vbersickt der Reisenden in Russland, II, 46 f. (torftigt och delvis oriktigt).

* »Die polnische Memoirenlitteratur ist am 26. Mai 1606 geboren worden als der falsche Demetrius ermordet wurde und seine stolzen polnischen Hoch-zeitsgäste in langjährige Haft wanderten.» Bruckner, Geschichte der polnischen Litteratur (Leipzig 1901), s. 148.XIV

under åren 1608—1611 fördes af en hos den bekante Jan Piotr Sapieha anställd sekreterare och dag för dag skildrar ryttarhärens öden, dess stormiga öfverläggningar, de ständiga förhandlingarna med de maktägande i Moskva och med konung Sigismund vid Smolensk, de inlöpande budskapen från olika landsändar. Handskriften till denna Sapiehas dagbok är bevarad i RA (Skokloster-samlingen) och har först år 1901 fullständigt utgifvits af Hirschberg ; det märkliga arbetet var förut kändt och användt (af Kostomarov), men endast efter otillförlitliga

utdrag, tagna af en afskrifvare, innan handskriften kom till Sverge. Denna källa har varit mig till största nytta, särskildt för skildringen af fälttåget 1609—1610 och för upplysande af den svenska tronkandidaturens förhistoria. För en tidigare period har jag äfven för Sverges vidkommande funnit åtskilligt af intresse i den högst märkliga dagbok, som härrör från Waclaw Dyamentowski, en af Mniszechs följeslagare till Ryssland, hvilken efter katastrofen 17 maj 1606 liksom många af sina landsmän kona i rysk fångenskap och icke återvann friheten förr än i jan. 1609. Den har i korta utdrag begagnats och utgifvits af Szujski och Tur-geniev, men fullständigt har den tryckts först af Hirschberg år 1901, tillsammans med Sapiehas dagbok (Polska a Moskwa wpierw~ szej polowie wieku XVII), Man finner där i brokig omväxling alla. de budskap och rykten, som de fångna polackerna uppsnappade, om uppdykande pretendenter, om tatariska anfall, om svenskarnas rörelser vid gränsen och deras framgångar i Lifland, till sist om Skopins och undsättningshärens annalkande. Af mindre intresse för mitt begränsade ämne är en annan vidlyftig dagbok, förd under åren 1606—1608 af Stanislaw Niemojewski, hvilken såsom prinsessan Annas ombud reste till Moskva för att till Dmitrij afyttra en, del af hennes juvelsamling och hvilken efter 17 maj 1606 jämte några af sina landsmän förvisades till Bjeloozero. Hans anteckningar, utgifna först år 1899 af Hirschberg, äro af mindre mångskiftande art än Dyamentowskis, men rymma vid sidan af de förvisades långa, kuriösa böneskrifter till tsar Vasilij äfven intressanta sedeskildringar och historiska utblickar. Betydelse för krigshistorien ha ett par andra i dagboksform affattade relationer, den-ena tillskrifven den tusjinske fältöfversten Budzilo och omfattande-tiden 1603—1613, den andra nedskrifven af en deltagare i Sigismunds ryska härtåg och betitlad Wyprawa krola i. m. do Moskwy r.p. löop och omfattande åren iöoq—1610. De äro båda utgifna, af Archeografiska kommissionen i Russkaja istoritjeskaja biblioteka I.

Hvad den ryska litteraturen har att erbjuda af samtida historiska anteckningar faller delvis inom den från äldre tider fortsatta krönikelitteraturens ram. I den pskovska krönikan (jämte öfriga utgifven i den ännu oafslutade Polnoje sobranie russkich letopisej) finner man endast helt kortfattade anteckningar, som dock ha betydelse som tillförlitliga kronologiska hållpunkter. De novgorodska krönikorna åter innehålla bredt hållna skildringar af Novgorods eröfring: och Tichvins senare belägring; dessa ha af Hjärne gjorts tillgängliga på svenskt språk. Karaktären af memoarer ha i viss mårLXV

klosterförvaltaren Avramij Pai.itsyns 1 sedan gammalt berömda skildring af Troitsaklostrets öden under förvirringens tid och den nov-gorodske kanslitjänstemannen Ivan Timofejevs först år 1891 af Platonov utgifna »tidebok», hvars delvis värdefulla uppgifter döljas af en salvelsefull och krystad fraseologi, som gör dess läsning, äfven för ryska forskare, till en mindre angenäm möda. Båda voio för öfrigt tänkande iakttagare af den i Ryssland pågående omstörtningen, och deras försök att förklara denna ha ådragit sig forskningens allvarliga intresse.2 öfriga historiska anteckningar och samtida tendensskrifter, utgifna jämte Timofejevs tidebok af Platonov i Musskaja istoritjeskaja biblioteka XIII, erbjuda för mitt ämne hardt när intet af direkt intresse. — En särskild ställning intager den officiella rikskrönika, hvilken, bevarad i olika redaktioner {Letopir o mjatezjach, Letopis po Nikotiovu spisku VIII, Novyj letop i sets), alltid betraktats som en hufvudkälla för tidens historia. Platonovs undersökningar 3 ha gjort det sannolikt, att denna rikshistoria tillkommit omkring år 1630 och nedskrifvits af någon patriarken Filaret närstående person, i hvarje fall under de styrandes medverkan, till den officiella traditionens befästande och den nya dynastiens förhärligande. Platonov framhåller dess tendentiösa karaktär och exklusivt religiösa betraktelsesätt; en granskning af dess framställning i fråga om Sverges roll i de ryska förvecklingarna är ägnad att ytterligare skärpa detta omdöme. På åtskilliga punkter har den skapat en i grund förfalskad tradition, visserligen ofta i anslutning till äldre officiella tendensskrifter; denna framträder t. ex. i fråga om tsarvalet 1598, men ännu försåtligare vid skildringen af Mikael Roma-novs val och dess förhistoria. I brist på tillförlitligare källor, som måhända undanskaffades af den nya dynastiens historiografer, har denna rikskrönika måst tagas för god äfven af kritiska forskare (och är i själfva verket delvis af stort värde); de svenska och polska arkiven torde dock i sinom tid lämna material till ett betydelsefullt supplerande af dess uppgifter (jfr denna afh. s. 41, 268).

Medan den officiella ryska uppfattningen af tidens händelser kom till orda i rikskrönikans framställning, kunna inom den svenska och polska historieskrifningen Kobierzycki och Widekindi sägas i viss mån intaga

motsvarande plats. Redan år 1614 hade för öfrigt Johannes Messenius haft för afsikt att utarbeta en framställning af Sverges och Rysslands mellanhafvanden, förmodligen särskildt med hänsyn till senare tiders händelser;4 Petrejus' vidlyftiga arbeten äro icke historia, utan samtida krönika (se ofvan). I Polen gjorde vid århundradets midt Stanislaw Kobierzycki prins Vladislav till medelpunkt i en bredt lagd framställning af det ryska kriget {Historia Vladislai Poloniæ et Sueciæ principis, 1655); med stor skick-

1 Hans biografi är skrifven af Kedrov i ÖtenOIDR 1880: IV.

8 Stjepkin, Wer war Pseudodemetrius I? (Arch.f. slav. Phil. XXI, 578 f.),

8 Se särsk. Zurn MNP CCLVI, 133 f.

4 Ax. Oxenstiernas Skr. och Br. 1:2, 208.XVI

lighet och stilistisk konst gjorde han där ett.första försök att utnyttja de rikt flödande polska källorna, såväl Zolkiewskis memoarer som officiella aktstycken. Hans märkliga arbete, med sin praktfulla latinska retorik och sina klassiska anspelningar, har utöfvat ett beståndande inflytande på historieskrifningen; ännu Kostomarov står i stor skuld till den gamle polske historikern. Då svensken Johannes Widekindi något senare gick att skrifva samma tids historia (Thet swetiska i Ryssland tijo års krigz-historia, 1671), såsom officiell häfdatecknare och med tillgång till ett rikt, ännu oskadt material, sökte han med full rätt hos Kobierzycki sitt vetande om de ryska förvecklingarna och Polens andel däri. I dessa delar är Wide-kindis framställning ofta endast ett föga bemantladt lån från Kobierzycki; stundom visar han ansatser till kritik mot dennes alltför polsk-patriotiska synpunkter och drager andra källor till hjälp (Pe-trejus, inhemska relationer, för det inledande partiet särskildt ett historiskt utkast af Axel Oxenstierna); 1 stundom uppstår därigenom en osmält kompilation med kvarstående motsägelser. För framställningen af Sverges politik i Ryssland har han bedrifvit omfångsrika, men naturligtvis icke kritiska arkivstudier; vissa källor äro numera endast tillgängliga i Widekindis utdrag eller bearbetning (så t. ex. De la Gardies rapporter till konungen frän 1609 och större delen af 1610). Hans uppfattning är nykter, men tränger sällan fram till det väsentliga, och han brister ofta i noggrannhet och framställningskonst. Den svenska upplagan af hans verk bör jämföras med den senare latinska, emedan båda ofta fullständiga hvarandra. — Af öfriga svenska historiker, som i mer omfattande verk gifvit plats jämväl åt en framställning af de svensk-ryska förvecklingarna, kunna nämnas Loccenius (Historiæ Suecanæ . . . libri IX) och Pufendorf; särskildt den förre har i vissa detaljer själfständigt begagnat arkivaliska dokument, båda ha utöfvat inflytande på den ryska historieskrifningen (Stjerbatov, se nedan). Widekindis verk har icke, särskildt för Karl IX:s tid, ersatts af någon nyare, mer kritisk framställning från svensk sida; i ett par viktiga detaljfrågor föreligga två korta akademiska afhandlingar: Elof Tegnérs Om Sverges förbund med Ryssland under konung Carl IX och Södergrens Om Gustaf II Adolfs plan att blifva rysk czar. Den förra är från den synpunkt, som numera måste anläggas, nästan värdelös; den sedermera så framstående historikern har bortsett från allt arkivalisk material och endast sökt inpassa några af finnen Akiander öfversatta ryska aktstycken (traktaterna från 1609 i Akty Ist.) i Widekindis framställning. Södergrens afhandling har större värde, då författaren verkligen sökt och funnit ett och annat i de arkivaliska källorna; den faller dock väsentligen utom ramen för denna min afhandling. Senare har Hjärne genom öfversättningar fäst uppmärksamheten vid den novgorodska krönikeskrifningen och äfven i en kort skiss gifvit den första på ryska källor stödda framställningen af den politiska omstörtningen i Ryssland.

1 Axel Oxenstiernas Skr. och Br. 1:1, 239 f.XVII

Inom den ryska historieskrifningen har förvirringens tid småningom blifvit föremål för ett sällspordt intensivt studium, visserligen på grundval af ett ensidigt källmaterial och ofta med trånga synpunkter. Redan på tsar Peters tid fick den lämna en del af det material, genom hvilket den ryska regeringen i en politisk tendensskrift sökte påvisa Sverges urgamla oförrätter mot Ryssland (Sjafirovs Razsuzj-denie . . .); det är af visst intresse, att man dävid jämte andra akter också aftryckte Viborgsfördraget, hvilket naturligtvis framställdes såsom från svensk sida brutet. I liknande anda synes den en tid i Sverge fångne Mankievs (en tid furst Chilkov tillskrifna) utkast till en rysk historia vara affattadt.1 När under senare delen af i7oo:talet den ryska historieskrifningen, under påverkan af inflyttade tyska lärde, hade sina första betydande ansatser, blef äfven förvirringens tid i någon mån

föremål för djupare studier. Den stora rikskrönikan blef i tryck tillgänglig, och arkiven blefvo småningom delvis öppnade för enskilda forskares dock strängt kontrollerade arbeten. G. F. Müller sökte ställa sina flitigt excerperade kanslinotiser från tsar Boris' och Dmitrijs tid (Sammlung russischer Ge-schichte V, 1760) i sammanhang med både den ryska och den svenska traditionen (Petrejus, Widekindi). Stjerbatov följde i sin rikshistoria visserligen i det hela den officiella krönikan och synes icke ens ha tagit hänsyn till Widekindis arbete, men han inlade stor förtjänst genom att aftrycka och utnyttja en mängd viktiga, ur Utrikes-kollegiets arkiv hämtade aktstycken, däribland flere (icke blott traktaterna) rörande förhållandet till Sverge. Hans framställning har i mycket tjänat den ryska historieskrifningens förste erkände mästare, Karamzin (Istorija gosudarstva Rossijskago XI—XII, 1824—1826), till nyttig ledning,2 men denne fullföljde icke blott hans arkivstudier, utan skaffade sig också, i motsats till Stjerbatov, en verkligt omfattande kännedom om den utländska litteraturen, både samtida skildringar och senare bearbetningar. I sina utförliga noter har han samlat ett ännu ofta användt historiskt material; det är mindre underligt, att han lämnat åsido dess kritiska sofring.8 Sedan uppmärksamheten sålunda riktats på de utländska källorna rörande förvirringens tid, blefvo de viktigaste af dessa utgifna af den som tsar Peters historieskrifvare kände Ustrjalov (Skazania sovremennikov o Dimitrii Samozvantse 1832, 1859). Dennes öfversättning är dock icke alltid tillförlitlig, och den Archeografiska kommissionen fann sig senare föranlåten att utgifva Bussow i originalets form; därefter blef också Massas länge okända arbete offentliggjordt (se ofvan). På tsar Nikolajs tid fick den märkliga epoken sin förste specielle skildrare i Buturlin (Istorija smutnago vremeni v Rossii I—III, 1839—1846), betrodd hög officer och censurämbetsman, utan

1 Jag har därom kunnat bilda mig en föreställning endast genom citat och polemik i andra arbeten, då jag icke lyckats komma öfver denna Jadro Rossijskoj istorii.

2 Jfr Milj u ko v, Glavnyja tetjenija russkoj istoritjeskoj mys li, 159 f.

8 Jfr PiERLiNG, Iz smutnago vremeni, vi.

sinne för den historiska forskningens subtiliteter, därför strängt afvisande mot särskildt de polska skribenter, som tycktes vilja draga i tvifvel en gång fastslagna sanningar (jfr Istorija smutnago vremeni III, 269—278). Hans skildring, som formelt stundom har för mycken likhet med den stereotypa kanslistilen, är bredare än Karamzins och trots allt på några punkter fördjupad, men den lider af metodiska fel, såsom en stor ofullkomlighet i fråga om källcitering; värdefulla äro de som bilagor aftryckta aktstyckena, af hvilka några direkt angå Sverge. Sedan Archeografiska kommissionens publikationer gjort ett nytt, rikt källmaterial tillgängligt, fingo tidens händelser en mångsidigare belysning i Kostomarovs vidlyftiga skildring (Smut-noje vremja Moskovskago gosudarstva, 1866), gifven med hans vanliga stilistiska konst och rika historiska fantasi, sällan trängande på djupet, i detaljer stundom förhastad, men som helhet i sitt slag ett mästerverk. I kännedom om litteraturen, äfven dess mer efemära alster, öfverträffar han sina föregångare, och ur polska arkiv har han framdragit nytt material af stort intresse.1 Motsvarande det af S. M. Solovievs stora arbete {Istorija Rossii VIII, 1858) utmärker sig för vederhäftighet och en viss sträfvan efter pragmatism i framställningen, men han har icke uppspårat några nya källor och brister stundom i kritik. — Forskningen har, sedan alla dessa stora sammanfattande arbeten framlagts, i vislig självbesinning småningom återgått till den mödosamma analysen, med dess kritiska sofring af det samlade materialet. Platonov har sålunda {Drevne-russkija povesti i skazanija o smut ti om vremeni XVII v., kak istoritjeskij istotj-nik, 1887—1888) lagt grunden till en verkligt vetenskaplig kritik af* den ryska krönike- och memoarlitteraturen, som länge varit föremål för en viss naiv tilltro. I ett senare arbete (Otjerki po istorit smuty v Afoskovskom gosudarstve XVI—XVII vv., 1899) har han på allvar upptagit frågan om de sociala förutsättningarna för pretendenternas framträdande, om de stridande politiska partiernas verkliga program och hemliga drifljädrar, om det verkligt historiskt betydelsefulla i händelsernas sällsamma virrvarr. Han har tvifvelsutan på några punkter kommit till beståndande resultat, på andra åtminstone fördjupat problemen; men det måste därvid dock framhållas, att han med uppenbar ensidighet förbisett de inflytelser från polsk och svensk sida, som under denna period gjorde sig så starkt gällande, i det han velat förklara alla företeelser nästan

uteslutande ur ryska förutsättningar.2 Att jag oafsedt detta för mitt arbete haft

1 Kostomarov offentliggjorde senare en uppsats angående omstört-ningsperiodens personligheter (Litjnosti smutnago vremeni, 1871), i hvilken han bland annat skarpt reagerade mot den okritiska beundran, som kommit Skopin-Sjujskij och Pozjarskij till del. Traditionen togs i försvar af Pogodin (dennes artiklar äro omtryckta i Borba ne na zjivot a na smert s novymi istoritjeskimi eresiami, 1874); denna polemik är delvis af rätt stort intresse, men rör sig med ett mycket begränsadt material.

2 Stjepkin (Arch. f. slav. Phil. XXII, 422) har i viss mån blick för denna ensidighet.XIX

- -det största gagn af hans undersökningar, torde nogsamt kunna skönjas af min framställning. — I viss motsats till Platonov och dennes lärofader Bestuzjev-Rjumin, hvilken själf skrifvit en klar och koncis öfversikt öfver tidens historia,1 träder medvetet Ilovajskij (Istorija Rossii IVi if 1894), som synes mer lita till den småningom förvärfvade historiska intuitionen än till den stränga och samvetsgranna kritikens metoder. Trots vidsträckt beläsenhet och en viss historisk takt har han icke alltid förmått skänka sin framställning vederhäftighetens prägel, och hans nationelt-konservativa läggning har stundom gifvit hans synpunkter en viss inskränkthet, som dock icke synes mig mer stötande än hos Platonov. I den ryske jesuiten Pierlings arbeten, som röra sig på ett mer begränsadt område, framträder i stället den konfessionella partiskheten, visserligen elegant bemantlad och förenad med både lärdom och historisk konst; de äga framför allt stort värde genom det nya material, som framdragits ur italienska arkiv (se nedan). Fri från dylika förryckande synpunkter är i det närmaste den gallicerade polacken Waliszewskis arbete öfver samma period {La crise révolutionnaire, 1906), i hvilket hans vanliga beläsenhet och mognade historiska omdöme förenats med en annars icke alltid iakttagen samvetsgrann grundlighet; man märker knappast, att Marynas romantiska öden lockat de ryska kejsarinnornas biograf mer än de kärfva samhällsproblemens utredning.

Den polska litteraturen efter Kobierzycki har icke att uppvisa en historisk alstring rörande Sigismund III:s tid och särskildt de ryska förvecklingarna, hvilken skulle kunna mäta sig med den ryska. I i8oo:talets böljan ägnade Niemcewicz åt Sigismunds regering en sammanfattande skildring, som dock i fråga om hans ryska politik nästan intet meddelar utöfver Kobierzycki (Dzieje panowania Zyg-munta IL/, 1829). Knappast mer är att hämta i den biografi, som Naruszewicz författade öfver Chodkiewicz (Historya Jana Kar ala Chodkiewicza, 1781); på viktiga punkter möter man stundom endast en hänvisning till Kobierzycki eller Widekindi. Först på senaste tid har Hirschberg i två arbeten {Dymitr Samozwaniec, 1898; Maryna Mniszchöwna, 1906) gifvit en skildring af de polska invasionerna i Ryssland, därvid byggande icke blott på de af honom publicerade memoarerna, utan också på en mängd nya aktstycken från polska arkiv. Hans visserligen något osmälta framställning har därigenom fatt stort värde, utan att dock någonsin samla sig till en tillfredsställande helhetsbild af de ryska omhvälfningarna.

Forskningens intresse har med förkärlek vändt sig kring gåtan om »den förste falske Dmitrijs» personlighet, och därutinnan ha meningarna alltjämt skarpt brutit sig mot hvarandra. Länge härskade oemotsagd i Rysslands historieskrifning den officiella uppfattning, som ytterst härledde sig från tsarerna Boris' och Vasilijs kansliskrifvelser och patriarken Jovs herdabref. Enligt denna version skulle pretendenten ha varit en från Tjudovoklostret i Moskva förrymd, kättersk och lättsinnig munk, Grigorij (Grisjka) Ot-

1 Obzor sobytij ot smerti tsarja Ioanna Vasiljevitja do izbranija na prestol M. F Romanova (i ZurnMNP CCLII: 1887).XX

repiev, tidigare skrifvare hos patriarken; sedan denne undflytt det hotande straffet, hade han i Polen afsvurit sin tro och kommit på den tanken att utgifva sig för den storfurst Dmitrij, som år 1591 i Uglitj tagit sig själf af daga i ett anfall af fallandesot och hvilkens kvarlefvor år 1606 af tsar Vasilij förts till Moskva att där jordfastas. Från pretendentens första gynnare i Polen (Wisniowiecki) och från hans jesuitiska själasörjare (Lawicki, Czyrzowski) har den motsatta traditionen, att han verkligen var Ivan den förskräckliges son, fått sin första utprägling i enlighet med hans egna utsagor. Den unge fursten skulle enligt denna version ha räddats undan de utsända lönmördarnas anslag af en sin lärare, hvilken låtit en annan nattetid afdagatagas i hans bädd.1 Den verklige Grisjka Ot-repiev skulle i Putivl ha blifvit förd till den på sitt segertåg stadde Dmitrijs läger och sålunda ställt tsar Boris' bedrägeri

naket inför folkets ögon. — Den ryska traditionen vann i olika modifikationer ingång hos samtidens protestantiska krönikeskrifvare (Massa, Pet%-rejus), hvilka därvid voro särskildt angelägna att framhålla jesuiternas andel i intrigen. Den motsatta traditionen har däremot förfäktats af samtida jesuitiska skriftställare (Wielewicki), medan andra (den franske condottieren Margeret) åtminstone bestämdt taga afstånd från den ryska uppfattningen. Denna har dock länge oemotsagd härskat i den ryska häfdateckningen, som först småningom sökt förutsättningslöst bedöma frågan. G. F. Müller kände sig ännu af hänsyn till stat och kyrka förhindrad att offentliggöra sina tvifvel på traditionens pålitlighet. Stjerbatov, Karamzin och Butur-lin höllo utan vacklande fast vid dess trygga ledning och upprepade med små variationer berättelsen om Grisjkas upphöjelse och förnedring; af kyrkohistoriker (metropoliten Platon) betonades därvid till öfverdrift jesuiternas delaktighet i den fördärfliga intrigen. Soloviev framhöll vid sidan däraf också de oppositionella ryska bojarkretsarna såsom den miljö, inom hvilken tanken på Boris1 störtande genom en pretendent samtidigt hade mognat. I hela sin vidd upptogs frågan till granskning af Kostomarov, som år 1864 därom utgaf en epokgörande undersökning (Kto by l pervyj Lzje-Dimitrij ?). Han sökte bevisa, att pretendenten och Grisjka Otrepiev voro två olika personer och att den falske Dmitrij var af storrysk nationalitet, af de moskovitiska bojarerna fostrad till en mission, på hvars rättmätighet han ärligt trodde. I sitt senare stora arbete har Kostomarov modifierat denna uppfattning och synes närmast betrakta pretendenten såsom stammande från Polen eller Väst-Ryssland, i hvarje fall såsom där fostrad af dess i den stora intrigen medspelande magnater. Redan före Kostomarov hade den berömde novellisten Prosper Mérimée, lifligt intresserad för Rysslands litteratur och historia samt behärskande dess språk, i en mästerligt klar och fin

1 Så framställes saken i den berättelse, som Wisniowiecki insände till konung Sigismund på hösten 1603, och för hvilken konungen redogjorde i sin rundskrifvelse till senatorerna i febr. 1604 (jfr denna afh. s. 87); Pierling, La Russie et le Saint-Siège, III, 399 f.XXI

skildring af epokens historia {Episode de Vhistoire de Russie, Les faux%Démétriusy 1854) påvisat den officiella ryska traditionens motsägelser och sökt pretendentens ursprung bland de polsk-ryska äfven-tyrarbanden i Ukrajna. Från svensk synpunkt intressant är hans psykologiskt snarare än historiskt grundade hypotes, att ryktena om den samtidigt lefvande svenske pretendentens, prins Gustafs, underbara öden och räddning undan lönmördares försåt skulle ha gifvit den ryske tronkräfvaren själfva uppslaget till hans dynastiska äfventyr. Nya källor till frågans belysning framlades år 1877 Pier-ling i hans arbete Rome et Démétrius, där han med dokument, hämtade från italienska arkiv, framför allt sökte vederlägga uppfattningen om jesuiternas och den romerska kyrkans fördärfbringande roll såsom pretendentens tillskyndare. Han framhåller, att denne trädde i beröring med kurian och jesuiterna, först sedan han i Polen vunnit anhängare i inflytelserika kretsar, och han gör gällande, att kyrkan genomgående endast sökt befordra Rysslands och kristenhetens väl. Trots bokens karaktär af uppenbar apologi ha de af Pierling sålunda framlagda synpunkterna bestämdt påverkat den historiska uppfattningen. I fråga om Dmitrijs person syntes Pierling närmast benägen att tro på hans föregifna härstamning; då Ilovajskij i sitt stora arbete (1894) upptog detta spörsmål till behandling, bröt han åtminstone efter Kostomarovs föredöme bestämdt med den traditionella ryska uppfattningen. Han framställer pretendenten och Otrepiev som två olika personer och ser i den förre en adelsman af hvitrysk nationalitet och uppfostrad i polska seder; vid hans framträdande skulle hvarken jesuiterna eller de moskovitiska bojarerna, utan de Iittauiska magnaterna med Leo Sapieha i spetsen ha spelat den förnämsta rollen. Ilovajskijs argument mötte genast insaga från den bekante, historiskt intresserade publicisten Su-voRiN,1 som därvid anslöt sig till den mer pikanta uppfattningen, att pretendenten verkligen varit tsar Ivans son. Frågan bragtes onekligen närmare sin lösning genom Pierlings upptäckt (1898) af pretendentens egenhändiga, på polska nedskrifna bref till påfven Clemens Vill. Denna handskrift blef från olika håll underkastad en noggrann filologisk undersökning, hvilken gaf det högst sannolika resultatet, att brefvets utställare måste ha varit af storrysk nationalitet och att han vid dess nedskrifvande endast med svårighet kopierat en polsk förskrift. I sitt samtidigt utgifna arbete om pretendenten sökte Hirschberg försvaga dessa argument och upptog för egen del den af Bussow anförda meningen, att han skulle ha varit en oäkta son till Stefan Batori. Något senare underkastade den ryske historikern Stjepkin Dmitrijproblemet en ingående kritisk granskning (Wer war Pseudodemetrius I?, 1898—1900) byggd på den

mest omfattande forskning och utförd med stort skarpsinne, blott alltför oöfverskådlig, och sökte i nyfunna dokument från arki-

1 Dennes naturligtvis något dilettantiska uppsatser trycktes först i No-voje Vremja, men ha sedan utgifvits samlade med titeln O Dimitrii Samo-zvantse, 1901.

ven i Köpenhamn och Danzig stöd för sin egen uppfattning af frågan. Enligt denna skulle pretendenten hvarken ha varit den sannskyldige Dmitrij eller Grisjka Otrepiev, utan en tredje person, af storrysk härkomst, tidvis uppträdande som Otrepievs dubbelgångare, troligen på sidolinien stammande från det utslocknade härskarhuset, i hvarje fall af förnämlig härkomst. De krafter, som framdragit pretendenten för att störta tsar Boris finner Stjepkin mindre i de oppositionella bojarkretsarna än i den inflytelserika skrifvarklassen (djakerna) och inom munkhierarkin; på denna punkt har hans undersökning det största intresse. — Sedan den traditionella uppfattningen om pretendentens och Otrepievs identitet sålunda tycktes ha blifvit utdömd af forskningen, som blott icke kunde ena sig om frågans positiva lösning, framträddePierling(LaRussieetle Saint-SiègeX]l, 1901) helt oväntadt som en troende anhängare af samma tradition. Hans misstro till pretendenten har väckts redan af dennes första uppgifter till Wisniowiecki; han påpekar öfverensstämmelser mellan dessa och Otrepievs lefnadsöden, sådana de framställas i en viktig rysk källa; han finner slutligen Leo Sapieha i en framställning till konung Sigismund skildra pretendentens framträdande på alldeles samma sätt som officiella ryska vittnesbörd. De svaga punkterna i Pierlings argumentering framhöllos snart af Waliszewski (La crise révolutionnaire 1906) hvilken i stället är afgjordt benägen att i pretendenten se tsar Ivans år 1591 räddade son.

För en pessimistisk betraktelse kan gåtan om »den förste falske Dmitrij» sålunda tyckas vara lika fjärran från sin lösning som tillförene; trots det flitigt samlade materialets upprepade genomforskande synas dess uttolkare icke ha funnit någon väg, där de i samdräkt skulle kunna nå målet. Men ännu äro de polska arkiven långt ifrån utforskade; i Ryssland synes nytt material ha blifvit samladt (af Sjeremetiev), ehuru ännu icke offentliggjordt; i det svenska Riksarkivet finnas aktstycken, som icke torde sakna sin vikt för frågans belysning. Bortser man från problemet om pretendentens personlighet och tänker på förutsättningarna för hans framträdande och de polsk-ryska förvecklingarnas yttre skiften, falla forskningens framsteg dess klarare i ögonen.

Det begränsade ämne, som jag i föreliggande arbete behandlar, har från rysk sida blifvit belyst i en uppsats af Forsten (Poli-tika Sjvetsii v smutnoje vretnja, 1889), byggd uteslutande på en del ur riksregistraturet hämtadt material. Den synes endast göra anspråk på att meddela en för ryska forskare välkommen orientering på detta område, och med det rikare källmaterial, som stått mig till buds, har jag icke behöft söka anslutning till densamma.

I fråga om ämnets behandling i föreliggande arbete äro ännu några erinringar att göra. Dess första afdelning innehåller öfvervägande diplomatisk historia, ehuru denna snäfva term för den behandlade epokens del har en helt annan innebörd än för senare tider. Den senare afdelningen (från 1609) innehåller till en delXXIII

krigshistoria, ehuru hufvudintresset för mig alltjämt varit att utreda Sverges förbindelser med de olika politiska enheter, i hvilka Ryssland under omstörtningsperioden sönderföll. För en i egentlig mening krigshistorisk skildring har jag så mycket mindre funnit plats, som källorna å ömse sidor endast gifva skäligen fragmentariska uppgifter om truppstyrka, besoldning, strategiska planer, träffningar-nas förlopp och dylikt. Min inskränkning i detta stycke är sålunda betingad af det tillgängliga historiska materialets egen beskaffenhet. — En särskild reservation har jag att göra beträffande de frågor, som höra samman med »Karl IX:s ishafspolitik». Åt dessa har jag icke kunnat anslå större utrymme, än deras betydelse för Sverges och Rysslands öfriga mellanhafvanden i hvarje särskildt fall har kräft. En speciell undersökning af dessa förhållanden måste genomföras med ständigt indragande af Sverges (och Rysslands) politik gent emot den dansk-norska monarkin, och jag har därför måst lämna den utom ramen för denna afhandling. Utan afsaknad har jag därför kunnat lämna åsido herr S. Ingmans på för mig otillgängligt mål skrifna afhandling »Kaarlo IXrnen Jäämeren politiikka». så mycket hellre, som de flesta af hans källor vid behof varit mig åtkomliga.

I fråga om mina citat må framhållas, att jag sträfvat efter ett så troget återgifvande af texten som möjligt; endast interpunktion och bruket af stora bokstäfver ha moderniserats, hvarvid jag dock i fråga om de senare lämnat något rum åt de begripliga skrifregler, som uppenbarligen midt i den ortografiska oredan ha utbildat sig (vissa titlar och statsliga institutioner skrifna med stor bokstaf o. s. v.). Full konsekvens har jag liksom andra i sådant och liknande fall icke ernått. Citat från ryska källor ha öfversatts, likaså de flesta polska, ehuru jag icke alltid velat riskera att genom en öfversättning utplåna den polska makaronistilens egendomliga karaktär; vid det här och där förekommande återgifvandet af polsk text har ortografin i någon mån moderniserats. För öfrigt har jag lagt band på den lust att citera, som mina ströftåg i Laur. Gembickis outforskade brefsamling varit ägnade att väcka, men som lätteligen kunde ha fört mig för långt afsides från mitt egentliga ämne. — Transskriptionen af ryska namn och titlar är densamma, som af Hjärne och andra blifvit använd i historiska framställningar.

Det hade varit min afsikt att till afhandlingen foga en geografisk namnförteckning, afsedd att skaffa någon reda i den förvirrade topografiska nomenklatur, som möter i tidens handlingar; vid närmare eftersinnande har jag funnit det lämpligast att meddela densamma, fullständigad för tiden 1612—1613, i fortsättningen af detta arbete. Här må endast nämnas, att den icke alltid lätta identifieringen af de geografiska namnen utförts med tillhjälp af de allmänt tillgängliga ryska guvernementskartorna, Bureus' kartor från 1620-talet och Andersins stora, i Kungl. Bibi. förvarade, hand-ritade karta öfver Ingermanland (af år 1704).

Slutligen är det mig en angenäm plikt att uttala min erkänsla till dem, som på ett eller annat sätt varit mig till hjälp vid mina studier. Professor H. Hjärne är jag främst skyldig stor tacksamhet förXXIV

den tid jag haft förmånen att vara hans lärjunge och för de många vetenskapliga uppslag, som han gifvit i fråga om de svensk-ryska förbindelsernas utforskande, för denna epok liksom för tidigare och senare. Professorerna N. Edén och J. A. Lundell, mina lärare på olika områden af mina studier, är jag äfven förbunden för vägledande undervisning och välvilligt intresse. Till tjänstemännen vid Dorpats Universitetsbibliotek, hrr bibliotekarien W. Schlüter, A. T. Rastorgujev och M. Hansen, hvilka upprepade gånger med sällsynt gästfrihet upplåtit detsamma till mitt arbete, har jag att frambära uttrycken för min uppriktiga tacksamhet. Jag innesluter däri också tjänstemännen vid Riksarkivet, Uppsala Universitetsbibliotek och de öfriga vetenskapliga institutioner i och utom Sverge, som jag besökt, och har till sist att erkänna den goda hjälp, som min vän hofrätts-notarien N. Carlsson lämnat mig vid korrekturläsningen.

Stockholm i oktober 1907.

Helge Almquist. Källor och litteratur.

I nedanstående förteckning upptagas allenast citerade källor, tryckta och otryckta; den kommer sålunda att gifva en föreställning om arten och omfånget af det källmaterial, som direkt angår afhandlingen begränsade ämne (de svensk-ryska förvecklingarna 1595—1611). För kännedomen om den rikhaltiga litteratur, som för öfrigt behandlar Rysslands inre historia under samma tid, hänvisas till bibliografin hos Waliszewski, La crise révolutionnaire, s. 463 f. De i afhandlingen citerade otryckta källorna äro, när icke annorlunda angifves, att finna i Riksarkivet.

I. Primära källor. A. Otryckta källor.

Riksarkivet. [RA].

Riksregistratur 1591—1611. (RR) Hertig Karls registratur (HKReg.)

Kungl, koncepter.

Sigismunds koncepter. Karl IX:s »

Kungl, arkiv, Handskriftsamlingen. Gustaf Vasa t. o. m. Karl IX.

Skrifvelser till Kungl. Maj:t.

Bref till konung Johan III från åtskilliga personer. Bref till konung Sigismund » »' »

Bref till (hertig Karl och) konung Karl IX » »XXVI

Skrifvelser till kansliämbetsmän.

Bref till Sigismunds sekreterare Bultius m. fl. Bref till Karl IX:s kanslibetjänte.

Krigshandlingar.

Handlingar rörande ryska kriget 1570—1393.

Innehåller några handlingar af senare datum. Handlingar rörande polska kriget 1603—1611. Handlingar rörande ryska kriget 1609—löiy.

Muscovitica.

Förhandlingar: Johan III:s oeh Sigismunds tid; Karl IX:s

tid; Gustaf II Adolfs tid. Kommiss. Göran Boije m. fl., Bref och handlingar. Freden vid Teusina. Gränskommissioner 1393—159^-

Kommiss. Göran Klasson (Stiernsköld), Didrik Strick, Erland Bjömsson (Bååt) och Joakim Derfelt: Journal 1601 Febr.—Maj.

Kommiss. Arv. Tönnesson (Wildeman), And. Larsson till Botila och Erik Klasson (Bielkenstierna): K lag omålsran-sakning 1602.

Kommiss. Göran Klasson (Stiernsköld) m. flHandlingar 1605.

Kommiss. Hans Åkesson (Soop) m. fl., Instruktioner 1606. Kommiss. Filip Scheding m. fl., Journal 1609. Kommiss. Tönne Göransson m. fl., Journal 1610—1611. Svenske regenters bref till ryske tsarer, 1573, 1395—169g. Ryske tsarers bref till svenske regenter. Fördrag emellan Sverige och Ryssland 1595—iöii. Copior. Förteckningar öfver förhandlingar mellan Sverige oeh Ryssland 1323—1700. Däribland Diarium 1609—

Polonioa.

Kongl, originalbref.

Danica.

Mötet i Sjöryd 1602.

Anglica.

Förhandlingar 1339—1632.

Kongl. M:ts och Rikskanslerns bref till J. Spens 1606—1629.XXVII

Germanica.

Handlingar rörande Sverges förbindelser med Lybeck 16

—i8:de årh.

Ingrica.

Skrifvelser från ståthållare i Narva till Kongl. Majit 1581—1611.

Ståthåll. i Narva Arvid Stålarm till hert. Karl och Rådet 1591—1596.

Livonica.

Ståthållaren öfver Estland m. m. grefve Moritz Leijonhufvud till Kongl. M:t 1600—1602.

Ståthållaren i Estland m. m. Krigsöfversten Anders Lin-narson till Kongl. M:t 1602—1605.

Ståthållaren i Reval Anders Larson till Kongl. M:t i6o‡ —1611.

Ståthållare på estländska slott till Kongl. M:t. 1565—1611.

Ståthållare på lifländska slott till Kongl. M:t.

Bref till ståthållaren på Reval Moritz Leijonhufvud 1601 —1602.

Riksdagsacta.

Riksdagen i Linköping 1600.

Handlingar rörande riksrådet.

Rådslag 1593—1596.

Strödda Acta historica.

Handlingar angående de politiska f örhållandena 1595—1598; 1599—1611.

Handlingar angående riksråden 1596—1605.

Handlingar angående förhållandena i Finland 1593—1599.

Handlingar angående åtskilliga Sigismunds anhängare.

Skrifvelser till och från krigsöfv er starna Arvid Eriksson och Anders Lennartsson 1602—1605.

Krigskommiss. Adam Schraffer till Kongl. M:t m. fl. 1601 —1609.

Hertig Karl af Södermanland. Skrifvelser till hertigens hofmän, sekreterare, fogdar oeh kammartjänstemän.XXVIII

Tavastsamlingen. Skoklostersamlingen. Afskrifbsamlingar och kopieböcker.

Gödik Finkes in• och utgående registratur.

Extranea.

Polen:

Bref till Sigismund III. Sigismund III till Laur. Gembicki. Bref till Laur. Gembicki. Ryssland, Handlingar och bref \

Arkivförteckningar.

Inventarium på bref och acta i k. Sigismunds och k. Gustaf Adolfs skåp.

Krigsarkivet.

Krigshandlingar löop—1615.

Kungliga Biblioteket.

Martini Aschanei samlingar.

Uppsala universitets bibliotek. [UUB]. Palmschöldska samlingen.

Lunds universitets bibliotek.

De la Gardieska samlingen.

Dorpats universitets bibliotek. [Dorp. C/B] De la Gardieska samlingen. (Se sid. IX.)

Stadsarkivet i Reval.

Suecica. (Se Hansen, Katalog des Revaler Stadtarchivs 178 f.)

Utrikesministeriets arkiv i Moskva.

Sjvedskija dela 1599, 1609—1613. (Se sid. IX).XXIX

B. Tryckta källor: Urkundspublikationer, samtida memoarer och historiska skildringar.

Ahlqvist: se Bidrag

Akty istoritjeskie, sobrannye i izdannye archeografitjeskoju kommissieju H (1598—1613) Petersburg 1841. [Akty Ist.]

Akty, sobrannye v bibliotekach i archivach Rossijskoj Imperii archeografitjeskoju ekspeditsieju ... II (1598—1613). Petersburg 1836. [Akty AK]

[Archivum:] Svenska Archivum, utg. af S. Loenbom, II. Stockholm 1768.

Archiwum domu Radziwillöw. (Scriptores rerum Polonicarum VIII}. Krakow 1885.

Archiwum domu Sapiehöw, wydane staraniem rodzinv I. (1575— 1606). Lemberg 1892.

[Arkivet:] De la Gardieska Arkivet eller Handlingar ur Grefl. Dela Gardiska Biblioteket på Löberöd. Sjette delen . . . Utg. af P. Wieselgren. Lund 1835.

Berichte und Akten der hansischen Gesandtschaft nach Moskau iir. Jahre 1603. Von O. Blümcke. (Hansische Geschichtsqueller. VH.) Halle 1894.

[Biblioteka:] Russkaja istoritjeskaja biblioteka, izdavajemaja Archeografitjeskoju kommissieju I, XIII, XVL Petersburg 1872— — 1897. [RIBibl\

Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk, utgifna af Finsk:-Vetenskaps-Societeten I. Helsingfors 1858.

Bidrag till svenska kyrkans och riksdagames historia ur presteståndets arkiv I. (Utg. af A. Ahlqvist.) Stockholm 1835.

Blümcke: se Berichte . . .

Brereton, Henry, Newes of the present Miseries of Rushia, Occa-sioned by the Warre in that Countrey . . . Together with the Memorable occurrences of our owne Nationall Forces, English, and Scottes, under the Pay of the now King of Swethland. London 1614.

Calendaria Caroli IX. Utgifven af Föreningen för bokhandtverk genom Adam Lewenhaupt. Stockholm 1903.

La Chronique de Nestor, traduite en frangais . . . accompagnée de nötes et d'un recueil de pièces inédites touchant les ancien-nes relations de la Russie avec la France, par L. Paris. I. Paris 1834. (Innehåller bl. a. Discours sommaire de ce qui est arrivé en Moscovie depuis le règne de Ivan Wassiliwich. empereur, jusques à Wassili Ivanovitz Soushy, par Pierre di Laville, sieur de Dombasle).XXX

(Copia:) Warhafftige Copia des Schreibens Welches an den Königl. Schwedischen Stadthalter zu Revel, Von dem Reuszischen Woiwoden auff Iwangorodt . . . ergangen . . . im Jahre 1606. Stockholm.

Cordt, B., Iz semeinago archiva grafov De-la-Gardi (I Acta et commentationeslmp. Universitatisjurievensis 1892). Dorpat 189 2.

Cordt, B., Die Verhandlungen des Waffenstillstandes von Teusina, r593 (i Verhandlungen der gelehrten Geseilschaft zu Dorpat XVI). Dorpat 1896.

Danckaert: se Massa.

Dopolnenija k aktam istoritjeskim, sobrannyja i izdannyja Archeo-grafitjeskoju kommissieju. I—II. Petersburg 1846.

Dyamentowski, W., Dyaryusz: se Polska a Moskwa.

Götje J., Smolenskie akty iz semejnago archiva gr. Brahe. Moskva 1898.

Gottlund, C. A., Förteckning öfver en manuskriptsamling ... Helsingfors 1838 (ofullbordA [Gottlund.]

Grönblad: se Handlingar . . .

[Gyldenstierne:] Udtog af Rigsraad Axel Gyldenstiernes Dagbog . . . 1602—1603. (I Historisk Calender udg. af L. Engelstoft og J. Møller). Köpenhamn 1813.

Handlingar rörande Klubbekriget. I—IIL Utg. af E. Grönblad. (Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af i6:de och början af 17:de århundradet.) Helsingfors 1843— [Grönblad.]

Handlingar rörande Skandinaviens historia XXXVIII, XXXIX. Stockholm 1857, 58. [HSH.]

Handlingar til uplysning af Svenska Krigs-Historien. I. Stockholm 1787.

Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid, utg. af J. E. Waaranen (Samling af urkunder rörande Finlands historia I—III. Helsingfors 1863—66. [Waaranen.]

Hirschberg, A.: se Polska a Moskva och Niemojewski.

Jakubov, K., Russkija rukopisi Stokgolmskago gosudarstvennago archiva (i CtenOIDR 1890: 1). Moskva 1890.

Laville, P. de: se Chronique . . .

[Letopisi:] Novgorodskija letopisi. Izdanie Archeografitjeskoj kom-missii. Petersburg 1879.

Lossius, J., Die Urkunden der Grafen de Lagardie in der Univer-sitätsbibliothek zu Dorpat. Dorpat 1882.

Lubienski, S., Opera posthuma. Antwerpen 1643.

Marchocki, M., Historya wojny moskiewskiej. Posen 1841.

Margeret, Estat de TEmpire de Russie et Grande Duché de Mos-couie, avec ce qui s'y est passé . . . depuis Tan 1590 jusques en l'an 1606 en Septembre. Paris 1607.

Massa, I., Histoire des guerres de la Moscovie (1601—1610), publié pour la première fois . . . avec d'autres opuscules sur la Russie . . . par M. le Prince M. Obolensky et le Dr A. van der Lindé I—II. Bruxelles 1866. [II, 261 f. meddelas i öfvers, utdrag ur Beschryvinge van Moscovien ... af J. Danckaert.]XXXI

Meddelanden från svenska riksarkivet, utgifna af R. M. Bovallius. Stockholm 1881 f.

Müller: se Sammlung ...

[Niemojewski] Pami^tnik Stanislawa Niemojewskiego (1606—1608), wydal A. Hirschberg Lemberg 1899.

Obolensky: se Massa.

[Oxenstierna:] Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och brefväxling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademien. I, i—2; II, 5. Stockholm 1888—1896.

Palitsyn, A., Skazanie o osade Troitskago Sergieva Monastyrja ot Poljakov i Litvy i o byvsjich potom v Rossii mjatezjach. 2:e izd. Moskva 1822.

Pamjatniki diplomatitjeskich snosjenij s imperieju rimskoju. I—II (1488 —1621). (Pamj. dipl. snosj. drevnej Rossii s derzjavami inos-trannymi. I—II. Petersburg 1851—52.) \PamjDS\

Petrejus, P., Regni Muschovitici sciographia. Thet är: Een wiss och egenteligh Beskrifning om Rydzland ... Stockholm 1615.

Petrejus, P., Historien und Bericht Von dem Grossfiirstenthumb Muschkow . . . Leipzig 1620.

Polska a Moskwa w pierwszej polowie wieku XVII. Zbiör materya-löw do historyi stosunköw polsko-rossyjskich za Zygmunta III. Wydal A. Hirschberg. Lemberg 1901. (Innehåller bl. a. Dyaryusz Waclawa Dyamentowskiego och Dziennik Jana Pio-tra Sapiehy).

Protokoly zasedanij Archeografitjeskoj kommissii. I—II. Petersburg 1885—1886.

[Riksdagsakter:] Svenska Riksdagsakter jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521— 1718. III: 2 (1595 — 1599). Stockholm 1900.

Karl IX, Rim-Chrönika, Samt Konung Gustaf Adolphs Påbegynte Chrönika . . .. utg. af B. Bergius. Stockholm 1759.

Sabler: se Sobranie.

Sammlung russischer Geschichte [utg. af Müller]. V. Petersburg 1760.

Sapieha, J. P., Dziennik: se Polska a Moskwa.

Sbornik Imperatorskago Russkago istoritjeskago obstjestva. XXXVIII, CXVI, Petersburg 1883, 1902. [SbornRIO.J

Schaum, M.: se Schaumius.

Schaumius, M., Tragoedia Demetrio-Moscovitica. Warhafftige Histori der Wunderseltzamen und Gedenckwürdigen Geschicht, wie es mit dem Demetrio . . . eigentlich einen anfang und ende gewonnen . . . Rostock 1614.

"Scriptores:] Rerum Rossicarum scriptores exteri, a Collegio archeo-graphico editi. (Äfven med rysk titel: Skazanija inostrannych pisatelej o Rossii). I. (Bussow och Petrejus). Petersburg 1851.

Skazanija sovremennikov o Dimitrii Samozvantse. (Utg af N. Ustr-jalov.) Izd. 3, I—II. Petersburg 1859.

Skazanija Massy i Gerkmana o smutnom vremeni v Rossii. Izd-Archeogr. Kommiss. Petersburg 1874.XXXII

[Sobranie:] Polnoje sobranie russkij letopisej, izdannoje . . . Archeo-grafitjeskoju kommissieju. V. Petersburg. [PSobrRL.]

Sobranie russkich pamjatnikov izvletjennych iz semejnago archiva grafov Delagardi. Izdal G. Sabler. (Acta et commentationes imp. universitatis Jurievensis 1896). Dorpat 1896.

Sobranie gosudarstvennych gramot i dogovorov, chranjastjichsia v gosudarstvennoj kollegii inostrannych del. I —II. Moskva 1813 — 1819. [SobrGG.)

Supplementum ad Historica Russiæ monumenta ... a Collegio ar-cheæographico edita (äfven rysk titel: Dopolnenija k aktam istoritjeskim . . .). Petersburg 1848.

Stjerbatjev, J. N., Datskij archiv. Materialy po istorii drevnej Ros sii, chranjastjiesia v Kopengagene 1346—1690 gg. (i C ten OIDR 1893: 1). Moskva 1893.

[Traktater:] Sverges Traktater med främmande magter . . . utgifne af O. S. Rydberg. I—V: 1. Stockholm 1877—1903.

Typotius, J., Relatio historica de regno Sveciæ . . . , Frankfurt 1605.

Ustrjalov: se Skazanija.

Waaranen: se Handlingar.

Warmholtz, C. G., Bibliotheca historica Sueo-gothica... VI. Stockholm 1791.

(Zapiski:] Tri zapiski vremen Lzje-Dmitrija . . . , Petersburg 1862.

[Zolkiewski:] Zapiski getmana Zjolkevskago o Moskovskoj vojne. Izdannyja P. A. Muchanovym. 2:e izd. Petersburg 1871.

II. Bearbetningar.

Adelung, F. v., Kritisch-literärische übersicht der Reisenden in Russland bis 1700 . . . I—II. Petersburg och Leipzig 1846.

Ahlén, A., Bidrag till det ryska krigets historia under Johan III:s regering. II. Upsala 1873.

Akiander, M., Utdrag ur ryska annaler (I Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen, Helsingfors 1849.)

Bantysj-Kamenskij, N. N., Obsor vnesjnich snosjenij Rossii (po 1800 god) IV (Prussija, Frantsija i Sjvetsija) Moskva 1902. [-[Bantysj-Kamenskij].-] {+[Ban- tysj-Kamenskij].+}

Bantysj-Kamenskij, N. N., Perepiska mezjdu Rossieju i Polsjeju^ po 1700 god, sostavlennyj po diplomatitjeskim bumagam, (i Öten OIDR 1861 : 1). Moskva 1861. [Bantysj-Kamenskij, Perepiska].

Barsukov, A., Rod Sjeremetevych. II. Petersburg 1882.

Barsukov, A., Spiski gorodovych vojevod . . . moskovskago gosudar-stva XVII stoletija. Petersburg 1902.

Berg, G. O., Riksdagen i Stockholm 1602. Stockholm 1883.

Bienemann, F., Ein estländischer Hochverratsprozess im J. 1605 (i Baltische Monatsschrift LVI: 1903).

Boëthius, S. J., Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596 (i Hist. Tidskr. 1884—1886).XXXIII

B[urenstam], Förteckning på handskrifter rörande Sveriges historia, befintliga i Kejserliga »Haus-, Hof- und Stats »-archivet i Wien. Haag 1871.

Buturlin, D., Istorija smutnago vremeni v Rossii I—III. Petersburg 1839—46.

Dalin, O. v., Geschichte des Reiches Schweden. Aus dem Schwe-dischen übersetzt durch J. C. Dähnert. III: 2. Rostock och Greifswald 1763. [Dalin-Dähnert].

Forsten, G. V., Baltijskij vopros v XVI i XVII stoletiach (1544— 1648). II. Borba Sjvetsii s Polsjej i Gabsburgskim domom. (Zapiski istor.-filolog. fakulteta imp. S. Peterburgsk. universi-teta XXXIV. Petersburg 1894.)

Forsten, G. V., Politika Sjvetsii v smutnoje vremja. I. (£urn MNP CCLXI, Petersburg 1889.)

Forsten, G. V., Snosjenija Danii s Rossiej v tsarstvovanie Christi-ana IV. (2urn MNP CCLXXX. Petersburg 1892).

Hildebrand, B. E., Om Nöteborgska Freden och Sveriges gräns mot Ryssland från år 1323 till böljan af i7:de århundradet. (Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitetsacademiens Handlingar XX. Stockholm 1852).

Hirschberg, A., Dymitr Samozwaniec. Lemberg 1898.

Hirschberg, A., Maryna Mniszchöwna. Lemberg 1906.

Hjärne, H., De äldsta svensk-ryska legationsakterna. Upsala 1884.

Hjärne, H., Svensk-ryska förhandlingar 1564—72, Erik XIV:s ryska förbundsplaner (Skrifter, utg. af K. Humanist. Vetenskapssamfundet i Upsala V: 15). Upsala 1897.

Hjärne, H., Bidrag till historien om Sigismunds förhållande till det Habsburgska huset (i Hist. Tidskr. 1883). Stockholm 1883.

Hjärne, H., Rysslands omdaning. H. 1—2. Upsala 1888—1889.

Ignatius, K., Några anteckningar rörande nordliga Finlands östra gräns. (Historiallinen Arkisto V. Helsingfors 1876.)

Ikonnikov, V. S., Knjaz Michail Skopin-Sjujskij (Tjtenija v istor. obstjestve Nestora letopistsa I). Kiev 1879.

Ilovajskij, D., Istorija Rossii. IV: 1. Smutnoje vremja Moskov-skago gosudarstva. Moskva 1894.

Karamzin, N. M., Istorija gosudarstva Rossijskago. X—XII. (Pri-Iozj. k zjurnalu »Sever.») Petersburg 1892.

Kobierzycki, G. Historia Vladislai Poloniæ et Sueciæ principis . . . Danzig 1655.

Kostomarov, N. J., Smutnoje vremja Moskovskago gosudarstva v natjale XVII stoletija. I—III. (Istoritj. monografii i izsledovanija IV—VI). Petersburg 1868.

Loccenius, J., Historiæ Suecanæ . . . libri novem, secunda editione multo auctiores et emendatiores. Frankfurt och Leipzig 1676.

Mérimée, P., Episode de 1'histoire de Russie, les faux Démétrius. Paris 1854.

Messenius, J., Scondia illustrata ... I. Stockholm 1700.

Miljukov, P., Glavnyja tetjenia russkoj istoritjeskoj mysli. I. Moskva 1898.

Almquist. illXXXIV

Naruszewicz, A., Historya Jana Karola Chodkiewicza, Wojewody Wilenskiego, Hetmana Wielkiego W. X. Lit. I—II. Varsjava 1805.

Niemcewicz, J. U., Dzieie panowania Zygmunta III. I—III. Wro-claw 1836.

Nordmann, P., Arvid Eriksson Stålarm. (Skrifter utg. af Sv. Litte-ratursällsk. i Finland. LXXIII: 1905.) Helsingfors.

Novyj letopisets, sostavlennyj v tsarstvovanie Michaila Feodorovitja, izdan po spisku Knjazja Obolenskago. Moskva 1853.

Paris, L.: se Chronique . . .

Peredolskij, Y. G., Novgorodskija drevnosti. Zapiska dlja mest-nych izyskanij. Novgorod 1898.

PiASECKi, P., Chronica gestorum in Europa sigularium. Krakow 1645.

Pierling, P., Rome et Démétrius d'après des documents nouveaux, avec pièces justificatives et fac-simile. Paris 1878.

Pierling, P., La Russie et le Saint-Siège. Etudes diplomatiques. II—III. Paris 1897—1901.

Pierling, P., Iz smutnago vremeni. Statji i zametki. Petersburg 1902.

Pira, K., Svensk-danska förhandlingar 1593—1600. Stockholm 1895.

Platonov, S. F., Drevne-russkija povesti i skazanija o smutnom vremeni XVII veka, kak istoritjeskij istotjnik. (I Zurn MNP CCLIII—CCLVI). Petersburg 1887-1888.

Platonov, S. F., Statji po russkoj istorii. Petersburg 1903.

Platonov, S. F., Otjerki po istorii smuty v moskovskom gosudar-stve XVI—XVII v v. (Zapiski istoriko-filolog. fakulteta imp. S.-Peterburgsk. universiteta. LII). Petersburg 1899.

Pogodin, M. Borba ne na zjivot, a na smert, s novymi istoritjeskimi eresiami. Moskva 1874.

Razsuzjdenie kakija zakonnyja pritjiny . . . Petr Velikij ... k na-tjatiju vojny protiv korolja Karola 12 sjvedskogo 1700 godu imel . . . Petersburg 1722.

Rogberg, C., Konung Carl den niondes fälttåg i Lifland år 1600 och förberedelserna dertill. Upsala 1859.

Schwarz Ph., Bezeichnungen des Zaren Boris Godunov zu Riga (i Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alter-thumskunde der Ostseeprovinzen Russlands 1897).

Sjögren, A. J., Anteckningar om församlingarne i Kemi lappmark. Helsingfors 1828.

Soloviev, S., Istorija Rossii s drevnejsjich vremen. (2:e izd.) Kniga 2. Tom VI—X. Petersburg u. å.

Strojev, P., Spiski ierarchov i nastojatelej monastyrej Rossijskoj tserk vi. Petersburg 1877.

Suvorin, A. S., O Dimitrii samozvantse. Krititjeskie otjerki. Petersburg 1906.

Södergren, J. G., Om Gustaf II Adolfs plan att blifva rysk czar. Vexjö 1868.

Sjafirov: se Razsujzdenie.

Stjepkin, E., Wer war Pseudodemetrius I? (Arch. fur slav. Philol. XX—XXII. Berlin 1898—1900).

Stjerbatov, M., Istorija Rossijskaja ot drevnejsjich vremen. VII, 2—3. Petersburg 1791.XXXV

Tatistjev, J., Dejateli smutnago vremeni. I. (Äfven i Letopis Istor.-rodoslovn. obstjestva v Moskve). Moskva 1905.

Tegnér, El., Om Sveriges förbund med Ryssland under konung Carl IX. Lund 1865.

Tsvetajev, D., Protestanstvo i protestanty v Rossii do epochi preobrazovanij. I—II (i Öten OIDR 1889 : IV—1890 :1). Petersburg 1889—1890.

Waliszewski, K., La crise révolutionnaire 1584—1614 (Smoutnoié vrémia). Paris 1906.

Widekindi, Joh., Historia belli sveco-moscovitici decennalis . . . Stockholm 1672. [Widekindi, /. u.}.

Widekindi, Joh. Thet Swenska i Ryssland Tijo åhrs Krijgz-Historie . . . , Stockholm 1671. [Widekindi].

Widekindi, Joh., Then fordom Stormächtigste, Högborne Furstes och Herres Herr Gustaff Adolphs den Andres och Stores Sweriges, Götes och Wän des etc. Konung Historia ... I., Stockholm 1691.

Uebersberger, H., Österreich und Russland seit dem Ende des 15. Jahrhunderts. I (1488—1605). Wien och Leipzig 1906.

Yrjö-Koskinen, Klubbekriget samt Finlands sociala tillstånd vid slutet af sextonde århundradet. Helsingfors 1864.

Zabelin, I., Minin i Pozjarskij. Prjamye i krivye v smutnoje vremja. 4:e izd. Moskva 1901.

Zjukovitj, P., Sejmovaja borba pravoslavnago zapadnorusskago dvor-janstva s tserkovnoj uniej (do 1609 g.) Petersburg 1901.

Förkortningar.

Cten OIDR: Tjtenija v Imp. obstjestve istorii i drevnostej Ros-sijskich.

HT: Historisk Tidskrift, utg. af Svenska historiska föreningen.

JiSH: Handlingar rörande Skandinaviens historia.

J*amj DS: Pamjatniki diplomatitjeskich snosjenij drevnej Rossii s

derzjavami inostrannymi. RI BibL: Russkaja istoritjeskaja biblioteka. Sborn RIO: Sbornik Imp. istoritjeskago obstjestva. Zurn MNP: Zjurnal Ministerstva narodnago prosvestjenija. XXXV

Tatistjev, J., Dejateli smutnago vremeni. I. (Äfven i Letopis Istor.-rodoslovn. obstjestva v Moskve). Moskva 1905.

Tegnér, El., Om Sveriges förbund med Ryssland under konung Carl IX. Lund 1865.

Tsvetajev, D., Protestanstvo i protestanty v Rossii do epochi preobrazovanij. I—II (i Öten OIDR 1889 : IV—1890 :1). Petersburg 1889—1890.

Waliszewski, K., La crise révolutionnaire 1584—1614 (Smoutnoié vrémia). Paris 1906.

Widekindi, Joh., Historia belli sveco-moscovitici decennalis . . . Stockholm 1672. [Widekindi, /. u.}.

Widekindi, Joh. Thet Swenska i Ryssland Tijo åhrs Krijgz-Historie . . . , Stockholm 1671. [Widekindi].

Widekindi, Joh., Then fordom Stormächtigste, Högborne Furstes och Herres Herr Gustaff Adolphs den Andres och Stores Sweriges, Götes och Wän des etc. Konung Historia ... I., Stockholm 1691.

Uebersberger, H., Österreich und Russland seit dem Ende des 15. Jahrhunderts. I (1488—1605). Wien och Leipzig 1906.

Yrjö-Koskinen, Klubbekriget samt Finlands sociala tillstånd vid slutet af sextonde århundradet. Helsingfors 1864.

Zabelin, I., Minin i Pozjarskij. Prjamye i krivye v smutnoje vremja. 4:e izd. Moskva 1901.

Zjukovitj, P., Sejmovaja borba pravoslavnago zapadnorusskago dvor-janstva s tserkovnoj uniej (do 1609 g.) Petersburg 1901.

Förkortningar.

Cten OIDR: Tjtenija v Imp. obstjestve istorii i drevnostej Ros-sijskich.

HT: Historisk Tidskrift, utg. af Svenska historiska föreningen.

JiSH: Handlingar rörande Skandinaviens historia.

J*amj DS: Pamjatniki diplomatitjeskich snosjenij drevnej Rossii s

derzjavami inostrannymi. RI BibL: Russkaja istoritjeskaja biblioteka. Sborn RIO: Sbornik Imp. istoritjeskago obstjestva. Zurn MNP: Zjurnal Ministerstva narodnago prosvestjenija. I.

Inledning. Freden i Teusina. Gränsregleringen och Kexholms öfverlämnandet

Till de från medeltiden nedärfda gränstvisterna mellan Sverge och Ryssland hade med den lifländska ordensstatens upplösning kommit en ytterligare anledning till politisk antagonism. Redan under Gustaf Vasas gränskrig med Ryssland hade de lifländska förhållandena spelat in, i det att konungen hoppats på ordens ingripande, till egen hjälp, mot tsar Ivans hotande eröfringsplaner. Narvas eröfring af Ryssland och Revals förening med Sverge tycktes hota att åter bringa de båda rikena i strid, men konung Erik undvek territoriella konflikter och vann samtidigt likställighet i den diplomatiska umgängeisen med tsaren. Den ryske despoten, hvilkens härjningar i Lifland skulle för långliga tider befästa föreställningen om det moskovitiska barbariets styggelse, bragtes sedermera genom sina giftermålsplaner och sin fortsatta utvidgningspolitik i skarpaste fiendskap till konung Johan. Hans plan att öfverlåta Lifland som vasall-•döme åt den danske prins Magnus kom till utförande vid den tid, då Sverge var som värst utmattadt efter sjuårskrigets vånda. Den hotande ryska faran förmådde konung Johan att vid uppgörelsen i Stettin erbjuda Lifland till inlösen åt kejsaren, hvarigenom åtminstone direkt undfallenhet för Danmark och Ryssland undveks, samt att eftergifva den af Lybeck och Danmark omhuldade handeln på Narva. Båda dessa bestämmelser gjordes dock snart om intet genom Sverges maktutveckling och kejsarens liknöjdhet. Den krimske kanens infall i Ryssland år 1571 vände konung Johans uppmärksamhet till en potentat, som trots sin okristlighet kunde vara till nytta som en företagsam bundsförvant. Under ryssarnas häftiga anlopp mot Sverge började Polen allt kraftigare häfda sina lifländska anspråk, och i konung Stefan fick tsaren en duglig och energisk motståndare, som visste föra sina härar ända till Pskov och Polotsk.

Under medling af den påfliga kurian, som hoppades kunna vända Polens och Rysslands vapen mot turkarna, vann tsaren visserligen stillestånd år 1582, men med afstående af Lifland. Samtidigt hade Pontus de la Gardie börjat lägga de ryska gränsfästningarna under Sverges välde, Kexholm år 1580; Narvas eröfring följande år var en stor framgång för Sverge, men Polens, Danmarks och Lybecks intressen till förfång. Med ryssarnas undanträngande från Östersjön kom den svensk-polska antagonismen i Lifland allt tydligare till synes. Vid det polska kungavalet år 1587 verkade den moskovitiska diplomatin för tsar Feodors val och sökte sedermera genom att understödja en habsburgsk kandidatur i hvarje fall hindra Sverges och Polens förening under Sigismund. Men denne vann de väljandes gunst genom löften om Liflands afträdande, under det att tsaren och kejsaren fingo ytterligare skäl att vårda sin traditionella vänskap. Ärkehertig Maximilians polska tronkraf fingo en bråd ändalykt, och Sigismunds abdikationsintriger med Habsburgarna blefvo snöpligt stäckta. Under tiden hade konung Johan sedan 1585 haft

stillestånd med Ryssland, men alltjämt hotad af detta och misstänksam mot både Polen och kejsaren, fann han ingen annan vän än allas fiende, den krimske kanen.

I Ryssland hade efter tsar Ivans död, under hans sinnesslöe son Feodor, den egentliga makten småningom samlats hos den energiske uppkomlingen Boris Godunov, som visserligen hade att nedslå en missunnsam opposition från magnatkotteriernas sida.1 På hans bedrifvande samlade Ryssland år 1590 sina splittrade krafter till ett våldsamt anlopp mot Pontus de la Gardies eröfringar, sedan nya underhandlingar för skens skull hade öppnats med svenskarna. För att rädda det hotade Narva uppgaf Karl Henriksson (Horn) Ivangorod, Jama och Koporje åt moskoviterna. Konung Johans bedröfvelse och förbittring öfver denna olycka var måttlös, men hans sårade självkänsla sattes kort därefter på ett än svårare prof. Sigismund af Polen sträfvade att bistå sitt arfrike mot den moskovitiska faran; i slutet af 1590 sökte hans sändebud i Moskva utverka förmåner för Sverge, medan de samtidigt afslöto tolf års stillestånd å Polens vägnar. Då Ryssland efter den sista ansträngningen i själfva verket var alldeles utmattadt, mötte det ringa svårighet att vinna tsarens löfte att under ett års tid lämna svenskarna och Narva

1 Waliszewski, La crise révolutionnaire, 1 f.2 6

i fred. Det svenska Lifland synes emellertid därvid ha betraktats såsom en af konung Johan till Polen afträdd besittning, hvarför också den svenska besättningen i Narva skulle aflägsnas. Konung Johan afvisade dock med stor energi denna misstänkta polska väntjänst och häfdade sin rätt att själf och utan förmynderskap företräda Sverges intressen. Ehuru Sigismund förnekade hvarje delaktighet i sina sändebuds tilltag, kunde han knappast mildra sin faders misstro mot polska intriger.1 Andra omständigheter tycktes ytterligare vittna mot polackernas goda tro: den beskickning, som konung Johan afsändt till tatarkanen, stannade alltjämt i Polen, och konungen misstänkte, att de polska magnaterna till tack för ryskt guld hindrade dess resa.2 Han gjorde anspråk på lojalt diplomatiskt understöd af Sigismund, medan han själf förnyade sina krigiska ansträngningar. Han ville angripa fienden både i Ingermanland och vid Ishafvet, men hans stora ansatser stäcktes af allsköns vidrigheter. Mauritz Grip hade på vintern tågat mot Novgorod och kommit det ett par dagsmarscher nära, men kölden och härens missnöje förmådde honom att vända om.8 Klas Fleming gjorde på sommaren ett nytt infall, hindrades af moras 4 mil från Novgorod, häijade och brände, men kunde i brist på artilleri icke ens angripa Gdov.4 Den nya expeditionen mot Köla misslyckades; det förspordes, att upphetsning rådde i Österbotten mot dessa krigståg, som förstörde den fredliga handeln med Ryssland.5 Men samtidigt hade underrättelserna från Moskva blifvit högst hugnesamma, förtäljande om svåra yttre och inre hemsökelser. Tatarerna hade gjort ett våldsamt infall och aibränt hufvudstaden; tsarens broder Dmitrij hade mördats; Feodor själf sades

1 Konung Johan till hertig Karl 5 mars 1591, till Maur. Grip samma dag, till Sigismund 19 juli. RR. — Jfr Brun Wedbergs bref till onämnd, Narva 3 aug. 1591 (orig. MuscovFörhandla Johan III:s och Sigismunds tid) och Maurits Grips bref till konung Johan, lägret vid Sacherna 31 jan. 1591 (orig. Bref t. Johan III). — Någon upplysning om Sverges och Rysslands inbördes förhållanden vid denna tid är att hämta hos Ahlén, Bidrag till det ryska krigets historia under konung Johan III. s regeringy II.

•Konung Johan till Sigismund 15 mars, 5 juni, 17 sept. 1591 —Sigismund till konung Johan, Wislica 5 nov. 1591. Orig. PolonKongl, originalbref,

8 Konung Tohan till Maur. Grip 13 mars, till Sigismund 15 mars 1591. RR.

4 Klas Fleming till hertig Karl, lägret vid Pribuss 14 okt. 1591. Orig.

Bref t. hert. Karl.

6 Konung Johan till Per Bagge 13 aug., 14 okt. 1591. RR. — Jfr HSH

XXXVIII, 103 f.

M2 6

ha stuckit sig undan i ett kloster.1 Konung Johan trodde därför, att Ryssland skulle befinnas villigt att köpa fred

äfven till dyrt pris; utom de af Horn afträdda fästningarna ämnade han fordra Gdov, Nöteborg, Ladoga och Köla. Han fruktade alltjämt intriger i Moskva från kejsarens sida, och en rysk beskickning till Danmark gaf honom anledning till farhågor, att tsaren lockade med afträdelser till Norge för att vinna en bundsförvant mot Sverge.2 Men han kunde alltjämt räkna på Sigismunds diplomatiska understöd, liksom denne redan bidragit till truppernas underhåll, och han hoppades, att de till Polen väntade ryska sändebuden skulle utsättas för en våldsam pression i Sverges intresse. Samtidigt förespeglade kan sig, att kosackerna skulle kunna besol-das af Sigismund för Sverges räkning och sedan kastas mot ryssarna, i stället för sin vanliga tjänst mot turken.8 — I nov. 1591 böljade de bebådade underhandlingarna mellan polackerna och de ryska sändebuden; dessa erbjödo därvid en stor penningsumma för Narvas afträdande, men Sigismund afvisade detta anbud och fordrade, att stilleståndet med Sverge utan vidare skulle förlängas till tolf år. Han kunde emellertid endast genomdrifva, att åtminstone Narva under denna tid icke skulle fa angripas, hvarjämte han förbehöll sig rätt att understödja sin fader, om ryssarna öfver hufvud anfölle Sverge.4 Konung Johan och hans broder måste sålunda bereda sig till nya militära ansträngningar, på samma gång de sågo sig om efter andra

1 Konung Johan till Erik Gabrielsson 19 maj, till Olof Sverkersson och Hans

Kränk 29 sept., till Klas Fleming 4 dec. 1591, ib. — Mordet i Uglitj ägde rum 15 maj 1591. Den 17 aug. skref slottslofven i Narva Jörgen Månsson

och Erik Johansson till konungen (orig. Ingr.).... »Samaledis haffue och szama fånger berettedt, att Storfurstens broder åhr förgifuenn, genom Buritz Gudonoutz stämplingh och att Buritz will samaledis ombringe Storfurstenn, på thett han kan bekome regementhet.»

* Konung Johan till Sigismund 27 jan., 24 juni, 17 sept. 1591. RR. — Hans memorial för kommissarierna vid ryska gränsen juli 1591, orig., Muscov., Förhandl. (tryckt HSH XXXVIII, 100 f.): man borde fråga ryssarna, hvarför tsaren, då han tydligen vore i betryck, icke hellre vändt sig till Sigismund

eller konung Johan själf. — I själfva verket voro inga farliga planer å bane; tsaren hade i juli 1590 sändt en budbärare till Danmark med klagomål öfver att konung Johan tillätes att där besolda trupper; först i juni 1591 mottog

budbäraren svaret, som endast afvisade tsarens beskyllning och för öfrigt

uttryckte konung Kristians hopp, att kriget snart måtte upphöra. Stjerbatjev, Datskij archiv, [Ö ten OIDR I, 1893), 132 f.; RIBibl. XVI, 239 f.

8 Konung Johan till hertig Karl 27 apr., till Sigismund 24, 26 juni 1591. RR.

* Bantysj-Kamenskij, Perepiska, 30 f. Soloviev II, 584 f.2 6

potentater, som kunde medla en dräglig fred. Då Sigismund trädde i giftermålsförbindelse med det habsburgska huset, synes hertig Karl ha velat påkalla hans stärkta inflytande hos kejsaren till Sverges fromma, och samtidigt ämnade han själf hänvända sig till besvågrade. tyska furstar.1 Ett tatariskt sändebud erbjöd ånyo sin herres vänskap och förbund, men fordrade också penninghjälp till fästningsbygge mot ryssarna.2 Den påtänkta samverkan med kaneta bådade godt för det nya fälttåget; man rustade sig till ett förnyadt angrepp på Köla i förening med en flottexpedition till Archangel; dessutom skulle det starka Ivangorod energiskt angripas och ett anfall riktas mot Pskov.8 På våren 1592 inföllo verkligen tatarerna ånyo i Ryssland, men utan att sprida den skräck och förödelse som året förut.4 Ryssarna oroade samtidigt de svenska gränserna och ledo ingen skada af den ånyo misslyckade expeditionen till Ishafskusten; vid Ivangorod blef intet uträttadt. En betänklig slapphet gjorde sig gällande i den svenska krigföringen; folket var uttröttadt af de många årens vedermödor och längtade efter fred.6 Äfven hertig Karl väntade sig föga båtnad af ytterligare ansträngningar och fann till och med ett 2—3 års stillestånd önskvärdt.6 Han misstänkte visserligen alltjämt polska intriger bakom ryssarnas fientlighet, men Sigismunds erbjudna medling ansåg han icke lämpligt att afvisa.7 Konung Johan hade till och med funnit rådligt att meddela sin

1 Hertig Karls betänkande 29 febr., hert. till konung Johan 4 apr. 1592. HK Reg.

2 Hertig Karls betänkande 31 maj 1592. HK Reg.

8 Hertig Karls betänkanden 29 febr., 27 maj; memorial för Henr. Franklin 16 juni 1592. HKReg.

4 SOLOVIEV II, 614.

5 Hertig Karl till Olof Sverkersson 29 okt. 1592. HKReg. »Men wy befruchte, at folket icke hafwer begifwit sig tyt them hafwer befalit warit eller och något är uthrettet blefwet, det är förnembligest orsaken, at folket är nu så aldelis trött och ledze wid thet longsamme kriget, at the ingen hug eller willie hafwe något att uthrette, menendes at hwar än något blefwe wunnit och intagit ifrå fienden, det feigden fördenskuld så mykit lenger ther med fördröyes skulle.»

6 Hertig Karl till Klas Fleming 18 juli, till riksrådet 3 okt. 1592. HK Reg. Det heter i det senare brefvet: »Och althenstund man wäl förnimmer, at Ryssen fast ståer efter at wele hafwe Kexholm igen, efter thet ligger uth med Ladgasiöen, ther han icke gerne will, at Swenske skole något hafwe at bestelle, derföre synis, at för än freden skulle stöta sig der opå, då wore fast bettre, at man thet efterlåther honum igen, så frampt han wille der emoth unne under Swerigis Crone thet land, som ligger emilien Systerbeck och Nyien och emilien Wyborgh och Kexholm, så att grentzen blifwe in i Nyen.»

7 Dens. till Klas Fleming 29 juni, till riksrådet 3 okt. 1592. HKReg.2 6

son en formlig instruktion såsom grundval för de underhandlingar, som denne å sin faders vägnar skulle öppna med de till Polen väntade ryska sändebuden. Konungen erinrade först, att det varit ryssarna, som brutit den år 1557 slutna freden, hvilken rätteligen ännu bort äga bestånd; han återfordrade därför de från Karl Henriksson tagna fästningarna, Ivangorod, Koporje och Jama och gjorde anspråk på krigskostnadsersättning; därjämte förklarade han sig vänta att »som vänskapsgåfva» fa mottaga Nöteborg, Gdov och Ladoga, liksom Magnus Eriksson en gång erhållit de tre häradena i Karelen i sådan form.1 Dessa anspråk kunde dock väsentligen afprutas, i första hand penningersättningen, därnäst »vänskapsgåfvan» och de öfriga fästningarna, utom Ivangorod, som åtminstone borde afstås mot vederlag i penningar eller också nedrifvas. Till sist skulle den kunglige fredsmedlaren fordra åtminstone landet mellan Nyen och finska gränsen och därjämte kräfva den utländska handelns förläggande till Reval och Viborg samt rätt för svenskarna att bygga fartyg i den ryska Lappmarkens hamnar. I yttersta nödfall skulle freden, dock ej för kortare tid än 20 år, få afslutas på grundval af faktiskt innehafda territorier.2

Om konung Sigismund försökte att bringa sin faders anspråk och erbjudanden på tal inför den ryska beskickning, som till hösten 1592 besökte Varsjava, har detta säkerligen mött hinder redan i de moskovitiska diplomaternas alltid ängsligt begränsade instruktioner. I sitt svar till tsaren betonade Sigismund i hvarje fall önskvärdheten af en snar uppgörelse mellan Sverge och Ryssland,8 liksom han hos konung Johan hade sökt nytt besked om dennes yttersta eftergifter äfven vid ett kort stillestånd.4 Svenska fullmäktige hade emellertid samtidigt öppnat underhandlingar med ryssarna i Teusina invid Ivangorod (hösten

1 Se Sverges Traktater I, 442.

2 Konung Johans »undervisning och rättelse» om de villkor, på hvilka han gifvit Sigismund fullmakt att underhandla om fred med de, ryska sändebuden, Stockholm 18 maj 1592. Kop. Muscov., Förhandl., Johan III:s och Sigismunds tid. — Om »ryssens» eröfring af Ivangorod skrifver hertig Karl i ett betänkande från denna tid, att ». .. näpligen någen frijdh eller wenskap emellen Swerige och honom kan ware till förmode, meden han hafwer Iwangorodt inne och så får kijke the Swenske i kökett, som han nu gör.» HSH XXXVIII, 96.

8 Vidare upplysning är icke att hämta hos Bantysj-Kamenskij, Perepiska, 32 f. om denna sak. De rysk-polska legationsakternas utgifvande (i Sborn RIO) har tyvärr afbrutits med år 1570.

4 Hertig Karls cit. bref till riksrådet 3 okt.2 6

1592).1 Ståndpunkterna tycktes naturligtvis i början oförenliga; ryssarna gjorde anspråk på både Kexholms län och Estland, svenskarna åter på Jama, Koporje och Ivangorod. Den värsta stötestenen var frågan om Kexholms afträdande, som ryssarna i det längsta framställde som ett oeftergifligt villkor. De läto sin vederpart hånfullt förstå, att de polska ständerna skulle veta hindra Sigismund att vara Sverge till verksam hjälp. Då svenskarna anspelade på tatarernas härtåg ända till Moskvas portar, mottogo de till svar förebråelser, att konung Johan lämnat de okristliga tatariska sändebuden »skänker och tribut». Under de - långvariga trätorna saknades icke heller ryska påminnelser om den tid, då Sverge som danskt lydland underhandlade endast med ståthållaren i Novgorod. Till gengäld ville svenskarna på inga villkor gifva tsaren titel af själf härskare, emedan detta innebure en oerhörd och gudlös usurpation.2 Den 20 jan. 1593, efter inlupen underrättelse om konung Johans död, kom det dock till ett tvåårigt stillestånd, hvars bestämmelser inneburo en nödtorftigt skyld kompromiss. Under påstående vapenhvila, som gällde till 6 jan. 1595, skulle man 1 okt. 1593 öppna nya förhandlingar för att afgöra den tvistiga frågan om »de fästningar, som konung Johan undanhållit tsaren». De svenska ombuden hade helst velat tala om endast e n fästning, det omstridda Kexholm, för att betaga ryssarna möjligheten att ånyo framställa anspråk på Narva och Estland. Men då den ryska formuleringen genom-drefs, hade de vid förhandlingarna åtminstone sökt häfda Sverges rätt att under sådana förhållanden också bringa sina motsvarande anspråk på tal.8

Hertig Karl fann det betänkligt, att hvarken Kexholm eller . Nyslott uttryckligen i traktaten nämndes bland de under stilleståndstiden fridlysta områdena; han befarade därför ett öfver-rumplingsförsök mot dessa fästningar.4 Jämte riksrådet aflät han

1 Om lokaliteten: Cordt, Die Verhandlungen des Waffenstillstandes von Teusina 7393 (Verhandl. der gelehrt. estn. Gesellsch. zu Dorpat XVI), 98.

* Cordt a. a. 126 f., där intressanta konferensprotokoll äro tryckta. — Jör. Boije och Gerh. Dönhoff till konung Johan, Wesenberg 30 nov. 1592. Orig. Muscov.y Komiss. Göran Boije m. fl. Bref och händt.

8 Sverges Traktater V, 72 f. — Jör. Boije, Gerh. Dönhoff och Arv. Eriksson till hertig Karl, Narva 24 jan. 1593. Orig., ib. (brefvet tryckt af Cordt i Acta et commentationes Imp. Universitatis Jurievensis 1893, IV, I4i f.).

4 Hertig Karl till Erik Larsson 15 mars 1593. HKReg.därför med Per Rasmusson en skrifvelse till tsaren med förklaring, att man ansåge alla svenska besittningar, i Karelen och annorstädes, såsom inbegripna i stilleståndet.Hertig Karl och riksrådet till tsaren, Upsala 20 mars 1593. *HKReg.* — Originalet, bevaradt i Moskva, är underskrifvet af hertigen och tio riksråd; det öfverlämnades 24 juli. Bantysj-Kamenskij IV, 132. — Beskickningen omnämnes under förhandlingarna med Warkotsch i Moskva 1593. *PamjDS* I, 1313, 1402. Efter fem månader återvände budbäraren med tvenne svarsbref: ett från tsaren till hertigen och ett från de moskovitiska bojarerna till det svenska rådet. Man besvärade sig särskildt däröfver, att rådet fördristat sig rikta en skrifvelse till tsaren; det borde framgent hänvända sig allenast till bojarerna.Detta hade varit i öfverensstämmelse med den praxis, som utbildat sig i de polsk-ryska förbindelserna. Bantysj-Kamenskij, *Perepiska,* passim. I dylika etikettsfrågor kom de moskovitiska tsarernas »barbariska högfärd» tydligast till synes; man kan till jämförelse erinra sig, att tsar Ivan år 1558 afvisade en skrifvelse från den danske konungen, emedan denne vågat kalla honom »broder». (*RIBibl* XVI, 37.) Hertigen borde erinra sig, att ännu hans fader måst underhandla med ståthållaren i Novgorod; ville Sverge försäkra sig om en beståndande fred, borde det utan betänkande afstå alla eröfrade lifländska och novgorodska städer.Ofullständ. och odat. latinsk öfversättning bland *Muscov., Förhandl., Johan III:s och Sigismunds tid.* — Hert. till riksrådet 18 aug. 1593. *HKReg.* Jfr Messenius, *Scondia illustrata,* VIII, 12.

Emellertid hade tsaren icke försummat att i tid skicka kommissarier till Ivangorod; i afvaktan på konungens ankomst hade också hertigen och rådet utsett svenska ombud, ehuru deras resa tills vidare uppsköts. De skulle i intet fall få afstå Kexholm, utan hänskjuta denna fråga till konungen, som dock på grund af sin ed svårligen kunde afstå något af landet; de skulle klaga öfver tsarens skrifsätt och söka få handeln förlagd från Ivangorod till Narva.Hertig Karl till Arv. Eriksson 31 aug. 1593. Jämte denne utsågos Jöran Boije, Hans Berndes och Hans

Krank till underhandlare. — Hertigens och rådets instruktion för dessa samma dag. *HKReg.* — Konungen synes visserligen, under öfverläggningar med hertigen efter sin ankomst till Sverge, ha förutsett nödvändigheten af Kexholms afträdande, men hertigen yrkade i så fall på vederlag och på ständernas hörande.Hertig Karl till Sigismund 5 nov. 1593, *ib.* Under förberedelserna till den svenska legationen hade emellertid de ryska kommissarierna redan tröttnat på dröjsmålet och medoförrättadt ärende lämnat Ivangorod, icke underlåtande att med moskovitisk grofhet gifva uttryck åt sitt missnöje.De ryska kommissarierna ankommo 5 okt. till Ivangorod. Arv. Eriksson till rådet, Narva 2 okt. (orig.), 13 okt. (kop.). *Ingr.* Dens. till Olof Sverkersson, Narva 13 okt. 1593. Kop. *Bref t. Sigismunds sekr.* (Gottlund 68). — Arv. Eriksson till Jöran Posse, Narva 8 nov. 1593 (orig. *Rådslag 1593—1596*): »... Ryssernes senningbudh droge ifrå Iwanegorodt den 29 Octobris och wore flux onyttige och skelte Jören Boye och migh för lögnare och lett seya mig, att Hans F. N. Hertig Carll och Ricksens Rådh hafue sendt Peer Rasmusson in i Ryslandh att wydare stadfesta wåår lögnn; och ingen suar gofue dhe heller, om dhe wele komma tillbake eller icke.»

Sedan konung Sigismund vid denna tid anländt till Sverge, sände han ett bref till tsaren, i hvilket han sannolikt afvisade dennes anspråk, men erbjöd nya underhandlingar i febr. 1594.Till fastlagen. Sigismund till Jöran Boije 1 jan., till Arv. Eriksson (Stålarm) 15 jan. 1594. *Sig. Reg.* Hertigens cit. bref till Sigismund 5 nov. Då han i detta bref helt naturligt skref sin svenska kungatitel före den polska, sökte den moskovitiska förslagenheten häri ett medel att skaffa osämja mellan hans båda riken. Bojarerna uttryckte för de polska senatorerna sin förtrytelse öfver denna betänkliga nyhet, som stode i strid med det polsk-ryska stilleståndsfördraget, och uttalade sin förmodan, att det vore utan senatens begifvande, som konungen på detta sätt satte det med Ryssland jämbördiga Polen tillbaka för sitt mindre förnämliga arfrike.Bantysj-Kamenskij, *Perepiska,* 35 f. Karamzin X, 101.

På nyåret 1594 gällde det för konungen och hertigen att förbereda de stundande nya förhandlingarna, och Sigismund uppsatte också en instruktion för de utsedda kommissarierna, Sten Banér, Jöran Boije, Arvid Eriksson (Stålarm) och Hans Krank, hvilka, utom den förstnämnde, redan befunno sig i Estland. Han upptog nästan oförändrade sin faders territoriella anspråk från maj 1592 med deras gradvisa afprutning allt ifrån »vänskapsgåfvan», som dock nu bestämdes till Nöteborg, Koporje och Ladoga jämte områden vid Ishafvet, till Ivangorods fäste, hvars rifning alltjämt påyrkades. I sista hand skulle man nöja sig äfven med 50 års fred på grundval af faktiskt besatta territorier; man skulle till och med erbjuda Kexholm, men mot en orimlig penningersättning. Äfven i fråga om handelns reglerande och beskattningen af lapparna på Kola upptog Sigismund sin faders anspråk; men rörande fredens formella sida uppställde han nya och egendomliga betingelser, utom ett bestämdtafvisande af hvarje ryskt försök att beteckna den som en tsarens nådeakt eller att i någon måtto hänvisa konungen till förhandlingar med en hans ståthållare.Jfr Hjärne, *Svensk-ryska förhandlingar 1564—72,* II f., 25. — Man skulle vidare söka genomdrifva, »att fridzbrefwett uthseties på swenske och icke på rydzske effter thenne dagh». Traktaten borde förklaras gälla allenast för de båda potentaternas lifstid och vid enderas frånfälle bekräftas på ett gränsmöte af de båda rikenas fullmäktige. Men freden borde nu och sedan framgent vid hvarje tronskifte bekräftas genom korskyssning icke blott af konungen och tsaren, utan också af till myndig ålder komna furstar eller de båda rikenas råd och förnämste män; konungen ville begära, att hertig Karl och rådet sålunda bekräftade traktaten, därest på rysk sida det samma skedde af Boris Godunov och bojarerna.Instruktionen finnes under 12 jan. 1594 i *Sig. Reg.* »Och på thett att wy och wåre effterkommande måge ware på friden destemere och bättre försäkrede, effter Storfursten ingen son haffwer, så skal Gudenou och hans Rådh med the, som förnemste ähre achtede i Ryssland sampt medh Storfursten kysse korsset der opå, såsom wy och wele begäre, att wår elskelige, käre fadher-brodher, Högborne Furste Hertigh Carll etc. som nu till ålder och åhr kommen ähr, och wårt elskelige Rickz Rådh skole göre thett samme. I like måtto skal och her effter skee, så offte friden eller fördraget stadfästes skall, så att alle the, som af thett(!) konunglige och furstlige stom(!) till ålder komne äre, när friden stadfästas skal, i like måtto sampt medh Konungen kysse korsett. Wåre sändebudh skole och icke tilstädie thenn oförnuft (om then them tilmodett bliffwer), att Rydzerne skole förmäle om benådning, så framt och icke thett samme skal ske opå thenne sidhe.» Att unionen med Polen kom i betraktande

vid instruktionens uppsättande, framgår af följande punkt: »Thenne beswärlige artickel måste och utelåtes af gamble fridzbrefwen, att Swerigis rike icke må göre Pålen eller storfurstendömet Littowen eller Lifland någon hielp och undsättning.» (Se traktaterna af 1504, 1510, 1537, 1561 och 1564: *Sverges Traktater* III, 505, 563; IV, 184, 354, 377.) Slutligen föreslår konungen hållandet af möten mellan de båda rikenas gränsmyndigheter för beifrande af brott och öfvergrepp af gränsborna; en sådan bestämmelse inflöt sedermera i Teusinatraktaten; den hade en förebild i polsk-ryska sedvänjor. — Det är uppenbart, att Sigismund med detta förslag främst önskade binda Boris Godunov, den allsmäktige regenten och väntade tronkräfvaren, vid fullt ansvar för traktaten, lika väl som den sinnesslöe och barnlöse tsaren. Men han synes därjämte, väl också med hänsyn till Polen, som ännu icke hade varaktig fred med Ryssland, ha sökt skaffa möjlighet till en fördelaktigare uppgörelse vid det väntade tronskiftet i Ryssland, och han behöfde som tvenne rikens härskare icke frukta att därvid komma till korta. Detta hans förslag om fredens bekräftande vidtronskifte var ingalunda i strid med moskovitiskt åskådningssätt och blef senare upptaget i Teusinatraktaten; hertig Karl skulle med tiden ha mycket bekymmer att få denna bestämmelse förändrad.

Trots instruktionens uppsättande och öfriga förberedelser synes det på utsatt tid icke ha kommit till några underhandlingar, ehuru ryssarna äfven nu väntade i Ivangorod.Hertig Karl till riksrådet 29 mars 1594. *HKReg.* Det vanskliga förhållandet mellan konungen, hertigen och rådet var utan tvifvel till hinders för ärendets tillbörliga skötsel. Hertigen sparade visserligen icke på förmaningar till konungen att påskynda beskickningen, men han vägrade att medsända de ryska fångar, som förvarades inom hans hertigdöme, emedan fångutväxlingen borde vara ett senare bekymmer. Mellan hertigen och rådet förhandlades alltjämt om frågan, hvilka som definitivt skulle utses till kommissarier; man var emellertid oviss, om ryssarna öfver hufvud skulle inlåta sig på ytterligare underhandlingar, och hertigen fruktade i detta afseende polska intriger.Hertig Karl till Sigismund 5 jan., 21 mars, 11 juni, 20 juni; till riksrådet 14 mars, 23 apr., 24 maj, 13 juni, 20 juni, 30 juli 1594, *ib.* Sigismund till riksrådet 6 juni. *Sig Reg.* Den vilseledande traditionen, att konungen velat fördröja fredsverket för att kunna behålla trupperna som maktmedel, har så mycket mindre fog, som hertigen yrkade på deras bibehållande och besoldande, emedan detta skulle göra intryck i Ryssland. (Hertigens cit. bref till konungen 20 juni 1594). Jfr Boëthius, *Hertig Karls och svenska riksrådets samregering* (*HT* 1884), 26. Från tsaren mottog konungen en skrifvelse, som endast synes ha innehållit besvär öfver felaktig betitling och öfver de svenska kommissariernas uteblifvande, därjämte också ett polemiskt svar på Sigismunds beskyllningar mot tsar Ivan.Hertig Karls cit. bref till riksrådet 23 apr. (med förslag till svarsskrifvelse) och 24 maj 1594. *HKReg.* Först efter konungens afresa utfärdade hertigen fullmakt för de af konungen utsedda kommissarierna jämte Gerhard Dönhoff.Fullmakt under 17 sept. i *HKReg.* Den 1 juni hade Sigismund utfärdat fullmakt för de redan i jan. utsedda kommissarierna jämte Krister Klasson (Horn). *Sig. Reg.* — Hertig Karl hade i sitt betänkande af 14 mars särskildt förordat Dönhoff och Stålarm, emedan vid underhandlingarna borde »ingelunde uthsluthes the findske och liflendske... meden thet mest geller samme landzorther widh».

Hertigens farhågor, att ryssarna stramt skulle afvisa vidare underhandlingar, visade sig snart grundlösa; vid gränsen fick man samstämmande underrättelser, att de åstundade fred i lika12

hög grad som sin vederpart.1 I Moskva aktade man sig också att afvisa det medlingsanbud, som vid denna tid framställdes af kejsaren. Redan i okt. 1593 hade dennes sändebud Warkotsch på eget bevåg framställt förslag i denna riktning, närmast för att aflägsna den misstämning mot kejsaren, som framkallats i Moskva af Sigismunds österrikiska äktenskap. Det officiellt framburna skälet var däremot kejsarens önskan att aflägsna alla hinder för Rysslands inträde i den mångomtalade ligan mot turkarna. I sitt svar påbördade tsaren Sverge, att det begått traktatsbrott, i det att de svenska ombuden till den beramade underhandlingen hade uteblifvit; han förklarade sig dock i sin långmodighet alltjämt medgifva vänskaplig uppgörelse, detta med särskild hänsyn till kejsaren, som borde medverka genom en beskickning till Sverge.2 — Kejsaren underlät icke att fullfölja detta politiska uppslag; Warkotsch sändes med vederbörliga instruktioner till Moskva, och till Sverge affärdades Ehrenfried von Minckwitz, som företrädt sin herre redan på kongressen i Stettin år 1570. De kejserliga sändebuden fingo

därjämte af Lybeck mottaga det enträgna uppdraget att tillgodose dess handelspolitiska intressen vid den svensk-ryska uppgörelsen. Minckwitz anlände emellertid till Narva först i febr. 1595, sedan underhandlingarna redan långt framskridit.8

Hertig Karl närde en viss misstro mot den kejserliga inblandningen, ehuru han icke förbisåg betydelsen af en uppriktigt menad medling från så mäktigt håll.4 För polska intriger uttalade han alltjämt farhågor och varningar, ehuru i själfva verket Polens konung och senat lojalt sökte påverka de styrande i Moskva till Sverges förmån.6 Fredsunderhandlingara började 9

1 Henr. Jönsson till Arv. Henriksson (Tavast), Viborg(?) 18 nov. 1594. Orig. TavastsamL Det heter där vidare: »Item schrifuer Arfued Erichson, att Kexholm skal springe til medh i handelen, och man förmoder therföre gull och daler, så myked den är wärdh.»

9 PamjDS I, 1279 f.; Hjärne, Bidrag till historien om Sigismunds förhållande till det Habsburgska huset {HT 1883), 259 f.; LJebersberger, Österreich und Russ land, 554 f.

8 Blümcke, Berichte und Akten der hansischen Gesandtschaft nach Moskau im /. 1603; Einleitung xviii.

4 Hertig Karl till riksrådet 29 okt., till kommissarierna i Teusina 12

nov. 1594. HKReg.

6 BaMtysj-Kamenskij, Perepiska, 36. Hertig Karl till Sigismund 6 mars

1595. HKReg.13

nov. 1594 i Teusina; de skulle bli både långvariga och vanskliga.1 Ryssarna begärde i början utom Kexholm hela Estland med Reval och Narva; småningom afprutade de sina anspråk till Kexholm, Narva och en krigskostnadsersättning. Svenskarna åter begärde Ivangorod med län, landet mellan Systerbäck och Neva samt en penningersättning för Kexholm, om detta ändtligen skulle afstås. I dec. blef kongressen for en tid sprängd, då de svenska ombuden, som lämplig påtryckning, drogo sig tillbaka till Wesenberg. Ryssarna anhöllo om förhandlingarnas fortsättande och fordrade sedermera endast Kexholm; på svensk sida inskränkte man sina anspråk till en penningersättning för denna fästning, särskildt med hänsyn till där nedlagda kostnader. I febr. 1595 lät man äfven denna fordran falla, men ännu fanns en stötesten: ryssarna ville komma i besittning af Kexholm utan xippskof, men på hertigens upprepade befallning fordrade svenskarna, att gränserna först skulle regleras. Minckwitz kom vid denna tid tillstädes, men ryssarna ville icke erkänna honom som medlare eller låta honom konferera med Warkotsch, som på deras sida deltog i förhandlingarna. Äfven svenskarna voro obenägna att lämna den kejserliga medlingen för stort rum, säkerligen närmast af farhågor för lybska tillskyndelser i handelsfrågorna.2 Mot de svenska krafven, att stapeln för den utländska handeln skulle förläggas till Reval och Viborg, försökte ryssarna visserligen den underliga invändningen, att Gud skapat människan att fritt färdas till lands och vatten och att de tyska köpmännen därför icke borde röna något hinder.8 Men i midten af febr. 1595 hade svenskarna fört sin ståndpunkt härutinnan till seger, och fastän frågan om gränsregleringens förhållande till Kexholms

1 De ryska kommissarierna voro furst Ivan Sampsonovitj Turenin, Ostafij

Michajlovitj Pusjkin samt djakerna Grigorij Klobukov och Posnik Dmitriev. Den förstnämnde hade sedermera öfverinseende öfver de ryska gränskommitle-Tade; han fick från svensk sida vitsordet att vara »begåfvad med allehanda

tungomål», men benägen att »snorka och pocka» och mena sig visare än andra.

Lars Torstensson och hans medförordnade till onämnda, Noisniemi 1 okt.

1595. Kop. Muscov., Gränskommiss.

9 Minckwitz' relation, Narva 17 febr. 1595, i Haus-, Hof- und Staats--archiv i Wien; innehållet i största korthet meddeladt af B[urenstam] i hans förteckning på där befintliga handskrifter rörande Sverges historia (tryckt i

Haag 1871) sid. 25. För en uttömmande framställning af Teusinakongressens "historia fordras naturligtvis en mer ingående kännedom om såväl denna som -Minckwitz* öfriga relationer.

8 Soloviev II, 586.14

öfverlämnande ännu hölls öppen, tycktes uppgörelsen nära sin fullbordan. Men i sista stund började ryssarna åter att under hotelser fordra Kexholms snara och obetingade öfverlämnande; svenskarna satte hårdt mot hårdt,1 och fredskongressen blef åter sprängd, i det att båda parterna lämnade förhandlingsorten. I detta kritiska ögonblick ingrep emellertid Minckwitz, som med åberopande af tvisteämnets obetydlighet och det stora gemensamma intresset mot turkarna lyckades få förhandlingarna återupptagna (24 mars 1595-) Ryssarna hade väl blifvit fogligare till sitt uppträdande, men i sak gjorde de ingen eftergift; kongressen blef för tredje gången sprängd, och Minckwitz måste för andra gången medla (april 1595). Ryssarna hade denna gång tydligen fatt nya instruktioner från Moskva, och sedan förhandlingarna åter börjat (8 maj), medgåfvo de ändtligen, att gränsregleringens fullbordande sattes som villkor för Kexholms öfverlämnande.2 De sökte dock skaffa sig garantier, att gränsregleringen skulle snabbt fullbordas, och ville omedelbart erfara de svenska gränskommissariernas namn. Frågan om titlarna gaf anledning till en sista kontrovers: ryssarna ville på inga villkor tillåta, att Sigismund i traktaten nämndes med sin polska kungatitel eller som Liflands herre; freden gällde nämligen icke Polen, och tsaren hade vid det sista stilleståndet med detta rike ingalunda eftergifvit sina anspråk på Lifland. Man kom öfverens att kringgå denna tvistefråga genom att i traktaten icke upptaga de båda potentaternas fullständiga titlar; ryssarna hade för öfrigt intet att invända mot den svenska konungens titel af »de Esters i Lifland hertig», liksom svenskarna denna gång intet mot tsarens själfhärskartitel. Den 18 maj 1595 blef traktaten ändtligen afsluten, beseglad och med korskyssning bekräftad.8

1 Nikl. Rask skrifver till Joh:s Tidichinni Bultius, Reval 6 apr. 1595

(orig. Bref t. Sigismunds sekr.): »Quid enim hoc esset aliud quam nos eorum

subiicere voluntati et sententiæ in dirigendis finibus, si illi prius eam arcem in

sua potestate haberent, quam finium reuisio fieret? Satis sæpe ab illis delusi

maiores nostri fuerunt, cum a superioribus Muscouiæ principibus in pacifica-

tionibus factis semper finium reuisio et directio promissa sit, nunquam præstita.»

s Medgifvandet gjordes gradvis; den 8 apr. skref Arv. Eriksson från Narva till Gödik Finke, att ryssarna till den kejserlige legaten förklarat sig villiga att låta gränsreglering för Österbotten och Lappmarken ske, innan Kexholm öfverlämnades, men för den öfriga sträckan först efteråt. G. Finkes reg.

8 Kommissariernas bref till hertig Karl (nov. 1594—maj 1595) jämte deras brefväxling med den kejserlige legaten och de ryska fullmäktige bland MuscovFreden vid Teusina. En intressant kommentar till underhandlingarna erbjuda sekreteraren Nikl. Rasks bref till Joh:s Tid. Bultius (Bref t. Sigismunds sekr.)15

Genom det utan tidsbegränsning gällande fredsslutet afstod Ryssland uttryckligen från alla anspråk på Estland, och Sverge förband sig att till Ryssland öfverlämna Kexholm med län, när gränserna väl blifvit gångna af fyra olika kommissioner, som skulle begynna sitt värf redan 29 juni 1595. Innan gränsregleringen verkställts, skulle ingen skatt upptagas i de lappdistrikt, som varit föremål för tvist; men den skulle alltfort uppbäras af Sverge mellan Österbotten och Varanger och af Ryssland i erkändt ryska distrikt. Stapeln för den främmande handeln förlades till Reval och Viborg; endast svenska undersåtar fingo segla på Narva, där köpenskapen uteslutande skulle bedrifvas på den svenska sidan, med undanskjutande af Ivangorod. Svenskar och ryssar tillförsäkrades för öfrigt handelsrättighet i de båda rikenas alla städer, mot erläggande af lika hög tull och med rätt för svenskarna att fa sig upplåtna lämpliga nederlag. Betalningen af ömsesidig enskild gäld garanterades; fångarna skulle utväxlas och förrymda missdådare alltid utlämnas; öfvergrepp af gränsbor skulle beifras på möten mellan vederbörande svenska och ryska befallningsmän. De båda potentaterna skulle ej lägga hinder i vägen för hvarandras beskickningar och poster. Ingendera skulle hjälpa den andras fiender med folk eller penningar.

Traktaten skulle bekräftas af båda potentaterna genom korskyssning — af Sigismund, när han kommit från Polen till sitt arfrike. Vid tronskifte i något af rikena skulle den ånyo bekräftas af därtill förordnade sändebud på ett gränsmöte.1

Samtidigt med traktatens afslutande fann den kejserlige legaten lämpligt att i en skrifvelse till de svenska kommissarierna förbehålla sin herre, det romerska riket och dess ständer alla rättigheter på Lifland samt öfriga privilegier, ehuru han förklarade sig icke ha funnit något mot dessa stridande i de artiklar, som kommit till hans kännedom.2 — Minckwitz hade i det längsta sökt förmå de svenska kommissarierna till vissa eftergifter åt Lybecks handelsintressen, men endast mottagit halfva löften; senare lyckades han beveka konung Sigismund till en förklaring, som i någon mån uppfyllde dessa önskningar.8

Hertigen hade bakom de långsamma och besvärliga freds-

1 Sverges Traktater V, 79 f.

* Ib. V, 91 f.

8 Blümcke xx f.16

underhandlingarna anat både polska, danska och lybska intriger;1 den kejserlige legatens goda tjänster hade däremot gjort honom benägen att eftersöka hans herres garanti på traktaten.2 Han hade äfven haft den egendomliga planen, att fördragsparterna skulle ställa ömsesidig gisslan för de stridiga villkorens uppfyllande; på rysk sida borde bland andra särskildt ätten Godunov därvid komma i fråga.1 Sedan budskapet om fredens afslutande ingått, var han icke sen att utse gränskommissionernas medlemmar.8 De svenska fredsombuden hade redan förut till de befallningshafvande i Viborg, Nyslott och Österbotten sändt en utförlig sammanfattning af föregående gränshandlingar.4 I sin allmänna instruktion ålades kommissarierna att insamla nödiga upplysningar af gränsborna och rådföra sig med dessa om ryssarnas fordringar. Om ryssarna framlade gamla gränshandlingar, skulle de vägra att taga hänsyn till dessa såsom föråldrade; de skulle också framhålla, att gränsläggningen på. Magnus Erikssons tid icke kunnat äga bestånd, emedan Ryssland då ej ännu varit samladt under en herre.5 — Den svenska regeringen ansåg det sålunda lämpligt att låta gränsregleringen företagas under friare former än genom blott åberopande af äldre aftal och anspråk, om hvilkas innebörd man under föregående

1 Hertig Karl till kommissarierna i Teusina 5 maj 1595. HKReg.. — Detta förslag har troligen tillkommit under påverkan af konung Sigismunds tidigare, att Boris Godunov och de ryska bojarerna skulle med korskyssning bekräfta traktaten. Se s. 10.

2 Dens. till des. 29 maj 1595, ib.

8 Fullmakter under 16 juni 1595. HKReg. Gränskommissarier blefvo, •efter senare inträffade förändringar: för Viborgs läns gräns Mats Larsson till Harvila, Lars Torstensson till Brötorp och Arvid Tönnesson till Tjusterby; för Nyslotts läns gräns Klas Fleming (till Lehtis), Gödik Finke, Arvid Henriksson till Vesunda och Jöran Henriksson till Vuorentaka; för Österbottens gräns Mauritz Jöransson till Djula, Hans Hansson till Monikkala, Sven Persson till Väsby och Gerdt Joestink. Af dessa voro Mats Larsson (Kraus) och Gödik Finke sedan 1583 ståthållare i resp. Viborg och Nyslott. Arv. Henriksson (Tavast) blef 1596 ståthållare i Kexholm. — Hans Hansson påstår 5ig (i bref till G. Finke, Ule träsk 3 aug. 1595. Orig. Muscov., Gränskommiss.) ha blifvit af hertigen och rådet tvingad att åtaga sig sitt besvärliga uppdrag; »ingen af the Swenske wille begifue sig hytt, uthan huar förebar sitt lythe och blifue derföre skonthe».

4 Kommissariernas i Teusina cit. bref till riksrådet 18 maj 1595. — Å andra sidan hade Arvid Eriksson redan långt fore fredens afslutande anmodat myndigheterna i Finland att i gränsbygderna insamla nödiga upplysningar. Simon Olofsson till Gödik Finke, Nyslott 22 apr. 1595. G. Finkes reg.

5 Instruktion för Mats Larsson m. fi. 16 juni 1595. HKReg.17

tvistiga förhandlingar visat sig å ömse sidor sakna rätt förstånd. Men de svenska gränskommissarierna kommo ingalunda i strid tned dess afsikter, då de sedermera visligen betjänade sig af ett dokument, som i själfva verket

var understucket i svenskt intresse, men redan tidigare i god tro åberopats och stod i öfverensstämmelse med gränsens faktiska förskjutning. I själfva verket kom gränsregleringen att skaffa erkännande åt de visserligen icke oblyga svenska anspråk, som dittills endast haft sin plats i den vid århundradets början tillkomna förfalskade redaktionen af traktaten i Nöteborg 1323.1

Ryssarna visade sig naturligtvis angelägna om en snar gränsreglering, då Kexholms besittning var den väntande lönen. Redan 26 juni 1595 hade de låtit myndigheterna i Viborg veta de utsedda ryska kommissariernas namn och begärt förhandlingarnas snara begynnande.2 En månad senare voro Lars Xorstensson och hans medförordnade vid Systerbäck, och 12 aug. sattes det första råmärket på ön Retusaari.3 Vid den följande

1 Se angående detta falsarium Rydbergs grundliga undersökning i Sverges Traktater I, 434 f. — Det synes mig, att man endast med uttrycklig reservation kan instämma i samme författares påstående {ib. 501), att »svenska regeringen har vid den nya gränsregleringen, hvilken på grund af Teusina-freden ägde rum, så långt ifrån sökt ett stöd i den i fråga varande under-stuckna urkunden, att hon tvärtom på det bestämdaste uttalat sig emot hvarje b refs uteslutande bevisningskraft i denna sak». Till stöd för denna uppfattning anför Rydberg, ett uttryck i den ofvan cit. instruktionen för Mats Larsson m. fl. Men för det första är det därvid fråga om en gränssträcka,

rörande hvilken den understuckna urkunden knappast innehöll några anspråk utöfver år 1323 fastställd och sedan af häfd en erkänd rätt (jfr ib. 460 f.) Och för det andra är det icke sannolikt, att den svenska regeringens fullmäktige handlade mot dess instruktioner och afsikter, då de faktiskt åberopade och skaffade erkännande åt samma urkunds redan af Gustaf Vasa häfdade anspråk. Att de åberopade den, framgår af nedan cit. vittnesbörd, och redan B. E. Hildebrand (Om Nöteborgska freden och Sveriges gräns mot Ryssland från är

1323 till början af iy. de århundradet; Vitt.-, Hist - och Ant. Akad. Handl. XX,

212, 257 f.) har framhållit, att den för Nyslotts län år 1595 fastställda rågången i det närmaste sammanfaller med den understuckna, af Hildebrand

visserligen för äkta ansedda urkundens anspråk. Rydbergs anförda uttalande àr sålunda ägnadt att vilseleda.

* Mats Larsson till Gödik Finke, Viborg 6 juli 1595. Det ryska brefvet {från vojvoden i Nöteborg Grigorij Ign. Veljaminov) finnes odat. i öfversättn.

bland Muscov., Gränskommiss. 1595—7596.

8 Lars Torstensson och hans medförordnade till Klas Fleming, Systerbäcks åminne 13 aug. 1595. Gottlund 129. — De ryska fullmäktige vor furst Vasilij Andrejevitj Zvenigorodskij och djaken Ignatij Sofonov.

gränsläggningen från Systerbäck norrut åberopade de svenska kommissarierna med förkärlek Nöteborgstraktaten, »konung Måns* och knes Jörgens bref», som enligt Gustaf Vasas fördrag med Ryssland 1537 borde läggas till grund vid en dylik förrättning.1 Ryssarna afvisade dock misstroget alla dylika argument och förklarade sig hellre villiga att taga rättelse af svenska gränsbors beedigade vittnesbörd. Men äfven med sådant bevismedel lyckades svenskarna genomdrifva sina anspråk, som dock för denna del af gränsen knappast gingo utöfver redan på 1300-talet fastställd rätt. Det omtvistade Riitamaa utmed Systerbäck, likaväl som den i Vuoksen utskjutande udden Noisniemi, blef sålunda erkändt som svenskt land; äfven på ett par andra ställen sökte ryssarna förgäfves, och inkonsekvent nog, åberopa den äkta Nöteborgstraktaten till sin förmån. Den 14 okt. 1595 hade gränskommissionen fullgjort sitt värf ända till Varpavuori, den i Teusina fastställda slutpunkten, som ryssarna nu utan framgång sökt få utbytt mot det västligare belägna Särkilaks. Samma dag daterades och utväxlades rågångsbrefven i byn Koitsanlaks, och de ryska kommissariernas myndige rådgifvare, furst Turenin, gick att fullfölja sitt värf på gränsen mellan Nyslotts och Kexholms län.2

På denna sträcka hade Gödik Finke och Arvid Henriksson (Tavast) låtit sig öfvertalas af ryssarna att börja förhandlingarna i aug. 1595, redan innan deras medförordnade anländt Ryssarna hade med åberopande af den äkta Nöteborgstraktaten velat taga Särkilaks till utgångspunkt, men haft lika liten framgång söm sina stallbröder

på Viborgs läns gräns. De svenska kommissarierna fingo från Lars Torstensson och hans medförordnade mottaga en enträgen maning att hålla fast vid samma traktat, hvarmed dessa naturligtvis afsågo dess för Sverge gynnsamma redaktion.8 Gödik Finke hade i själfva verket tidigare för gräns-

1 Jfr Sverges Traktater IV, 181 f. — Man kunde lika väl ha åberopat fördragen af 1557 och 1561.

9 Sverges Traktater V, 94 f. (jfr ib. 838 f. och den som bilaga reproducerade kanan); Hildebrand 210 £; 223 i, 254 f. — Lars Torstensson och hans medförordnade till Klas Fleming och hans medförordnade, Koitsanlaks 9- okt (kop. i två ex.); desamma till onämnd, Noisniemi 1 okt. (kop.); till hertig Karl, Viborg 20 okt. (orig.; jfr Gottlund 129). »Acta på råransaakningen emillan Wijborgz, Nötheborgz och Kexholms lähn» (tre exemplar). Muscov.y Gränskommiss.

3 Lars Torstenssons m. fl. cit. bref af 9 okt. 1595. — De ryska fullmäk-

tige voro Vasilij Timofejevitj Plestjejev och djaken Vasilij Neljubov. De hade19

bönderna låtit uppläsa jämväl det äkta fredsbrefvets råmärken, men funnit, att dessa råkat i fullständig glömska, med undantag af Särkilaks. Men jämte de båda fredsbrefvens rålinier fanns i svenskarnas akter ännu en tredje, den för Sverge gynnsammaste, som troddes härröra från Gustaf Vasas tid och i hvarje fall innebar aldrig erkända anspråk.1 Vid gränsens dragande öfver sjön Puruvesi kom det till häftiga tvister om dessa olika rålinier. Ryssarna vägrade att taga hänsyn till konung Gustafs gräns-rannsakningar, vid hvilka intet ryskt ombud närvarit. Gränsböndernas vittnesmål, som ryssarna förklarade sig vilja godtaga, befunnos icke öfverensstämma med kansliakternas uppgifter. Då de svenska kommissarierna icke ville afstå från sina anspråk, beslöto de ryska att vända sig till Moskva för att erhålla nya instruktioner (sept. 1595). Vid förhandlingarnas återupptagande tycktes ryssarna i början alltjämt vara obenägna för eftergifter, men då gränsmötet hotade att sprängas genom svenskarnas afresa och hoppet om Kexholms återvinnande därmed skulle vara spflldt, läto ryssarna med ens allt motstånd fara, 15 okt. 1595; fyra dagar därefter utväxlades rågångsbrefven i Varpavuori. Gränsen fastställdes i det hela efter den understuckna urkundens rålinie till Kellontaipal och sedan vidare intill Pisanmäki; men

redan 11 juli i bref till myndigheterna anmält sin ankomst (ryskt orig. bland Muscov.y Gränskommiss.)

1 Odat. bref i konc. (två ex.; MuscovGränskommiss.) till Mats Larsson, tydligen från Gödik Finke ».... wedh Warpawory begynnes two råågonger-then ena går effter Kongh Månses breffz inneholdh, och then andra ähr senare giordt, som een partt mena och seye, som ähr giortt i S: H: Konungh Göstaffz tidh, huilkedt nogodt skall boye sigh inn på Kexholms länn ... och widh forne Paskalotho komme rååerne öffuer eens och sammann igen effter kongh Månses thet på suensko breffuet uttskriffuidh ähr . . . Ytherlighere, käre bror, haffuer iagh öftuerläsidt thet Kongh Månses breffz uttcopie, som på latin skall stellt wara, huilken copie iagh bönderne föreläsidt haffuer och mene sigh inthet aff the rååer wette, som i thet latinske breffuet förmäles, 'uthen allenestt hiit om Warpawory i Särkilax; huilkedt will wyke sigh flux hiitt inn på Sawlax sidhe öffuer then svenske Kongh Monses och Kongh Jörens copies inneholdh. Huartt thet sigh ytherlighere will sträckie hiitt inn åtth Saulax, ähr migh owistt, effter ingen ähr, som weett aff samme råår; och eenden, som copien förmäler strec-ker inn till Helsinghe haaff, hvilkedh will ware oss Suenske nogodt för när.» — Man finner, att Gödik Finke haft tillgång till den äkta urkunden i latinsk redaktion (Sv. Trakt. I, 442) och den un-d e r s t u c k n a i s v e n s k (ib. 451.) Om uttrycket Helsinge haf och därmed sammanhängande ryska anspråk, se ib. 446, 463 f.; om de svenska gränsrann-sakningarna under Gustaf Vasa, ib. 493 f.längre hade ryssarna med åberopande af sina instruktioner vägrat r gå, ehuru Teusinatraktaten bestämde Repola som slutpunkt.1 De svenska kommissarierna synas icke med tillbörlig fasthet ha . stått på sin rätt därutinnan, och den ryska envisheten hembar -trots allt en seger.3 Gränsregleringen, så långt den räckte, innebar för Sverge en obestridlig framgång, men ryssarna hade åtminstone vunnit en västligare utgångspunkt än Repola för den tredje kommissionens arbeten.

I öfverensstämmelse därmed hade Mauritz Jöransson och hans medförordnade, vid de österbottniska gränsförhandlingaraas början i Lappola 13 aug. 1595, anmodats af ryssarna att följa dem till Pisanmäki och där begynna sitt värf. Svenskarna anade emellertid svek bakom detta oväntade förslag och afböjde det bestämdt,

under hänvisning till fredens bestämmelser och sin egen instruktion. Ryssarna förklarade, att deras vederpart intet hade att skaffa så långt österut som på landtryggen vid Repola; de föreslogo till sist, att man skulle börja gränsläggningen i Lappmarken, under afvaktan på bèsked från Moskva. Men man kunde blott ena sig om att ömsesidigt inhämta nya instruktioner och låta freden okränkt äga bestånd (sept. 1595).3 Gödik Finke och hans medbröder läto sig emellertid angeläget vara att påbörda den österbottniska kommissionen äfven gränsläggningen mellan Pisanmäki och Repola. De hade redan själfva ställt sig ryssarnas önskningar till efterrättelse och framhöllo, att Repola var beläget långt inne i grannens land.4 I febr. 1596 förklarade sig

1 Sverges Traktater V, 99 f. (jfr ib. 840); Hildebrand 212 f., 236 f., 257 f. — Klas Fleming (till Lehtis) m. fl. till hertig Karl, Pellossalo 19 okt. 1595. Orig. (jfr Gottlund 120). Det heter där: ». . . Men effter udi Storfurste Jörgens breff står förmält opå latin, att the som udi Sawlax boandes äre, äge hälfftena aff Kiurunsaari med Ryssen, wille wy ingelunde affstå ther ifrån, utan tilbiude them, att om the wille göre i thenne höst ett fulkomlig beslut om råårna, szå skall inthet bliffue undantagit aff alt thett wy kune hafue gamble breff och sanferdige gamble grenzbönders berättelse om». (Jfr Sverges Traktater I, 452). Jämte öfriga gränshandlingar bland Muscov., Gränskommiss.

2 Hildebrand 213.

8 Hans Hanssons memorial, Ule fästning 7 sept. 1595. (Orig. Muscov., Gränskommiss.; jfr Hildebrand 216 f.) — De ryska fullmäktige voro Jermola Feodorovitj Korobov och djaken Afanasij Malygin.

4 Hildebrand 214. Gödik Finke till Sven Persson, Jokas tingsställe 5 jan.; Klas Fleming till Gödik Finke, Åbo 1 febr. 1596 (kop. MuscovGränskommiss., Kopiebok från Kankas). Det heter i det senare brefvet. ». . . Så hafuer Rydzen icke heller kunnedt tillatha then orett och omöglighett hade waredt, om uy till Repola hade ueledt trengie oss, som ähr 20 milar in öfuer21

emellertid ryssarna villiga att möta de svenska kommissarierna vid Rossejärvi nära Repola, och 13 mars började gränsbestämningen därifrån till Pisanmäki och sedan från Rajasuo norrut.1 Som Nöteborgstraktaten och dess understuckna redaktion lämnade hela denna del af gränsen obestämd, kom det därvid icke till några principiella meningsskiljaktigheter angående bevismedlen.2 Gränsen norr om Rajasuo synes kommissionen icke ha berest på samma sätt som öfriga delar; på grund af årstidens vidrigheter nöjde man sig tills vidare med att fastställa den efter på kartan kända lokaliteter. Tvist väckte egentligen endast svenskarnas anspråk på en del af de under Köla skattskyldiga lapparna. Hertigen hade nämligen meddelat kommissarierna nya instruktioner, innehållande anspråk, visserligen sväfvande och obestämda, på Lappmarken intill Orietjärd och på skatt af de områden på Köla, där sådan förmentes af ålder ha uppburits; de borde därvid i nödfall mot rysk hårdnackenhet söka samförstånd med norska myndigheter och påminna, att Kolahus byggts först nyligen under fejdetiden för att blifva medelpunkten för våldsbeskattning af lapparna i dessa distrikt.8

På ryssarnas protester och sakkunniga svenska mäns utlåtande, att Sverge aldrig i godo där uppburit någon skatt, lät man emellertid dessa anspråk fara. Gränsen drogs öfver Sarvi-taipal, Ijovaara och Enare träsk och slutade vid Ishafvet, 3 mil öster om Varanger; de tre lappbyarna Maanselkä, Kitkajärvi och Kuolajärvi, som förut skattat både till Ryssland och Sverge, kommo nu helt under Sverges krona, men deras befolkning skulle utvandra öfver gränsen. Detta medgifvande lyckades ryssarna i sista stund afpressa sin motpart, under klagomål att den ryska Lappmarken genom uppgörelsen blifvit folktom och vanlottad, och under hot att upprifva aftalet.4 Rågångsbrefven beseglades

Rydzens grendz, sosom Maurittz Jörenson och hans medföllie uarde Repola uel lathe blifue på Rydzernes syde och begå the gamble retteste grendzer.»

1 Mauritz Jöransson, Hans Hansson, Sven Persson och Gerdt Joestink till Gödik Finke, Limingo 17 febr. 1596, ib.

* I sitt bref till de ryska kommissarierna af Rossejärvi 24 mars 1596 (konc. MuscovGränskommiss.) åberopa de svenska ombuden utlåtanden af .»gamble beskedelige inbyggere» såväl nu som under konung Gustafs tid, år 15

8 Hertig Karls instruktion för Mauritz Jöransson, Hans Hansson, Sven Persson och Gerdt Joestink, Söderköping 5 nov. 1595. MuscovGränskommiss. Biinstruktion, Kolahus (Kolskij ostrog) byggdes 1585. Platonov, Otjerki fio istorii smuty, 9.

. 4 . . ginge wy Swänske ther om till rådz, att efther wy på wår sydhe22

och utväxlades i Rajasuo 25 och 29 mars 1596; det ryska brefvets senare datering beror förmodligen därpå, att ryssarna ännu en gång begagnade tillfället till påtryckning och vägrade att besegla gränsregleringen, innan svenskarna förklarat sig villiga att tillskrifva ståthållaren i Kexholm och anbefalla fästningens öfverlämnande.1 Genom särskildt aftal kom man öfverens, att råmärkena senare skulle anbringas af särskildt utsedda kommissarier, med början vid Repola 29 sept. I59Ö.2

hade lappar fultåp, huar annan till trånng och fördärf, synntes oss wara better att mista något af fålcket än lanndedh, att wy för then skull wille tilbiuda Ryssenn några lappar uthaf förde Kyme lappemarck till att föra öfuer grenn-senn, till att låtta besittia sitt ödelanndh medh; huilket och så skedde.» — >Be-rättelsse och underwysningh om rågången emellan Swerige och Ryslanndh», utan dat. och underskr., men enligt senare anteckning härrörande från Mauritz Jöransson (jfr Hildebrand 219). Muscov., Gränskommiss.

1 Sverges Traktater V, 102 f. (jfr ib. 841 och Sjögren, Anteckningar om församlingarna i Kemi lappmark, 320 f.), Hildebrand 216 f., 249 f., 258 f.; Ignatius, Några anteckningar rörande Finlands östra gräns (Historialli-nen Arkisto V, 10 f.) — Maur. Jöransson, Sven Persson och Gerdt Joestink till hertig Karl, Torneå 29 apr. 1596. Jämte öfriga gränshandlingar bland Muscov., Gränskommiss. (Hertigens svarsbref 31 maj 1596, HKReg.) Vittnesintyg om gränsen tryckta HSH XXXIX, 144 f. — Om hänvändelsen till Kexholm: ett odat. bref {Kopiebok från K ankas, Gränskommiss.) från Didrik Persson till Måns Nilsson, hvaraf framgår, att det äskade budskapet verkligen sändes till Kexholm, men att brefskrifvaren sedan genast affärdades dit med motsatt förhillningsorder. Angående uppgörelsen om lapparna skrifver Hans Hansson senare (till Arv. Eriksson, Mustasaari 9 juni 1597; G. Finkes reg.) ».. thetta är thet mesta som bör achtes, att oss emillan war medh hand och mun besluthit och samtycht, att all then skat och opbördh som Ryssen haffuer hafft aff alle the lappar, som innan thesse förbede grendzer på Swerigis syda kompne ähre, ware sigh V* partt eller */* deell, så wäll af siöölappar såsom af fiell lappar och han i huad partzele thet ware kan han upburit hafuer tilförene, skall höra Konungen och Cronan i Swerigie till. Och der imott igen all den skatt och rättighet, som kommer innan om förbede grendzer på Rydzens syda och Swerigis fougtter haffue haft rätt tilförnne antten partt eller een tridie partt ad upbäre, skall höra Storfursten i Rydzland till så huardere aff riken hafua gifuid huar annar then förrige renttann på bådhe sidhor; så ad ingen dere opå bode sider skall någon tingh begere öffuer forne grendzer, uthan hwar skall beholla, sosom huardere fångidt hafuer, så lenge werlden ståår .... Doch wy hafue hafft thette förde förordhet om lapparne, huilke meste machtten oppå ligger, förty Rydzen wille wäll hafue sigh thett förbehollidt och crakelade lenge ther om med oss, och meentte sigh wille bythe then delen med Juthen i Dannemark . . .». Jfr hertig Karls bref till Er. Sparre 28 maj 1596. HKReg.

2 De utbytta urkunderna (dat Rajasuo 2 apr. 1596, kop., Muscov., Gränskommiss.), som naturligtvis ha mindre högtidlig form än hufvudaftalets, bestämma gränsmötet till Mikaëlis, d. v. s. 29 sept. I Maur. Jöranssons m. fl.23

Samtidigt med denna maktpåliggande förrättning hade liknande förhandlingar ägt rum också på den återstående gränssträckan, mellan Estland och Ryssland, äfven detta i enlighet med fredstraktatens bestämmelser. Mellan de befallningshafvande i Narva och Ivangorod hade det ännu efter 18 maj 1595 icke saknats anledning till fortsatta slitningar. De svenska krigsfångarna började visserligen i stort antal föras från Ryssland tillbaka öfver gränsen, och man kunde endast besvära sig öfver att åtskilliga enligt förljudande blifvit med tvång omvända och kvarhållna i rysk tjänst. Men handeln hade svårt att komma i gång i de för ryssarna obekväma former, som fredstraktaten stadgade: den ryske vojvodens uppenbara oginhet framkallade motsvarande åtgärder från svensk sida. De ryska köpmännen besvärade sig öfver den svenska införseltullen, som efter erläggandet af den ryska utförseltullen kändes dubbelt betungande. De påstodo, att ingen tull uppbures af svenskarna i Ryssland, och

funno det hårdt att skatta tvenne gånger, då de blott förde sitt gods tvärs öfver ån; i Reval vore de hellre villiga att betala dylika pålagor än i Narva. — Sigismund tillråddes af sina förtroendemän att gifva efter för dessa klagomål, emedan handeln annars skulle söka sig väg till Archangel eller Pskov.1 Hertig Karl hade skyndat att anbefalla särskilda underhandlingar i denna fråga och ville samtidigt påskynda fångutväxlingen och den ryska beskickningen till Sverge.2 De omsider anlända ryska gränskommissarierna afböjde emellertid alla förhandlingar, som icke stodo i direkt samband med deras af tsaren ålagda uppdrag. Men äfven detta gaf anledning till en segsliten tvist: man gjorde ömsesidigt anspråk på en holme i Narovaån, som fordom

cit. bref af 29 apr. är dateringen »Mikaëlis dag, som är 3 veckor fore jul», hvilken tidsbestämning med rätta väckt Hildebrands förvåning. Tydligen föreligger en förväxling mellan Mikaëlis och Nikolai dag (6 dec.) I sin fullmakt för Gabr. Tomasson 29 okt. 1596 {HKReg.) talar hertig Karl om mötet som utsatt till Nikolai tid.

1 Arvid Eriksson till hertig Karl, Narva 12 juli (orig. Ingr.), och hans cit. bref till hert. 1 okt. 1595. Jöran Boije, Arvid Eriksson och Nikl. Rask till Sigismund, Narva 20 febr. 1596. Orig. Bref t. Sigismund. — I sitt bref till hert., Reval 22 jan. 1596 (orig. fngr.), meddelar Arv. Eriksson, att tullen i Narva intet inbringar, att ryssarna flytta sin handel till Pskov och att de höjt tullen till 5 °/o.

a Hertig Karl till kommissarierna i Teusina 27 juli; instruktion för Arv. Eriksson, Didr. Strick och Ambr. Palmbaum 8 aug. 1595. HKReg. (en föreg, instruktion för Jakob Klasson m. fl. under 29 juli troligen annullerad.)24

varit landfast med den ryska sidan, men nu genom strömförändringar kommit närmare den svenska. Ehuru gränsregleringen för öfrigt försiggick utan svårigheter, blefvo rågångsbrefven icke utväxlade förr än 3 febr. 1597, sedan det så när kommit till ny brytning mellan rikena på grund af den kexholmska frågan.1

Den af ryssarna framtvingade, låtsade hänvändelsen från den österbottniska gränskommissionen till ståthållaren i Kexholm hade naturligtvis icke ledt till något resultat. Hertigen skyndade till yttermera visso att förbjuda denne att öfverlämna fästningen, innan gränsregleringen vore fullständigt afslutad, fångarna utväxlade och freden i vederbörlig ordning bekräftad.2 Vid underrättelsen om fredsslutet hade han genast öfvervägt, om den bekräftande korskyssningen borde för Sverges del af-gifvas inom riket af interimsregeringen eller i Polen af konungen själf. Oaktadt ryssarnas på kongressen framträdande känslighet mot hvarje inblandning af polska intressen, såg han intet hinder för Sigismund att stadfästa traktaten i Polen, ehuru allenast på Sverges vägnar.3 Men sedan han på Söderköpings riksdag af ständerna mottagit makt och ansvar som rikets regent och föreståndare (22 okt. 1595), aflät han omedelbart (30 okt.) till tsaren

1 Arvid Eriksson till rådet, Narva 12 febr. (orig. Ingr.; Gottlund 75); Arv. Eriksson till Sigismund, Narva 5 febr. 1597 (orig. Ingr.). Det heter i det senare brefvet: ». . . iag samptt med Diderich Strick landtrådh hafwe

den 3 Februarii öfwerantwardat grendzebrefwen på både sider, om ded hafwer någått trögtt tilgått och waradt ett heelt år, förre än wy på både sider hafwe kunnad föreene oss der om. Jagh hoppes, att ded skall ware så giortt,

att E. K. M. nådigst warder hafwandes ett behagh der till. Jagh will och hafwe- samme grendzbref her hoss migh till E. K. Mz. lyckelig heemkompst i riket.» — Jfr Arv. Erikssons bref till Arv. Henriksson (Tavast), Narva 4 febr.

1597 (orig. Tavastsamt.) — Enligt Bantysj-Kamenskij IV, 134 voro de ryska fullmäktige Jurij Iv. Veljaminov och Grigorij Vitovtov; tydligen oriktiga äro

hans tidsuppgifter. För öfrigt är denna gränsreglering hvarken omnämnd i Sverges Traktater eller annorstädes i litteraturen. Att man i sak var enig långt

fore traktatens formliga afslutande, synes framgå af Jör. Boijes bref till Joh. Tid. Bultius, Reval 7 juli 1596 (orig. Bref t. Sigismunds sekr.): »... emellen the Swenriske och Muskowitterne ähre nu alle gräntzer i Finlandh besichtigett och rågången hållen, såsom och wedh den lapmarske gräntzen, theslikest i denne landzenden, der af iagh eder sender her medh een copia aff den lyflendzske gräntzen.» — Jfr Boris Godunovs nedan cit. bref till

hert. sept. 1596.

* Hertig Karl till ståthållaren i Kexholm 29 maj 1596. HKReg.

8 Hertig Karls cit. bref till kommissarierna i Teusina 29 maj 1595. Rådet hemställer emellertid redan 30 juli till konungen att meddela hertigen särskild fullmakt att utföra korskyssningen, emedan denne annars skulle göra det på eget ansvar (Svenska Riksdagsakter III, 553; jfr ib. 557, 573.)25

en skrifvelse, i hvilken han erbjöd sig att i denna egenskap bekräfta fredén, under afvaktan på ytterligare stadfästelse af konungen, när denne väl återkommit.1 Hertigens nya titel och myndighet syntes emellertid endast väcka missförstånd i Moskva, och hans erbjudande blef kallsinnigt afvisadt. Tsaren höll sig till och med för god att svara på denna hänvändelse från Sverges »ståthållare», hvilken han fann i denna egenskap icke kunna räknas för mer äti sina egna ståthållare i Novgorod eller Kazan. Bojarerna läto hertigen veta, att tsaren i eget namn kunde förhandla med honom allenast i hans egenskap af svensk arffurste — men att detta kunde ske ännu bekvämligare, därest han gjorde sig till Sverges konung. Samtidigt yrkade bojarerna på Kexholms öfverlämnande och besvärade sig öfver de svenska gränskommissariernas senfärdighet.2

Det är sannolikt, att den illistige Boris Godunov med detta bref ville låta hertigen förstå, att han kunde påräkna ryska sympatier, om han i eget intresse bröte den svensk-polska unionen. Redan vid förhandlingarna på den österbottniska gränsen, i aug. 1595, visade sig ryssarna ha uppsnappat rykten, att man i Sverge hölle hertig Karl för konung, och icke längre Sigismund;8 det är också sannolikt, att man i Moskva höll sig någorlunda underrättad om den pågående konfliktens yttre skiften. Det märkliga budskapet föranledde öfverläggningar mellan hertigen och rådet,4 och svaret blef ett afvisande af bojarernas invit, liksom

1 Hertig Karl till tsar Feodor, Söderköping 30 okt. 1595, kop. i HK Reg. och bland Muscov., Sv. regenters bref. Hertigen manar tsaren vidare att förbjuda sina fullmäktige vid gränsen att framställa orättmätiga fordringar och

meddelar, att han sändt alla fångna ryssar till Viborg.

3 Brefvet, dateradt Moskva 20 febr. 1596, i tysk öfversättning bland Rådslag 1593—1596, på samma ark som det nedan cit. brefvet från rådsherrarna 7 apr. 1596.

• Hans Hanssons cit. memorial 7 sept. 1595.

* Hertig Karl till riksrådet 27 mars, 4 apr. (två bref) och 22 apr. 1596. — Sten och Gustaf Banér samt Ture Bielke till hertigen, Ekenäs 7 apr. 1596 (Kop. Rådslag 1593—1596. Jfr Meddel. från Sv. Riksark. VI, 177); det heter

där: »Ther nest såsom till thed andra förmäles om thed suar E. F. N. ifrån Ryssland bekommet haffuer, så synes fulle, att thed är på theres gamble mus-

skousche artt och sätt med föge beskeed tilhopa satt, ther the taga sig thena myndigheten till att underwisa andra, huru the skriffua och breff ställe skule,

ther tå ingen i werldena hade thed mehre behoff än the sielffue.» På grund af brefvets hotfulla uttryck om Kexholm borde ryssarna oförtöfvadt förtröstas om gränsregleringens snara afslutande. —• Desamme till hertigen, Ekenäs 22 apr. 1596 (se Meddel., ib.)2 6

af tsarens formella ståndpunkt. Hertigen upplyste tsaren, att riksföreståndareskapet i Sverge liksom i andra land innebure utöfvandet af konungens fulla makt och myndighet i dennes frånvaro. Som arffurste ägde hertigen näst efter Sigismund rätten till riket, men han ville icke mot all naturlig kärlek och rättvisa tränga sig till det. I fråga om fredens bekräftande vidhöll han sitt förslag, besvärade sig öfver ryssarnas anspråk vid den österbottniska och estländska gränsen samt förklarade, att Kexholm icke kunde öfverlämnas, förrän gränsregleringen fullbordats och alla fångar utväxlats.1

Då hertigen skickade detta budskap öfver Finland till Moskva, hade hans ställning till Sigismund förvärrats, och Klas Fleming var hans uppenbare fiende. Han kunde därför sedermera icke annat än tro ryktet, att hans

budbärare Lorens Taube blifvit af Fleming antastad och kvarhållen;2 det blef också en af hans anklagelser mot denne, att han hindrat samfärdseln med Ryssland och därigenom satt freden i fara; äfven från denna synpunkt fann han marskens tuktande påkalladt.8 Men han mottog å andra sidan också erinringar, att det hotande inbördes kriget kunde befaras direkt inbjuda tsaren att med makt göra sina intressen gällande.4 Sedan man fått underrättelse från Finland, att äfven den lappländska gränsregleringen fullbordats, började rådet småningom visa sig benäget att öfverlämna Kexholm till tsaren för att betaga denne hvarje legitim anledning till brytning. Hertigen kunde dock däremot invända, att konungen lämnat honom utan all vägledning i denna sak och aldrig skulle tåla ett dylikt intrång i sin myndighet.5

Och i själfva verket hade Sigismund i sina manifest pro-

1 Hertig Karl till tsar Feodor 12 maj 1596. (Konc. på ryska. Muscov., Förhandla Johan III.s och Sigismunds tid.) — I HK Reg., utan datering, mellan två bref af 25 jan. — Det var åtminstone fråga om att också sända ett bref från det svenska rådet till det ryska. Hertigens cit. bref 4 apr. till Hogenschild Bielke m fl.

* Hertig Karl till riksrådet 17 juli, till finska adeln 27 sept. 1596. HK Reg.

8 Dens. till dets. 7 aug. 1596. Jfr Boethius (HT 1886, 73).

4 Karl Henriksson (Horn) till hertig Karl, Reval 17 juli 1596. Orig. Bref t. hertig Karl. — Om rådets invändningar mot den finska expeditionen: Eoëthius ib. 70.

5 Riksrådets svar till hertig Karl 4 och 19 okt. 1596 (orig. Rådslag

15Q3—1596. Jfr Meddel. från Sv. Riksark. VI, 183 f.). Hertig Karl till

riksrådet 14 okt. 1596 (.HKReg.): han påstår sig hela sommaren haft redo de

kansliakter, som skulle finna användning vid Kexholms öfverlämnande.2 6

testerat mot hertigens försök att göra anspråk på äran och tacken för det ryska fredsverkets lyckliga afslutande, liksom konungen också häfdade sin uteslutande rätt att med korskyssning bekräfta traktaten.1

Vid denna tid (okt. 1596) hade emellertid både konungen och hertigen börjat erhålla budskap, som tydde på allvarlig fara från de besvikna moskoviternas sida. Sedan våren hade särskildt utsedda kommissarier uppehållit sig i Nöteborg för att afvakta och pådrifva Kexholms öfverlämnande; med oförrättadt ärende hade de lämnat gränsen 30 sept.2 Nästan omedelbart därefter inlupo till de svenska gränsfästningarna underrättelser -om begynnande truppsamlingar på den ryska sidan, och ett af tsaren 10 okt. 1596 utfärdadt förbud mot handel med Sverge gjorde sig genast kännbart.8 Sigismund fick snart från sina tromän i Estland, främst Niklas Rask, mottaga enträgna föreställningar, att man icke genom att orättvist förhålla ryssen Kexholm borde ådraga landet ett nytt krig. Denna fästning lade för sitt underhåll stora bördor på angränsande län; i jämförelse med de fördelar, som vunnits genom freden och gränsläggningen, vore dess förlust utan betydelse. Hertigens halsstarrighet i denna fråga kunde misstänkas vara beräknad att inveckla konungen i ett nytt krig.4 Ytterligare underrättelser läte befara, att ett sådant inom fa veckor skulle utbryta; gränsprovinserna vore utblottade och Viborg liksom Narva hade nyligen varit utsatt

1 Sigismund till ständerna i Uppland, Vars ja va 30 juni 1596. Sigismunds konc.

* Bantysj-Kamenskij IV, 134. — Gödik Finke till Klas Fleming, Porkala 19 okt. 1596. (Kop. MuscovGränskommissKopiebok från Kankas.) Det heter där efter några ryska köpmäns berättelse: » . . . i Rysland gåår stoort omtaal, thet the Suenske ähre så lättfärdige och inthet achthedt breeff eller segll, hwarmedh them Kexholm igen låfuedt är, så snart grentzerne skulle ware rättedhe. Och haffue widh Nöttborgh legadt någre woiuoder altt seden i wåres intill denne tydenn, huilche wore beskeedde aff Storfursten att tage emoot Kexholm, the ther nu tedhan äre bortrychte till Muscowen igenn och -meentte sig wille ware endtskyllede för blodzuthgiutelse, som skee kunne ... Menn nu seden the förbette woiuoder wore bort dragne, gåår stoor fruchtan på grentzenn om nytt krygh.»

9 Nikl. Rask till Joh. Tid. Bultius, Reval 19 okt. 1596. Orig. Bref t. Sigismunds sekr. Det framgår af detta bref, att Jöran Boije riktade liknande föreställningar till konungen och hertigen.

4 Bantysj-Kamenskij IV, 134. Arv Eriksson till Henr. Eriksson (Tavast),

Narva 7 nov. 1596. Orig. Tavastsaml.28

för olyckor.1 — I saijima anda gingo Arvid Erikssons skrifvelser till konungen och hertigen; han var allvarligt bekymrad för Narvas säkerhet och lyckades sämre i sina försök att proviantera än sina grannar i Ivangorod.2

Under intryck af dylika hotande budskap blef hertigen mer benägen att fästa afseende vid rådets föreställningar om efter-gift åt Ryssland. De sändebud, som i sept. 1596 anländt från Sigismund, medförde intet besked i den kexholmska frågan, ock hertigen uttalade däröfver sitt beklagande. Men han vägrade att skapa ett nytt vanskligt uppskof genom att särskildt rådfråga konungen i denna sak och sköt ifrån sig skulden för att saken dittills förhalats. 8 Han meddelade också omedelbart fullmakt åt Klas Fleming till Lehtis, Mats Larsson och Olof Sverkersson att öfverlämna fästningen åt ryssarna, sedan de dock först begärt återstående fångars utlämnande. De skulle dessutom kräfva ett bekräftelsebref på freden, utställdt af tsaren eller åtminstone af de ryska kommissarierna, och de skulle i utbyte själfva öfverlämna ett motsvarande. 4 Samtidigt sände hertigen till tsaren en skrifvelse, i hvilken han underrättade om sin redo-bogenhet att på dessa villkor öfverlämna Kexholm. 5

Något senare fann också konung Sigismund för godt att hänvända sig till tsaren med begäran om förklaring, hvad de fortsatta rustningarna hade att betyda och om Sverge hade att

1 Nikl. Rask till Joh. Tid. Bultius, Hapsal 29 okt. 1596 (orig. ib.). »Itaque non amplius procrastinandum, sed celerrime huic malo obuiandum, idque nulla

meliori ratione quam seruanda fide. Tu quantum potes, opportune, importune, urge, ut et prior et hic tabellarius sitie mora, bono cum responso, ad nos re-

mittantur. Ineatque Sacra R. M*as subditis suis hane gratiam potius quana Dux Carolus, qui cum alias nullas soleat prætermittere occasiones deliniendi vulgi, miror quamobrem in hac tam deses fuit, nisi forte patriam denuo externa

bello implicitam cupit, ut ipse domi interea sit tanto securior.»

* Arv. Eriksson (Stålarm) till hertig Karl, Narva 29 okt. (orig. Ingr.;

Gottlund 77); till Sigismund 21 okt. och 17 nov. (Gottlund 77 f.); till Johan,

Stigesson 20 okt., till Jöran Boije 8 nov. 1596 (Gottlund 76 f).

8 Hertig Karls svar på sändebudens betänkande 23 okt. 1596. HKReg. Jfr Boethius (HT 1886, 114 f).

* Hertig Karl till Mats Larsson och Klas Fleming (till Lehtis) 1 nov.;, fullmakt och instr. för dessa och Olof Sverkersson 2 nov.; till den sistnämnde

9 nov. 1596. HKReg. — Jfr Nikl. Rasks bref till Joh. Tid. Bultius, Reval 14 dec. 1596 (orig. Bref t. Sigismunds sekr.), där det heter, att rådet på de kungliga legaternas råd sändt Olof Sverkersson och Jöran Posse för att öfverlämna Kexholm.

ß Brefvet, som finnes bland Hertig Karls koncöfverlämnades till rådets betänkande 18 okt.29

af Ryssland vänta vänskap eller fientligheter. Kexholm sade sig konungen aldrig ha ämnat förhålla tsaren, när denne väl uppfyllt sina förpliktelser; men han hade icke ens tillskrifvit konungen, och det tycktes ovisst, hur långt gränsregleringen och fangutväxlingen framskridit. Konungen fruktade i hvarje fall icke tsarens rustningar och påminde om sin faders framgångar mot tsar Ivan; han anspelade också på tsarens fridfärdiga karaktär och på »hans lättfardiga och blodtörstiga rådgifvare». Slutligen häfdade han sin rätt att använda sin fullständiga titel i förhandlingar med Ryssland, då denna sak på fredskongressen lämnats oafgjord. 1 — Denna skrifvelse befordrades till Moskva med Odert Hastfer och tolken Henrik Pryssman, hvilka af Stålarm fingo särskildt

uppdrag att påyrka fångutväxling och handelns frigifvande. Det tillsågs därvid, att deras följe blef dubbelt mot det, hvarmed hertigen utrustat sitt sändebud.2 Samtidigt med att Sigismunds bref afgick från Varsjava, återkom Lorens Taube till Sverge med tsarens svar på hertigens skrifvelse af 12 maj 1596. 8 Tsaren framhöll däri, att gränsregleringen fullbordats och att de svenska fångarna affärdats till gränsen, hvadan Kexholm utan uppskof borde öfverlämnas. Han afvisade hertigens förslag att med tsaren utbyta beskickningar för fredens bekräftande; ryska sändebud skulle i enlighet med fredstraktaten komma till Sverge, först när konungen dit anländt. Uppskofvet med Kexholms öfverlämnande tycktes emellertid gifva vid handen, att Sigismund ämnade bryta freden. Boris Godunov hade medsändt en skrifvelse af liknande innehåll, i hvilket han särskildt besvärade sig öfver svenskarnas beteende vid den estländska gränsregleringen.4 — Af Lorens Taubes utsagor ansåg sig hertigen kunna sluta, att man i Moskva ämnat afgifva ett gynnsammare svar på hertigens hänvändelse, men efter ankomsten af ett polskt sändebud ändrat mening. Hertigen

1 Sigismund till tsar Feodor, Varsjava 19 dec. 1596. Kop. Muscov Sv. regenters bref. — Sigismund underrättade 30 dec. hertigen om sin hänvändelse till tsaren, såsom framgår af hertigens svar 9 febr. 1597 (HKReg.).

* Arv. Eriksson (Stålarm) till Sigismund, Narva 25 jan. 1597. Grönblad, Handlingar rörande Klubbekriget I, 77.

8 Taube återkom 17 dec. 1596. Calendaria Caroli IX (utg. af Lewenhaupt). Enligt Bantysj-Kamenskij IV, 134 affärdades han från Moskva 22 sept., »utan svar».

4 Boris Godunovs bref, af sept. 1596, i tysk öfvers, bland Muscov

Fördrag mellàn Sverge och Ryssland ijgj—1611, Copior. Brefvens innehåll

framgår för öfrigt af hertigens svar.30

stärktes därigenom i sina farhågor för polska intriger. 1 För tsaren och dennes allsmäktige rådgifvare skyndade han att betyga sin goda vilja i fråga om Kexholm, dit han redan sändt kommissarier för att öfverlämna fästningen till ryssarna; han försvarade vidare sitt förslag att utbyta beskickningar med tsaren och tillbakavisade dennes beskyllningar mot svenskarna för bristande ordhållighet. 2

Hertigen hade förutsett, att Fleming icke skulle rätta sig efter hans anordningar i fråga om Kexholms öfverlämnande, och den mäktige marsken fann så mycket mindre skäl härtill, som enligt hans förmenande en sådan åtgärd icke aflägsnade den ryska krigsfaran, utan måhända endast skulle ge angriparen trumf på hand. Råläggningen i Lappland hade icke på aftalad tid kommit till stånd, 3 och den konungen innerst tillgifne Olof Sverkersson kunde däraf ytterligare styrkas att följa Flemings tillskyndelser. Han vände sig till rådet med begäran om instruktion i denna sak och meddelade samtidigt, att ryssarnas alltjämt hotande hållning förmått marsken att tänka på försvarsåtgärder. I sitt svar kunde de höga herrarna endast hänvisa honom till Flemings erfarenhet, under beklagande af det ringa inflytande och anseende, som numera tillmättes dem af hertigen. 4 Fleming erhöll emellertid i jan. 1597 befallning från konungen att öfverlämna Kexholm till ryssarna, men först sedan råläggningen i Lappland afslutats och alla fångar utväxlats. * Man vidtog genast från svensk sida åtgärder till fångutväxlingens fortsättande och skyndade att godtgöra sin försumlighet i fråga om råläggningen, ehuru det utbrutna bondekriget tog de sty-

1 Hertig Karl till Ax. Ryning 19 jan. 1597, bland Hertig Karls konc.r i HK Reg. ofullbord. under den felaktiga dateringen 19 mars. — En polsk beskickning, som dock närmast hade att underhandla om förhållandet till Turkiet, hade anländt till Moskva 27 aug. 1596 och hade 3 okt. företräde hos-tsaren. Bantysj-Kamenskij, Perepiska, 37.

* Hertig Karl till tsar Feodor 4 jan. 1597, till Boris Godunov samma dag. HKReg.

8 Ryska ombud hade inställt sig, men fingo förgäfves vänta på der svenska; de drogo sedan förbittrade tillbaka och togo skatt af bönderna i Kexholms län. Arv. Henriksson (Tavast) till Gödik Finke, Kexholm 16 febr» 1597 (Grönblad II, 118).

4 Riksrådet till Olof Sverkersson 2 jan. 1597. Kop. SkoklostersamL

Misc. Tom. XIII.

6 Arv. Henrikssons cit. bref till Gödik Finke, Kexholm 16 febr.; Mats Larsson (Kruus) till dens., Viborg 22 jan. och 28 febr. (Grönblad II, 68,. 136); Klas Fleming till dens., Åbo 29 mars 1597 {ib. II, 147).3i

rändes krafter och intresse starkt i anspråk.1 Hertigens utsedde kommissarie anlände omsider till gränsen och utstakade med ryska ombud rågången från Rajasuo öfver Ijovaara till byn Kitkajärvi; han aflöstes där af en riksrådets troman, men denne råkade i tvist med ryssarna, hvadan man skildes utan fullgjordt värf. 2 Långt tidigare hade de för Kexholms mottagande utsedda ryska kommissarierna ånyo kommit till Nöteborg, hvarifrån de sände hotande påminnelser till befallningsmännen i de svenska gränsfastningarna. 8 Hänvisade till Fleming, vände de sig i apr. 1597 direkt till denne, påminde om Mauritz Jöranssons och hans medbröders löften och beskickning till Kexholm samt förklarade med anledning af konungens sista budskap till tsaren, att Sigismund gifvit denne skälig orsak att rusta. Kexholm borde oför-dröjligen öfverlämnas, hvarefter man tids nog kunde bilägga öfriga mellanhafvanden; konungen och Fleming finge annars dela ansvaret för fredens förspillande. 4 — När detta bref skrefs, hade Klas Fleming aflidit (13 apr. 1597); han synes emellertid dess-

1 Gödik Finke till Johan Larsson, Nyslott 18 febr. 1597 (Grönblad IIr 124). — Arv. Eriksson skrifver senare (till Arv. Henriksson, Viborg 11 juni

1597; kop., Handl. rör. ryska kriget 1570—gj) på tal om Flemings planer att öfverlämna Kexholm mot försäkran om råläggning: .. synnerligen effter man för den oprorske handelen, som i Österbotten warit haffuer, icke haffuer kunat wara säker att läggie eller opmärke råårne, der egenom Rysserne be-skyllan (!) oss, att skulden är på wår side».

* Hans Hansson till Arv. Eriksson (Stålarm), Mustasaari 9 juni 1597-

G. Finkes reg. »Men nu hafuer iagh förnumidtt, att the, som Riksens rådh hafue udi förlidne wintter förskickat till att upmerkie råårna emillan förde ställen, hafue försumedtt tydén, som är M. Dirich med sitt föllie, inthet

kommidt fram för än 8 dagar för påsca. Men een benemdt Gabriell Thomas-sonn med sitt folie hafuer upmärkt råågången ifrå forne Rayasoo til Iiowara.

och til en lappeby bed Kitkaiärffui. Ther skulle M. Dirich med sitt föllie tage emott och fullföllie med rågongen in udi Norra hafuedh, men han och hans medföllie hafue begyntt släpe med Ryssen, ad then sidan ähr blifuid

ogongidt altt ifro Kittkijerffui by och in till Norra haffuedh».

8 Arv. Henriksson (Tavast) till Klas Fleming, Vesunda 26 nov. 1596 (Handl. rör. ryska kriget 1570 —93) och Kexholm 10 mars 1597 (kop. Ta-vastsaml. — Gottlund 122: namnen förvrängda). Veljaminov, Bezobrazov och Repjev till Arv. Henriksson och Joach. Dirichsson, Nöteborg 6 mars 1597-G. Finkes reg.

* Veljaminov, Bezobrazov och Repjev till Klas Fleming, Nöteborg 17 april 1597. Kop. Skokloster saml. Misc. Tom. XIII. — Det framgår af detta bref, att Stålarm redan då börjat från Narva underhandla med de ryska kommissarierna om Kexholms öfverlämnande.32

förinnan ha bemyndigat Olof Sverkersson att på fastställda villkor öfverlämna fästningen till ryssarna. 1

Under vinterns lopp tycktes de ryska rustningarna ha upphört, och man försporde, att de varit riktade mindre mot Sverge än mot tatarerna. 2 Men på våren började hotande rykten åter inlöpa, och man var i Narva orolig för ett plötsligt angrepp. Flemings död framställdes af svenskarna som orsak till det fortsatta dröjsmålet med fästningens öfverlämnande; 8 i självfva verket var Olof Sverkersson beredd att omedelbart verkställa cletta, när det efterlängtade budskapet från Lappland väl komme.4" Arvid Eriksson hade i Narva tagit starkt intryck af ryssarnas Tiot och rustningar; för att pådrifva uppgörelsen och afstyra en brytning begaf han sig (apr. 1597) till Finland. Framhållande, att han endast ville utföra marskens sista afsikter, sökte han förmå befallningsmän och adel att gemensamt öfvertaga ansvaret, om fästningen öfverlämnades mot goda ord och löften från ryssarna. Han fann dock åsikterna i detta afseende mycket delade och kunde till sist endast mana till kraftigt försvar af gräns-

fåstningarna, när det befarade kriget utbröte; det segaste motståndet rönte han från Kexholms ståthållare, Arvid Henriksson.5

1 Se nedan.

5 Bref från de befallningshafvande i Kexholm, Nyslott och Reval jan. 1597: Grönblad I, 74, 80; II, 16, 78.

8 Henr. Eriksson, Odert Hastfer och Lars Olsson (Narva slottslofven) till Arv. Eriksson (Stålarm), Narva 12 maj (kop. Handl. rör. ryska kriget J57°—95) och l4 maj i S97 (dålig kop. id., orig. bland Skr. t. och fr. krigsöfv. Arv. Eriksson och And. Lennartsson 1602—1605).

4 Hans Eriksson till Gödik Finke, Åbo 29 april; Ol. Sverkersson till dens., Lindö 9 maj 1597. G. Finkes reg.

5 Arv. Eriksson (Stålarm) och Ol. Sverkersson till onämnda, Pelinge

19 maj; till Gödik Finke, Viborg 22 maj; Arv. Eriksson till dens., Viborg 29 maj; Arv. Henriksson (Tavast) till dens., Kuriala 30 maj. G. Finkes reg. — Arv. Eriksson till Arv. Henriksson, Viborg 11 juni (kop. Handl rör. ryska kriget 1570—1595; Gottlund 82); dens. jämte Ol. Sverkersson till Hans Eriksson, Barsund 14 maj 1597 (orig. HandL ang.förh. i Finland 1593— I599> Gottlund 79). — Jfr Grönblad I, 120. — Arv. Henriksson till Johan Stigsson, Vesunda 12 juli 1597 (orig. Bref t. Sigismunds sekr.): »... Therföre hafuer iagh nogon tyd förhållit migh ifron Kexholms befestning och stådt nogot emot, att husett skall icke blifue lefuererat, förre än som råågången i •Österbotn är richtig giordt och högte Kong. Mtz. undersåter, som i Ryssland .ännu fongne äre, igen lefuereradhe... Och mestedelis orsaken, adt jag icke

gerne same husens lefuerering hafuer welet samtyckie, är, at jag är then förste som emottog lås och nycklar opå h*e Kong. Mtz. och Swerigis Cronos weg-

ne, then tyd same hus blef eröffrat...» — P. Nordmanns Arvid Eriksson Stålarm; biografisk studie (Skr. utg. af Sv. Litt.-sällsk. i Finland LXXIII) innehåller, åtminstone för denna period af Stålarms lif, intet nytt.33

Hot sparades ingalunda från ryssarnas sida, men samtidigt inlupo underrättelser, att deras rustningar äfven nu gällde tatarerna.1 Snart fick emellertid Arvid Eriksson konungens fullmakt att vara Finlands ståthållare, och samtidigt hade Sigismund till förekommande af en brytning med Ryssland, dubbelt farlig med hänsyn till hertigens hållning, bemyndigat honom att oförtöfvadt öfverlämna Kexholm, mot försäkran om råläggning och fångut-växling.2 Det betydde då för den nye ståthållaren föga, att han från hertigen mottog en skarp påminnelse att i fråga om Kexholm icke självrådigt frångå de instruktioner, som denne i nov. 1596 hade gifvit.8 Han meddelade Mats Larsson och Olof Sverkersson uppdrag att på föreskrifna villkor öfverlämna fästningen; efter att i Viborg ha öppnat förberedande underhandlingar kommo dessa 20 aug. till Kexholm, där de afgörande förhandlingarna började 28 aug. Ryssarna hade förut i det längsta gjort svårigheter i fråga om de äskade försäkringarna, men man fann dem nu medgörligare, och 3 sept. 1597 kom Kexholms fästning åter i tsarens våld. De ryska kommissarierna lofvade, att gränsspärrningen genast skulle upphöra och de ryska köpmännen snart åter infinna sig i Finlands bygder.4

I dessa definitiva åtgärder hade hertigen ingen direkt andel; hans befallningar hade i Finland lämnats utan afseende, och hans budbärare till tsaren synes af Fleming blifvit antastad och aldrig fått frambära hans skrifvelse i Moskva. Åter och åter hade han infordrat underrättelser från sina till Kexholms öfverlämnande utsedda ombud, men endast erfarit, att Fleming

1 Kunskaper från Sordavala 10 juni 1597. Handl. ang. förk. i Finland ijQS—TStø.

* Arv. Eriksson till Gödik Finke, Viborg 1 juli 1597. G. Finkes reg.— Yrjö-Koskinen, Klubbekriget, 311.

8 Hertig Karl till Arv. Eriksson 22 juli 1597. HK Reg. och G. Finkes reg.

4 Mats Larsson, Henrik Matsson (Huggut) och Ol. Sverkersson till Gödik Finke, Viborg 15 juli; Arv. Henriksson (Tavast) till dens., Kexholm 27 juli,

17, 23, 30 aug. och Viborg 11 sept.; Mats Larsson till dens., Kexholm 30aug.;

Arv. Henriksson, Mats Larsson och Henr. Mattsson till dens., Viborg 16 sept.

1597. G. Finkes reg. — Om aftalets form och närmare bestämmelser synas för öfrigt, underligt nog, alla vittnesbörd saknas. Den 27 dec. insände Klas Fleming (till Lehtis) till hertigen »en afskrift utaff Kexholms lefreringh, dhär utaf E. F. N. nådigest haffwer till att förnime, på hwad sätt dhett ähr lef-reret ...» (Klas Fleming, Lars Fleming och Lars Paulsson till hert., Åbo 27 dec. 1597. ^ref hert. Karl.)

alltjämt tredskade och att saken tycktes stå stilla.1 Han hade emellertid låtit sina vederdelomän i rådet förstå, att ryssarna tagit intryck af hans ådagalagda vänliga afsikter och därför upphäft det utgångna handelsförbudet.2 Då han gick att med vapenmakt kufva de motspänstiga finnarna, ville han samtidigt taga förhandlingarna med Ryssland i egen hand och göra slut på den segslitna kexholmska frågan. Han ville för denna fästnings skull icke på nytt komma i delo med ryssen, och omedelbart efter sin ankomst till Finland infordrade han besked från de befallningshafvande i Viborg och Nyslott, hur sakerna därutinnan stode.8 Då han fått kännedom om det skedda, skyndade han att genom en skrifvelse påminna tsaren, huru han länge sedan sökt framdrifva detta afgörande, men hindrats af illasinnade orostiftare. Han hade nu själf dragit till Finland för att straffa dessa och öfverlämna fästningen till tsaren; vid ryktet härom hade de tredskande ändtligen fallit till föga. Han yrkade slutligen, att tsaren nu måtte skicka kommissarier för den sista gränsdelens utstakande.4 — Själf var hertigen icke sen att utse ombud till denna förrättning, som skulle taga sin böljan i mars 1598.6 Han höll före, att Sverges intressen icke nog kraftigt bevakats vid gränsuppgörelsen, så väl i Teusina vid fredslutet som vid Mauritz Jöranssons underhandlingar i Österbotten.* Men han var själf icke utan erfarenhet om den förstockade moskovitiska envisheten och ämnade icke framställa ohemula anspråk vid den sista gränsuppgörelsen, till hvilken snart också

ryssarna vidtogo förberedelser.7

* *

*

Sedan Kexholm öfverlämnats och gränsregleringen i det stora hela verkställts, tycktes förhållandet mellan Sverge och

1 Hertig Karl till Mats Larsson och Klas Fleming (till Lehtis) 23 jan., till Olof Sverkersson 10 febr. och 7 maj 1597. HKReg.

s Dens-.s. cit. bref till Ax. Ryning 19 jan., ib.

8 Dens. till Mats Larsson 20 sept., till Gödik Finke 3 okt. 1597, ib.

4 Dens. till tsar Feodor, Åbo 17 okt. 1597, ib. Brefvet frambars i Moskva 21 dec. Bantysj-Kamenskij IV, 134.

5 Hertig Karls instruktion för Gabriel Tomasson (Thöneson) 22 nov.; dens. till Hans Hansson 4 dec. 1597. HKReg.

6 Dens. till Klas Fleming (till Lehtis) 12 mars 1598, ib.

7 Ryssarna ville ha gränsmötet utsatt till 2 febr. (Hert. till Hans Hans-

son 13 mars 1598, ib.) — I den cit. instruktionen synas hertigens anspråk icke gå utöfver ryssarnas gjorda medgifvanden.35

Ryssland stadgadt på Teusinauppgörelsens grundval. Af Pontus de la Gardies eröfringar hade Sverge behållit endast en, men den stoltaste: Narva; det hade afvisat polackernas misstänkta väntjänster och skaffat sig fred på egen hand. Kejsarens medling hade afsett att visa den kristne potentatens omsorg att på alla håll verka för det stora mål, som trots allt betydde mycket i tiden, och mest för huset Habsburg: alla kristna rikens samlande till den drömda ligan mot turkarna; för samma mål hade påfven verkat vid sin fredsmedling mellan Polen och Ryssland 1582. Denna stora idé kunde ha en anhängare i den ärkeka-tolske Sigismund, som gärna följde

habsburgska ingifvelser, men den betydde intet för den nyktre protestanten hertig Karl, som kanske också besinnade, att den okristlige kanen på Krim varit Sverge till oskattbar hjälp. Moskoviter och jutar beredde Sverge ömsevis tillräckliga bekymmer, och den kejserlige legatens deklamationer voro vid den stora uppgörelsen det enda spåret af de vidtsväfvande planer, som hade så mycket att betyda i Rom, Wien, Varsjava och Moskva.1 Ryssarnas vaksamhet mot hvarje inblandning af polska intressen gick i sin ängslan ända därhän, att de icke ville höra talas om Sigismunds polska konungatitel. För Ryssland var freden välkommen och efter förhållandena gunstig, ehuru dess handel blef stramt bunden och Kexholm måste köpas med en gränsreglering, vid hvilken vanliga moskovitiska metoder, med oresonligt fasthållande vid en gång häfdade former och anspråk, icke med fördel kunde komma till användning.2 Och Boris Godunov, som senare i mycket visade sig såsom tsar Ivans andlige arftagare, måste nedlägga dennes lif-ländska anspråk — för att snart åter upptaga dem, ehuru i försiktigare form. Af utomstående blef Lybeck den på uppgörelsen mest lidande; Sverge tycktes vilja byta roll med den älderdomssvaga hansan som hänsynslös handelsmakt; det hjälpte föga, att de bekymrade krämarna snart afvunno tsaren ett privi-

1 »Quamuis enim de Turcico bello non parum vos sollicitos iam esse sciam, tamen patria quoque negligenda non erit, cuius bonis viris potissima semper cura fuit.» Nikl. Rask till Joh. Tid. Bultius, Hapsal 10 febr. 1597. Orig. Bref t. Sigismunds sekr.

9 Forsten, Baltijskij vofiros II, 54 anser, att det var en stor svaghet af den moskovitiska regeringen att antaga sådana fredsvillkor, och menar, säkerligen med orätt (jfr. s. 57 n. 2), att sändebuden öfverträdt sina instruktioner, eftersom freden sedermera aldrig bekräftades. — Waliszewski (s. 17) går till motsatt öfverdrift.36

legiibref, som i strid med traktaten beviljade dem vissa förmåner.1 Därnäst hade Danmark anledning att beklaga uppgörelsens resultat; äfven för dess fartyg var Narva stängdt trots Stettinerfreden; och dess anspråk i Finmarken undanskötos utan hänsyn i de förliktas intresse.2

I Sverge mottogs freden, trots Kexholms förlust, med oskrymtad tillfredsställelse bland rikets skattetyngda allmoge;8 ett bevis därpå var Sigismunds och hertig Karls sträfvan att hvardera söka tillägga sig förtjänsten af dess tillkomst. Sverge hade också vunnit mycket, om det än uppgifvit både Kexholm och de fa-sten, som Karl Henriksson mistat; det hade nära nog skaffat sig monopol på den ryska östersjöhandeln, och det hade vunnit de bästa utsikter till en fördelaktig gränsreglering. Hertigens stora insats hade varit hans fasthet att trots ryska hotelser hålla på Kexholm som garanti för att denna sedan århundradets början påtänkta uppgörelse ändtligen skulle blifva en verklighet. Den blef det; och de nya råmärkena omslöto mer än en landsträcka, där Sverges öfverhöghet väl förut varit häfdad, men aldrig erkänd. Trots ryssarnas undfallenhet vid gränsregleringen förblef Kexholm ännu en tid i svenska händer; i Lappmarken kunde man peka på en sträcka, där ännu inga råmärken satts; och under den växande inbördes osämjan och regeringsmyndighetens fortgående splittring ville ingen, om icke Arvid Eriksson, bära ansvaret att afhända landet denna dyrbara pant. Ryssarnas krigshot bragte slutligen Sigismund att bestämdt anbefalla Kexholms öfverlämnande, på samma gång som hertigen gick att tala allvar med sina finska vedersakare, hvilka lämnat alla hans önskningar och maningar utan afseende.

1 Blümcke xxiii.

s Ignatius i8. — Förhållandet mellan Ryssland och Danmark var vid

denna tid icke utan slitningar på grund af de stridiga intressena i Finmarken.

Se Stjerbatjev, Datskij archivy 137 f. och RIBibl. XVI, 285 f. Ett bref från Köpenhamn 12 sept. 1595 (Abraham Persson Reuther till Ax. Ryning; orig., Handl. ang. fiolit. förhåll, ijqj—T598) belyser, kanske öfverdrifvet bjärt,

situationen: ». . . Så skole her 24 skip medh all krigsmunition uthrustas, som

skolie, först wårdagh kommer, till Rysland förskickes. Jagh haffuer och hört

aff förnembde men, som haffua hört aff Printzens mund, at han hade saght: Wy wete well, at så snart Ryssenn han fick fridh medh the Suenske, skulle hann ey kunna lenge sitte stille, men wy wille see till, huadh wy kunne

göre till saken, ner wy fhåå wårh hatt upå.» — Jfr Nikl. Rasks bref till Joh. Tid. Bultius 10 dec. 1595 (orig. Bref t. Sigismunds sekr.)

8 I Estland, särskildt i det genom freden gynnade Reval, var glädjen naturligtvis störst: Forsten II, 52 f.I Moskva iakttog man med spändt intresse de första tecknen till den utbrytande konflikten mellan konungamyndighet och arffursteanspråk i Sverge. Den listige Boris Godunov hade icke glömt den moskovitiska diplomatins bekymmer vid Sigismunds kungaval och lika litet tsar Ivans förbittring vid Narvas förlust. Hertig Karl borde endast behöfva Rysslands hjälp för att sedan i allo gå Rysslands ärenden; han skulle erbjudas att köpa Sverges krona med Narvas afträdande. II.

Tsar Boris och hertig Karl. Förbundsplanerna mot Sigismund. Teusinafredens upprifvande och tvisten om Estland.

Under den tilltagande spänningen mellan Sigismund och hertig Karl blef den moskovitiske storfurstens hållning en faktor af afsevärd betydelse för de båda rivaliserande maktkräf-varne. Han behärskade bland annat förbindelsen till lands emellan Estland och det omstridda Finland genom sina besättningar i Ivangorod, Nöteborg och Kexholm. Trots freden kunde han misstänkas finna förevändningar, om han så önskade, att afbryta handeln med dessa landsändar och därigenom bringa dem i svårigheter. Såsom högtidligen förlikt med Sverge kunde han betraktas som tillgänglig för vänskapliga föreställningar från dess politiska målsmän. Sigismund hade emellertid som Polens konung ouppgjorda och vanskliga mellanhafvanden med Ryssland, och den union han företrädde hade vid sin tillkomst väckt onda önskningar i Moskva. Å andra sidan hade hertig Karls hänvändelser till tsaren än så länge mötts med kallsinnig formalism, visserligen åtminstone vid ett tillfälle blandad med förstucken uppmuntran. Det kunde därför ännu synas ovisst, hur de makthafvande i Moskva skulle ställa sig, när den förutsedda konflikten utbröte.

Sigismund kunde räkna på att finna erkännande och understöd för sina anspråk icke blott hos den påfliga kurian, som i händelse af brytning icke skulle tvekat att söka hetsa Ryssland mot Sverge \ och hos sin kejserlige frände och bundsförvant, hvilken dock hade nog att beställa med den turkiska faran, utan

1 Pierling, La Russte et le Saint-Siège III, 363 f.39

också, under försiktig förbehållsamhet, hos Lybeck och Danmark. 1

Vid tiden för hertigens expedition till Finland hade man inom Sigismunds parti insett vikten af att både hos den danske konungen och hos storfursten utverka tillstånd att vid behof föra trupper genom deras besittningar.2 Och kort därefter synes Sigismund icke blott ha hos danska regeringen framställt än längre gående anspråk, utan också gjort en hänvändelse i denna riktning till tsaren.8 Förhållandet mellan hans befallningshafvande i Narva och vojvoden i Ivangorod var dock alltjämt mycket spändt: från rysk sida påstod man oförsynt nog, att enligt fredstraktaten handeln med svenskar visserligen vore förlagd till Narva, men med utländska köpmän däremot till Ivangorod. Samtidigt vägrade vojvoden trots svenska föreställningar att låta ryska köpmän i större antal komma till Narva, där man också fick kännedom om hotfulla ryska utlåtelser mot svenskarna till de genomresande danska sändebuden.4 På gränsen mellan Nyslotts och Kexholms län kom det till sammanstötningar mellan svenska och ryska bönder; de ryska myndigheterna i Kex-

1 Om förhållandet till Danmark: Pira, Svensk-danska förhandlingar 1593—1600, 65 f.; dessutom ett intressant bref från Nikl. Rask till Joh. Tid. Bultius (Hapsal 10 nov. 1597, orig. Bref t. Sigismunds sekr.), som redogör för ett samtal med de danska sändebud, som vid denna tid passerade Reval på väg till Moskva.

* Lindorm Nilsson (Bonde) och Nikl. Rask till Joh. Tid. Bultius, Reval 18 okt. 1597. Orig. Bref t. Sigismunds sekr.

8 Pira 81 f. — Om hänvändelsen till tsaren är nästan intet bekant. I Inventarium fid bref och acta i k. Sigismunds och k. Gustaf Adolfs skdfi är antecknadt ett bref från Sigismund till tsaren under 30 nov. 1597. Bland Handl. ang. riksråden 1596—löoj finnes en handskrift med anteckning »Öfwerandhwardett af Casper Påwelsson den 30 Decembris 97, hvilken be-rättilsse han tilförende mundtligen hafwer giordt hos w. n. herr i hans F. N:ds egen

cammer den 29 godwilleligen och otilfrågedt.» Det berättas där, att Sigismund på råd af Erik Sparre och Sten Banér, som 12 nov. kommo till Varsjava, skickat sändebud till kristna potentater med begäran om hjälp att med makt intaga Sverge: Erik och Gustaf Brahe till kejsaren och de tyska furstarna, Erik Sparre till Danmark och »h. Steen Baner till Liffland, h. Jöran Påsa till Ryssland, all den stundh H. K. Ma. icke haffuer giort kårsskysningen medh Storförsthen udi Ryssland, kunde han wäll ännu twinga Swerige.»

4 Otto Wrangel, Henrik Eriksson och Odert Hastfer till Sigismund,

Narva 15 nov. 1597. Orig. Ingr. Senare synas de ha klagat för konungen

öfver den ryska utförseltullen, som ytterligare försvårade handeln: Sigismund

till desamme^ Varsjava 15 jan. 1598 (n. st.) Sig. ty. reg.40

holm beskyllde Gödik Finke att ha flyttat råmärkena, och man började ömsesidigt tala om en ny gränsrannsakning.1

I febr. 1598 anlände så Sigismunds kommissarier Sten Banér, Lindorm Nilsson (Bonde) och Olof Sverkersson till Narva och begärde af vojvoden i Ivangorod fritt genomtåg till Finland för sig och de trupper, som de på konungens befallning hade samlat. Men vojvoden vägrade att gifva denna tillåtelse, då det vore hans öfverhet okärt, att Finland skulle hemsökas af ytterligare blodsutgjutelse. Kommissarierna förmodade emellertid, att denna oginhet egentligen berodde på ett i Ryssland spridt rykte om polackernas afsikter att för egen räkning besätta gränsfästningarna i Estland och Finland; och de misstänkte bakom den ryska oginheten hertig Karls intriger. Det syntes dem nämligen icke vara fråga om den vanliga gränsspärrnin^ gen vid kritiska tider i Ryssland; vojvoden skulle annars sökt förhemliga, att tsar Feodor hade aflidit.2

I själfva verket hade den siste svage Ruriksättlingen redan 7 jan. 1598 slutat sitt fromma lif och lämnat makten som tvistefrö mellan magnatkotterierna och uppkomlingen Boris Godunov. Under den följande valkampen var ärkehertig Maximilians åter uppdykande namn icke den fara, som ett ögonblick hotade hans äregiriga planer. Den döende tsaren berättades själf ha utsett Feodor Nikititj Romanov till sin efterträdare, och denna med det utslocknade härskarhuset befryndade ätt erkändes af bojarerna stå tronen närmare än Boris Godunov, som dessutom misstänktes för mordet i Uglitj. Men denne kunde mot aristokratin stödja sig på prästerskapet, landtadeln och streltserna, och efter en häftig valstrid blef han högtidligen korad till tsar af patriarken och riksförsamlingen (17 febr. 1598). Sedan Boris låtit sin förställda tvekan öfvervinnas, kungjordes

1 Gödik Finke till Veljaminov, Bezobrazov och Repjev, Nyslott 14 dec. 1597. G. Finkes reg.

* Sten Banér, Lindorm Nilsson (Bonde) och Olof Sverkersson till Sigismund, Narva 24 febr. 1598. Orig. Bref t. Sigismund från åtsk. pers. Den vojvod, med hvilken de först hade underhandlat, Jelizarij Saburov, hade velat släppa fram tio slädar, hvilket var otillräckligt. Sedermera hade Boris Godunov sändt en ny vojvod (jfr Platonov 235) som ställt sig alldeles afvisande. På upprepade föreställningar hade de endast fått till svar »en hoop oförnuftige ordh och blandh annet, thet iagh Sten Banér wore affärdet af E. K. Mtt till att krige moth Hertigh Carli, hvilkett icke stode them till att lyde eller tilstädie, aldenstundh thet christet blodh, som således blefve uth-guttidt, thet kome öfver theris tilstundende Storfurstes huffvudh.»41

valet som ett enigt och ur Guds ingifvelse framgånget verk.1 För sent anlände ett sändebud från Polen, som hade i uppdrag att söka fa valet uppskjutet, tills fullmyndiga polska legater hunne anlända och framställa förslag om Sigismunds väljande, till båtnad för Ryssland och hela kristenheten.2

Konung Sigismund hade vid underrättelsen om tsar Feo-dors död gifvit befallning, att intet sändebud skulle framsläppas till eller från Ryssland; han ansåg sig nämligen ha att frukta ryska intriger mot Sverge och Polen.8 I själfva verket vände den nye härskaren i stället all sin uppmärksamhet mot tatarerna» som enligt ett skräckinjagande rykte stodo i begrepp att ånyo kasta sina massor mot rikets gränser. Med en stark här drog han söderut, ledsagad af de alltjämt församlade ständerna, men tatarerna läto icke höra af sig, och tsaren tillbragte sommaren ostörd i Serpuchov.4

Sigismunds tromän hade i början tillstyrkt en omedelbar hänvändelse till den nye tsaren angående Teusinafredens bekräftande, men sedan ändrat mening, och konungen hade låtit saken förfalla.5 Till hertig Karl kom budskapet om tsar Feodors död i mars 1598; ryktet hade förut i otid berättat det samma, och hertigen lät sig icke genast öfvertyga. Kort förut hade han sökt hänvända sig till tsaren med begäran att få uppköpa spannmål, hampa och andra förnödenheter, men konungens anhängare voro på sin vakt att hindra hans förbindelser öster ut, och på Sigismunds befallning blef budbäraren fasttagen och förd

1 Liksom i fråga om valet 1613 äro den ryska rikskrönikans (Novyj letofisets 46) och det officiella manifestets (Akty AE II, 16 f.) uppgifter om dessa händelser allt igenom falska. Valets verkliga förlopp har man någorlunda lärt känna först efter publicerandet af den polske vojvoden i Orsja Sapiehas rapporter (i Archiwum domu Safiiehöw I, 1892). På dem bygger så väl Platonov 223 f. som Waliszewski 61 f. — I Baners m. fl. nyss cit. bref finnas flera intressanta upplysningar om valstriden, bekräftande Sapiehas rapporter. Bland tronpretendenterna nämnas, utom Boris Godunov, ärkehertig Maximilian, Feod. Romanov och hans bror, Feod. Msti-slavskij och en Sjujskij, slutligen också konung Sigismund. Man finner äfven det vidt spridda ryktet, att tsar Feodor på dödsbädden gifvit ätten Romanov sitt förord. Brefvet är tyvärr delvis oläsligt.

* zjukovrrj, Sejmovaja borba, 338.

a Sigismund till Otto Wrangel och öfriga befallningshafvande i Narva,.

4 mars (n. st. Sig. ty. reg.); Arv. Eriksson (Stålarm) till Gödik Finke, Viborg 13 mars 1598. G. Finkes reg.

4 Soloviev II, 691.

5 Sten Banérs och Ol. Sverkerssons memorial för Lindorm Nilsson,,

Wittensten mars 1598. Orig. Handl. ang. dtskill. Sigismunds anhängare.till Reval.1 Vid ryktet om tsarens död skyndade hertigen att af de ryska gränsmyndigheterna utbedja sig närmare underrättelser och försäkrade dem samtidigt om sin villighet att understödja den, som enligt lag och skäl vore närmast till regementet; han betonade också den blifvande tsarens skyldighet att stå fast vid Teusinafreden.2 Tre månader senare aflät han en lyckönskningsskrifvelse till tsar Boris, försäkrade honom om sin vänskap och uttryckte sin förhoppning, att tsaren skulle hålla freden och låta lägga det återstående stycket af rågången.3 Denna beskickning väckte inom Sigismunds parti den största oro, och åtgärder hade redan vidtagits för att gripa budbärarna på återvägen, då underrättelsen om konungens och hertigens förlikning efter Stångebroslaget inlopp och föranledde denna plans inställande.4 En rysk budbärare, som Boris sändt till Sverge för att notificera hertigen om sin tronbestigning, hade emellertid Arvid Eriksson med konungens gillande låtit antasta. Hertigen sökte visserligen träda i förbindelse med honom och lofvade straffa de finska befallningsmännen.5 Tsaren försummade icke att gifva till känna sitt missnöje öfver den honom tillfogade kränkningen; endast af hänsyn till hertigen sade han sig ha afstått från att med krigsmakt hämna densamma; han betraktade det skedda som ett försök att stifta oenighet mellan honom och hertigen, men försäkrade denne om sin uppriktiga vänskap.6

1 Hertig Karl till tsar Feodor, 22 febr. 1598. *HKReg.* Sigismund till Otto Wrangel och öfriga befallningshafvande i Narva, Varsjava 15 jan. (n. st.) *Sig. ty. reg.* Arvid Eriksson (Stålarm) till Henr. Eriksson (Tavast). Åbo 8 apr. 1598. (Orig. *Tavastsaml.*). — Olof Sverkersson skrifver 9 febr. till Joh. Tid. Bultius (orig. *Bref t. Sigismunds sekr.*): »Huadh pusser som Hertigen haffuer lathed bruke denne [siste] tidh öfver uthi Ryssland, warde I af Arfued Henrichssons [bref] förnimme, som hann Jören Boye tillschriffuidt haffuer; [der]före wore rådh, att sådant i tidh måtte förekommes.»

2 Hertig Karl till vojvoden i Kexholm 26 mars 1598. *HKReg.*

3 Hertig Karl till tsar Boris, Stockholm 14 juli 1598. *HKReg.* Brefvet sändes med Hans Krank och Klemens Olsson, som 17 sept. anlände till Moskva. Bantysj-Kamenskij IV, 135. Jfr Messenius, *Scondia illustrata,* VIII, 77.

4 Arvid Eriksson (Stålarm) till Gödik Finke, Åbo 26 sept.; Gödik Finke till Arv. Eriksson, Nyslott 7 nov. 1598. *G. Finkes reg.* Arv. Eriksson är mycket angelägen, att budbäraren skall gripas: »För gudz skull att I her om bestelle strax med all flytt. Förty her ligger konungen och oss alle stoor machtt upå.»

5 Bantysj-Kamenskij IV, 134. Arv. Eriksson till Mickel Påvelsson 7 juli 1598: Gottlund 95. — Hertig Karl till det ryska sändebudet 29 juli 1598. *HKReg.* Sigismund till Arvid Eriksson 1 och 7 aug. 1598. *Sig. sv. reg.*

6 Tsar Boris till hertig Karl, Moskva dec. 1598 (7107). Två öfversättningar, den ena sämre, med förvrängda namn, bland *Muscov., Ryske tsarers bref t. sv. regenter.* »... Medh sådane otilbörlige handlingar bryther den stratnisk och böswicht Arfwedh Erichson den oprätede friden och förorsackar christett blodz uthgiutelse ... Men för idher skulldh hafwe wy sådant haftt fördragh ... och wille medh ider härtigh Carll godh willia och wenskap holla, och I härtigh Carll welle ider på oss förlathe i all handell saker och wår zareske högheett i alle måthe.» (»Stratnick och böswicht» är troligen öfversättning af *stradnik i razbojnik:* dräng och röfvare.)Då konungens handtlangare sålunda omöjliggjorde hertigens förbindelser med Ryssland, sökte denne icke vidare, under den pågående kraftmätningen med Sigismund, att återupptaga sina fruktade moskovitiska intriger.1 Till Finland kommo emellertid vid denna tid (hösten 1598) ihållande rykten om rustningar på andra sidan gränsen; man var öfvertygad, att de närmast gällde Polen, ehuru stilleståndet ännu på några år icke utgått. Man misstänkte alltjämt uppviglingsförsök från hertigens sida, och Arv. Eriksson förhörde i denna sak ryska budbärare, utan att dock förspörja något om fientliga afsikter vare sig mot Sverge eller Polen.2 Han anbefallde emellertid stort tillmötesgående mot ryssarna i en vid denna tid uppkommen gränstvist.3 Sigismund tillråddes från annat håll att affärda både svenska och polska sändebud till Ryssland för att motverka hertigens ingifvelser.4 Han var själf icke utan oro för både Finland och Lifland; de hotande ryktena påminde honom om hans underlåtenhet att bekräfta freden för Sverges del och skaffa Polen ett längre och tryggare stillestånd. Det gaf honom ny anledning till bekymmer, att ryssarna något senare i strid mot freden spärrade vägen genom Ryssland från Narva till Viborg.5

Hertig Karl hade under tiden mottagit tsarens skrifvelse

1 För tiden aug.—dec. 1598 har jag i *HKReg.* icke funnit några bref rörande förhållandet till Ryssland.

2 Gödik Finkes cit. bref till Arv. Eriksson (Stålarm) 7 nov.; dens. till dens., Nyslott 21 nov.; till Krister Matsson, Porkala 20 dec. — Arv. Eriksson till Gödik Finke, Åbo 17 nov. och Viurela 24 dec. 1598 *(G. Finkes reg.)* Det heter i det förra brefvet på tal om de förhörda ryssarna: »Så hafwe the sacht, at theris Storfurste ingelunde begynner något krigh emot vår allernådigte herre och konungh för Hertigens skyldh, så frampt vy hålle thet udi fridzcontractedt uttlåfwat ähr. Med Polen begynner han inthet heller något krigh, så lenge han hafwer Smålendski in.»

3 Arv. Erikssons nyss cit. bref af 17 nov. Gödik Finke till Arv. Eriksson, Porkala 30 dec. 1598. *G. Finkes reg.*

4 Olof Sverkersson till Sigismund, Reval 1 nov. 1598. Orig. *Bref t. Sigismund fr. åtsk. pers.*

5 Sigismund till Arv. Eriksson, Danzig 22 nov. 1598; till Axel Kurck, Varsjava 21 mars 1599 (n. st.). *Sig. sv. reg.*44

af dec. 1598 och försummade icke att gifva både vänner och missgynnare del af dess innehåll.1 I sitt svar underrättade han tsaren om det timade vapenskiftet med Sigismund och det därpå följande förlikningsaftalet, som han i afskrift medsände; konungen hade emellertid mot sitt löfte afvikit ur riket och återigen försummat att bekräfta Teusinafreden och låta fullborda rålägg-ningen. Hertigen erbjöd sig därför att å Sverges vägnar förrätta korskyssningen och anhöll, att tsaren, som han betygade sin vänskap, skulle till sommaren affärda en beskickning för vidare underhandlingar.2 I senare bref anmodade han tsaren att som bevis på sin vänskap beslagtaga alla lybska varor i Ryssland, emedan det samma vederfarits svenskarna i Lybeck;8 han föreslog vidare, att båda rikenas fullmäktige skulle mötas till midsommar i Ivangorod.4

Tsar Boris hade under tiden lättats från sina bekymmer för den krimske kanens förehafvanden och funnit tid att

närmare sysselsätta sig med de för Ryssland högst välkomna förvecklingarna i norden. I jan. 1599, samtidigt med att spärrningsåtgärderna på den finska och estländska gränsen läto Sigismund förstå hans afsikter, fann han lämpligt att genom en formlig beskickning till dennes segerrike medtäflare framställa villkoren för åtnjutandet af hans fortsatta välvilja och handräckning. Hans utsedda sändebud, ståthållaren i Jelatma Vasilij Borisovitj Sukin och djaken Posnik Dmitriev, skulle först och främst notificera tsarens tronbestigning för den svenske riksföreståndaren. Det förutsågs, att de finska myndigheterna kunde göra svårigheter att släppa fram sändebuden, under förebärande att hertig Karl endast vore en länsfurste och att enligt fredens bestämmelse sändebud borde skickas allenast till konungen, som nu vore stadd i Polen. Man skulle därpå endast svara, att tsaren skickat sändebud för noti-

1 Hertig Karl till Nils Gyllenstierna 23 febr., till Arvid Eriksson samma dag, till Axel Ryning och Peder Nilsson samma dag, till Augustinus Larsson 11 mars 1599. HK Reg.

a Hertig Karl till tsar Boris, Nyköping 8 jan. 1599. Brefvet finnes i HKReg. under 9 jan. Bantysj-Kamenskij IV, 135 nämner två bref, af 8 och 10 jan., det senare ryskt orig. Hertigen har enligt samma källa 28 jan. 1599 sändt Andreas Brügeman och David Loginov till Ryssland med särskildt uppdrag att kräfva fångarnas utlämnande.

8 Bantysj-Kamenskij IV, 135. Brefven skola ha varit daterade 6 febr. och 17 juni 1599.

4 Hertig Karl till Joakim Scheel 2 maj 1599. HKReg.45

fikation till alla riken, därför nu också till Sverge, medan samtidigt en annan beskickning affärdades till Sigismund i Polen; hertig Karl vore dessutom i konungens frånvaro riksföreståndare, för öfrigt en konungs son och Sigismunds farbror. Att antasta ryska sändebud vore mot fredsfördraget, och tsarens trupper stode redo att hämna ett sådant öfvergrepp ; deras uppdrag vore för öfrigt endast att bringa fredens ouppfyllda villkor i verkställighet. — När sändebuden uppsökt hertigen och fått företräde, skulle de, efter den högtidliga notifikationen, först betyga tsarens fasta föresats att i allt hålla den upprättade freden. Han hade upprepade gånger sändt fullmäktige att jämte svenska ombud fullborda rågången i Lappmarken, men de senare hade mött med öfverdrifna anspråk och gjort saken om intet; äfvenså hade den fastställda gränsen för Nyslotts län öfverträdts från svensk sida; hertigen borde förbjuda sådana öfvergrepp. I fråga om fangutväxlingen skulle sändebuden framhålla, att de flesta svenska fångar redan utlämnats och att detta skulle ske jämväl med de återstående, så snart de hunne anlända från Kazan, Astra-chan och Sibirien. — De skulle därefter söka enskildt företräde hos hertigen och med anlitande af pålitlig tolk framföra sitt särskilda, hemliga uppdrag. Under framhållande, att hertigen tvenne gånger hänvändt sig till tsaren för att söka hans gunst och erbjuda sin tjänstvillighet, skulle de betyga sin herres önskan att komma hans afsikter till mötes. Det vore tsaren bekant, att hertigen besegrat den af Arvid Eriksson understödde Sigismund och hans polska och utländska trupper. Men konungen rustade sig nu på nytt till krig, och hans yttersta afsikt därmed vore ingenting mindre än att, till hämnd för den smälek han lidit, icke blott för Polens räkning taga städerna i Estland, utan rent af göra Sverge till polskt lydrike samt jaga hertigen och hans rådgifvare ur landet. Det polska rådet hade i hemlighet uppmanat bojarerna att söka vinna tsaren för ett förbund med Polen mot hertigen, så att trupper utan hinder skulle få föras genom ryskt område från Estland till Finland; i utbyte hade de ställt landafträdelser i utsikt. Tsaren vore emellertid beredd att af-visa detta erbjudande och i stället förpliktiga sig att vara hertigens vän och bundsförvant, såvida denne till tsaren afstode Narva och Neuschloss (Rugodiv och Sy-rensk) med tillhörande län. Sändebuden medförde utkast till det formliga fördrag, som borde afslutas och med korskyssning bekräftas af hertigen och af dem själfva å tsarens vägnar. Hertigen46

skulle däri förklara sig till tsaren afträda dessa städer å Sverges vägnar och lofva att i ingen måtto understödja Sigismund, då tsaren ginge att med vapenmakt bemäktiga sig desamma. Tsaren skulle å sin sida bistå hertigen med penningar eller krigsfolk, om Sigismund angrepe Sverge. — Slutligen borde sändebuden söka inhämta pålitliga upplysningar om Sverges yttre och inre politiska förhållanden; huruvida sändebud från Polen eller från Krim varit i landet, hur hertigens ställning vore till öfriga potentater, om Arvid Eriksson ännu stode på konungens sida och i Sverge åtnjöte medhåll, om Sigismund, hertig Karl eller konung Johans yngre son samlat de

flesta anhängarna, hur hertigens och rådets inbördes ställning vore och huruvida det i dessa frågor rådde tvist mellan de förnäme och menigheten. På samma sätt skulle de också söka skaffa sig besked om förhållandena i Polen och Littauen, huruvida konungen vore omtyckt, hvilka som vore hans rådgifvare, om de polska eller de littauiska rådsherrarna gjorde sig mest gällande, hvilka planer man hade i fråga om Estland, med mera dylikt.[1]

Sukin och Dmitriev mötte redan i Viborg de hinder från myndigheternas sida, som i deras instruktion hade förutsetts. Arvid Eriksson lät dem förstå, att denna beskickning på grund af fredens bestämmelser och mellanfolklig plägsed icke kunde tillstädjas; han tog ingen hänsyn till sändebudens försäkringar, att deras uppdrag endast vore att notificera tsarens tronbestigning och af hertigen eller rådet, som förestode regeringen i konungens frånvaro, mottaga sedvanlig lyckönskan samt bekräftelse på freden. Efter en tid måste sändebuden med sådant besked återvända till Ryssland.[2] Konungens tromän i Finland hade redan från början vetat eller anat, att beskickningens egentliga ändamål var en uppgörelse med hertigen på grundval af Narvas afträdande.[8] I apr. 1599 försporde man om truppsammandragningar kring Koporje och annorstädes; liksom andra tecken ansågs detta tyda på ryska planer att bistå hertigen.[4] — Ända till Lybeck nådde kort därefter ryktet om det ifråga-

1 Instruktionen för sändebuden af 23 jan. 1599, hvilken finnes i behåll, ehuru icke fullständigt, i Utrikesministeriets arkiv, Moskva (Sjvedskija dela).

8 Sigismund till Arv. Eriksson (Stålarm), Varsjava 12 maj; till tsar Boris 26 maj 1599 (n. st.) Sig. sv. reg.

8 Arv. Eriksson till Gödik Finke, Åbo 30 jan. 1599. G. Finkes reg.

4 Arv. Henriksson (Tavast) till Gödik Finke, Viborg 20 apr.; Mats Lars-

son (Kraus) till dens., Harvila 1 maj 1599, ib.47

satta närmandet mellan hertigen och tsaren. Stadens bekymrade myndigheter begagnade tillfallet att för ett genomresande ryskt sändebud framlägga sina farhågor och begära upplysning i denna sak. Under klagan öfver hertigens framfart mot lybska köpmän sade de sig ha förnummit ett rykte, att tsaren mot Narvas afträdande ville ingå förbund med hertigen emot Polen och Lybeck. Den "moskovitiske diplomaten fann lämpligt att till svar försäkra dem, att tsaren så mycket mindre kunnat inlåta sig med hertigen, som denne endast vore en landsfurste och äfven Sverges konungar tillförene måst åtnöja sig att underhandla med Novgorods ståthållare.[1]

Tsaren hade emellertid låtit sig angeläget vara att så vidt möjligt skingra Sigismunds misstankar, tills förbundet med hertigen blifvit en verklighet och Narvas öfverrumpling visat dess innebörd. Den beskickning, som han för notificerande af sin tronbestigning afifärdat till Varsjava, afgaf därför de mest lugnande försäkringar om tsarens afsikter mot Sverge och Polen. För att väcka förtroende utläto sig sändebuden vidt och bredt, med låtsad förtrytelse, om hertigens försök att innästla sig i tsarens gunst och hans tilltag att begagna konungs titel och emblem.[2] Till yttermera visso fann sig emellertid Sigismund föranlåten att sända en förmaningsskrifvelse till tsaren (maj 1599). På samma gång han lyckönskade denne på sitt arfrikes vägnar, omnämnde

1 Afanasij Vlasievs saratal med Lybecks myndigheter 27 aug. 1599. PamjDS II, 673 f.

8 Sigismunds cit. bref till Arv. Eriksson 12 maj 1599. »Den rädzle I hafue hafft af Muskowiten om innfal i Finland häller om Narfuen förnimme wy af ded rydske sendebud, som här hoos oss waritt hafuer, föghe grund med sigh hafue, aldenstund dhe fridh och wenskap af oss så wäll på Sweri-gis rykes som Pålens wägne sööktt hafue. Dogh kune wy wäll aftage, att hertigen hoos förbe:te Muskowiter hafuer giortt alt thed, som han hafuer kunnett göre till att upwäckie och ophysse dem emot wåre trogne undersåter ther i Finland, ther Rydzerne hade waritt så lättfärdige att brythe ed och lyfte, som hertigh Charll till att beweke dem därtill... Och hafuer förb:te

hertigh icke allenast sådant drifued, uthen och, som förbrte rydzske sende-

bud här för sanning beretted hafue, gifued sigh konunghs titell i Sverige udi de bref han skrifued hafuer, så och lathed göre sigh ryckzes klemme, der med han brefued förségladt hafuer...» — Denna ryska beskickning omnäm-

nes hos Bantysj-Kamenskij, Perepiska, 39, men med anmärkning, att dess akter

gått förlorade. Arv. Henriksson (Tavast) skrifver till Gödik Finke (Viborg

7 juni 1599; G. Finkes reg.), att sändebuden »hafue uppenbaratt för K. M. om hertigens stemplinger med Storfursten, thet han haffuer tilsachtt Ryssen Narfuen med Lifland in till Wäsenbergh, och Wy borgh altt in till Kymmenegårds»48

han Sukins och Dmitrievs beskickning och uttalade sin förmodan, att dessa handlat tsaren till behag, då de efter inhämtade upplysningar godvilligt afstått från sin resa. Han betygade sin afsikt att obrottsligt stå fast vid freden och undanrödja alla anledningar till oenighet, men anhöll uttryckligen, att tsaren å sin sida icke på något sätt skulle inlåta sig med hans uppenbare fiende, hertig Karl. Freden stadgade, att ingen af de båda potentaterna skulle hjälpa den andres fiender med skatt eller folk och att sändebud skulle affardas allenast till de båda rikenas härskare. Slutligen begärde konungen fri genomfart för sina budbärare genom ryskt område mellan Estland och Finland.1

Kort därefter, i juni 1599, började man i Finland oroas af rykten, att konung Eriks landsflyktige son kommit till Ryssland för att på något sätt låta förknippa sina intressen med tsarens. Det berättades, att han i stor triumf förts från Ivangorod på väg till Moskva och att tsaren själf ämnade möta honom i Novgo-rod;2 man hade i Finland trott, att han äfven haft planer att besöka svenskt land.8 I själfva verket hade den sällsamme äfventyraren med stora löften blifvit förmådd att från Danzig begifva sig till Ivangorod, där han mottogs med påfallande hedersbetygelser (juni 1599), motsvarade af den ståt, som senare utvecklades vid hans audiens hos tsaren i Moskva (19 aug.). Jämte utsikten att få blifva tsarens måg erhöll han Kaluga med område till förläning; men han måste också från början mottaga en roll i tsarens allt mer invecklade intrigspel.4 I de sven-

1 Sigismunds cit. bref till tsar Boris 26 maj 1599. »... Och som dhed iche wåre digh behageligh, där wy lathe besöckie någen din owän och fiende med budh eller bref udi hemlige eller uppenbarlige handlinger, så kan du och betänckie, att oss iche häller scheer rätt med then handell hertigh Carli, som wår eedhswårne undersåther och lanssfurste är, där i Ryssland haft och -drifuidt hafuer, och att thet är emot Gudz och then naturlige lagh, hwilken lyder: Tu skall så göre een annen, som thu sielfuer hafue will.» — Brefvet omnämnes hos Bantysj-Kamenskij IV, 136 och Karamzin XI, n. 47.

a Arv. Henriksson (Tavast) till Gödik Finke, Viborg 13 juli 1599. G. Finkes reg.

8 Arv. Eriksson (Stålarm) till Gödik Finke, Åbo 12 juli 1599,

4 Om mottagandet i Ivangorod skrifver Per Stolpe senare till hertig Karl

t Narva 6 nov. 1599; orig. Irtgr.): ». . . här seyes, ath när han för tye wyker

sidhen hyt til Iwanogorådt ifrå Ryge kom, haffwer stadholleren honum medh

mechte ståât och pracht unfongit och honum furstligen trachteret udi otte dager. När han afreeste, läth han gå af alle stycker på befästningen wore, och

ädå (!) the stycker, som icke sedhen fridzfördraget skedde wore afskutne, så ath han moste brvte steener löse, der medh skotholen wore tilmurede, för än the finge stelle them uth igenom; szåsom och läth beledsage honom 2 miler49

ska gränsfästningarna fruktade man, att han med ryska trupper skulle söka eröfra Finland; krigsfolk och artilleri väntades till Kexholm, truppröreiser förspordes samtidigt mellan Novgorod och Koporje, gränsen hölls åtminstone tidvis spärrad.1 Men tsaren var i stället upptagen af sina planer på Estland och Lifland och tilltänkte säkerligen prins Gustaf en lifländsk konungakrona, såsom tsar Ivan den danske prins Magnus. Han lät i sin nye skyddslings namn uppsätta en skrifvelse till hertig Karl, full af beröm öfver tsarens ädelmod och innehållande en begäran, att hertigen skulle till prinsen afstå Estland, som redan hotades af Sigismund; han skulle sedan själf eröfra Lifland och samverka med hertigen till Sverges bästa. Prinsen sade sig skrifvit till Sigismund och bedt denne inställa sina truppsändningar till Estland, och han hade af tsaren utverkat, att intet krigsfolk finge öfver ryskt område komma från Estland till Finland. 2 Den med denna skrifvelse affardade budbäraren blef emellertid i

Viborg afvisad (dec. 1599).3 — Samtidigt hade tsaren skickat hemliga agenter till Estland och Lifland för att knyta förbindelser och insamla upplysningar om stämningen i landet. Lycksökare från Riga och andra håll fingo fördelaktig tjänst hos tsaren mot löfte att verka för hans syften.4

Hertig Karl hade emellertid funnit tiden vara inne att med väpnad hand krossa det motstånd, som han städse rönt af konungens anhängare i Finland, och därmed också skaffa sig säker förbindelse med Ryssland. I midten af aug. landsteg han nara Åbo. och i slutet af sept. hade han fått både denna stad och Viborg i sitt våld; de undsättningstrupper, som konungen låtit samla i Estland, hade på grund af den ryska gränsspärrningen endast delvis kunnat till sjös föras öfver till Finland. 5

wex och någre tusend man, hwilke kallede honum konung Göstaf.» — Om mottagandet för öfrigt: (Müllers) Sammlung russischer Geschichte V, 97 f; Ka-ramzin XI, 18 f. och anm. 38, 39; Bussow, Rer. Ross. script. ext. 1,9 f.; PETREjusf Regni muschovitici sciogràphia, II, 119 f.; Massa (Obolensky-Linde II, 56 f.); Margeret, Estat de t Empire de Russie, 30. Jfr Hjärne {HT 1883) 262.

1 Gödik Finke till Arv. Eriksson, Nyslott 21 juli; Arv. Henriksson till Gödik Finke, Viborg 26 och 30 juli. Kunskaper af 5 och 6 aug 1599. G. Finkes reg.

9 Brefvet är tryckt i utdrag hos Karamzin XI, 20 och not 42 efte. en ofullständ. kopia i Utrikesministeriets arkiv i Moskva.

8 Rogberg 25.

4 Karamzin XI, 19 f. och not. 39—42. Schwartz, Beziehungen des Zaren Boris Godunov zu Riga (Sitzungsber. d. Gesellsch. f. Gesch. una Alterthumsk. der Ostseeprov. Russ lands 1897, 27 f.)

5 Yrjö-Koskinen 429 f., 448 f.

Efter Viborgs eröfring aflat han omedelbart en skrifvelse till tsaren med underrättelse, att han nu enligt sitt löfte tillbörligen straffat de finska upprorsmännen, som dristat sig att antasta tsarens sändebud. Han beklagade i förbigående, att denne i sitt sista bref icke tyckts låtsa om hertigens begäran om beslagtagande af lybskt gods, och föreslog till sist, att de båda rikenas fullmäktige skulle mötas för vidare underhandlingar vid Systerbäck.1 Samtidigt anmodade hertigen vojvoderna i Nöteborg och Kopoije att inställa sig hos honom för rådplägning om vissa angelägenheter och riktade en särskild hemställan till den förre att i enlighet med Teusinatraktaten utlämna den polska hjälptrupp, som vid Viborgs intagande flytt in i Ryssland.2 Hans önskningar härutinnan synas icke ha efterkommits, och han begaf sig redan i början af okt. till Abo för att skipa blodig rättvisa öfver sina vedersakare.3 Sina i Viborg kvarlämnade befallningsmän gaf han i uppdrag att sköta underhandlingen med de ryska sändebud, som till äfventyrs kunde infinna sig. De skulle begära råläggningens fullföljande instundande vinter samt utlämnande af återstående krigsfångar; dessutom skulle de föreslå utbyte af de tre lappbyar, Maanselkä, Kitkajärvi och Kuolajärvi, som Sverge vid gränsregleringen erhållit, mot Pat-sjoki, Petjenga och Nevdjoma.4 Om Narva komme i hertigens händer, skulle de utbedja sig fritt genomtåg för undsättningstrupper från Finland och, för den händelse dess svenska besättning blefve för svårt ansatt af polackerna, en säker tillflyktsort för denna på den ryska sidan. Om de ryska sändebuden började tala om ett förbund mellan hertigen och tsaren, skulle de icke inlåta sig på förhandlingar därom, men säga sig förmoda, att hertigen ej ville afvisa en till honom framställd begäran i denna riktning. Teusinatraktaten borde emellertid förnyas, sedan nu

1 Brefvet omtalas af Bantysj-Kamenskij IV, 135 med dateringen 28 sept. 1599, men återfinnes i HKReg. under 24 sept. Konceptet har tydligen uppsatts redan i Helsingfors, ty brefvet finnes också, med denna dateringsort, under 12 sept.

2 Hertig Karl till ståthållaren i Nöteborg 23 och 29 sept., till ståthållaren på Koporje 24 sept. 1599. HKReg.

8 Yrjö-Koskinen 457. Äfven Gödik Finke i Nyslott hade då erkänt hertigen. Ib. 454 f.

4 I svenska handlingar benämnda Basiocki, Pitzinki, Ne^lgdomà; Pats-joki (ry. Pazréka; se t. ex. RIBibl. XVI, 385) egentligen en i Norra Ishafvet utmynnande flod; likaså Petjenga med S. Nikias' kloster (se t. ex. Hjärne, De äldsta svensk-ryska legationsakterna, 21) och Nevdjoma (ry. Njavdëma, RIBibl. XVI, 221; fi. Nay tärnö).3i

både tsar Feodor aflidit och konung Sigismund blifvit af ständerna afsatt; å svensk sida vore hertigen antagen till regerande herre och föreståndare, hvilket han i enlighet med fredens bestämmelse gåfve tsaren till känna. De svenska ombuden skulle slutligen påminna om hertigens begäran, att lybskt gods i Ryssland skulle beslagtagas, och yrka, att i enlighet med freden all handel med utländingar förlades till Viborg och Reval, sedan nu de finska upprorsstiftarna, som sökt förhindra detta, blifvit tillbörligt kvästa.1

Liksom det var af den största vikt för de svensk-ryska mellanhafvandena, att hertigen underlagt sig Finland och att hädanefter hans befallningsmän sutto i Viborg och Nyslott, så skulle Narvas kort efter timade öfvergång blifva af afgörande betydelse för hertigens och tsarens opröfvade vänskap. Den 24 okt. 1599 lyckades Per Stolpe utan stor ansträngning göra hertigen till Narvas herre; han mottogs på bästa sätt af voj-voden i Ivangorod, Vasilij Iv. Rostovskij. En anledning till förvecklingar yppade sig dock snart, då Per Stolpe med åberopande af fredsfördraget kräfde utlämnandet af till Ivangorod för-rymdt folk, men vojvoden vägrade under förebärande, att öfver-löparna gått \ tsarens tjänst.2 Hertigen såg sig föranlåten att i denna sak själf vända sig till tsaren; samtidigt anmodade han sina befallningsmän i Viborg att tills vidare hos de väntade ryska sändebuden utverka förbud på handeln med Reval, som ännu var Sigismund troget.3 Axel Ryning hade redan på hans anvisning hos de ryska gränsståthållarna sökt tillåtelse för svenska trupper att genom Ryssland draga till Narva, och i jan. 1600 framsläpptes verkligen en ryttartrupp dit, med rysk eskort, från Viborg; för hästfodret blef den visserligen oskäligt pungslagen.4 Undertiden kunde Per Stolpe iakttaga allt flera tecken på ryssarnas misslynthet och uppenbara benägenhet att själfva göra sig till herrar i Narva.

1 Hertig Karls instruktion för Ax. Ryning och Mats Larsson 31 sept., fullständigad genom instr. för Ax. Ryning och Jörg. Blank 8 okt. och biinstr. för des. 9 okt. 1599. HK Reg.

9 Per Stolpe till hertig Karl 6, 7 nov. 1599. Orig. Ingr.

8 Hertig Karl till tsar Boris, Stockholm 22 nov.; till Axel Ryning m. fl. 19 nov. 1599. HK Re g.

4 Bantysj-Kamenskij IV, 136; Karamzin XI, not 51. Ax. Ryning och Jörg. Blank till hertig Karl, Viborg 24 apr. 1600 (Waaranen, Samlingafur-kunder rörande Finlands historia, I, 55 f.). Hertig Karls biinstruktion lör Ax. Ryning och Joak. Scheel 8 nov. 1599. HKReg. Heinr. von Ahnen till hert, Narva 7 febr. 1600. Orig. Bref t. hert. Karl.52

Då vid jultiden en mängd soldater begifvit sig öfver till Ivangorod för uppköp, hade vojvoden varit betänkt att fangsla dem och sedan med en rask kupp öfverrumpla staden; i sammanhang med öf-verfallsplanerna hörde man alltjämt konung Eriks son nämnas. Ett par dagar senare lät han för en månad afspärra hela gränsen och förbjöd all handel med svenskarna; i Narva var dyr tid, och vojvoden ville höra böner om hjälp, ehuru han utgaf sin åtgärd för att vara betingad af fruktan för pest. Fredens stadganden om handeln voro föremål för ständig tvist mellan de båda ståthållarna; Per Stolpe ville förbjuda all köpenskap i Ivangorod, särskildt med matvaror; Rostovskij ville just i fråga om matvaror behålla handeln i Ivangorod, under det att han väl kunde låta kläde och dylikt salubjudas i Narva.1 Medan sålunda den ömsesidiga oviljan och misstänksamheten höllos vid makt i de båda grannstäderna, hade deras härskare haft tillfälle att afslöja sina stridiga åsikter om de gåfvor och gengåfvor, som skulle befordra deras fortsatta vänskap.

Tsaren hade efter något betänkande lofvat hertigen att uppfylla hans önskan om kvarstad på lybeckarnas varor. Han kunde samtidigt berömma sig af att trots den polska senatens föreställningar ha hindrat trupptransporter landvägen från Estland till Finland. Hertigen hade å sin sida visat tillmötesgående genom att medgifva de blifvande underhandlingarnas förläggande till Ivangorod, såsom tsaren önskade, i stället för det af honom själf föreslagna Systerbäck.2 Vid underrättelsen om hertigens snabba framgångar i Finland blef tsaren emellertid tydligen angelägen om en snar uppgörelse med sin mäktige granne, och Sukin och Dmitriev utsagos som förut att

föra hans talan. I midten af nov. 1599 befunno de sig med talrikt följe på finskt område och i slutet af månaden redan i Stockholm, där de 26 nov. hade sin första audiens.8 Deras officiella och hemliga uppdrag gåfvo anledning till långvariga och förtroliga

1 Per Stolpe till hertig Karl, Narva 1 mars 1600. Orig. Ingr. (jfr Rog-berg 23). Dens. till Ak. Ryning, Narva 6 dec. 1599. Konc. Polska kriget 1600—1601.

2 Hertig Karl till tsar Boris, Åbo 10 nov.; hans memorial för Stig

Karlsson 9 nov. 1599. HKReg. Tsarens bref till hertigen är icke bevaradt;

det torde ha varit dateradt »7107 eller 1599 i augusti månedt» enligt anteckning i Diarium 160g till 164J (.Muscov., Förteckn. öfijer förhandl.

1323—1700^)

8 Hertig Karl till Joak. Scheel 23 nov., till Nils Bielke och Tönne Jö-

ransson 29 nov. 1599. HKReg. Abraham Brahes tidebok (Svenska Archi-

vum, Stockh. 1768).53

öfverläggningar med hertigen. Denne påminde dem, att tsaren i sina bref alltid lofvat hålla fast vid Teusinafreden och att han själf icke blott hade samma föresats, utan till tsarens fromma öfverlämnat Kexholm, innan råläggningen afslutats; finnarnas öfvergrepp mot sändebuden hade han tillbörligen bestraffat. Någon hjälp från tsarens sida förklarade han sig icke behöfva, alldenstund han icke visste af några fiender; om polackerna ville understödja sin konung mot Sverge, skulle det bekomma dem illa. Begärde åter tsaren svensk hjälp, så vore hertigen beredd att lämna sådan på vissa villkor.1 Ryssarna å sin sida kunde icke erbjuda hertigen fördelar, som kunde uppväga deras oerhörda anspråk på Narvas afträdande. Denna fästning var nu, liksom Viborg, i hertigens våld, och tsarens hot att släppa konungens trupper genom ryskt område till Finland var knappast längre verkningsfullt. I stället synas de ryska sändebuden ha föreslagit ett formligt anfallsförbund mot Polen, som från två håll skulle så kraftigt ansättas, att både tsaren och hertigen skulle vinna territoriell utvidgning eller, såsom det sedermera ofta upprepade uttrycket lydde, »skaffa sig hvardera en ny kjortel.» Men medan de som villkor för ett sådant förbund bestämdt fordrade åtminstone Narva för tsarens räkning, visade de ingen benägenhet att utlofva bestämda prestationer från hans sida i det gemensamma företaget. Under sådana förhållanden kunde underhandlingarna omöjligt leda till något resultat, och 21 dec. 1599 erhöllo sändebuden sitt afsked. Det officiella svar, som de medförde till sin herre, innehöll därför en förklaring, att man icke kunnat komma till enighet, ehuru hertigen erbjudit sin vänskap till gengäld för tsarens. Han ville emellertid framdeles till denne affärda en förnämlig beskickning, som kunde vidare underhandla i dessa angelägenheter, men begärde dessförinnan besked, om tsaren vore redo att med korskyssning bekräfta freden. 2 Munt-ligen hade emellertid hertigen låtit undfalla sig ett löfte att icke afvisa tsarens anspråk på Narva, om denne betalade en lösen-

1 Att hertigens argument varit af denna art, framgår af hans efterlämnade egenhändiga anteckningar om denna förhandling {Kungl, arkiv, Hand-skriftsaml., Gustaf Vasa t. o. ni. Karl IX). De äro odaterade; en senare anteckning har den felaktiga årsbestämningen 1608—160g.

9 Brefvet finnes, med datering 21 dec. 1599, i kopia af Axel Oxenstiernas hand bland Muscov., Sv. regenters bref t. ryska tsarer samt dessutom ib., Förhandl., fohan III.s och Sigismunds tid. En skrifvelse af samma innehåll sändes kort efter med Måns Olofsson (i HKReg. under 2 jan. 1600, men enligt Bantysj-Kamenskij IV, 136 daterad 5 jan. och öfverlämnad till tsaren 30 mars). Jfr Messenius, Scondia illustr ata, VIII, 82 f.54

summa, hvars storlek hertigen skulle bestämma, och om han själf ryckte i fält mot polackerna med en tillräckligt stor här. Affattadt i denna försiktiga form, var ett sådant erbjudande naturligtvis endast illusoriskt, men tsaren skulle länge åberopa det som ett erkännande af de ryska anspråken pä Narva.

I febr. 1600, sedan ständerna samlats i Linköping, begärde hertigen deras råd bland annat också angående tsarens

vänskapliga erbjudanden, i hvad mån han borde inlåta sig på dessa och hvilka personer han skulle utse till sändebud. Ständerna öfverlämnade åt hertigen att efter egen ompröfning afgöra båda dessa frågor,1 men ehuru denne redan i febr. uppsatte ett koncept till instruktion, synes han först i april ha gjort sitt val af sändebud, och ej förrän i juni och juli anlände dessa till Narva. 2 Hertigen var då redan bestämd att själf öfvergå till Lifland, och de instruktioner han fastställt, buro vittne om hans själf-medvetna hållning mot ryska anspråk.

Sändebuden skulle först och främst vägra att begifva sig till Moskva och fordra underhandlingarnas förläggande till gränsen ; hertigen hade visserligen gifvit Sukin och Dmitriev förhoppning i motsatt riktning, men han hade icke mottagit svar på sin sista hänvändelse till tsaren 3 och hade dessutom att beklaga sig öfver ryska öfvergrepp och stämplingar, som bragt honom på andra tankar. Vojvoden på Ivangorod hade vid tvenne tillfallen sökt öfverrumpla Narva, och ryssarna hade härbergerat

1 Hertig Karls punkter till ständerna bland Riksdagsacta och i HKReg. (under 30 febr.). Det heter i prästerskapets svar: »Till dhet tridie: Efther rydske sendebudz wärf och åstunder oss aldeles okunnige ähro, såsom och alle andre muskowitiske handlinger, gambla eller nye (thet wy gerne be-kenne) och wårt förstånd uthi sådanne höghe politische saker sigh icke widt strecker, såsom icke heller wårt embethe så egentligenn widkommer, wethe icke heller, hvilke personer theruthinnann bäste förfarenheten hafue och för-denskuld till legationenn tiena kunne, derföre wele wy uthi all underdånighet desse saker hafue hemstelt till H. F. N:des höghe betenkiande...» Öfriga stånd svara på liknande sätt; borgarna framhålla med afseende på de ryska sändebuden, att »oss endeles icke meningen uptäckt ähr, huad deres store wärff och tilbudh warit haffue.»

2 De utsedda voro Karl Henriksson (Horn), ståthållare i Reval, Jöran Klasson (Stiernskiöld), Johan Jöransson (Rosenhane) och sekreteraren Peder Nilsson. Fullmakt under 1 aug. 1600 i HKReg.

8 Måns Olofsson hade visserligen i maj återkommit från Ryssland, men endast medfört det beskedet, att tsaren väntade den utlofvade beskickningen till Moskva. Måns Olofsson till Ax. Ryning och Jörg. Blank, Jönsälkä 5 maj 1600. Kop. Muscov., Förhandl., Johan III:s och Sigismunds tid. Hertig Karl till tsar Boris 24 aug. 1600. HKReg.

svenska öfverlöpare och de från Viborg flydda polackerna.1 De hade mot fredsfördraget med hot och trug begärt Kexholm, innan gränsregleringen fullbordats, och alltjämt förhalat rålägg-ningen i Lappland, där de också sökt hindra svenskarna att taga skatt. Hertigen hade tålmodigt fördragit dessa öfvergrepp, men ansåg sig därför också kunna begära »en vänskapsgåfva» af tsaren till erkänsla för visad välvilja. Han väntade att få mottaga Patsjoki, Petjenga och Nevgdoma af tsaren och därjämte en försäkran, att denne ville understödja hertigen med penningar och folk mot hans fiender. Om ryssarna afvisade dessa fordringar, skulle man påminna dem, att äfven hertigen borde fa framställa anspråk, då tsaren icke tvekat att begära Narva. Han vore dock till sist icke obenägen att erbjuda tsaren Maan-selkä, Kitkajärvi och Kuolajärvi i utbyte mot de nämnda områdena. Tillbakavisade ryssarna äfven detta förslag, skulle de svenska kommissarierna förklara sig villiga att utan vidare stadfasta freden.

Om de ryska sändebuden, liksom i Stockholm, ville göra gällande, att freden från svensk sida brutits, i det att Sigismund försummat korskyssningen och Arvid Eriksson förgripit sig på ryska sändebud, så skulle man invända, att detta i hvarje fall icke kunde läggas hertigen och ständerna till last. Dessa hade med misshag sett konungens försumlighet och af denna och andra orsaker skilt honom från riket; hertigen hade i hans ställe erbjudit sig att å Sverges vägnar bekräfta freden, som förpliktigade icke blott konung Sigismund och den nu aflidne tsaren, utan fast mer Sverges rike och Ryssland, med alla efterkommande konungar, tsarer och regerande herrar. För öfrigt hade Sigismund icke varit skyldig att bekräfta freden, innan han ankom till Sverge; tsaren däremot hade bort göra det tidigare, men aldrig sändt någon beskickning i detta syfte. De af Arvid Eriksson antastade sändebuden hade varit aflardade till hertigen, innan någon visste om konungens ankomst till riket; man kunde

1 Frågan om denna ryttartrupps öde hade gifvit äfven konung Sigismund anledning att hän vända sig till tsaren

med en skrifvelse, dat. Varsjava

8 apr. 1600 (n. st.). Sig. sv. reg. Konungen funne hertigens begäran om dessa krigsmäns utlämnande eller fängslande vara i sig själf orimlig, hvar jämte det skulle skada tsarens anseende hos andra potentater, om han på något sätt inläte sig med hertigen, som aktade hvarken gudsfruktan, furstlig ära eller redlighet. Tsaren borde därför låta föra samma ryttare till den lifländska gränsen samt icke lägga hinder i vägen för konungens budbärare från Estland till Finland.56

sålunda omöjligen påstå, att de skickats för att mottaga Sigismunds korskyssning. Hertigen hade för öfrigt endast på de ryska sändebudens förbön afstått från att tillbörligen straffa både Arvid Eriksson och Axel Kurck, och rikets fred kunde rättsligen icke förverkas genom deras tilltag, lika litet som genom vanliga gränsröfvares våldsamheter.

Om ryssarna upprepade sitt redan i Stockholm framställda yrkande på Narvas afträdande, skulle de svenska kommissarierna först ställa sig afvisande, men slutligen icke undandraga sig att förhandla äfven därom. De skulle förklara, att hertigen visserligen droge i betänkande att mot den ed, som aflades vid regeringens tillträdande, afstå någon del af riket. Men han ville dock stå fast vid det löfte, som han i fråga om Narva afgifvit inför de ryska sändebuden; han ville endast veta, hvad tsaren ville erbjuda i utbyte vid det ifrågasatta förbundet. Folk och penningar kunde äfven hertigen utlofva, enligt blifvande ömsesidiga förpliktelser. Men han fordrade besked, om tsaren ville stå till tjänst med så mycket penningar och folk, som hertigen begärde; om han vore beredd att själf rycka i fält med sitt krigsfolk lika väl som hertigen; om han ville afsluta förbundet på evig tid och mot alla Sverges fiender. På sådana villkor vore hertigen redo att afstå Narva med Alentaka, om han därtill som gengåfva erhölle Kexholm och Nöteborg samt de tre orterna i Lappmarken; stapeln för den utländska handeln skulle förblifva i Reval och Viborg. Om ryssarna, liksom i Stockholm, kallade Narva för »ett näste», som icke vore värd t sådana offer, skulle sändebuden påminna dem, hur högt de ryska ombuden i Teusina hade prisat dess värde och hur bittert de beklagat dess förlust. Småningom skulle de dock eftergifva anspråket på Nöteborg och i Lappmarken erbjuda det af hertigen ifrågasatta utbytet. De skulle under förhandlingarna alltjämt betona, att hertigen icke visste sig hafva några fiender och så mycket mindre behöfde tsarens hjälp, som han hade ett mäktigt konungarike till sitt förfogande.1

Hertigens förändrade ståndpunkt i fråga om platsen för underhandlingarna hade skapat en möjlighet till nya förvecklingar. Redan de första förkänningarna i Ivangorod läto förstå, att ryssarna icke hade lust att foga sig efter hertigens mening. Rostovskij visade sig högfärdigare än vanligt och ville endast genom underordnade förhandla med Per Stolpe; ryssarna i ge-

1 Biinstruktion för sändebuden 14 juni 1600. HK Reg.57

men läto påskina, att hertigen ändtligen måst lofva att afstå Narva. Vid budskapet om den väntade svenska beskickningen förklarade vojvoden, att hertigen förbundit sig att affärda sändebud till Moskva och att dessa kunde töfva år och dag i Narva, utan att några ryssar skulle möta dem.1 Från svensk sida invände man förgäfves, att enligt Teusina fördraget de båda rikenas fullmäktige skulle . stadfästa freden på ett gränsmöte och att hertigen nu ville efterkomma denna bestämmelse.2 Tiden förflöt under parternas stereotypa upprepande af sina yrkanden; hertigen trodde visserligen, att ryssarnas envishet skulle brytas, när han själf kommit till Estland. 3

Då hertig Karl gick att med vapen i hand häfda besittningen af Estland mot polackerna, vann han också tillfälle att göra intryck på ryssarna med sin härsmakt och kom det omstridda Narva närmare. För de ånyo samlade ständerna framhöll han särskildt denna synpunkt, måhända närmast för att icke blifva misstänkt att drifva otidig krigspolitik mot Polen.4 De framgångar, som han hoppades vinna mot polackerna, måste

1 Per Stolpe till hertig Karl, Narva 13 maj, 28 juni, 23 juli 1600 (orig. Ittgr.y, till Karl Henriksson Horn(?), Narva 21 juni, kop. Muscov., Förhandl., Johan III.s och Sigismunds tid. Det heter i det första: »Wår naboer Rys-

sen är icke heller föge(!) til troendes, efter som man af hans pusserwälkan

merkie. De låthe sigh höre allestädis, hwar de omgåes, ath de haffwe ful-

komligh tilsigilse af E. F. N. opå Narwen, den de och mycket eftertrachte;

men jagh hoppes, ath thet (medh Gudz tilhielp) feeler dem.» — Peder Nils-

son till hert., Narva 28 juli. Orig. Bref t. hert. Karl. »Her hafue the Ryske allestädes uthspryt, at E. F. N. skall hafue fulkomligen tilsagdt Storfursten Narfuen, och hafuer thenne woywodhen waritt så oförskempdh, thett han hafuer tilbudhett at wedies medh en tysk köpman, at innan Michaelis då skulle han inthet gifue Swerigis crona mere toll her uthi Narfuen, uthan honom och hans Storfurste ... Han hafuer och skrept uthaf, at ther han hadhe medh förraskande kunnet fååt Narfuen in, då hade han föge passatt opå fridzfördragett. Sådandt redeligit folck ähr thet at handle medh.»

a Peder Nilssons cit. bref till hert. 28 juli. »Heropå wille nu then åsnepannan inthet suare, såsom han icke heller kunne, annat än at hans Zaar och Storfurstes sendebudh hadhe warit i Swerige och E. F. N. hade utlofuet, at E. F. N:ds sendebudh skulle komme till Muskou, huilkett ähr alt effter thet samme, som han migh i förstone suaradhe. Och är medh sådant folck ondt at handle, som huarken förståndh hafue uthi någett thet som goot ähr, ey heller dierfues the ringeste ordh at suare, med mindre the hafue förest haft theres post åth Muskou.»

8 Hertig Karl till kommissarierna i Narva, Reval 12 aug. 1600. HKReg.

* Hertig Karls punkter till ständerna, Stockholm 14 juli 1600. HKReg. Jfr Rogberg 51.58

göra tsaren benägnare att söka fred och vänskap med en så mäktig och tilltagsen granne. I hvarje fall kunde han sedermera i Moskva åberopa sin visade villighet och förmåga att fullgöra sina skyldigheter i det påtänkta anfallsförbundet. Om tsaren visade fientliga afsikter, hade hertigen icke förbisett möjligheten att försona polackerna med nödiga eftergifter för att sedan ha fria händer mot Ryssland.1

Vid ryktet om hertigens resa till Estland hade man på rysk sida visat sig ifrig att få veta, hur stor härsmakt han medförde, och samtidigt gjort antydningar om det påtänkta vapenbrödraskapet. Det oblyga pockandet på Narva upphörde småningom ; då man åberopat hertigens löfte, hade svenskarna invändt, att detta afgifvits endast under vissa förutsättningar: tsaren hade bort gifva klart besked om fredens bekräftande, innan en närmare uppgörelse kunde komma i fråga.2 — Sedan hertigen ii aug. landstigit i Reval, lät han sina kommissarier ånyo efterhöra hos den envise vojvoden, om inga ryska fullmäktige vore att förvänta från Moskva; de skulle därjämte erbjuda sig att själfva draga dit, om tsaren läte en motsvarande beskickning afgå till hertigen.3 Samtidigt beordrade han trupprörelser vid finska gränsen, för att genom en sådan demonstration sätta sig i tillbörlig respekt,4 och utfärdade förbud mot all handel med ryssarna, tills freden blefve bekräftad.5

1 Hertig Karl till Peder Nilsson, Reval 16 aug. 1600. HK Reg.

2 Peder Nilssons cit. bref till hert. 28 juli och 12 aug. Det heter i det senare på tal om en till Ivangorod sänd svensk budbärare: »... Sedan begynthe en bayor medh tolken och dem wy öfuersendt hade at tale effter dedh ryske settett, huru liufligett dedh wore, at E. F. N. och Storfursten måthe lefue som bröder tilsammen, och sade der hoos: wore dedh icke ett herligit tingh, at en uåre, menendes sigh och tolken, måthe ware stothollere i Dorpt... Sedan frågades, om E. F. N. war hyt föruenthendes och huru starck. Der opå suaredes, at wy inthett annat wiste, än at E. F. N. alleredhe wore i Refle, och kunne de wäll sielfue tenckie, at E. F. N. såsom en mech-tigh pothentat inthett worde öfuer siö och sandh uthan folck förresendes; ther hoos blef och månge thusendh nempdhe.»

8 Hertig Karl till kommissarierna i Narva, Reval 12 och 13 aug. 1600. HK Reg.

4 Dens. till Ax. Ryning, Reval 11 aug. 1600. HKReg. (Waaranen I,

84.) — Hur Yrjö-Koskinen (s. 484) i denna åtgärd kan spåra fruktan för ett ryskt anfall, är svårt att förstå. — De ryska gränsborna blefvo så förskräckta, att de nattetid höllo vakt i skogarna: Waaranen I, 99 f.

6 Hertigens cit. bref till kommiss. 12 aug.59

Redan förut hade hertigen haft tillfälle att i en handelsfråga häfda Sverges rätt mot ryska försök att kringskära

densamma. I midten af juli hade samma ryska sändebud, som år 1599 med Lybecks myndigheter dryftat hertig Karls och tsarens politik,1 återkommit till Narva från sin beskickningresa i Tyskland. De åtföljdes af två lybska handelsfartyg, som lossade sin last i Ivangorod under föregifvande, att det skedde på tsarens beställning. De svenska myndigheterna sågo häri ett brott mot Teusinatraktaten och befarade, att en smyghandel skulle uppblomstra under samma skyddande förklädnad. Hertigen vidtog åtgärder för att infånga skeppen på återresan och sedan inleda en rättslig undersökning i saken. Han lät varna ryssarna för att låta sina sändebud begagna lybska fartyg, så länge Sverge vore i fejd med hansestaden, och han häfdade principielt Sverges öfverhöghet i Östersjön; han erbjöd sig dock att själf ställa skepp till de moskovitiska diplomaternas förfogande.2

Hertigen beslöt snart att genom en direkt hänvändelse till Moskva söka få ett slut på den tvetydiga och för honom själf besvärliga situationen. Han uppsatte en skrifvelse till tsaren med begäran om klart besked, huruvida icke ryska fullmäktige till sist skulle infinna sig i Ivangorod. Samtidigt skulle hans kommissarier framhålla för vojvoden, att han nu enligt tsarens önskan dragit i fält mot polackerna och afvaktade ett motsvarande bevis på dennes utlofvade vänskap.3 Som kommissarierna redan erbjudit sig att draga till Moskva under förutsättning af en motsvarande beskickning till hertigen, tvekade de att befordra hertigens skrifvelse vidare. Då de till sist begärde pass till Moskva för en budbärare från hertigen, svarade vojvoden efter inhämtad instruktion, att denna hemställan icke kunde bifallas, emedan hertigen visat ovänliga afsikter och förbjudit den

1 Se sid. 46 f.

* Hans Hansson till hertig Karl, Narva 23 juli. Orig. Bref t. hert.

Karl. P. Nilssons cit. bref till dens. 28 juli och 12 aug. — Hert:s cit. bref

till P. Nilsson 16 aug. 1600. »Hwar the nu föregifwe weele, att thet är

Storfurstens eigne skip, szå må man ther opå gifwe them the swar, att udi

Östersiöen är Swergis regerende herre rådande och icke Rydzen; och then

rettigheet will man sigh ingelunde enom androm eftergifwe.»

8 Hertig Karl till tsar Boris, Reval 25 aug.; till kommissarierna i Narva 23, 25, 28, 30 aug. 1600. HKReg. Kommissarierna till Rostovskij, Narva 12 sept. Konc. Muscov., Förhandl., fohan III:s och Sigismunds tid.6o

ryska handeln på Estland.1 På svensk sida hade man svårt att förklara ryssarnas diplomatiska obstruktion och tvetydiga hållning. Man fäste ringa vikt vid de obestämda ryktena, att tsaren skulle vara svårt sjuk eller rent af död.2 Det föreföll däremot sannolikt, att han intrigerade med polackerna, som af-färdat en beskickning till Moskva, och att han bakslugt afvaktade den svensk-polska fejdens utveckling, innan han öppet fattade parti. Trots de ryska anspråken på Narva och därmed sammanhängande stämplingar trodde man icke, att tsaren skulle vilja kasta sig i ett vidtutseende krig med hertigen. I sept. förspordes visserligen tecken till ryska rustningar, men de ansågos endast betyda, att adeln uppbådades för att möta den polska beskickningen, och tycktes i hvarje fall mindre gälla Sverge än Polen.3

Hertigen hade redan tidigt fått kännedom om att en beskickning till tsaren blifvit besluten på riksdagen i Varsjava år 1600; i aug. trodde han den redan anländ till Moskva.4 Men samtidigt kommo till Narva andra rykten, som förmälte, att tsaren icke velat mottaga de polska sändebuden eller åtminstone satt dem på svältkost. Ännu hugnesammare var det lika tvifvelaktiga ryktet, att tsaren och ärkehertig Maximilian redan skulle vara i samförstånd mot Sigismund, sin gemensamme vedersakare.6 —

I själfva verket anlände Leo Sapieha, Littauens kansler, med sin lysande beskickning först 6 okt. till Moskva, mottagen med vanlig pomp och ståt; prins Gustaf väckte därvid som åskådare

1 Peder Nilsson till Michel Olofsson, Narva 14, 25 sept., 1, 11, 22 okt. 1600. Orig. Bref t. Karl IX:s kansl. Hertig Karl till kommiss., Fellin 27 okt. HKReg.

2 Ax. Ryning till hertig Karl, Viborg 14 aug. 1600. Orig. Bref t. hert. Karl. Hert. till kommiss., lägret vid Pernau

23 sept. HKReg. P. Nilssons nyss cit. bref 11 okt.

8 P. Nilssons cit. bref 25 sept., 11, 22 okt. Det heter i brefvet af

II okt. på tal om tsarens afsikter: . . eller och att han medh Polacken nogen soppe kokar eller och til att oppehålle all handell så wäl medh Polackerne som medh oss, til dess han fåår see, hwem som winner, theit min mening altydh hafwer warett och än ähr och kan stadfestes af nogres berettelse. Ty her hafwe settet Rysser uthi staden, för än handelen blef tilsluten, och drukett, hwilka hafwe talett sigh emellan och mente icke, att werdinnen förstodh och ryske, att theres Storfurste lurede allene opå, huru thet will aflöpe medh hertigh Carl; sedhen wille han sig ther efter rette; han wille och haffwe eett stycke af Liflandh medh.»

4 Hertigens cit. bref till P. Nilsson 16 aug.

c Peder Nilssons cit. bref till hert. 12 aug.6i

polackernas uppmärksamhet. Men tsaren dröjde sedan ända till midten af nov., innan han gaf beskickningen audiens och lät den frambära sitt ärende; som skäl för dröjsmålet utgafs tsarens påstådda sjukdom, men i själfva verket afvaktade den illistige Boris underrättelser från hertigen och det begynnande kriget i Lifland.1 Sedan förhandlingarna ändtligen börjat, framlade Sapieha ett märkligt projekt, som var afsedt att befästa freden mellan Polen och Ryssland genom förberedandet af en fullständig union. Båda staterna skulle föra gemensam utrikespolitik, särskildt mot tatarerna och dela gemensamma eröfringar enligt gamla rättsanspråk eller broderlig öfverenskommelse. De skulle bygga en gemensam flotta och ha gemensamt mynt; ryssar och polacker skulle i båda landen kunna förvärfva gods och ämbeten. Om endera af de båda härskarna aflede barnlös, skulle den andre äga anspråk att efterträda honom; som polsk konung skulle tsaren residera två år i Polen och Littauen, det tredje i Ryssland. Slutligen skulle naturligtvis Smolensk och Severien förenas med republiken. — Tsaren mottog kallt och misstroget detta konstrikt utarbetade unionsprojekt; han afvisade allt tal om tronföljden, emedan sådana ting låge i Guds hand, och frambar i stället sina anspråk på Lifland, som sedan Jaros-lavs tid vore de ryska tsarernas arfvedel. Äfven på polsk sida hade man knappast gjort sig några förhoppningar att vinna erkännande åt förslaget, som kanske mest var afsedt att undanskymma de påtagliga och nära liggande tvistefrågorna. Men de långrandiga förhandlingarna fortsattes alltjämt, stundom visserligen urartande till häftiga trätor.2

Under tiden hade hertigen insett, att fortsatt ordbyte med vojvoden i Ivangorod var alldeles onyttigt; ville han underhandla med tsaren, måste han bekväma sig att skicka sina ombud till Moskva. Och detta kunde under alla omständigheter vara gagneligt; om tsaren trots allt hade fientliga afsikter, kunde man åtminstone draga ut på tiden och förekomma en plötslig brytning.8 I början af dec. 1600 kallade hertigen därför sina

1 I början af okt. hade hertigen eröfrat Pernau. Rogberg 71.

* Om Sapiehas beskickning: Adelung, übersicht der Reisenden in Russland II, 1 f.; Massa (Obolensky-Linde II, 59 f.); (Müllers) Sammlung russischer Geschichte V, 130 f.; Karamzin XI, 21 f.; Soloviev II, 697 (med förväxling i dater. af gamla och nya stilen); Waliszewski 76 f., jfr 217 f.; PlERLING II, 371 f.

3 Hertig Karl till kommissarierna, Fellin 1 nov. 1600. HKReg.62

kommissarier tillbaka från Narva; deras sista värf hade varit att anhålla om lejd för den tillämnade beskickningen. Ett par kvarlämnade agenter hade att invänta besked härutinnan, emedan vojvoden först måste söka instruktion i Moskva. Af en rysk öfverlöpare fick man lugnande underrättelser, som dock icke kunde skingra misstankarna om föregående stämplingar. Man fäste sig icke vid de på nytt uppdykande ryktena, att prins Gustaf skaffat sig en här för att angripa Sverge; det lät redan mindre otroligt, att tsaren uppbådat krigsfolk kring Pskov och Novgorod, emedan stilleståndet med Polen trots Sapiehas beskickning höll på att förbytas till fiendskap.1

Den 8 dec. 1600 meddelade hertigen kreditiv och instruktion at sina nya sändebud till tsaren; han hade denna gång utsett Jöran Klasson (Stiernskiöld), Didrik Strick, Erland Björnsson (Bååt) och Johan Derfelt. Dessa skulle meddela tsaren underrättelse om Sigismunds afsättning och om det erbjudande, som hertigen och ständerna gjort

hans son. Hertigen påminde tsaren, huru denne upprepade gånger manat honom att icke låta Sigismund eller hans son komma till regementet i Sverge. Han utbad sig nu tsarens råd, om han själf på ständernas enträgna begäran borde mottaga kunglig myndighet eller förnya sitt erbjudande till den polske prinsen. Freden mellan Sverge och Ryssland borde i hvarje fall stadfästas, sedan nu tronskifte inträffat i båda rikena. Hertigen hade därför skickat sändebud till Moskva för att mottaga tsarens korskyssning och afvaktade för sin del en motsvarande beskickning. Sedan fredsfördraget i sin ordagranna lydelse bekräftats, skulle sändebuden söka komma till uppgörelse i några mindre viktiga frågor, såsom angående ömsesidig gäld mellan de båda rikenas undersåtar, ännu kvarhållna fångars utlämnande och vissa klagomål från hertigens sida mot de ryska gränsmyndigheterna.2 Vid fredens bekräftande borde tsaren erkänna Sverges rätt till alla dess besittningar, utan undantag för de nyligen i Lifland gjorda eröfringarna, och man skulle afvisa allt tal om att tsaren i freden

1 Karsten Grünwald och Stig Karlsson till onämnd, Narva 12 dec. 1600; Stig Karlsson till kommissarierna samma dag. Orig. MuscovFörhand/., Johan III s och Sigismunds tid. — Hertig Karl till kommissarierna 4 dec., till K. Grünwald och S. Karlsson 8 dec. och hans memorial för Joh. Derfelt 12 dec. 1600. HKReg.

2 Instruktion för sändebuden till Ryssland, Wittensten 8 dec. 1600. HKReg. Dessutom medsändes i något modifierad form biinstr. af 14 juni (se sid. 56).63

endast afstått Estland och därför alltjämt kunde göra anspråk på Dorpat och det öfriga Lifland såsom sitt fädernearf. Det vore på tsarens tillskyndan, som hertigen börjat krig mot Polen och intagit dessa nya områden; tsaren hade lofvat att angripa polackerna på sitt håll, »så att hvardera måtte få en ny kjortel». På kongressen i Stettin hade för öfrigt det romerska rikets rätt att igenlösa Lifland blifvit erkänd, och hertigen kunde därför icke afstå någon del af detta land utan samma rikes medgifvande. Om tsaren vid fredens stadfästande ville förbehålla sina anspråk på Lifland, kunde hertigen blifva föranlåten att verkligen hembjuda detta åt kejsaren eller ock sluta fred med Polen och därvid afstå det mot en penningsumma. Stadfästes åter freden på af hertigen fordrade villkor, så vore denne redo att sluta förbund med tsaren och ej skänka Polen fred, innan Ryssland vunnit, hvad det åtrådde. Om tsaren sökte bringa på tal sina anspråk på Narva, skulle sändebuden undanskjuta denna fråga, tills fredsfördraget i sin ordagranna lydelse bekräftats; sedan kunde de hänvisa tsaren till möjligheten att öppna underhandlingar i saken genom en blifvande beskickning till hertigen.1

I en särskild skrifvelse till tsaren uppmanade hertigen denne att icke låta sig af de polska sändebuden bevekas till fred, om han icke återfinge Polotsk och hvad konung Stefan för öfrigt eröfrat från tsar Ivan. Hertigen hade på tsarens anmodan dragit i fält mot polackerna och fråntagit dem nästan hela Lifland, men han väntade förgäfves på den kraftiga medverkan, som tsaren hade utlofvat.2 — För att öfverbringa denna skrifvelse och framföra sitt än viktigare muntliga värf bröto sändebuden i midten af jan. 1601 upp från Estland, och 25 jan. hade de anländt till Moskva; vid deras intåg förde dem ryssarna med särskild beräkning förbi de polska sändebudens kvarter. Redan långt förut hade ryssarna skrytsamt underrättat Sapieha, att hertig Karl stode i begrepp att till tsaren affärda en storartad beskickning under ledning af ståthållarna i Reval och Narva, att han sökte tsarens beskydd och att han vore villig att afstå hela Estland till denne.3 På vanligt sätt mottogos de svenska sändebuden af tsaren och hans son den 14 febr. och ombådos att

1 Biinstruktion samma dag, ib.

8 Hertig Karl till tsar Boris, Dorpat 13 jan. 1601. RR.

8 Leo Sapieha till Kristoffer Radziwill, Moskva 23 dec. 1600 (n. st.). Archiwum domu Radziwillöw (Scriptores rer. Polon. VIII) 227 f. Dens. till Jan Zamojski, Mozjajsk 16 mars (n. st.) 1601 (Archiwum domu Sapiehöw I, 258 f.) Sapieha satte naturligtvis icke tro till ryssarnas bombastiska utlåtelser.64

skriftligen öfverlämna sitt andragande. Tsarevitj Feodor mottog dem åter följande dag och hänvisade dem därvid till vidare öfverläggningar med utsedda ryska fullmäktige.1 Det väckte genast tvist, att deras fullmakt icke gaf dem befogenhet att göra några afträdelser i Lifland. Tsaren själf gaf dem samtidigt i en skrifvelse svar på deras andragande och besked om sina önskningar. Han funne det i sin ordning, att hertigen som rikets arffurste mottoge

den af ständerna erbjudna kronan. Han påminde om sina välgärningar mot hertigen sedan den tid, då Sigismund först erbjöd sig att köpa tsarens gunst genom Liflands afträdande. Tsaren hade låtit det polska rådets hänvändelse blifva obesvarad och icke släppt polskt krigsfolk genom sitt område till Finland. I stället hade han affärdat sändebud till hertigen för att med denne underhandla om förbund och om Estlands afstående till Ryssland. Hertigen hade antagit tsarens förslag och erbjudit sig att för närmare uppgörelse sända en beskickning till Moskva; han hade nu ändtligen uppfyllt detta sitt löfte. Sigismund hade emellertid åter genom sina sändebud sökt förbund med tsaren mot sina fiender, särskildt hertig Karl, och anhållit om fritt genomtåg för sina trupper till Finland; i så fall ville han till tsaren afstå allt hvad tsar Ivan innehaft i Lifland. Tsaren hade dock icke inlåtit sig i förhandlingar med den polska beskickningen, utan afvaktat de svenska sändebudens ankomst. Dessa borde därför yppa, i hvad mån de vore bemyndigade till afträdelser i Lifland.

I sitt svar på detta tsarens budskap häfdade de svenska sändebuden, att Teusinafreden måste anses alltjämt gälla; den förpliktigade icke blott de potentater, som afslutit den, utan

1 Hufvudkällan för framställningen är den lyckligt bevarade legationsberättelsen, i prydlig tysk renskrift bland Muscov., Kommissarierne Göran Klasson [Stiernsköld], Erland Björnsson [Bdät] och Joakim Derfelt: Journal iàoi Febr.—Maj. Den redogör för underhandlingania med samma ovanliga noggrannhet och utförlighet, som man kan finna i ryssarnas diplomatiska pro-tokollsföring (jfr Hjärne, De äldsta svensk-ryska legationsakterna, n f.) De utbytta skriftliga meddelandena äro in extenso registrerade, och det muntliga meningsbytet återgifves i dialogform. — De utsedda ryska kommissarierna voro {enligt Müllers Sammlung russischer Geschichte V, 135) bojarerna Stepan Vas. Godunov och furst Feodor Andr. Nogotkov, okolnitjej Michajlo Gleb. Saltykov samt djakerna Vasilij Stjelkalov och Afanasij Vlasiev. I legations-berättelsen nämnes dessutom Ivan Vas. Godunov, som jämte sin broder ga~3 skriftliga meddelanden i tsarens namn; den egentlige underhandlaren var doclc. vid detta tillfälle lika väl som annars under Boris' regering, den bereste diplcn maten Afanasij Vlasiev, af svenskarna med visst skäl kallad »kansler».65

alla följande tsarer, konungar och regerande herrar; under sådan förutsättning hade hertigen mot Sigismunds önskan öfverlämnat Kexholm till Ryssland. Polackernas erbjudande vore föga värdt, då de ju icke mer innehade Lifland och aldrig torde fa det i sitt våld; de skulle för öfrigt icke fasthålla vid det ifrågasatta förbundet längre, än det vore dem själfva gagneligt. På tsarens maning hade hertigen angripit Polen, och han hoppades därför, att denne unnade honom vunna framgångar; han hade sig icke bekant, hvarför tsaren icke enligt löfte ansatt polackerna från sitt håll. Ville tsaren begära något af hertigens eröfringar, så kunde detta ske genom den beskickning, som han borde affärda till hertigen för att mottaga dennes korskyssning.

Efter förnyade dispyter gåfvo de ryska ombuden med en skrifvelse svenskarna utan omsvep till känna, att tsaren aldrig skulle bekräfta eller hålla freden, om ej de estländska städerna afträddes; fredsfördraget vore ogiltigt, emedan det ej bekräftats af tsar Feodor eller Sigismund.1 Svenskarna vidhöllo emellertid sin ståndpunkt och läto förstå, att hertigens bref måtte ha oriktigt öfversatts, då tsaren där sagt sig finna stöd för sina anspråk. Den 20 febr. kom då »kanslern» Afanasij Vlasiev till sändebuden, för att utveckla den ryska ståndpunkten med all den diplomatiska förslagenhet, hvaraf han var mäktig. Hertigen syntes honom erbjuda tsaren en underlig vänskap, då han för sig själf gjorde anspråk på alla fördelar; Sigismund däremot erbjöde Lifland, som han snart åter skulle ha i sitt våld. Svenskarna sade sig därom veta bättre besked och funno en vänskap, som skulle köpas med stora landavträdelser, vara allt för dyr. Vlasiev påstod sig vid kejsarens hof och öfverallt i Tyskland hört den meningen uttalas, att hertigen hade tsaren att tacka för sina framgångar, i det att denne beviljat hans trupper fritt genomtåg. Sändebuden invände, att han endast uppfyllt fredstraktatens bestämmelse, då han släppt en handfull folk genom sitt land. Vlasiev kom då med dunkla hotelser, som svenskarna frimodigt afvisade; de framhöllo vidare, att om tsaren ej ville bekräfta freden, borde han också återlämna Kexholm. Vlasiev inlät sig icke på detta besvärande ämne, och då sändebuden alltjämt fordrade fredens bekräftande, innan det

1 »So offenbaren wir, S. Z. H. Räthe, euch Gesandten mit kurtzen wortten, dass der grosse Zaar und Grossfurst Boriss Fedorowitz, äller etc. den vorigen ewigen Frieden nicht bekrefftigen wirt, auch nicht halten und aufs neue

nicht handeln, ohne Abtrettung der lifflendischen Vhestungen.»

Almquist. 566

kunde blifva tal om något förbund, gjorde han min att afbryta vidare ordbyte.1 Svenskarna lyckades icke ens utverka tillåtelse att skicka en budbärare till hertigen för inhämtande af instruktion; under ett par veckor lämnades de sedan åt sig själfva.

Under denna tid upptog tsaren på fullt allvar underhandlingarna med de polska sändebuden och drog därvid fördel af den påtryckning, som den svenska beskickningens närvaro innebar. De fantastiska polska unionsförslagen voro aflysta från förhandlingarna, och man sökte endast komma till en uppgörelse af det vanliga slaget, ett stillestånd med de ömsesidigt fasthållna anspråkens undanskjutande på viss tid. Ryssarna vägrade bestämdt att erkänna Polens rätt till Lifland och Sigismunds titel som Sverges arfkonung, emedan han aldrig högtidligen notifi-cerat sin tronbestigning efter konung Johans död; polackerna å sin sida undandrogo sig alltjämt att erkänna den moskovitiske storfurstens själftagna tsartitel. Man enade sig dock om tjugo års stillestånd på grundval af faktiskt innehafda territorier och med vanliga bestämmelser om handelsfrihet, gränsreglering och samverkan mot gemensamma fiender (i mars 1601).2

Den 8 mars vände sig de svenska sändebuden till tsaren med ett memorial, i hvilket de upprepade sin begäran och fram-höllo, att hertigen enligt traktaten i Stettin vore förhindrad att

1 I fråga om Estland hänvisade svenskarna till blifvande underhandlingar med hertigen... »darauff er wieder geandworttet: Ein Kränich, der in der Lufft flühe, were nicht so gewiss alss ein kleines Vogelein auf der Erden. Damit er aufgesprungen und nach der Thür gelauffen und in deme gesagt, wir durfften keinen andern Abscheidt vermuten, alss er unss zuuor gesagt hette, weile wir keine lifflendische Städt und Heusser abstehen wolten.»

a Bantysj-Kamenskij, Perepiska,, 40 f.; Karamzin XI, 22; Soloviev II, 700 f. Stilleståndet som räknades från 15 aug. 1602, då det förra utgick, afslöts enligt dessa källor 11 mars, men af Sapiehas cit. bref till Zamojski 16 mars framgår, att denna datering är efter nya stilen (jfr Massa, Obolensky-Linde II, 60). Solovievs uppgift, att Sapieha kvarhölls ända till aug., är oriktig. — Om den svenska beskickningen skrifver Sapieha i sitt cit. bref (Arch. domu Sapiehow I, 259): .. Carolus' sändebud voro tre gånger å rad på slottet; hvad de haft i uppdrag och uträttat, kan jag icke säkert veta, troligen ha de förtalande oss påstått, att han [hertigen] invitus och genom H. M:ts förvållande måst börja krig mot H. M:t; han inbjuder honom [tsaren] vidare ad societatem belli, påvisande occasiones et commoditates, och beder honom att genom moskovitiskt land få föra trupper från Finland till Lifland; därtill tycks han ha velat låna penningar af moskoviten, förespeglande honom [som pant] de slott, som han nu tagit i Lifland; så mycket har jag förstått, att moskoviterna icke äro nöjda med denna Carolus' beskickning. De hafva slutligen gifvit till spillo vänskapen med Carolus och närmat sig oss...»6/

afstå någon del af Lifland utan det romerska rikets begifvande. Vlasiev infann sig något senare (18 mars) och upprepade sin fråga, om de icke vore bemyndigade att göra några afträdelser i Lifland. Han åberopade ännu en gång opinionen vid de europeiska hofven och hertigens skrifvelse till tsaren, hvaraf han erbjöd sig att visa sändebuden en kopia. Dessa vägrade alltjämt att inlåta sig på några afträdelser och hemställde till Vlasiev, om han själf vågat öfverträda sin instruktion på beskick-ningsresan i Tyskland; de förespeglade honom samtidigt, att tsaren i förbund med hertigen skulle kunna eröfra hela Littauen. Vlasiev meddelade dem till sist tsarens tillåtelse att afsända en budbärare till hertigen för att söka utverka tillmötesgående för de ryska krafven. — Sändebuden funno det emellertid vid närmare betänkande olämpligt att genom en sådan hänvändelse väcka fåvitska förhoppningar hos ryssarna; de förklarade därför, att i fråga om Estland ingen eftergift vore att vänta af hertigen, och för att visa, hur oryggligt de stodo fast vid sin mening, begärde de formligen sitt afsked (20 mars).

Den 24 mars kallades de till slottet och fingo åhöra ett vidlyftigt andragande i tsarens namn. Dennes välgärningar mot hertigen betonades som förut, likaså hertigens löften i fråga om Estland. De polska sändebuden hade för hans skull uppehållits ett halft år och förorsakat tsaren betydliga kostnader. När den svenska beskickningen ändtligen anländt, medförde den allt annat än godt besked; samtidigt hade hertigen förgripit sig mot en tsarens

undersåte, köpmannen Timofej Vychodtsov. Denne hade på en resa till Reval blifvit vinddrifven till Lybeck och på återfärden därifrån kommit i vägen för hertigen, som hårdt tadlat honom för olaglig handel och hotat hänga alla ryska köpmän, hvilka gåfve sig ut på Östersjön. Hertigen hade vid samma tillfälle klagat öfver att tsaren lockat honom till krig mot polackerna och sedan öfvergifvit honom; men sådant tal vore oberättigadt. Hertigen hade dragit till Lifland utan att underrätta tsaren, och denne hade så mycket mindre kunnat understödja honom, som stilleståndet med Polen ännu vore i kraft. Tsaren skulle aldrig frångå sitt anspråk på Estland, och sändebuden kunde draga sina färde, om de ingen vänlig uppgörelse hade att bjuda.

Svenskarna sökte genast upptaga tsarens nya klagomål till bemötande; Timofej hade i strid mot fredens bestämmelser seglat till Lybeck med sina varor, och hertigen hade skäl att68

däröfver harmas. Ett par dagar senare skickade de underrättelse till hertigen om sakernas läge och hemställde samtidigt, om han icke kunde låta förmå sig att afträda någon del af Lifland. De framhöllo den fara, som hotade dem i händelse af fredsbrott, men bådo hertigen att dock icke för deras skull bestämma sig för några eftergifter.

En månad förflöt under afvaktan på hertigens förhållnings-order; på rysk sida rustade man sig under tiden med nya besvär mot hertigen, afsedda att framtvinga eftergifter eller åtminstone motväga befarade klagomål. Den 27 april infann sig Vlasiev ånyo hos sändebuden, åtföljd af Timofej Vychodtsov och en tysk köpman, Jost Hörling. Han framhöll den välvilja, som tsaren visat genom att låta hertigen hämta förnödenheter från Pskov till sina trupper; de ryska handelsmännen hade emellertid blifvit illa behandlade af svenskarna. Hertigen hade vidare i Dorpat låtit antasta och återskicka två läkare från Riga, hvilka med sina familjer varit på väg till Moskva; på samma sätt hade ett kejserligt sändebud hindrats att komma öfver den ryska gränsen.1 En svensk befälhafvare hade utan vidare tagit till fanga ryska undersåtar i en klostret Petjory tillhörig by, och på den pskovske vojvodens klagomål häröfver hade hertigen svarat, att han låtit hänga dem och skulle göra på samma sätt med andra. Han hade vidare växlat till sig ryskt mynt och därmed besoldat krigsfolket under föregifvande, att han mottagit penningarna af tsaren. Sedan Vlasiev framställt alla dessa klagomål, fingo de båda köpmännen framträda med sina för svenskarna besvärande vittnesmål. De bekräftade, att hertigen haft hotande och för tsaren förnärmande utlåtelser med anledning af Timofejs resa till Lybeck.2 Timofej hade vidare sålt till hertigen några sobelskinn och och därvid blifvit oskäligt beskattad både genom tull och växel. Vlasiev tog sig an äfven dessa klagomål och hemställde, om hertigens beteende kunde förlikas

1 De båda läkarna hette Kaspar Fiedler och Johan Bilchen. Den förre nämnes redan 1602, under prins Hans* sjukdom i Moskva, bland tsarens läkare; han kom senare till Stockholm, trädde i konungens tjänst och dog 1613 därstädes. Om honom och hans broder Friedrich, som åtog sig att för tsar Vasilijs räkning mörda Bolotnikov, se Petrejus II, 220 f., efter Bussow (Rer. Ross. script. ext. I, 74 f.), och Schwartz, Beziehungen des Zaren Boris Godu-nov zu Riga, 24 f. — Om den kejserlige budbäraren Michael Schiels antastande, se Hjärne {HT 1883) 269.

* Enligt Jost Hörling skulle hertigen ha sagt: *es hette der Grossfurst nicht einer Handtbreidt Gerechtigkeit an der Ostsee.*69

med de af sändebuden själfva åberopade fördragen. En tid efter denna konferens återkom den till hertigen sände budbäraren från Lifland.

Hertigen hade under sitt fortsatta lifländska fälttåg verkligen trädt i beröring både med ryska köpmän och med tsarens befallningshafvande i Pskov; under den rådande spänningen kunde detta lätt framkalla förvecklingar, som sedan i Moskva utlades till det värsta af Vlasiev och hans ämbetsbröder. Efter Dorpats intagande hade hertigen varit angelägen att befordra handeln mellan denna stad och Pskov; han upphäfde polackernas restriktiva bestämmelser och gaf detta tillkänna för den pskovske vojvoden, under åberopande af stadgandena i 1564 ars traktat.1 Men det hade genast visat sig, att de ryska köpmännen lockade med sig svenska soldater från Dorpat, troligen i kunskaparsyfte och med de ryska myndigheternas goda minne; hertigen lät därför anhålla om dessa köpmäns bestraffande.2 Men han synes lika litet vid detta tillfälle ha gjort sig skyldig till något öfvergrepp som senare, när han med full rätt ingrep mot ryska smugglerier.8 — Vid underrättelsen om de motigheter, som hans

sändebud hade att utstå i Moskva, spårade han däri genast inflytelser från den polska beskickningen; ryktet hade snart också att förmäla om den afslutna uppgörelsen mellan Ryssland och Polen.4 De nya instruktioner, som han sände sina ombud, innehöllo icke den ifrågasatta eftergiften, utan upprepade endast hans förra anspråk och argument. Han befallde dem att särskildt betona, huru Boris såsom tsar Feodors troman i hög grad medverkat vid fredens tillkomst och därför borde

1 Hertig Karl till vojvoden i Pskov, Dorpat 14 jan. 1601. Sv. RR. (Vojvoden kallas Andre Iwanowittz Gholesandtt; hans verkliga namn var Ivan Andrejevitj Golitsyn. Barsukov, Sfiiski gorodovych vojevod, 183.) Jfr Sverges Traktater IV, 369 f.; Hjärne, Svensk-ryska förhandlingar 1564— 72, 50.

* Till vojvoden i Pskov, i Werner von Grolls namn, Dorpat 13 jan. 1601. Sv. RR.

8 Hertig Karl till Helge Bengtsson 19 febr., till grefve Moritz (Leijonhufvud) 24 mars 1601; ib.

4 Dens. till sändebuden i Moskva, Reval 21 apr. 1601; ib. — Grefve Moritz (Leijonhufvud) skref 18 maj till hertigen (från Reval; orig. Livon.), att enligt underrättelser från Pskov stillestånd afslutits på 211/» år mellan Ryssland och Polen och att de svenska sändebuden voro illa hållna; det senare trodde grefve Moritz dock vara »endast ett köpmansrykte». — Räknad från dagen för stilleståndets afslutande, är dess giltighetstid i det allra närmaste 21 V* år.7 o

känna sig bunden af densamma. Det skulle aldrig komma till något stadgadt förhållande eller till önskligt förtroende mellan rikena, om en för evig tid sluten fred utan skäl upprefves af den fördragsslutande potentatens efterträdare. Hertigen hade lofvat att afstå Narva till tsaren, på villkor att denne uppfyllde hans penningkraf och bistode honom med tillräcklig truppstyrka mot polackerna. Han erbjöde alltjämt en uppgörelse på sådana grunder och fordrade endast, att freden först bekräftades; tsaren däremot syntes tänka på fred med Polen och hade icke ens uppfyllt sitt löfte att beslagtaga lybska handelsvaror. — Om tsaren förklarade sig villig att bekräfta freden, men utan att däri inbegripa hertigens senare eröfringar i Lifland, skulle sändebuden i det längsta afvisa detta anbud, men till sist dock antaga äfven en sådan uppgörelse.1

I en särskild skrifvelse till tsaren framförde hertigen utförligt samma argumentering i den själfmedvetna ton, som anstod en segerherre och tillbörligt motvägde den inrotade moskovitiska högfärden. Han förklarade sig ingalunda vara i behof af tsarens hjälp emot Polen, eftersom han nu intagit allt land, som tsar Ivan en gång afträdt till konung Stefan; tsaren hade försuttit sin tid, men hertigen ämnade snart lägga äfven Vilna och hela Littauen under sitt välde. I förskräckelsen öfver Liflands förlust hade polackerna skyndat att söka fred med tsaren, och denne tycktes, trots sitt löfte, ha bifallit deras önskan. Hertigen hade dock ständigt visat tsaren sin vänskap; mot Timofej Vychodtsov hade han förfarit med opåkallad mildhet; tsarens sändebud hade han erbjudit eskort och alla hedersbetygelser. Han borde därför kunna vänta godt besked med sina återvändande sändebud.2

De fortsatta underhandlingarna i Moskva kunde efter dessa förklaringar från hertigens sida icke leda till bättre samförstånd än förut. Svenskarna häfdade fredens giltighet och Boris' ansvar för dess tillkomst; Vlasiev bestred detta och förfäktade de ryska anspråken på Estland, hvilket fråntagits tsar Ivan under gällande stillestånd. Hertigens löften till Sukin och Dmitriev blefvo föremål för stridiga utläggningar; från rysk sida hördes åter obeslöjade hotelser.8 Den 24 maj blefvo förhandlingarna afbrutna,

1 Memorial för sändebuden i Moskva, Reval 20 apr. 1601; supplerande memorial samma dag. Sv. RR.

2 Hertig Karl till tsar Boris, Reval 22 apr. 1601. Ty. RR. — Ban-

tysj-Kamenskij IV, 137; Karamzin XI, n. 53.

8 Budbäraren återkom 19 maj; följande dag hade sändebuden audiens

hos tsaren; 21 och 23 maj höllos konferenser med Vlasiev. Denne yttraden

och sändebuden mottogo tsarens slutliga svar, som var utställdt i de förnämsta ryska underhandlarnas namn. Man förklarade sig ännu hoppas på vänskaplig uppgörelse med hertigen, som senast i aug. borde affarda nya sändebud

till tsaren med sitt yttersta bud ifråga om Estland; freden skulle anses gälla till 15 aug. 1601.1

Vid underrättelsen om förhandlingarnas afbrytande fann hertigen nödigt att mana sina befallningshafvande i Viborg och Narva till ytterligare försvarsåtgärder och skärpt vaksamhet gent emot sina ryska grannar.2 Kort efter det han sålunda erfarit, att tsaren definitivt afvisat hans anspråk på Teusinatraktatens bekräftande, mottog han från denne en begäran om fri genomfart för de sändebud, som vid denna tid skulle anträda resan från Moskva till Köpenhamn. Hertigen svarade, att tsaren icke borde underlåta att bekräfta freden, då han nu åter ville åberopa en af dess bestämmelser.8 Vojvoden på Ivangorod tog sig däraf anledning att öfverhopa ståthållaren i Reval med hotelser och klagomål öfver hertigens oginhet. Då den af tsaren bestämda fristen vid denna tid utgick, hade man anledning befara, att Rostovskij fatt befallning att söka sak med svenskarna såsom inledning till fientligheternas öppnande.4

Den utbrytande osämjan mellan hertigen och tsaren hade icke kunnat biläggas genom en ansats till utländsk medling, som kort förut spelat in i den diplomatiska kraftmätningen. Den engelske legaten Richard Lee hade i maj passerat Estland på återresa från en beskickning till tsaren, och han hade på

om tsaren: »Er wurde aber nun den Frieden nicht bekrefftigenn, und da man ihme in Lifflandt keine Städt und Heusser geben wolte, so wurde er sie mit Gewalt nehmen. Darauff wir geandtworttet: ehe dass geschehe, wurden sie erst weinen und ihrer viell inss Grass beissen.»

1 Sändebudens cit. journal.

• Hertig Karl till ståthållarna i Narva 23 juni 1601. Sv. RR. Till Ax. Ryning 28 juni; ib. (Waaranen I, 143.)

8 Hertig Karl till tsar Boris, Reval 28 juni 1601. Sv. RR. Bantysj-Kamenskij IV, 137.

4 Hertig Karl till grefve Moritz (Leijonhufvud) 8, 16 sept. 1601. Formulär till svar 8, 23 sept., 1 okt., 4 nov. Sv. RR. (det förstnämnda äfven

bland Muscov., Förhandl., Karl JX:s tid.) Grefve Moritz till hertig Karl,

Reval 15 aug. Orig. Livon. — De ryska sändebuden till Danmark afreste redan i aug. öfver Archangel (Karamzin XI, n. 54); den ene legaten var

Posnik Dmitriev, som varit med Sukin i Stockholm 1599; de hade bland annat i uppdrag att föreslå en giftermålsförbindelse mellan tsarens dotter och

en dansk prins (RI Bibi. XVI, 329 f.) Se vidare sid. 75,72

sin härskarinnas vägnar också besökt den svenske regenten i Reval. Om hans underhandlingar med denne är föga bekant, men han fann sig i hvarje fall föranlåten att till tsaren rikta en skrifvelse, som nästan panegyriskt utbredde sig öfver hertigens segervinningar och prestige i Lifland. Hans framgångar borde vara äfven tsaren till behag, ty Ryssland ägde ingen argare fiende än det nu åter med tatarerna intrigerande Polen. Alla välsinnade potentater borde förena sig med hertigen till kamp mot papisternas liga, som hotade kristenheten med värre faror än någonsin turken. Det vore prisvärdt af tsaren, om han visade sig icke eftertrakta nya eröfringar, utan fast hellre ville rusta sig för denna sant kristliga gärning.1

Den engelska diplomatens föreställningar gjorde förmodligen föga intryck i Moskva, där man visserligen icke betviflade Polens onda afsikter, men å andra sidan bekymrade sig mindre om hertigens protestantiska ifver än om hans gnidighet och fordringsfullhet som ifrågasatt bundsförvant. Tsaren sökte vid denna tid alltjämt utvidga sina förbindelser med de missnöjda i Lifland 2 och affardade i aug. sändebud till Polen för att mottaga Sigismunds bekräftelse på stilleståndet; denna afgafs också i jan. 1602, utan att Boris fick sin tsartitel eller Sigismund sin svenska konungatitel erkänd.8

Förhållandet mellan Sverge och Ryssland var under hösten 1601 ännu vanskligare och ovissare än förut; Rostovskij fortsatte sina utmanande skrifverier, och från Finland hördes enstaka rykten om ryska krigsrustningar.4 Hertigen fann nödigt att i en ny skrifvelse mana tsaren att gifva klart besked om

1 Richard Lee till tsar Boris, Reval 24 maj 1601; brefvet tryckt efter den officiella ryska öfversättningen i SbornRIO XXXVIII, 413 f. Bland Handl. ang. polit. förk. IJ99—làu finnes det i en nära öfverensstämmande handskrift, på latin, som det tyckes härrörande från Lee själf; den har påtagligen öfverlämnats till hertigen, för inhämtande af hans utlåtande eller endast till efterrättelse. — Om Lees ankomst till Estland: Klaus Mecks och And. Stuart till hert., Dorpat 8 maj (orig., Livon., Stdth. på lifl. slott t. KM:t); Jöns Nilsson och Mich. Wachtmeister till dens., Wit-tensten 15 maj 1601 (orig. Bref t. hert. Karl). — Drottning Elisabets kreditiv för legaten af 7 juni 1600 finnes i svensk öfvers, bland Angl., För-handl., 155g—1632. — Om hans uppehåll i Ryssland, se äfven Massa (Obo-lensky-Linde II, 60 f.).

2 Bussow (Rer. Ross. script. ext. I, 12 f.)

8 Bantysj-Kamenskij, Perepiska, 42 f.; Soloviev II, 701 f.

4 Ax. Ryning till hertig Karl, Viborg 3 sept. 1601. Waaranen I, 153,

— Ett bref från Rostovskij till grefve Moritz (dat. Ivangorod 30 nov. 1601;73

sina afsikter; han klagade samtidigt öfver de svenska sändebudens »skymfliga» återskickande och öfver Rostovskijs oförsynthet.1 Den oförsiktige Timofej Vychodtsov togs i Reval i förhör och upptuktelse för sina utlåtelser i Moskva; han visste emellertid att skylla från sig på sin tyske stallbroder. Han kunde ej gifva besked, om Rostovskij hade tsarens befallning att söka sak med svenskarna, men han vitsordade Boris' fredliga sinnelag.2 Andra samtidiga underrättelser från de ryska gränstrakterna förmälte likaledes om tsarens villighet att hålla freden; han vore sjuk och för öfrigt upptagen af förhandlingar rned tatarerna och förföljelser mot stormännen, särskildt tsar Feodors släktingar.3 Men tsarens svarsskrifvelse till hertigen innehöll endast ett upprepande af hans föregående yrkanden, särskildt angående Estlands afträdande, och lämnade hertigen lika oviss som förut om hans verkliga afsikter. Hertigen befarade dock intet omedelbart anfall, emedan Ryssland vid denna tid började ansättas af hungersnöd; han varnade dock ånyo sin ståthållare. i Narva och fortsatte skriftväxlingen med tsaren i syfte att förhala tiden, därvid liksom denne vidhållande sina förra besvär och yrkanden.4 Han häfdade alltjämt, att freden förpliktigade icke blott de potentater, som afslutit den, utan alla följande härskare och regenter, och han afvisade alltjämt

tysk öfvers, bland Muscov., FörhandL, Karl IX:s tid) finnes i behåll; det innehåller de vanliga klagomålen angående beskickningen till Danmark och öfver trakasserier mot Timofej. Ib. ett bref från grefve Moritz till Rostovskij (Narva sept. 1601, konc.)

1 Hertig Karl till tsar Boris, Pernau 13 okt. 1601. Ty. RR. Bantysj-Kamenskij IV, 137.

* Verzeichnuss, wass sich der Reusse Timophey Wigodetz auff die ihme anno 1601 den 23 octobris alhie zu Schlosse durch Ihre Gnaden den H. Stadthaltter GrafF Moritzen vorgehaltene Frågen erklerett.» Muscov., Förhandl., Karl IX:s tid. — Ett karakteristiskt och upplysande dokument. » .. HieraufF ihm gesagt, worumb dan der Grossfurst den ewigen Frieden nicht halten und bestettigen wollenn. Andtwortt: Dass wi$se er nicht, worumb der Grossfurst diess nicht gethan habe, aber dass wisse er woll, dass der Grossfurst, so länge er lebete, keinen Krieg anfangen wurde, dan er zu keinem Unfried geneigt und thete nicht niehr dan Bedefarth ziehen und beten.»

8 Konstantin Ivanssons kunskaper från trakten kring Nyen 30 nov. 1601. Handl. ang. polit. förhåll. 1599—1611. — Om förföljelsen mot ätten Romanov, Bogdan Bjelskij och bröderna Stjelkalov: Platonov 241 f.

4 Hertig Karl till Samuel Nilsson 15 dec. 1601, Sv. RR; till Ax. Ryning 14 dec., ib. (Waaranen I, 174.) — Samuel Nilssons fullmakt att vara ståthållare i Narva finnes under 3 nov., ib.74

tsarens inblandning i den liflländska frågan, som allenast rörde hertigen och det romerska riket. För öfrigt afvisade han tsarens beskyllningar och besvärade sig öfver ryskt intrång på hans lappska skattländer.1

Vintern 1602 förflöt under ett visst stillastående i de svenskryska förbindelserna; Ryssland led under hungerns elände, och tsaren tänkte icke på att med maktspråk genomdrifva sina lif-ländska planer.2 Budskapen från Ryssland förmälte alltjämt om tsarens sjukdom och tatarernas krigiska afsikter; om Boris' tyranniska framfart

mot stormännen fick hertigen af den hemvändande budbäraren mottaga utförliga underrättelser.3 Han kunde med dess större tillförsikt afvisa en förnyad begäran från tsaren, att han ändtligen skulle gifva efter i fråga om Estland och aflarda ännu en beskickning till Moskva; han hänvisade tsaren till att i eget intresse hålla freden och själf taga första steget till dess bekräftande.4 — Mot våren började man emellertid i Narva iakttaga oroväckande tecken på att ryssarna åter hade ondt i sinnet. I Ivangorod samlades stora förråd af proviant; det bakades bröd och bryggdes mjöd; till Novgorod väntades likaledes transporter, och krigsfolk utskrefs öfverallt i trakten. Rustningarna påstodos gälla Estland, och af bönderna i grannskapet erfor man underliga rykten, att konung Eriks son i spetsen för en rysk här med det snaraste väntades till Ivangorod för att taga de ryska gränsfästningarna i besittning och som tsarens länsfurste kräfva Narvas öfverläm-nande; en hel transportflotta troddes ligga redo i Lybeck för att biträda vid anfallet.5 Men äfven denna gång var ryktet

1 Hertig Karl till tsar Boris, Åbo 16 dec. 1601, med Påvel Garin; Bantysj-Kamenskij IV, 137. I Sv. RR. (Waaranen I, 177 f.) under 17 dec.

* Om hungersnöden 1601—1604: Massa (Obolensky-Linde II, 62 f.); Petrejus II, 132 f.

• Hertig Karl till kommissarierna vid danska gränsen 30 mars 1602. Orig. Danica, Mötet i Sjöryd 1602 (i RR endast delvis). Det heter om tsaren, efter Påvel Garins berättelse: »1 denne winter hafwer han lathet bringe om halsen till Valete de förnempste herrer, han haffuer hafft uthi sitt land, der medh deste tryggere stadfeste sin szon i regementhet. Sådant pläger lyckes wäl och effter Herodianeskt sätt, och wy tänckie han tör wäl tage samme ände, som man om Herode schrifFuer, att han sielff giorde aff med sigh.»

4 Hertig Karl till tsar Boris, Stockholm 3 juni 1602 (utkast redan

under 9 maj). RR. Bantysj-Kamenskij IV, 138.

6 Samuel Nilsson och Bengt Larsson till hertig Karl, Narva 26 april; Samuel Nilsson till dens., Narva 1 maj 1602. Orig. Bref t. hertig Karl.75

endast ett folkfantasins påhitt om den främmande äfventyrar-prinsen; tillrustningarna i Ivangorod synas närmast ha gällt en annan förnämlig, vid denna tid väntad gäst, prins Hans af Danmark. Denne var nämligen af tsaren utsedd att som efterlängtad friare till hans dotter aflösa den afdankade fursten i Kaluga.

Underhandlingarna i denna sak hade framskridit därhän, att man vid det danska hofvet beslutit affärda prinsen till Ryssland för att genom detta tillmötesgående söka vinna fördelar i den sväfvande lappmarksfrågan och bereda hertig Karl förtret. I mars 1602 hade danska sändebud i Moskva framburit detta budskap till tsaren, men först i juli voro förberedelserna till resan så långt komna, att hertigen fick mottaga en begäran om lejd i svenska farvatten. Han sökte genast i varsamma former göra prins Hans betänksam mot tsarens skenfagra lockelser och framdrog som afskräckande exempel både hertig Magnus och »konung Eriks bastardson». Officiellt uttalade han visserligen endast sin förväntan, att den påtänkta resan icke skulle lända Sverge till förfång eller medföra något rubbande af Stettinfördraget. Vid det danska hofvet lät man emellertid icke störa sig i sina planer, och prins Hans befann sig snart i Ivangorod, mottagen med stor militärisk ståt (aug. 1602). Hans ryska frieri skulle dock snart upphöra att bereda hertig Karl bekymmer; redan i okt. insjuknade han och dog i Moskva.1 I de finska gränstrakterna spred sig senare ryktet, att prinsens lik på hans egen begäran skulle föras ur Ryssland och tillbaka öfver Sverge; misstron mot ryssarna var så stark, att man anade svek bakom de tillrustningar, som enligt förljudande gjordes till likfärden.2

Under tiden hade hertigen haft tillfälle att för rikets ständer uttala sig om sin ställning till de tre grann makterna, Polen, Danmark och Ryssland, samt framhålla nödvändigheten af att

1 Hertig Karl till prins Hans 30 juli 1602; instruktion för Adam Schraf-fer samma dag; lejdebref för prinsen samma dag; instr. för Hans Klasson

9 aug. RR. Jfr G. O. Berg, Riksdagen i Stockholm 1602, (bilaga) 86. — Om det dansk-ryska giftermålsprojektet: Massa (Obolensky-Linde II, 67, 70 f.); Udtog av Rigsraad Axel Gyldenstjemes Dagbog... 1602—1603 (f/ist. Ca-

lender utg. af Engelstoft och Möller I, 73 f.); Karamzin XI, 27 f. och n. 60 £.; Forsten, Snosj. Dan. s Ross. v tsarstv. Christiana IV(Éurn MNP CCLXXX: 1892) 288 f.; Tsvjetajev, Protestanstvo i firotestanty v Rossii... {Cten OIDR 1890: I) 443 f

* Arvid Tönnesson och Erik Klasson till Arv. Eriksson, Viborg 8 dec. 1602. Kop. Skr. t. och fr. krigsöfverst. Arv. Eriksson och And. Lennartsson.76

hålla landet på krigsfot för att icke behöfva gifva efter för deras ohemula anspråk. Han lät med en viss sarkasm förstå, att man nog kunde ernå fred med Ryssland, men mot afstående af Narva och Reval och med utsikt att sedermera tvingas bort-gifva också Viborg, utan att tsaren därför skulle hålla freden längre, än han funne för godt.1 Och då en tid därefter Anders Lennartsson enständigt yrkade på fred eller stillestånd med Polen, svarade hertigen med en påminnelse, hur Kexholm i oträngdt mål bortgifvits, utan att man därför kommit till pålitlig fred med Ryssland.2 Tsarens verkliga afsikter syntes så mycket ovissare, som han lämnat hertigens sista hänvändelse obesvarad och kvarhöll budbäraren i Moskva. Både vid finska och estländska gränsen hade ryssarna börjat locka och tubba svenska undersåtar på sin sida; myndigheterna lämnade utan afseende de reklamationer, som med åberopande af fredsfördraget framställdes.3 I nov. 1602 hölls emellertid vid Systerbäck en af de i Teusinatraktaten föreskrifna »klagomålsrannsaknin-garna», och sedan därvid de vanliga fallen af gränsröfveri och hästtjufnad beifrats, bragtes också frågan om öfverlöparna principiellt på tal. Ryssarna sökte därvid som vanligt häfda tsarens rättighet att taga i sin tjänst en hvar, som ansökte om hans nådiga beskydd, och påvisade fall, då äfven svenskarna mottagit öfverlöpare. Men då man från svensk sida åter och åter framhöll fredsfördragets uttryckliga bestämmelser, lofvade ryssarna till sist, att deras vojvoder skulle hemställa om utlämnande af alla öfverlöpare.4 — För öfrigt förflöt också vintern

1 Berg, Riksdagen i Stockholm 1602, 77.

* .. Men hurudana then freden nu är, thet hafue wy handom röön, så att man icke weet sigh någen stund för ryssen fry. Så är fuller och edher meening, att man skulle och göre med the Pålacker.» Hertig Karl till And. Lennartsson 7 jan. 1603. RR.

8 Samuel Nilsson och Bengt Larsson till hertig Karl, Narva 28 juni 1602. Orig. Bref till hertig Karl. — Hert. till And. Larsson och Er. Klasson 26 sept. RR.

4 »... Ja sade de och, deres storförstes nåder hafue ochså konungabarn söcht så wäl som ringe män och blifuid där myndige och wäl optagne. Der opå swarades, att til wår stormechtige herre hafua och kommit konungabarn och förstessöner aff fierran land, och när de där een tyd lång sig hafue för-söcht efter deres wilie, seden är dem wordet efterlatid fryt att wandre uti deres land igen; ded hafua icke de konungasöner och andre, som til Rysland hafua rymdt, någed til att beröme uthaf. Och de förlöpere, tiuffuar och skälmer, som der skulle hafue blifuid myndige män, giffuer och eder store herre föge beröm äreförgätne och landzlöpere högt att opsettie udi sitt land. Wid thet swared flatnade de och hengde hufuud nider.» Muscov77

i6o2—1603 utan att någon afgörande händelse gjorde afbrott i det diplomatiska stillaståendet mellan Sverge och Ryssland. Narva tycktes tidtals vara hotadt af både ryska och polska öfverfalls-planer, och hertigen hade manat sina befallningshafvande att vara på sin vakt1 Den svenske budbäraren synes i dec. 1602 ändtligen ha återkommit, men i hvarje fall utan tillfyllestgörande besked; hertigen affärdade honom omedelbart på nytt till Moskva med begäran om tsarens uttryckliga förklaring, om han vore sinnad hålla freden.2 Hertigen fick ny anledning till missnöje (våren 1603) vid underrättelsen, att polackerna under det pågående kriget fingo sin mesta proviant af ryska köpmän. Han förbjöd ryssarna att vidare uppköpa spannmål i Narva och stämplade deras handelsföretag i Lifland såsom i dubbel måtto stridande mot freden, i det att de både understödde Sverges fiender och drefvo handel i olaga städer.8 Samtidigt hade de ryska stämplingarna mot Narva återupptagits i lika obeslöjad form som förut. Mellan tsaren och prins Hans troddes intriger i denna riktning ha varit å bane, och Boris förmenades hysa farhågor, att danskarna satte stadens afträdande som pris för den påtänkta uppgörelsen med hertig Karl. Pålitligare uppgifter gåfvo vid handen, att tsarens hemliga agitation i Estland åter börjat gripa omkring sig; man talade om insmugglade manifest till Narvas borgerskap och garnison, som med löften och

förespeglingar manades att underkasta sig tsaren. Bland dennes verksammaste agenter var den sedermera som krönikeskrifvare bekante Konrad Bussow, som redan 1601 bjudit tsaren sina tjänster.4 Denne hade talrika förbindelser i Narva, där han länge varit bosatt, och med biträde af vojvoden i Ivangorod sökte han där anstifta en formlig komplott. Han slog särskildt mynt af ryktena om polska anslag mot Narva; tsaren vore den

JCommiss. Arv. Tönnesson (Wildeman), And. Larsson till Botila och Er. JClasson {Bielkenstierna): Klagotndlsransakning 1602.

1 Hertig Karls memorial för Adam Schraffer 9 okt., för Jöran Boije 2 xiov. 1602; dens. till Ax. Ryning 3 juli 1603. RR.

* Vidare upplysa icke källorna om denna sak. Hertig Karls öppna "bref för Kristoffer Eriksson ryssetolk 5 jan. (jfr hans bref till And. Lennarts-^on 27 nov. 1602), dens. till ståth. i Viborg 16 febr. 1603. RR. Jfr hertigens bref till tsaren 27 juli, ib.

9 Hertig Karl till Samuel Nilsson 25 maj, 9 juni; till And. Lennartsson samma dag, till Bengt Söfrinsson samma dag; hans memorial för Abel Eriksson 4 juni 1603, ib.

4 Karamzin XI, n. 43.78

ende, som ägde makt att rädda den olyckliga staden, sedan också hertig Karl förklarat sig villig att på vissa villkor afstå den till Sigismund. Den hade icke längre någon rättmätig herre och borde minst af allt lita på hertigen, som för öfrigt snart skulle ha krig med Danmark. — I maj 1603 var det meningen att sätta öfverrumplingsplanen i verket, men då förråddes den till myndigheterna i Narva, och det hela gick om intet.1 Hertigen lät föra de fängslade förrädarna till Sverge och förbjöd samtidigt alla danskar att bosätta sig i staden.2 I en ny skrifvelse till tsaren besvärade han sig både öfver de upprepade anslagen mot Narva, för hvilka äfven en uppenbar fiende skulle hållit sig för god, och öfver ryssarnas tilltag att förse den polska hären med proviant. Han förklarade sig visserligen hysa tvifvel, huruvida tsaren verkligen gifvit sina ståthållare dylika förhållningsorder, och han begärde ännu en gång klart besked, om han hade att vänta fiendskap eller fred.8

— Kort efter afsändandet af detta bref mottog hertigen ändtligen tsarens svar på hans sista hänvändelse. Tsaren beskyllde honom på vanligt moskovitiskt manér för att eftersträfva blodsutgjutelse och besvärade sig öfver Timofej Vychodtsovs fängslande. Sina anspråk på Estland vidhöll han lika kraftigt som

1 Markus Munts berättelse om sina samtal med Konrad Bussow och Hans Angier. MuscovFörhandl., Karl IX:s tid. — »Erklerung Conradus Bussen seiner Beredung zu Iwangorot midt mier Fromhält Loden gehalten^ welches ich wegen Eidespflicht dem Hern Stadthalter nicht verschweigen wollen.» Livon., Bref t. ståth. på Reval Moritz Leijonhufvud 1601—1602.

— Det heter i det förra aktstycket: »... wilie dhe när Pålacken härföre förmo-dedes, till öfuerflödh wysa fram tu sin Storfurstens(l) breff, it krigzfolcket och thet andre Borgerschapet här i stadhen med gyllenne bookstäffuer tilschrifuit, huilcke bref han be*« borgere hafuer see lätet, och dermedh tilbiudhe oss samptligen Storfurstens nåder. Och så frampt wy då icke wille Storfursten till fothe falle och tillflycht hooss honum sökie, will Storfursten medh krigz-macht tilsetie och intage denne befestningh, ty han will ingelundhe huarcken lydhe konungen i Danmarck eller Pålacken till sin sånär naboer och granne.» Jfr det tidigare budskap, som en annan agent hade att frambära i Riga; Karamzin XI n. 42. — Om förhållandet mellan Sverge och Danmark hade Bussow berättat för Fromholt Lode: »Hertzig Ulrich hat gesprochen: Der Teuffel solte dhen hölen, der zum Frieden riehte, undt solte Hertzogen Johan v. Holstein aufz Maull geschlagen haben, auch mit dem Rappir zu Leibe gewult, das er Hertzog Carin gedienet.»

3 Hertig Karl till Samuel Nilsson 25, 30 maj, 27 aug.; till Arv. Eriksson

9 juli 1603. RR.

8 Hertig Karl till tsar Boris, Stegeborg 27 juli 1603. RR. Brefvet finnes

också bland Hertig Karls konc. med dater. 25 juli (a tergo 27 juli).79

förut och fordrade, att hertigen skulle affarda en ny beskickning till Moskva; han hade till och med i sitt kansli låtit utarbeta en vidlyftig deduktion, som bestyrkte dem med historisk bevisning, från äldsta tider förd fram ända till de sista årens rättstvist med hertigen. Detta aktstycke tillsändes hertigen jämte tsarens skrifvelse och föranledde från hans sida en motsvarande vederläggning. Han bestred de ryska påståendena, att ordensmästarna skulle ha afträdt några rättigheter till de moskovitiska storfurstarna; i hvarje fall hade dessa bort göra dem gällande, medan Lifland lydde under orden och riket, icke sedan man i Teu-sinafreden erkänt Sverges rätt till Estland. Konung Johan hade ingalunda svekfullt bemäktigat sig Lifland, medan tsar Ivan varit illa ansatt af andra fiender, utan han hade endast på lofligt sätt bekrigat tsaren, sedan denne brutit gällande fred. Hertigen hade slutligen ingalunda lofvat afstå Narva och Dorpat till tsaren, utan i stället mottagit de frikostigaste löften af denne och sedan förgäfves väntat på deras uppfyllande. Den osämja, som en hop papister lyckats väcka mellan hertigen och hans kunglige frände i Polen, skulle man veta att utan tsarens inblandning bringa till fred och förlikning igen. I sin officiella svarsskrifvelse till tsaren erbjöd sig hertigen att skicka sändebud till Systerbäck och därifrån vidare till tsaren för att mottaga hans bekräftelse på freden.1 Hertigen synes verkligen ha väntat,, att tsaren ändtligen skulle inlåta sig på en uppgörelse och skicka sändebud till gränsen.2

Under tiden hade hertigen också sin uppmärksamhet alltjämt riktad på sin oroliga och opålitliga ryska grannes mångahanda utländska förbindelser. Det kunde icke glädja honom, att det vänskapliga närmandet mellan Ryssland och Danmark syntes fortfara ännu efter prins Hans' död. Och han tadlade sin ståthållare i Narva, emedan denne försummat att skaffa upplysningar om ändamålet med den beskickning från Lybeck och Stralsund, som i mars 1603 hade passerat staden på väg till Moskva.8 I själfva verket innebar den ett sista förtvifladt försök af den splittrade och försvagade hansan att åter vinna till-

1 Hertig Karl till tsar Boris, Kalmar 28 sept. 1603. RR. Svar på den rulla, som sändes med hertigens tolk och tjänare Anders Pedersson från Ryssland, samma dag. Hert. till Arv. Tönnesson 4 okt., ib. Registraturet är för denna tid svårt skadadt af fukt och skriften delvis utplånad.

* Hertig Karl till grefve Moritz (Leijonhufvud) 30 dec. 1603, ib. (Waaranen II, 72 f.)

8 Hertig Karl till Samuel Nilsson 27 aug. 1603. RR.8o

gång till den ryska marknaden, från hvilken den genom Teusina-traktaten hade utträngts. Intressemotsatsen mellan Lybeck och de vendiska städerna framträdde emellertid på ett störande sätt och föranledde ett afundsjukt täflande om tsarens karga nådebevis; Stralsunds fullmäktige hade därvid att freda sig mot ryssarnas beskyllning, att staden alltför troget stått på hertig Karls sida. I själfva verket kom det privilegiibref, som de tvistande krämardiplomaterna lyckades erhålla af tsaren, icke att lända hansan till mycken båtnad, så länge den svenske regenten med sin flotta gjorde de ryska farvattnen osäkra.1

I jan. 1604 utsåg Karl IX, som från denna tid i sina förhandlingar med Ryssland antog titel af Sverges rikes utkorade konung och arffurste, fullmyndiga kommissarier med uppdrag att vid finska gränsen möta de väntade ryska sändebuden och sedermera också draga till Moskva, om dessa å sin sida ville uppsöka konungen. De skulle bestämdt afvisa alla anspråk på Lifland och fordra Teusinafredens bekräftande inom viss frist; därvid skulle de liksom i förbigående framhålla, att konungens vänskap skulle vara tsaren till större gagn än Danmarks och tyska potentaters gunst, hvilken han tycktes efterfika. Om de ryska ombuden visade sig gensträfviga, skulle svenskarna bötja tala om de mångfaldiga besvär, till hvilka tsaren gifvit anledning. Han hade låtit spärra sina gränser samt uppehållit och farit illa fram med konungens budbärare; han hade vägrat att bekräfta freden och begärt land och städer, som lydde under Sverges krona. Nu senast hade borgare från Viborg blifvit mördade på ryskt område.2

1 Blümcke, Berichte und Akten der hansischen Gesandtschaft nach

Moskau im J. 1603 (se särsk. s. 115, 122); Massa (Obolensky-Linde II,

78 f.); (Möllers) Sammlung russischer Geschichte V, 159 f. — Då senare

{år 1605) förhandlingar öppnats om en uppgörelse mellan Sverge och Ly-

beck och man på svensk sida öfvervägde nyttan af ett förbund med hansan,

tog man särskildt i betraktande, att »om thet förbundh emellen Swerige och the Lybske kunde hafue sin foortgång, då går in ther medh thet förbundh

tilbaake, som the Lybske hafue gioort medh Rydzen om then nougårdzske handeeli, der the wäl nogre tynner guldh hafue frostedh opå.» Grefve Moritz'

m. fl. memorial för Karl Olofsson, Kalmar 7 dec. 1605. Orig. German Handl. rör. Sverges förbindelser med Lybeck i 16—18 årh.

9 Till kommissarier utsågos Arvid Tönnesson, Hans Johansson och Jöns Nilsson. Den sistnämnde insjuknade, och i hans ställe utsågs Tönne Jöransson. Instruktion för kommmissarierna 10 jan. 1604, RR (Waaranen II, 81 f.); memorial för des. samma dag, ib. 84 f. Fullmakt för des. samma dag,6i

Konungen hade småningom blifvit öfvertygad, att tsaren trots sin tvetydiga hållning ej skulle öppna fientligheter.1 De inlöpande underrättelserna från Ryssland började allt tydligare vittna om att landet plågades af hungersnöd, inre split och andra hemsökelser; gränsen hölls åter spärrad, efter moskovitisk sedvänja i onda tider. Man försporde till och med rykten, att tsaren skulle vara död och att rikets stora ätter, bland dem Ro-manov, låge i delo om tronföljden. För sådan händelse gjorde sig konungen redo till truppdemonstrationer vid gränsen, som skulle gifva eftertryck åt hans fordringar, men som skulle beledsagas af lugnande förklaringar, att man endast visade sin villighet att understödja den laglige tronkräfvaren. Han ämnade uppmana de makthafvande i Novgorod och i de ryska gränsfastningarna att sända ombud för fredens bekräftande; men om dessa visade sig misstänkt angelägna om en uppgörelse, tänkte han icke påskynda densamma.2 Som ett kännbart påtryckningsmedel lät han kort därefter förbjuda all spannmålsimport till Ryssland öfver Narva, och vid ryktet, att tsaren ville locka till sig hertigen af Holstein som friare, gaf han befallning om denna färds förhindrande.8 I Narva hade man åter lugnare tider och trodde sig veta, att Bussow och hans stallbröder råkat i tsarens onåd för sina oinfriade löften om stadens öfverrumpling. På grund af gränsens spärrande hade för öfrigt underrättelserna från Ryssland nästan fullständigt sinat; utan att invagga sig i säkerhet trodde man dock, att ryssen hade nog att bestyra i sitt eget land.4

Konungen hade ännu i maj 1604 ingen visshet, om tsar Boris ännu vore i lifvet; för denna händelse aflät han dock ännu en skrifvelse till Moskva. Han beklagade att hans kommissa-

RR. Formulär för hälsning samma dag; ib. Karl IX till Jöns Nilsson 3 febr., till Tönne Jöransson 9 febr.; ib. — Om mordet på köpmännen, se hertigens bref till Arv. Tönnesson 18 okt. 1603; RR- (Waaranen II, 49 f.)

1 Konungens nyss cit. bref till Arv. Tönnesson.

2 Karl IX till Arv. Tönnesson 25 jan., 24 febr. 1604. RR. Om gränsspärrningen jfr Waaranen II, 89 f.

8 Dens. till Samuel Nilsson 16, 24 apr., 17 maj, instr. för Bengt Söff-rinsson 23 apr., för Ax. Ryning 25 apr. 1604. RR. Jfr Forsten, Baltij-skij vofiros II, 67.

4 Samuel Nilsson till And. Lennartsson, Narva 27 mars, 9 apr. 1604.

Orig. Skr. t. och fr. krigsöfu. Arv. Eriksson och And. Lennartsson 1602—

1605. Det heter i det senare: »War naboe holler sigh nu stille och ligger

och lurer som räfwen efter gåsenn och kan man icke anners wette än att stråterne äre för deris inbyrdes oenighet tilslutne.»

rier vid gränsen alltjämt måste vänta förgäfves, och han förklarade sig anse hungersnöden vara ett Guds straff för ryssarnas löftesbrott. Själf hade han hållit fred och vänskap med tsaren och tillåtit införsel till hans land, men han ville icke längre tåla tsarens stämplingar och hans undersåtars våldsdåd. Han kräfde därför i hotande ordalag

fredens bekräftande och missdådarnas bestraffning.1 — Handelsblockaden skulle enligt konungens befallning äga bestånd, tills de ryska myndigheterna ville afgifva äskade förklaringar öfver framställda klagomål och upplysa, hvem som nu vore Rysslands storfurste. 2 Utländska sändebud, från kejsaren, konungen af Danmark eller andra potentater, skulle icke släppas in i Ryssland, utan antastas och kvarhållas på svenskt område. Ryska köpmän i Finland skulle likaså tagas i förvar, tills konungen finge svar på sin sista hänvändelse till tsaren.8

I nov. 1604 erhöll konungen det väntade beskedet från tsaren, och detta befanns vara hållet i en något hofsammare ton än den, som vanligen utmärkte de moskovitiska kansliskrif-velserna. Tsaren förklarade först, huru han af den i Ryssland grasserande pesten hindrats att besvara konungens hänvändelse med önsklig skyndsamhet. Han synes denna gång icke ha framställt några anspråk på Estland och förklarade sig okunnig om att svenska kommissarier väntat hans fullmäktige vid finska gränsen. För att kunna göra anspråk på tillförsel från Sverge ordade han om sin villighet att sända salt och fisk till hjälp åt konungens undersåtar, som enligt förljudande plågades af hunger och örlig; han synes i detta sammanhang ha besvärat sig öfver de beslag, genom hvilka konungen sökt hindra den främmande handeln på Ryssland. Slutligen synes han ha inlagt en förbön för prins Gustaf, som numera troligen helst velat lämna Ryssland; märkligare voro dock hans upplysningar om en förlupen munk, Grisjka Otrepiev, som väckt förargelse ge-

1 Karl IX till tsar Boris, Nyköping 23 maj 1604. RR. Brefvet sändes med Henrik Rasmusson, som kom till Moskva 28 aug. Bantysj-Kamenskij IV, 138. — Hert. till Arv. Tönnesson och Måns Olofsson 22 apr., med bi-lagdt formulär för skrifvelse till Nöteborg; till Tönne Jöransson samma dag, RR (Waaranen II, 96 f.); till Arv. Tönnesson 23 maj, ib.

2 Karl IX:s memorial för Joh. Starkov och And. Nilsson 1 juni; dens-

till Samuel Nilsson 2 juni 1604. RR.

8 Karl IX till Samuel Nilsson 2 juni, 1 aug.; till Bengt Larsson 20

juli, till Arv. Tönnesson 6 sept. 1604. RR.83

nom att utgifva sig för den år 1591 aflidne tsarevitj Dmi-trij Ivanovitj.1

Den svenske konungen synes icke ha fäst någon synnerlig vikt vid detta meddelande om munken Grisjka, hans affall från den kristna tron och öfriga skälmstycken.2 Han kunde ännu icke ana de antydda händelsernas verkliga sammanhang eller förutse deras ingripande betydelse för Rysslands öden och

för hans egna sträfvanden och planer.

* *

*

Hertig Karl och tsar Boris voro båda i viss mån usurpa-torer, och deras historia erbjuder egendomliga beröringspunkter. Ingendera hade kommit till makten på grund af allsidigt er kända rättsanspråk eller stadgad succession. Den svenske arffursten var visserligen som sådan delaktig i rikets styrelse och i ansvaret för dess öden på ett helt annat sätt än tsar Feo-dors svåger och närmaste troman. Men å andra sidan hade denne redan på sin sinnesslöe myndlings tid faktiskt utöfvat regeringsmakten i större omfång, och tillbakahållen af långt färre betänkligheter, än hertig Karl kunnat eller velat under konung Johans svaghetsperiod eller konung Sigismunds frånvaro ur riket. Båda hade de att bekämpa en aristokratisk opposition, som i Sverge visserligen icke kunde genomdrifva en rådsregering vid sidan af både konungamyndighet och arffursteanspråk och därför till sist stödde den förra, medan den i Ryssland sökte ur sin egen midt framskjuta en pretendent för att med honom utskifta maktens fördelar. Båda kände behof att låta rikets ständer legitimera sina anspråk, den svenske regenten

1 Detta märkliga bref är tyvärr förkommet, men konungens svar at 10 nov. 1604 (RR.; Waaranen II, 155 f.) ger någon föreställning om dess innehåll.

2 Det heter i konungens svarsskrifvelse: »Du skriffuer och oss till om Konnungh Erichs oechte sonn, i lijke mötte

om tin munck Griska, såsom och om Iwan Watzilowitz son, knäs Demetrije Ulettskin (!), som skall ware blifwen dödh udi Uglijts åhr 91, och till dett sidste om tine fiskar och saltt, du wiltt sände oss, och huruledes wij skole haffue stortt oproor och krigh udi wårtt landh. . Om Konnungh Erichz oechte sonn will tale med oss eller icke, der ligger föghe machtt opå, endoch huar han wore udi wåre store land och konnungerijke, så wille wij giffue honom ett ährligitt underhold för Gudz skuld. Och om tin munck Griska är knäs Demetri, Iwan Wasilowitz sonn, eller icke, eller och fallen ifrå then christne tro, thett bekymbre wij oss inthet om. Om dine fisker och saltt du schriffuer om, dem behöffue wij inthet...» (Waaranen II, 156.)84

med stark känsla af maktens ansvar och den äldre dynastiska liniens rättigheter, den ryske uppkomlingen för att erhålla kyrkans helgd och adelns erkännande af sitt självhärskardöme. Bådas regering blef en fortsatt hårdhändt kamp mot de undanskjutna magnatätternas opposition och båda funno biträde af en mäktig skrifvarklass och en ny aristokrati, i Ryssland närmast bestående af tsarens talrika fränder och klienter.1 Men medan i Sverge striden fick en god del af sin innebörd från motsättningen mellan papistiskt väsen och nationell protestantism, betingades den i Ryssland först allenast af de täflande kotteriernas intressen, senare af de med lifegenskap hotade bondemassornas opposition mot sina förtryckare och deras längtan efter kosacklifvets laglösa frihet. Bland de missnöjda magnaterna uppstod småningom tanken att förbinda sina anspråk med det sken af legitimitet, som endast en föregifven ättling af det utslocknade härskarhuset kunde erbjuda.

Liksom Boris' inre politik var en fortsättning af tsar Ivans stränga räfst med högadeln och dess från delfurstendöme-nas tid nedärfda traditioner,1 så upptog han också mot Sverge och Polen densammes lifländska anspråk. Brytningen mellan de båda maktkräfvarna i Sverge syntes bereda honom tillfälle att vinna sina syften genom att bakslugt utbjuda sitt understöd åt hertig Karl. Han hoppades finna denne redobogen att till erkänsla afstå det Sigismund tillgifna Estland och därmed påtagligt ställa sig i tsarens tjänst, liksom han indirekt redan gjort det genom att hota den svensk-polska unionens bestånd. Inom konungens parti iakttog man med stor förskräckelse detta närmande mellan hertigen och tsaren, tillskrifvande den förre initiativet,2 och man hindrade efter förmåga deras diplomatiska meningsutbyte.8 I själfva verket mötte hertigen med nedärfd

1 Platonov 220, 271 f.

2 Typotius i sin Relatio historica de regno Sveciæ... (Frankfurt 1605)

s. 41 f. berättar, att hertigen på tal om Kexholms öfverlämnande ytttat: »Si

mihi molestiores fuerint Poloni, ego in eos cum Moschos tum Tartaros con-

citabo.» Det heter vidare om Narvas eröfring 1599 (ib.): «Et in aduersa Na-

rua Moschi gratum Stolpii aduentum machinis displosis indicarunt. Nam in

hac discordia vicinorum aut quiescent aut augescent.» Om den ryska beskickningen till Sverge 1599 (ib. 47): »Moschorum Magnus Dux Legatos ad Principem Carolum misit circa hoc tempus, et paulo ante Rex Daniæ. lilius iam ante societatem et amicitiam, uti apparuit in deditione Kexholmii, appetiuit.»

8 Jfr en relation från riksdagen i Stockholm 1599 (ur Martini Aschanæi saml., vol. Fbj; dep. i RA; tryckt hos Ahlqvist, Bidrag till svenska kyr-85

misstro dessa moskovitiska ingifvelser, och sedan han gjort sig till Finlands och Estlands herre, kunde han ställa sig mera afvisande än förut mot tsarens anspråk. Genom hertigens halfva löften om Narvas afträdande och tsarens sega fasthållande vid dessa var emellertid Teusinafreden ohjälpligt upprifven. Vid den utbrytande kampen mellan konungen och hertigen i Lifland undvek tsaren försiktigt att taga parti, men det kunde tyckas honom en triumf, att han samtidigt fick skåda bådas högtidliga beskickningar i sin hufvudstad -— liksom ställde de sig till efterrättelse den moskovitiska kanslifiktionen, att främmande potentater ständigt täflade om tsarens gunst och eftersökte hans skiljedom. Han sökte åter spela ut den enes anspråk mot den andre, i hopp att genom diplomatiska konststycken vinna land och städer, som tsar Ivan icke lyckats behålla med vapnens makt. Men hertigens anbud befunnos som vanligt njuggt tillmätta, medan åter den littauiske kanslerns vidtsväfvande projekt

tycktes afsedda att fördärfva moskovitiska sedvänjor och förgripa sig på försynens egna anordningar. Till sist måste tsaren därför nöja sig med en uppgörelse af det vanliga tarf-liga slaget med Polen, och medan han mot hertig Karl iakttog en misslynt tystnad, sökte han främja sina estländska anslag genom de tvetydigaste intriger. Men under det den svenske regenten alltmer befäste sitt välde genom en klok och kraftig politik och särskildt sökte knyta Estland fast till det öfriga riket,1 hotades plötsligt tsarens hela maktställning af en omhvälfning, som inhemskt missnöje och ondskefulla polska planer hade förberedt.

käns och riksdagarnes historia I, 41 f.): »Tå sade H. F. Nd«:Ryssen Stoor-furstenn hafwer 4 gånger thetta året 99 haft säningebudh til H. F. och finnarne och theras öffverste hafue them fångat och tagit theras håfuor ifrån och wist them.. . tilbaka heem igen, dog hafue några hwar gången unslupit och til H. F. N. framkomith med sine instructiones; och hafwer han begärat, ath han them skulle faå straffa therföre och mera, som Arfwid Erikson och Axil Kurk honom skadt hade och förtörnat i sådana måtto och andra; dog hafuer H. F. Nde honom så igen swarat, att H. F. Nde them siälf welle straffua ef-ther Swäriges lagh och att Storfursten wille låtha sigh åttnöija ther med, som uthi H. F. Nds punchter står.»

1 Man behöfver endast erinra sig hertigens åtgärd att upptaga estlän-dare i rådet år 1602, liksom han utsett Didr. Strick till medlem af beskickningen till Ryssland 1601. Jfr s. 11 n. 4. III.

Karl IX, Sigismund och den förste falske Dmitrij.

Polsk-ryska intriger mot Sverge.

Öfver den märklige pretendentens öden faller historiens ljus först sedan den tid, då han plötsligt uppträdde vid de ukrainska magnaternas hof och sökte vinna deras understöd för sina djärfva och sällsamma planer. Frågan om hans härkomst är ännu dunkel, och sanningen står i hvarje fall icke att finna i de ryska tsarernas kansliskrifvelser; hans historia är ingen vanlig svindlares, och hans väsen var icke en förrymd klerks. Hans förbindelser med de polska stormännen synas återgå till tiden för Sapiehas stora beskickning år 1600—1601, då den sluge littauiske kanslern fick inblick i den ryska högadelns missnöje med tsar Boris och då den blifvande pretendenten synes ha uppehållit sig i Moskva1 Under sina senare ströftåg kring Ukrainas kloster och adelsslott, bland katoliker, arianer och ortodoxa, kom han år 1603 till furst Adam Wisniowiecki och rönte af honom intresse och uppmuntran. Af polska äfventyrare och ryska landsflyktige samlade han sina första anhängare, men först i vojvoden af Sandomir, Jerzy Mniszech, vann han en inflytelserik och energisk gynnare af sina planer. Pretendenten

1 Rörande de olika åsikterna om Dmitrijs person har det viktigaste blifvit framhållet i inledningen. — Att D. uppehållit sig i Moskva samtidigt med Sapieha, berätta Bussow (Rer. Ross. Scrifit. ext. I, 30) och Massa (Obolensky-Linde II, 84 £,) (Jfr dock Stjepkin, Wer war Pseudodemetrius I?, Arch. fiir slav. Phil. XX, 306 f.) Det är intressant att bland Muscov Förhandl.. finna ett dokument, där denna tradition framträder i ursprunglig och konkret form: det är en till Sam. Nilsson och And. Lennartsson insänd berättelse om en kexholmsk köpmans utsagor 22 juli 1605 (i två ex.) D. skulle vid ett gästabud hos tsaren ha fått se en guldbägare med tsar Ivans namn; då Sapieha på D:s begäran bad tsaren att fa mottaga den som skänk, hade denne vägrat, men D. hade dock fått den i sitt våld. Från Polen hade han sedan sändt den tillbaka till tsaren med den hotande hälsningen, att han än en gång skulle gästa honom i Moskva.8 7

trolofvade sig med dennes dotter Maryna och lofvade honom stora förläningar i Ryssland; Mniszech åtog sig att främja hans sak hos republikens mäktige. Lejda eller troende vittnen började framträda för att bekräfta rättmätigheten af hans anspråk och utsagor. Konung Sigismund blef snart underrättad om pretendentens uppträdande och vände sig till sina senatorer med begäran om råd, hur han borde ställa sig i denna sällsamma angelägenhet. Han framhöll de hugnesamma utsikter, som tycktes öppna sig för Polen, särskildt med hänsyn till kampen mot Sverge, om en rysk tsar finge republiken att tacka för sin krona; han dolde visserligen icke heller de vanskligheter, som ett öppet partitagande för pretendenten kunde medföra.1 Republikens dignitärer ställde sig visserligen nästan samtliga afvisande mot tanken att på ovissa utsikter bryta freden med Ryssland.2 Men konungen kallade pretendenten till Krakow, där denne rönte ett välvilligt mottagande och snart i den påflige nuntien fann en mäktig förespråkare, vunnen genom hans löften att som Rysslands härskare inträda i den

antiturkiska ligan. Samtidigt sökte han jesuiternas umgänge och gjorde sig än vissare om påfvens och konungens understöd genom att i tysthet öfvergå till den katolska bekännelsen (apr. 1604). Med Sigismund, som styrktes i sina planer af Leo Sapieha, synes han ha ingått ett hemligt aftal om anfallsförbund mot Sverge och territoriella afträdelser till Polen. Konungen lade i utbyte inga allvarliga hinder i vägen för hans värfningar på polskt område. Hans tidigt inledda förbindelser med kosackerna vid Dnjepr och Don försäkrade honom om talrika hjälptrupper, som fylkade sig kring hans polska äfventyrarskara.2 I okt. 1604

1 Konung Sigismund till biskop Laurentius Gembicki (Wawrzyniec G^-bicki), Krakow 10 febr. 1604 (n. st.). Polskt orig. Extranea. Det heter där: . . Några af våra senatorer framhålla för oss, att ett märkligt tillfälle erbjudes republiken till fördel, berömmelse och förkofran, ty om Dimitr af oss blefve förhjälpt till makten, skulle däraf många fördelar kunna härflyta: Sverge skulle lättare kunna befrias, lugnet återställas i Lifland och stöd vinnas mot hvarje fiende. Å andra sidan gäller det att bryta stilleståndet samt åsamka republiken bekymmer, och det i otid.» — Liknande skrifvelser tillsändes vid samma tid öfriga senatorer; se Hirschberg, Dymitr, 33 och Zjukovitj, Sejmovaja borba, 443.

* Om Dmitrijs förberedelser i Polen: Hirschberg, Dymitr, 19 f.; PiERLiNG III, 41 f.; Waliszewski 102 f.; Kostomarov I, 75 f. Speciellt om de polska statsmännens hållning: Zjukovitj 443 f.; Stjepkin, Wer war Pseudodemetrius I? (Arch. für slav. Phil. XX) 228 f.88

öfverskred han gränsen och lyckades hastigt underlägga sig en stor del af Ukraina. I Moskva härskade sedan årets början stor förskräckelse öfver pretendentens framträdande och den tilltagande jäsningen inom riket. Den alltjämt växande invasionshären blef lyckligtvis uppehållen vid Novgorod Severskij, tills tsaren samlat sina stridskrafter och blifvit stark nog att tillfoga den ett nederlag (jan. 1605). Men medan de moskovitiska trupperna förgäfves sökte återtaga det strategiskt viktiga Kromy, lyckades pretendenten att i Putivl nyorganisera sin här. Ställningen var därför ånyo kritisk för tsar Boris, då denne plötsligt insjuknade och dog (13 apr. 1605). Hans diplomatiska aktion mot pretendenten hade i Varsjava endast inbragt honom försäkringar, att republiken icke hade någon del i dennes tilltag. Lika litet kunde patriarken Jovs herdabref mot den förlupne Grisjka inverka på den för Dmitrij allt lifligare intagna folkmeningen. Boris' son Feodor blef visserligen i Moskva utan gensägelse hyllad som tsar, men det visade sig snart, att Go-dunovernas välde i själfva verket störtat med hans förhatade fader.1

Om alla dessa händelser lät den strängt genomförda gränsspärrningen endast sparsamma och motsägande rykten komma till Sverge, men konung Karl fick småningom mer intresse för tsar Boris' mellanhavande med munken Grisjka.2 På tsarens budskap af aug. 1604 hade han som vanligt svarat med att framhålla sina egna besvär och kraf. Han hade manat tsaren att till 15 maj 1605 afFärda en beskickning till Systerbäck för att möta de redan utsedda svenska ombuden och bekräfta Teu-sinafreden. Samtidigt hade konungen låtit förstå, att han som en fredsälskande potentat skulle lägga sig vinn om den uppgörelse med Polen, som främmande medling just vid denna tid tycktes ställa i utsikt.8 — I enlighet med detta budskap bemyndigade konungen i själfva verket sina ombud i Finland att invänta ryska kommissarier. Men samtidigt fann han sig

1 Om Dmitrijs infall i Ryssland: Hirschberg, Dymitr, 72 f.; Pierling III, 126 f.; Waliszewski 157 f.; Kostomarov I, 127 f.; Platonov 258 f.

2 Jfr s. 83. — Gränsen mot Littauen hölls likaledes spärrad. Kostomarov

I, 156.

8 Karl IX till tsar Boris, Stockholm 10 nov. 1604. RR. (Waaranen II,

1SS £)• Jfr konungens bref till Arv. Tönnesson 24 nov. (RR) och till grefve

Moritz (Leijonhufvud) 30 dec. (ib.; Waaranen II, 72 f.)89

föranlåten till truppsammandragningar vid den finsk-ryska gränsen, för att kunna möta alla eventualiteter och sätta sig i hälsosam respekt. Det förspordes nämligen alltjämt rykten om moskovitiska öfverfallsplaner, och den sista tidens krigiska missöden i Estland kunde befaras egga ryssarna till inblandning i trätan.1

Efter pretendentens infall i Ryssland blef det ännu ange-lägrnare ftjr tsaren att hos sina nabor afslöja denne som bedragare och anklaga hans polska tillskyndare för delaktighet i skälmstrycket. I nov. 1604 sände han en budbärare, Hans Angier, skrifvelser till den svenske konungen samt kejsaren och Påfven; samtidigt skulle han också göra tjänst som politisk kv*nskapare.2 Tsaren beklagade sig inför konungen öfver Sigismunds tilltag att utan anledning bryta stilleståndet och sända bedragaren Grisjka och sin troman Mniszech med en krigshär i Ryssland. Förgäfves hade tsaren hos republiken anhållit ^m bedragarens utlämnande, och han såge sig därför snart nöd-^^.kad att med talrika härskaror hämnande infalla i Littauen. I sammanhang med denna förklaring synes brefvet ha innehållit ^n antydan om förbund mot Polen; i hvarje fall anhöll tsaren, ^-tt hans budbärare måtte befordras vidare till kejsaren; svenska Sändebud skulle röna samma tillmötesgående i Ryssland.8

--Den svenske konungen hade intet skäl att undanhålla andra

"potentater tsarens polskfientliga utgjutelser, och han befordrade därför villigt den ryske budbäraren öfver Kalmar till Tyskland.4 I sin svarsskrifvelse till tsaren uttalade han visserligen sitt ogillande af Sigismunds handlingssätt, men upprepade samtidigt sin förklaring, att han lofvat icke afvisa dennes väntade förlikningsanbud. Tsaren hade visat sig ovillig att bekräfta Teusina-traktaten, men borde nu ändtligen förklara, om han i sådant

1 Karl IX till Jöran Boije, Mats Larsson och Arv. Horn 12 dec. 1604, ßR (Waaranen II, 162 f.) och 27 dec., ib.; formulär till skrifvelse till Nöteborg, under 12 dec., ib.; memorial för Henr Brandt, samma dag, ib. (Waaranen II, 161 f.); dens. till And. Lennartsson 31 dec., ib. — Om händelserna i Lifland, se t. ex. Nordmann, Arvid Eriksson Stålarm, 77 f.

* Se den intressanta notisen hos Massa (Obolensky-Linde II, 92). Angier ankom till Stockholm 18 jan. Calëndaria Caroli IX. I Diarium 160g till 1647, Muscov., är antecknadt »Hans Anglers pass ifrån Boris Gådo-noff, dateret 7113 eller efter wår rekning 1604 i Nowember månedt.»

8 Brefvets innehåll framgår af konungens svar; se nedan.

4 Karl IX till Hans Eriksson 21 jan.; fullmakt för Krist. Filipsson 20

jan. 1605. RR.

syfte ville skicka sändebud till Systerbäck och därmed göra sig förtjänt af konungens vänskap; han borde vidare tillstädja samfärdseln genom Ryssland mellan Viborg och Narva.1

Tsarens hot mot Sigismund måste i förstone båda godt för Sverge, som icke längre tycktes behöfva stå ensamt i kampen mot Polen. Konung Karl kände sig också i viss män tillfredsställd,2 men hans misstro mot tsarens hemliga planer var djupt rotad. Han befarade framför allt, att ryssarna skulle välja Lifland till skådeplats för sin uppgörelse med pretendentens fredsbrytande bundsförvanter. Både Dorpat, Wittensten och Wesenberg voro illa provianterade och kunde lätt falla för ett djärft angrepp; konungen hade dess mindre lust att låta sig förekommas af moskoviten. Han befallde sina höfvitsmän i Estland att ofördröjligen angripa Wittensten och därvid betjäna sig af tsarens hotelser som påtryckningsmedel; den polska garnisonen skulle ställas i valet att kapitulera till svenskar eller till moskoviter.8 För att pröfva ryssarnas sinnelag och tsarens löften fann han lämpligt att låta en budbärare till Narva och en provianttransport taga landvägen genom Ryssland.4 Hans misstro till moskovitiska ingifvelser fick ny näring vid underrättelsen, att man i Viborg uppsnappat ett bref från Hans Angier till tsaren, innehållande uppgifter om det i Finland rådande missnöjet.6

Tsar Boris kunde i sitt betryck väntas uppträda hofsam-

1 Karl IX till tsar Boris, Stockholm 20 jan. 1605. RR.

2 Dens. till borgmästare och råd i Reval 5 febr. 1605. Orig. Stadsarkivet i Reval (BF\ VIII, 44). Konungen skrifver, sedan han ordat om de nyligen upptäckta polska stämplingarna i Estland (se Bienemann, Ein

estländischer Hochverratsprozess im J'. 1603; Bält. Monatsschrift LVT. 1903):

.. Vorhoffen aber zu Gott, das solche Vorrätherey nunmehr mehrentheils an Tagh kommen, dass wir also bessere unnd füeglichere Gelegenheitt ha-benn, den Feindt Wiederstandt zuthun, sonderlich auch dieweill der Czar unnd Grossfurst in der Muschow durch den polnischenn Prackticken ver-ursacht ist worden, den Frieden auftzusagenn, wie er unnss selbstenn ge-schriebenn hatt unnd wir euch eine Copey hiemitt zusendenn, wie die Sachenn zwischen dem Czar unnd Grossfürstenn unnd den Polen jetziger Zeitt geschaffen sein ...»

8 Karl IX till Tönne Jöransson 21 jan. 1605, till And. Lennartsson samma dag. RR.

4 Dens. till Arv. Tönnesson 20 jan. 1605, ib.

5 Karl IX till sändebuden vid ryska gränsen 13 mars, till Tönne Jö-

ransson 15 mars 1605 (Æ/?.), till Arv. Tönnesson samma dag {ib.; Waara-

nen II, 177 f.).9i

mare än förut mot sin svenske granne och kanske rent af anhålla om hans bistånd; konung Karls förhoppningar och afsikter inför en sådan eventualitet kommo till synes i de instruktioner, som han fastställde för sina utsedda underhandlare. De befalldes att alltjämt kräfva Teusinatraktatens bekräftande, men borde särskildt akta på, att den stadfästes för all framtid, med afskaffande af den besvärliga och vanskliga förnyelsen efter hvarje tronskifte. De skulle vidare fordra, att råläggningen i Lappmarken bragtes till slut, men med vanliga argument afvisa alla ryska anspråk på Estland. Till sist borde de låta förstå, dock utan åberopande af konungens mandat, att tsaren med större båtnad kunde söka Sverges vänskap än Danmarks eller tyska furstars. Om tsaren förefölle vara i svårt betryck, skulle de framkomma med en erbjudan om väpnad hjälp från Sverge, på villkor att tsaren besoldade undsättningstrupperna och till konungen afträdde åtminstone Kexholm och Ivangorod; i sista hand skulle de dock få afpruta denna ersättning till en fördelaktig gränsreglering i Lappmarken jämte uttryckligt uppgifvande af alla ryska anspråk på Estland och Lifland. — I en supplerande instruktion ålades de att påyrka upphäfvandet af den bestämmelse i rågångsbrefvet af 25 mars 1596, enligt hvilken befolkningen i lappbyarna Maanselkä, Kitkajärvi och Kuolajärvi skulle utvandra till Ryssland.1

Medan de svenska kommissarierna underhandlade med myndigheterna i Nöteborg om platsen för de blifvande förhandlingarna, fick konungen (i mars 1605) svar på sin sista hänvändelse till tsaren. 2 Denne hade icke vidare något att invända mot ett gränsmöte, men fordrade dess förläggande till Narva i stället för det af konungen föreslagna Systerbäck. Af större vikt var den återkomne budbärarens meddelande, att han af sina ryska pristaver blifvit utfrågad, huruvida tsaren icke kunde erhålla något värfvadt krigsfolk från Sverge, och därpä gifvit till svar, att tsaren i denna sak själf borde underhandla med konungen. Denne hade redan förut befallt sändebuden

1 Fullmakt för kommissarierna, Jöran Klasson (Stiernskiöld), Bo Ribbing, Mats Larsson (Kruus), Arvid Horn och Arvid Tönnesson (Wildeman), 12 febr. 1605; instruktion och memorial samma dag; undervisning om gränden samma dag. jRjR.

9 Calendaria Caroli IX. Den 25 mars »kåm Jörren Broms igen från ^luskogh».att icke genom omedgörlighet i fråga om förhandlingsorten äfventyra den påtänkta uppgörelsen; de skulle dock uppskjuta saken till våren, då Narva lättare kunde provianteras och förses med krigsfolk. Frågan om förbund mellan Sverge och Ryssland skulle de själfva bringa på tal, om ryssarna icke ville taga första steget; soldtrupper skulle de utlofva, på villkor att tsaren afstode åtminstone Kexholm.Karl IX till Jöran Klasson och Bo Ribbing 28 mars, till sändebuden vid ryska gränsen 2 apr., 1 maj 1605. *RR.*

På våren 1605 kommo till Sverge underrättelser, att ryssar och polacker drabbat samman nära gränsen och att tsarens trupper därvid lidit nederlag.Anders Lennartsson till konungen, Reval 23 mars, till kommissarierna i Finland 4 maj 1605. Orig. *Livon., Ståth. i Estland Krigsöfv. And. Linnarson till K. M. 1602—1605.* Det tycktes under sådana förhållanden mindre underligt, att tsaren släppte sitt förslag om förhandlingsplats och skyndsamt affärdade ombud till Systerbäck, bland dem främst den bekante Petr Nikititj Sjeremetiev, hvilka i maj

sammanträffade med de svenska kommissarierna. Fredens bekräftande kom ändtligen allvarligt på tal, och på svensk sida hade man redan uppsatt ett utkast till traktat, då underhandlingarna afbrötos genom budskapet om tsar Boris' plötsliga död. Den unge tsar Feodor Borisovitj synes visserligen ha låtit dem ännu en tid stanna vid gränsen, men hans regemente blef af kort varaktighet, och Dmitrijs hastiga framgångar kallade dem snart bort till helt andra värf än vänskapliga underhandlingar med Sverge.Om dessa kortvariga förhandlingar meddela källorna endast torftiga underrättelser. Enligt Massa (Obolensky-Linde II, 115) hade Boris »affärdat en beskickning till konung Karl i Sverge för att begära understöd, men då tsaren kort därefter afled, lämnade legaten icke landet, utan stannade i Novgorod, hvarifrån han återkom till Moskva efter Boris' frånfälle.» Denna uppgift beriktigas af det svenska traktatutkastet (*Muscov., Kommiss. Göran Klasson [Stiernsköld] m. fl. Handlingar 1605*), där det heter, att de svenska ombuden i maj 1605 varit till handels med ståthåll. i Bjeloozero Petr N. Sjeremetiev, ståthåll. i Murom Ivan Petr. Romodanovskij samt djakerna Grigorij Klobukov och Ivan Maximov. Af konungens bref till kommissarierna 25 maj (*RR.*) framgår, att de ryska ombuden förklarat sig af tsar Feodor ha mottagit befallning att fullfölja de begynta underhandlingarna. — I Barsukovs biografi öfver Petr N. Sjeremetiev (*Rod Sjeremetevych* II) saknas upplysningar om hans diplomatiska värf vid detta tillfälle. — Det svenska traktatutkastet har intet större intresse, då det endast utgör ett upprepande af Teusinatraktaten, med undantag af vissa bestämmelser, som redan kommit till utförande och därför uteslutits.93

Den moskovitiska hären vid Kromy hade icke visat sig Godunovernas nygrundade dynasti nog hängifven för att motstå pretendentens lockelser, och. dess förräderi (7 maj 1605) öppnade för tsar Dmitrij vägen till Moskva. De af Boris förföljda eller misstänkta magnaterna drogo honom hoppfullt till mötes; äfven den förre tsarens tromän, såsom just Petr Sjere-metiev och Afanasij Vlasiev, framburo utan tvekan sin hyllning. 1 I Moskva hade de upproriska stormännen redan fängslat den unge tsaren och hetsat pöbeln mot hans anhängare; kort därefter blef han med sin mor undanröjd af legda mördare. Tsar Dmitrij höll 20 juni 1605 sitt intåg i hufvudstaden, hälsad med jubel af befolkningen och snart erkänd som legitim äfven af tsarinnan-nunnan Marfa, den i Uglitj försvunnes moder. Tillfallet tycktes vara kommet för honom att börja infriandet af de förhoppningar, som man hyste i Rom och Varsjava, att söka lägga Ryssland för påfvens fötter och Sverge för Sigismunds.2

Vid Sverges gränser fick man tidigt känning af den timade omstörtningen i Ryssland; redan 14 juni svor Ivangorod den nye tsaren trohet och hyllade honom med salut. I Narva hade man fatt allt vissare besked om hans polsk-papistiska böjelser och befarade det värsta för Sverge, i främsta rummet för sin egen stad.8 Till konung Karl nådde det märkliga budskapet 5 juli, men tycktes på honom icke verka öfverväldigande.4 Han var på sin vakt mot den annalkande faran, men han betviflade, att den nye usurpatorn vore allmänt erkänd eller mäktig nog att bryta freden med Sverge. Han saknade underrättelser från andra håll än Ivangorod. om gränsvojvodernas hållning i den

1 I Tula 3 juni. Barsukov, Rod Sjeremetevych, II, 97.

* Om Boris' död och Dmitrijs segertåg: Soloviev II, 767 f.; Kosto-marov I, 172 f.; Ilovajskij 35 f.; Platonov 276 f.; Hirschberg, Dymitr, 107 f.; plerllng III, 161 f.; Waliszewski 171 f.

8 Samuel Nilsson till kommissarierna vid finska gränsen, Narva 15 juni 1605. Orig. Muscov., Kommiss. Göran K lasson (Stiemsköld) m. fl., Handl. ».. . thet giffuer ett sälsant (!) anseende, att Demetri Iwanowitz är genom Påwens och de Pålers hielp kommen til regeringen i Rydzlandh; derutaf kan i lengden fölgie och förorsakes skadelige prachtiker och före-hafuende emott Swerigis Crone, det doch gudh nådigst affwendhe, eftersom her allerede går för taal iblandh Rysserne, att the Påler, som hafue waridt Demetri in i Rydzlandh fölgachtige, skole medh hans styrkie och tilhielp hafuer (!) i sinnedt medh allerförste att belägre denne befestning.»

4 Calendaria Caroli IX. Den 5 juli »kåm Nils Jörrensån och förde

breff från sendebuden i Wiborg, att den Demetri, såsom haffuer gefuett sigh

utt för storreförstens sån, war bleffuen storförste i Muskoffuen.»94

partistrid, som han trodde rasa mellan Godunovernas anhängare och Dmitrijs.1 Kort förut hade han ämnat tillskrifva tsar Feo-dor och hota att understödja pretendenten, om denne befunnes villigare än tsaren att bekräfta freden.2 Han hade dock befallt sina kommissarier att, därest tsar Feodor ännu erkändes i de ryska gränsmarkerna, uppmuntra hans anhängare med löften om understöd och med omfattande krigiska demonstrationer. De skulle också sprida ett kungligt manifest till alla på Novgorods område bosatta ryssar, i hvilket dessa manades att hålla fast vid sin tsar och sin nedärfda religion, därvid förtröstande på konungens mäktiga hjälp, som skulle skydda dem mot påfvens alla onda anslag.3

De ovissa och motsägande budskapen från Ryssland gåfvo ingen fast hållpunkt för konungens vidare ingripande i förvecklingarna. Han var beredd att stödja hvarje mot den nye inkräktaren riktad rörelse, hvarvid naturligtvis svensk hjälp skulle betalas med skäligt vederlag. Men om denne slutligen fullkomligt befäste sin maktställning, tycktes det konungen ovist att vägra honom sitt erkännande och därmed förstöra hvarje möjlighet att vinna den länge åtrådda grannsämjan med Ryssland. Med sin nya expedition till Lifland (aug. 1605) ville konungen icke blott inleda en kraftig aktion mot polackerna, utan också skaffa större eftertryck åt sina kraf gent emot Ryssland. Han var betänkt att omedelbart hänvända sig till tsar Dmitrij med en kort och klart framställd förfrågan, om denne vore sinnad att bekräfta den fred, som hans halfbroder afslutit med Sverge för sig och alla efterföljande tsarer.4 Det kräfdes emellertid vidlyftiga förhandlingar med gränsvojvoderna, innan en kunglig budbärare öfver hufvud instaddes i Ryssland. Från Kexholm och Nöteborg kommo motsägande och undvikande förklaringar;

1 Karl IX till kommissarierna 3, 6 juli; till Sam. Nilsson 9 juli 1605. ä*R. Det heter i det senare brefvet: »Wy wele icke förmode, att Rysserne skole bryte then ewigwarende freden, och kunne och wäl der bredewedh besinne, att dett mötte inthett altt ware så klart i Rydzlandh, som de hafue gifuett eder fore. Fördy när Tatteren och Pålacken skole hielpe Rysserne, då må de inthett better, än huar så wore, dett Gudh nådigst förbiudé, att Juther, Pålacker och Rysser skole hielpe de Suenske.»

2 Karl IX till tsar Feodor Borisovitj, Nyköping 21 juni 1605. RR-

3 Karl IX till kommissarierna 3 juli 1605. RR. Manifest till de novg. ryssarna samma dag, ib. (Waaranen II, 212 f.).

4 Brefvet återfinnes i RR med dater. Pernau 2 aug. 1605; men denna datering är orimlig, då konungen vid den tiden ännu ej anländt till Estland.95

vojvoden på Ivangorod Grigorij Petr. Romodanovskij hade [-ut]öfvat-] {+ut-]öfvat+} lejd, men han aflöstes (aug. 1605) af Michajlo Gleb. Sal-tykov-Morozov. Denne gjorde icke heller några svårigheter i detta afseende, men kunde icke gifva något besked om tsarens afsikter i fråga om fredens bekräftande. Konungens länge sedan utsedde budbärare Fredrik Tatz blef sålunda 9 nov. 1605 af-färdad från Narva till Moskva med sin herres skrifvelse.1

Tsar Dmitrijs nye befallningsman på Ivangorod visade sig sålunda i det hela tillmötesgående mot sina svenska grannar och afgaf försäkringar om sin vänskap och fridfardighet. Han hade dock funnit anledning till klagomål öfver den behandling, som kom den från Tyskland hemvändande Hans Angier till del. Denne hade på konungens befallning blifvit antastad i Lifland (aug. 1605) samt därifrån förd till Sverge och insatt på Gripsholm. Han förhördes där om sitt spionvärf i Finland och utfrågades om Dmitrij, Grisjka Otrepiev och katastrofen i Uglitj liksom om de moskovitiska intrigerna i Danmark vid prins Hans' ryska resa. De ryska vojvodernas upprepade reklamationer inbragte dem endast upplysningen, att den omtalade budbäraren af egen drift afvikit till Tyskland, hvadan de svenska myndigheterna icke kunde ställa honom till tsarens förfogande. 2

Under det att de första förbindelserna med den nye tsarens befallningsmän sålunda redan erbjudit vanskligheter, utan att dock leda till fiendskap, fann sig konungen föranlåten att

1 Karl IX till Arv. Tönnesson 3 okt. 1605, till Samuel Nilsson samma dag. RR, Samuel Nilsson till konungen, Narva 6 nov. 1605. Orig. Bref t- Karl IX. Skriften är delvis utplånad. Utom Saltykov nämnes Vasilij ßeketov som en af de befallningshafvande i Ivangorod.

* Joh. Derfelt till konungen, Hapsal 28 aug. 1605. Orig. LivonStåt-häll på estl. slott t. K. M. ij6j—1611. Konungens memorial för Erik Johnsson och Karsten Grünewald 17 nov., bref till den förre 28 nov., till Peder Jöransson 1 dec.; formulär för And. Larsson att tillskrifva vojv. på Ivangorod

2 okt. RR. — Mich. Gleb. Saltykov till ståth. i Reval, Ivangorod aug. 1605 brefvet tryckt hos Jaicubov, Russk. rukopisi Stokgolmsk. Gosud. archivas £tenOIDR 1890: I, 37 f.). — Bland Handl. rör. ryska kriget 1609—1617 finnes i kop. ett bref från Hans Angier till »Gabriel Sawinowitz», rysstolk på Ivangorod, dat. 28 sept. [1605], hvari han underrättar om sin färd från Pernau till Stockholm och sin fångenskap på Gripsholm och uppmanar sin \än att hos Peter Basmanov utverka åtgärder till hans befriande; om förhören heter det karakteristiskt: ».. . Unnd begeren sie viel von mir tzu wissen, und ich weiss nichts». — Basmanov var en af Dmitrijs mest omtalade gunstlingar och gillesbröder, som varit med om att spela kronan i hans händer och sedan öfverhopades med mer eller mindre hedervärda uppdrag. Se t. ex. Waliszewski 173 f., 224; Ilovajskij 50.96

under sken af en väntjänst inblanda sig i dennes egna angelägenheter. Dmitrijs polska giftermålsplaner hade af ryktet vrängts på mångahanda sätt; konung Karl hade vid denna tid försport, att han ämnade äkta Sigismunds syster, prinsessan Anna. En sådan förbindelse måste vara Sverges intressen till skada, och konungen sökte förhindra den på ett sätt, som är betecknande för honom själf — och tiden. Samuel Nilsson fick icke blott anvisning att för de befallningshafvande på Ivangorod framhålla de stora faror, som tsarens giftermålsplan måste innebära för den ortodoxa religionen. Han skulle också anförtro dem, hvad man i Sverge menade sig veta om den påtänkta brudens mindre prisvärda enskilda lif. Ryssarna mottogo dessa förtroliga föreställningar, men uttalade genast sitt tvifvel, huruvida det vore rådligt att låta dem komma till tsarens öron. Och senare fann sig Saltykov föranlåten att afvisa allt vidare tal om saken såsom förklenligt för tsarens värdighet.1

Underrättelserna från Ryssland blefvo småningom allt mindre hugnesamma, och bakom deras stundom fantastiska formulering kunde man skymta den allvarliga fara, som hotade Sverge från

1 Om denna intressanta episod i Karl IX:s förbindelser med Dmitrij har man icke alltför riktig upplysning, då konungen själf insvepte saken i <en viss hemlighetsfullhet. Af konungens bref till Peder Nilsson 9 nov. 1605 (RR) finner man, att han gifvit Samuel Nilsson nödig instruktion i detta ärende; konungen finner det vara af stor vikt: . . dy wy sågo gierne, att mann med all lämpe mann kunne förhindre dett giftermåhlett, dy dett blifuer Swerigis Crono inthett gagnelig, huar dett hade sin framgång». Den 19 nov. sände han till Arv. Tönnesson ett formulär (ib.) för hänvändelse till vojvoden på Nöteborg: . . jag hafuer något att uppenbare dig, dett som ahngår din Zaar och Stoorfurste til sitt lif och lefuerne och dett heele muschouske rykett til skade och fördärf». Jfr konungens bref till Arv. Tönnesson 12 nov. och instr. för Jöns Nilsson 13 nov. (ib.). För öfrigt synas alla hithörande vittnesbörd från konungens sida vara förkomna. Men -ett bref från Sam. Nilsson till Ax. Ryning och Ped. Nilsson (Narva 3 febr. 1606; orig. MuscovFörhandL, Karl IX:s tid) relaterar utförligt det svar han mottagit af myndigheterna i Ivangorod. Ryssarna hade funnit det »rätvist och berömligit, ath then ene naboren warner den andre till thet bäste», men de tvekade att inberätta saken till tsaren, innan den förnämste vojvodens mening blifvit inhämtad. Denne fann sig föranlåten att sedermera afvisa allt ytterligare tal om saken, såsom förklenligt för tsarens värdighet. »Och hwar man än hadhe wettet sådant förseende medh henne, thet the doch icke förmodhe willie heller tro kunne, szå hadhe man heller bort skyle hennes förseende och skam i så måthe än således opteckien, såsom skedt är, efter hon är af samma familie och sleckte som idher herre, konungh Carl af kommen och honum med När skylskap förwant ...» — Om arten af konungens insinuationer mot prinsessan torde hans Rimkrönika (utg. af Bergius, Stockholm 1759, s. 71) gifva någon föreställning,97

pretendenten och hans polska tillskyndare. I juli 1605 hade man ännu från de ryska gränstrakterna hört lösliga rykten, att den nye tsaren ämnade hålla den fred, som hans broder afslutit med Sverge. Men detta var knappast annat än uttryck för de förväntningar, som man i oinvigda kretsar gjorde sig angående den förment legitime tsarens nya, Boris' sträfvanden motsatta politik.1 I sept. försporde man om hans förföljelser mot misstänkta adelssläkter och om hans våldsamma beskattning af klostren. Men samtidigt hördes egendomliga rykten om polska försök att hetsa honom mot svenskarna till hämnd för dessas framfart i Lifland; tsaren skulle på dessa

maningar ha svarat, att han först ville vid fredlig underhandling framställa sina kraf gentemot Sverge, för att sedan, om så behöfdes, genomdrifva dem med makt.2 I nov. kommo från svenska krigsfångar hemliga varningar för polsk-ryska anslag mot Pernau; tsaren menades redo att understödja Chodkiewicz redan stundande vinter. Samtidigt förspordes från Dorpat, att ryssarna samlade trupper för att angripa Narva i samförstånd med den polske fältherren, som skulle vända sig mot Pernau8 I Narva fick sig Samuel Nilsson bekant, att ryssarna ämnade bygga en skans vid åmynningen för att kunna afskära staden från tillförsel.4 Från Finland kommo underrättelser om ryska truppsammandragningar till trakten af Ivangorod6

Dessa hotande budskap, som nådde konungen under den kritiska tiden efter olyckan vid Kirkholm (17 sept.), förmådde honom att på den ryska gränsen vidtaga nödiga försiktighetsåtgärder. Han beslöt sända tyskt krigsfolk till Finland att jämte uppbådadt inländskt manskap starkt besätta Viborg och därifrån gifva akt på ryssarnas rörelser.6 Han manade sina härförare i Lifland att söka tilltvinga sig en framgång mot

1 Cit. berättelse af en köpman från Kexholm 22 juli 1605 Muscov., ^örhandl. ». . . Wydere hafuer han sagt, att knäs Demetri wille hölle och ^stadfästhe den friden, som hans broder Feodor Iwanouitz hafuer giordt medh the Swenske, så frampt then opå Sweriges sydeicke blifuer förbruthen; men om Boris hade giordt fredh medh någen, thet holler och achter han kraftlöst ware, emedan han hade warit Demitres förrädare.»

* Streltsen Semeons berättelse 14 sept. 1605. Muscov., Förhandl.

8 En polsk fånges berättelse 10 nov. 1605. Polska kriget 1603—11.

4 Sam. Nilssons cit. bref till konungen 6 nov.

5 Karl IX till Tönne Jöransson 21 nov. 1605. Pfi.

6 Dens. till grefven af Mansfeld, Ax. Ryning och Ped. Nilsson 21

nov. 1605, ib.

polackerna för att därigenom stäcka moskovitens öfvermod. Han ämnade söka med skenunderhandlingar uppehålla tsaren till vårens inbrott, och om denne därvid gjorde anspråk på Narva, möta honom med samma förslag, som gjorts tsar Boris.1 Trots onda tidender bevarade konungen sin tillförsikt och kände sig styrkt af öfvertygelsen, att Dmitrij ännu hade ett mäktigt parti emot sig; i dec. förmälte ryktet, att Boris själf icke vore död, utan undkommit till tatarerna. 2

De samstämmande vittnesbörden om tsarens krigiska böjelser voro i själfva verket mindre bedrägliga än talet om hans samvetsgranna fasthållande vid broderns fredsverk. Hans stora plan var visserligen i första rummet att en gång infria sitt löfte till jesuiterna och deras mästare, att tukta tatarerna och därmed börja korståget mot de otrogna. Han samlade trupper vid Rysslands södra gränser och sparade icke på förespeglingar till sina katolska gynnare.8 Men samtidigt var han icke böjd att släppa de ryska anspråken på Narva; den moskovitiska kanslitraditionen hade säkerligen därutinnan en mäktig förespråkare i Afanasij Vlasiev, som under tsar Dmitrij stod nästan ännu högre i gunst än förut;4 och i Varsjava kunde man icke misstycka, att tsaren oroade Sverges besittningar. Rustningarna kring Ivangorod hösten 1605 voro icke ett tomt rykte, utan full verklighet,5 och prins Gustaf var därvid åter påtänkt att spela en roll; tsaren lät (i sept.) underrätta Sigismund, att prinsen anhållit om understöd mot hertig Karl, och han utbad sig konungens råd i denna sak. 6 Sigismund hade då redan beslutit påminna Dmitrij om lians löften och förpliktelser, och i okt. infann sig hans sändebud Alexander Gonsiewski i Moskva med lyckönskan till hans tronbestigning och med andra betydelsefullare värf. Han klagade öfver hertig Karls fortsatta oförrätter och fordrade, att tsaren skulle låta antasta och till Sigismund ut-

. 1 Karl IX till grefven af Mansfeld, Ax. Ryning och Ped. Nilsson 21 nov. 1605, ib.

2 Dens. till ståthållarna i Narva 29 nov., till Ped. Nilsson 14 dec 1605, ib.

8 Massa (Obolensky-Linde II, 157). Pierling III, 225 f.

4 Platonov 291.

5 Massa (Obolensky-Linde II, 153, 183). Jfr Sobr GG II, 244 (Mniszech uppmanar Dmitrij att till hans ankomst uppskjuta anfallet mot

Estland, särskildt emedan han underlåtit att i denna sak rådgöra med Sigis-

mund).

* Hirschberg, Dymitr, 174.99

lämna de sändebud, som från denne upprorsmakare kunde väntas till Moskva. Samtidigt utbad han sig, att den kunglige bastarden i Uglitj icke måtte hedras på ett så öfverdrifvet och oförtjänt sätt som under tsar Boris. På dessa Sigismunds äskanden visade sig Dmitrij tillmötesgående, ehuru han uttryckte sitt missnöje öfver att konungen icke beskärde honom den åtrådda tsartiteln. Han lofvade att eftertryckligt förmana den svenske usurpatorn att falla till föga för Sigismund, och han skickade prins Gustaf i förvisning till Jaroslavl. I vederlag för Severien, som han ej ville afstå till Polen, lofvade han endast en penningsumma, liksom han förklarade sig villig att med subsidier understödja Sigismund, då denne ginge att återeröfra sitt arfrike.1

I själfva verket hade tsarens anfallsplaner mot Sverge redan undanskjutits för mer lockande intriger. Dmitrij hade redan under sin vistelse i Polen trädt i beröring med Mikolaj Zebrzy-dowski och de kretsar af den polska adeln, som vid denna tid reste sig till våldsam opposition mot Sigismunds personliga regemente, hans jesuitiska kamarilla och hans habsburgska förbindelser. Medan denna rörelse alltmer spridde sig i Polen, särskildt bland dess protestanter, och småningom öfvergick till ett i konstitutionella former bemantladt uppror (rokosz), synas de missnöjda ha inledt hemliga underhandlingar med Dmitrij i syfte att för vissa eventualiteter erbjuda honom Polens krona. Men dessa vidtsväfvande planer tycktes tsaren alltför ovissa och vågade, och han visade sig därför trots lockelserna icke nog snar att lyssna till projektmakarnas penningkraf.2 I stället lät han i Krakov genom ett sändebud afsluta giftermålet med Maryna Mniszech, enligt latinsk ritus och i den polska konungafamiljens närvaro (nov. 1605). Det småningom växande missnöjet i Ryssland öfver den nye tsarens uppkomlingsregemente och kättarfasoner vann ytterligare näring genom detta för moskovitisk åskådning anstötliga giftermål. Hierarkin och de skattetyngda klosterbrödraskapen deltogo lifligt i den agitation, som började igångsättas af tsarens världsliga vedersakare. Ätten Sjujskij, som vid Dmitrijs tronbestigning ådragit sig tsarens misstro och blifvit förvisad, men snart åter benådats, satte sig

1 Sobr GG II, 213 f. (jfr 263 £.); Hirschberg, Dymitr, 154 f.; Ban-tysj-Kamexskij, Perepiska, 59 f.; Pierling III, 250 f.

* Om denna ännu dunkla episod i tidens historia har man fått någon upplysning först genom Hirschberg, Dymitr, 173 f.; jfr Zjukovitj, Sejrno-vaja borba, 477.ioo

genast i spetsen för missnöjet; furst Vasilij Sjujskij, som ledt undersökningen efter katastrofen i Uglitj 1591, var särskildt skickad att stärka tviflen på Dmitrijs legitimitet.1 De sammansvurne vände sig till den polske konungen med klagomål mot Dmitrij och läto påskina sin önskan att i hans ställe hylla prins Vladislav som tsar (jan. 1606).2 Då Sigismund ställde sig af-vaktande och liksom sina senatorer ännu hoppades i tsaren kunna vinna en nyttig bundsförvant, började de sammansvurne upphetsa streltserna och bearbeta stadspöbeln. Vid Marynas ankomst till Moskva (maj 1606) var jäsningen redan våldsam; de bullersamma festligheterna och den polska svitens upptåg väckte anstöt och förbittring. — En ny beskickning från Sigismund infann sig samtidigt och hade märkliga ting att andraga. Liksom år 1600 föreslogs från polsk sida en vidtgående allians, som vid tronskifte kunde förvandlas till en fullständig union mellan rikena. Emot utländska makter skulle de uppträda gemensamt, och med gemensamma medel skulle också en örlogsflotta byggas. Tsaren borde understödja Sigismund vid Sverges återeröfrande och befordra polska trupper genom sitt territorium från Lifland till Finland; i vederlag kunde han påräkna hjälp mot tatarer och turkar. Öfverläggningarna om dessa projekt stördes från början af etikettstvister, då Sigismund var lika ovillig som förut att erkänna den moskovitiska storfurstens tsartitel.8 De begynnande diplomatiska trätorna afbrötos af en mellankommande katastrof: den 17 maj hetsades folkmassan af

de sammansvurne mot Kreml; Dmitrij blef gripen och mördad, af den polska sviten massakrerades de flesta. Två dagar senare utropades Vasilij Sjujskij till tsar.4

Man har antagit, att de polska sändebuden icke blefvo alldeles öfverraskade af denna sakernas vändning5 och att de sammansvurne också haft hemliga förbindelser med den svenske konungen.6 Men liksom det är mycket osäkert, huruvida polackerna af de samman-svurnas lösa erbjudanden till Vladislav läto förleda sig att taga del

1 Platonov 286 f.; Hirschberg, Dymitr, 164 f., 179 f.; Pierling III, 255 f.; Waliszewski 199 f., 234 f.

2 Hirschberg, Dymitr, 183 f.

h Bantysj-Kamenskij, Perepiska, 74 f.; Hirschberg, Dymitr, 232 f.,

250 f.

4 Hirschberg, Dymitr, 256 f.; Pierling III, 311 f.; Waliszewski 236 f.

5 Waliszewski 221.

6 Hirschberg, Dymitr, 259.101

i deras verk, så är det alldeles obefogadt att tillskrifva konung Karl en direkt andel i det moskovitiska intrigspelet. Å andra sidan är det visserligen icke omöjligt, att hans varnande manifest och hans befallningshafvandes erbjudanden kunnat tränga längre än till de ryska gränslanden och i hvarje fall kunnat utöfva inverkan på stämningar och planer i Ryssland.1

I de svenska gränsfästningarna hade man i början af år 1606 alltjämt hört rykten, att Boris ännu vore i lifvet, och man hade sökt erfara, om det vore hans anhang, som upphetsade tatarerna mot Ryssland.2 Om Dmitrij hade än försports, att han dragit på friarfärd till Kiev, än åter, att han redan vore död. Konung Karl ansåg det därför troligt, att tsaren för sina kätterier bragts om lifvet af ryssarna eller åtminstone måst söka ny hjälp i Polen. Han hade befallt sina ståthållare att ånyo erbjuda Sverges erkännande och understöd åt den, hvem det vara månde, som rättmätigt komme till regementet och befunnes villig att upprätthålla freden. Han gaf dem samtidigt anvisning att muntligen och i hemlighet uppmuntra hvarje parti, som satte sig upp emot Dmitrij. Tid efter annan hade han hos gränsvojvoderna låtit anföra klagomål öfver att hans budbärare Fredrik Tatz mot fredsfördraget hölles kvar i Ryssland.8 Han var betänkt att skrifva till tsaren i samma ärende, med den vanliga maningen att skicka sändebud och med den uttalade misstanken, att Dmitrij endast af den inre oredan i Ryssland hölles tilllbaka från fientliga steg mot Sverge.4 Försenade underrättelser om de ryska planerna mot Narva föranledde honom att åter varna sin ståthållare för öfverrumplingsförsök; om ryssarna byggde ett blockhus vid åmynningen, borde svenskarna göra på samma sätt.5

Den 17 juni 1606, en månad efter tronhvälfningen i Moskva, kom budskapet därom till den svenske konungen, samtidigt

1 Det synes mig vardt särskildt beaktande, att enligt den trovärdige Massas uppgift (Obolensky-Linde II, 176 f., jfr 179) en stor del af de sammansvurne kommit från Novgorod och Pskov, således de områden, som voro mest utsatta för svenska inflytelser.

2 Ax. Ryning och Ped. Nilsson till Karl IX, Reval 27 mars 1606. Orig. Bref t. Karl IX. Konungen till Sam. Nilsson 4 febr. RR.

8 Karl IX till Sam. Nilsson 4 febr. (jämte sedel, med den felskrifna dat. 5 jan.), till dens. jämte Arv. Tönnesson och Jöns Nilsson 5 febr. 1606; ib.

4 Karl IX till tsar Dmitrij, Stockholm 27 maj 1606; ib.

6 Dens. till Sam. Nilsson 22 apr. 1606; ib.102

med underrättelser om det utbrytande upproret i Polen. Och kort därefter återkom ändtligen Fredrik Tatz, lösgifven af den nye tsaren och medförande ytterligare besked om de moskovitiska förvecklingarna.1 Han hade

intet officiellt budskap att frambära från tsar Vasilij, men dennes vojvod på Ivangorod, den smidige Mich. Gleb. Saltykov, sände ståthållaren i Narva en vidlyftig skrifvelse, som tillräckligt angaf omslaget i de ryska makthafvandes ställning till Sverge. Han afslöjade Sigismunds svenskfientliga intriger i Moskva och utvecklade vidlyftigt den redan under tsar Boris stadgade officiella versionen om affallingen Grisjka och hans gudlösa skälmstycken, om hans kätterier och förrädiska beblandelse med polackerna, som hotat ortodoxin och hela ryska folket med undergång. Han betygade allas fröjd att vara befriade från detta sataniska väsende och att åter ha kommit under en from och rättrådig tsar, en Ruriks ättling och en sannskyldig moskovit, som nu låtit föra den i Uglitj omkomne Dmitrijs kvarlefvor att jordfästas i Moskva. Han framhöll slutligen den välvilja, som tsar Vasilij skyndat ådagalägga mot konungen genom att lösgifva den svenske budbäraren, som bedragaren ämnat utlämna till Polen. — Konung Karl lät befordra denna skrifvelse till trycket som ett vittnesbörd om Sigismunds illvilja och papisternas intriger; man återfinner dess argument och uttryckssätt i flera af hans senare till Ryssland utgångna kansliskrifvelser.[2] På grundval af samma budskap och andra samtidigt inflytande tidender lät han också trycka en tämligen vidlyftig relation om de politiska händelserna i Polen och Ryssland; Dmitrij framställdes däri som ett påfvens kreatur, fabelaktigt blodtörstig och beredd att på Sigis-

1 Calendaria Caroli IX. Den 17 juni »kåmme tiender, att Storreför-sten i Rysland, Demetrius Iwanewitz war bracht åm halsen. 22 kåmme tiender, att i Pållan skulle wara stortt upror.» — Den 6 juli »kåm Fredrick Tatz från Muskö, den iagh i fiord sende till Demetri Iwanewitz, och wiste all beskedh, hurre han war kåmmen åm halsen ...» — Massas uppgift (Obolensky-Linde II, 199) om en rysk beskickning till Sverge vid denna tid har sin grund i missuppfattning af den svenske budbärarens återsändande. — Om rokoszen kommo senare underrättelser öfver Lybeck. Se Henr. v. Falkenbergs och Jöns Nilssons memorial för Nils Chesnecopherus och Er. Elofsson, Lybeck 24 juni 1606. Orig. Bref t. Karl IX:s kansl.

2 Wahrhafftige Cofiia des Schr et bens} welches an den Königl. Schwed. Stadthalter zu Revel von dem Reuszischen Woiwoden auf Iwangorodt. . . ergangen . . . (Warmholtz 3384; Kungl. Bibi. Handl. XXIII, 7). Af innehållet i denna skrifvelse är det viktigaste återgifvet i Neue Zeitung auss der Moscaw. . (Kongl. Bibi. Handl., ib.), omtryckt i Tri Zapiski vremen Lzje• Dmitrija (Petersburg 1862).io3

munds maning kasta sig öfver Finland och Estland. Genom att tjäna den onde hade han och hans anhang hastigt kommit till makt och härlighet, men Gud hade på sistone beskärmat

den grekiska religionen mot dessa «kättareoch djäfvulsknektar.»[1]

* *

*

Den historiska forskningen har väl ännu icke löst frågan om »den falske Dmitrijs» verkliga personlighet, men den har allsidigt utredt förutsättningarna för hans framträdande och samtidigt kunnat påvisa det nära sambandet mellan förvecklingarna i Polen och i Ryssland. För Sverge innebar pretendentens framträdande, som Polens klient och papismens gynnare, tvifvelsutan en stor fara, och liksom Sigismund från första stund ville taga honom i tjänst mot Sverge, så var Karl IX lika snar att genomskåda hela intrigspelet. Han hade icke varit i tillfälle att rädda Boris Godunovs nygrundade dynasti, som han för öfrigt icke var med någon tack förpliktigad. Det föll honom icke in att sedan vägra erkänna Dmitrij som tsar, när denne väl hunnit samla makten i sin hand, men han var beredd att understödja hvarje parti, som reste sig mot usurpa-torn i den religiösa nationalismens tecken; han tvekade icke lieller att genom egna manifest uppvigla ryska landsändar. I själfva verket visade det sig snart, att hvarken den nye tsarens välde eller den plötsliga rysk-polska vänskapen voro nog fast rotade för att hålla stånd mot de krafter, som verkade i motsatt riktning. De intrigerande bojarkotterierna reste snart opposition mot detta nya uppkomlingsregemente, och den moskovitiska konservatismen stöttes för hufvudet af hans polska låter och hans vanvördnad för kyrkans plägseder och privilegier. Hvarken i Varsjava eller Moskva voro härskarna nog kraftiga för att kunna frigöra sig från de inrotade kanslitraditioner, som oresonligt fasthöllo vid sekelgamla stridiga anspråk och buro vittne om den ohjälpliga misstron mellan rikena. I stället för att ena sig om en gemensam aktion mot Sverge och utnyttja framgången vid Kirkholm[2] fortsatte man sinsemellan

1 Sanferdige nye tijdhender ifra Narfwe befästning . . . (Warmholtz 3382; Kongl. Bibi. Handl. XI, 5).

* Det torde vara lämpligt att här nämna några ord om ett föregifvet bref från Dmitrij till Karl IX dat. 22 okt. 1605 och tryckt af Turgeniev iio4

de småaktiga diplomatiska trätorna, tills kättartsaren plötsligt störtades af en nationalistisk sammansvärjning, medan jesuitkonungens personliga regemente och dynastiska politik hotades af republikanernas anlopp. Under tiden hade den svenske regenten ytterligare tryggat sitt välde och inför den hotande upplösningen i Ryssland redan fastställt grunddragen af en djärf och tilltagsen interventionspolitik, som visserligen ville bevara en af Polen oafhängig härskarmakt i Moskva, men också lägga nytt land under Sverges krona.

Historica Russiæ monumentet II, 82 samt af Paris i Chronique de Nestor Ir 397 f. (jfr Hirschberg, Dymitr, 181 f.). Det innehåller en högdragen förmaning från tsaren till hertigen, »all öfverhets och alla furstars fiende», att afstå från sin gudlösa usurpation och falla till föga för Sigismund; i motsatt fall ville tsaren med alla krafter bistå denne att återeröfra Sverge. — Redan Mérimée (Episode de thistoire de Russie 203) har funnit detta dokument misstänkt, och han anmärker, att det »måhända aldrig afsändts till hertigen af Södermanland och att Demetrius endast erbjöd sig att skicka det, för det fall att Sigismund erkände hans nya titel». Nyare forskare (såsom Hirschberg

1. c.; jfr dock Pierling 111,253) ha förbisett denna kritiska anvisning och utan reservation indragit aktstycket i sin framställning, däri seende den stränga förmaning, som Dmitrij lofvat tillsända Karl IX (se sid. 99). Af svenska källor framgår det emellertid, att någon dylik skrifvelse aldrig kommit till Sverge,, och det är därför icke sannolikt, att den någonsin utgått från kansliet i Moskva- IV.

Karl IX, tsar Vasilij och röfvaren i Tusjino. Förhand-lingar om undsättning från Sverge. Fördraget i Viborg 1609.

Vid det hugnesamma budskapet om tsar Dmitrijs död hade den svenske konungen genast uppfattat det våldsamma tronskiftets betydelse och anat den omkastning, som förestod i den östeuropeiska politiken. Han såg redan i Ryssland en blifvande bundsförvant mot Polen och beslöt därför inställa en diplomatisk aktion i Turkiet, för så vidt denna varit ämnad att bereda äfven Ryssland förtret.1 Till den nye tsaren aflät han en lyckönskningsskri fvelse och uttryckte sin glädje öfver tronskiftet, som räddat Ryssland och den grekiska religionen undan bedragarens onda anslag. Konungen hade varnat ryssarna för denne, särskildt med hänsyn till hans planer att äkta konung Sigismunds syster, och han hade nu haft tillfredsställelsen att finna, huru hans varningar burit god frukt. Han inbjöd tsaren att låta sig representeras vid hans stundande kröning; konungen ville då å sin sida skicka sändebud till Moskva, och man skulle sålunda ömsesidigt finna tillfälle att bekräfta den mellan Sverge och Ryssland slutna freden.2 Konungen gaf därjämte sin budbärare, XDaniel Theodori, i särskildt uppdrag att hos tsaren anhålla om vulämnande af några bland de förnäma polacker, som fängslats v-id Dmitrijs störtande. Han skulle också höra sig för, om tsaren icke ville låta konungen öfvertaga några tusen ryssar eller tiatarer till besoldad tjänst mot polackerna.8 De svenska gräns-ståthållarna skulle samtidigt underrätta sina ryska grannar, att

1 Karl IX till Henr. Franklin 18 juni 1606. RR. Widekindi 42 (/. u. 36).

2 Dens. till tsar Vasilij, Stockholm 19 juni 1606, ib.

3 Memorial för Daniel Theodori 19 juni 1606, ib. — Om Daniel Theo-

dori (Hjort), bekant sedan Åbo slotts belägring 1597 och för sina resor i

iappmarken, se Bidrag till kännedomen om Finlands natur och folk I, 24 f.io6

kejsaren och konungen af Spanien ämnade understödja Polen med en till Archangel skickad flotta; om tsaren antoge konungens erbjudande om fred och vänskap, skulle denne dock veta hindra sådana anslag. Genom löften om ytterligare afslöjanden angående papistiska intriger skulle man göra vojvoderna villiga att utan vidare framsläppa den svenske budbäraren.1

Sedan Fredrik Tatz kort d^rpå ändtligen återkommit från Moskva, men utan att medföra något besked från den nye tsaren,2 fann sig konungen föranlåten att till denne aflåta ännu en skrifvelse. Han beklagade, att tsaren liksom sina företrädare icke tycktes bekymra sig om fredens bekräftande; det vore dock visligt att i tid mottaga konungens fredliga anbud, och tsaren borde därför utse kommissarier att möta svenska ombud vid Systerbäck till io aug. I annat fall kunde konungen se sig nödsakad att söka försoning med polackerna och begagna sig af oredan i Ryssland för att vinna territoriell utvidgning.8

I den instruktion, som konungen fastställde för sina utsedda kommissarier, visade han sig i det hela hålla fast vid sina förra anspråk och argument. Han befallde dem att först på det kraftigaste besvära sig öfver de oförrätter, som han ansåg Sverge ha lidit från rysk sida; liksom förut skulle man särskildt framhålla, att ryssarna stämplat mot svenska fästningar, undsatt polackerna med proviant, kvarhållit konungens budbärare, ihjäl-slagit svenska undersåtar, tagit olaglig skatt i Lappmarken. Konungen hade däremot varnat och beskärmat ryssarna; han hade dess större skäl att ändtligen begära skadeersättning, särskildt med hänsyn till de förluster, som han genom Rysslands tvetydiga hållning tillskyndats i kriget mot Polen. I första hand skulle kommissarierna sålunda begära Nöteborg, Kexholm, Jama, Koporje, Ivangorod och Kolahus, men småningom skulle de afpruta sina anspråk och till sist endast fordra Rolahus. De skulle låta sin vederpart förstå, att man på svensk sida väl kände till Rysslands trångmål och de faror, som hotade det från polacker, turkar och tatarer: de skulle också låta påskina, att den svenske konungen mottagit fördelaktiga fredsanbud från

1 Karl IX till Arv. Tönnesson 14 juni 1606, till Sam. Nilsson samma dag; ib. .

* Se sid. 102.

8 Karl IX till tsar Vasilij, Stockholm 8 juli 1606. RR. Brefvet sändes med Bernt Nyman.107

Polen. Visade sig ryssarna alldeles obenägna till territoriella-afträdelser, skulle man medgifva fredens bekräftande på vissa andra villkor. I enlighet med Sukins och Dmitrievs löften borde tsaren med skatt och folk bistå konungen mot Polen; han borde samtidigt afstå från alla anspråk på Estland, medgifva gränsens dragande i Lappmarken utmed Patsjoki samt ersätta, hvad ryssar och danskar i samförstånd uppburit som skatt af under Sverge lydande lappar.1 Genom sin biinstruktion bemyndigades emellertid kommissarierna att i yttersta nödfall stadfästa freden oförändrad, utan några förbehåll till Sverges förmån, men i hvarje fall med oinskränkt giltighet för alla kommande regenter.2

Den 8 aug. 1606 afreste de utsedda kommissarierna från Stockholm.8 Konungen hade förutsatt, att ryska ombud kunde komma att infinna sig vid Systerbäck före deras ankomst,4 men i själfva verket kommo från gränsvojvoderna endast undvikande och tvetydiga svar. Det väckte konungens misstankar, att tsaren enligt förljudande affärdat en beskickning till Polen, och han var därför otålig öfver hvarje uppskof.5

I själfva verket kommo dock de rysk-polska förbindelserna efter katastrofen den 17 maj 1606 att arta sig på ett sätt, som icke kunde vara den svenske konungen emot. De polska sändebuden liksom också Mniszech och andra polacker, som undgått det stora blodbadet, hade af den nye tsaren skickats i förvisning till den ryska landsorten. En beskickning affärdades visserligen till Polen, men endast för att notificera tsarens tronbestigning och samtidigt föra klagomål öfver de våldsdåd och intriger, som polackerna bedrifvit under bedragarens hägn. När den ändtligen fatt frambära sitt ärende i Krakov (dec. 1606), möttes den af pockande fordringar i stället för undfallande ursäkter. Sigismund begärde de fångna polackernas och prins Gustafs utlämnande, men man kunde lika litet ena sig därom

1 Instruktion för Hans Åkesson (Soop), Torsten Kristoffersson till Ulfs- , torp, Nils Chesnecopherus och Michel Olofsson 31 juli 1606. Orig. Muscov., Kommissarierne Hans Åkesson (Soop) m. fl. Instruktioner, 1606. — RR.

2 Biinstruktion för kommissarierna. Orig., ib.

8 Calendaria Caroli IX.

* Memorial för Arv. Tönnesson och Nils Chesnecopherus 2 aug. 1606.

Orig. Muscov., ib.io8

som i fråga om titlarna, och sändebuden blefvo snart återskic-kade under alla tecken till kunglig onåd (jan. 1607).1

Under tiden hade den svenske konungen blifvit allt ifrigare att genomdrifva en uppgörelse med Ryssland, innan detta kommit ur sitt trångmål, och han tillgrep äfven krigiska demonstrationer som påtryckningsmedel. Trupper sammandrogos i Viborg, och kommissarierna befalldes att föra ett hotande språk, om ryssarna fortfarande sökte undflykter. Konungen var i själfva verket betänkt att i så fall söka öfverrumpla Kexholm eller Nöteborg och därmed skaffa sig en pant för Sverges intressen i de ryska förvecklingarna; fästningarna skulle dock hetas intagna för den rättmätige tsarens räkning. Han blef allt ifrigare att locka till sig skyddssökande och öfverlöpare från de ryska gränslanden, och han befallde sina kommissarier att vid tillfälle för ryssarna framhålla fördelarna af ett svenskt skyddsherradöme De skulle därvid påminna om den tid, då Novgorod ännu icke lockats i träldom under Moskva, och utlofva konungens bistånd, om dess folk åter ville göra sig fritt och ställa sig under Sverges krona eller under en egen storfurste.2

Underrättelserna från Ryssland började gifva vid handen, att tsar Vasilijs välde stod på vacklande grundvalar och gjordes honom stridigt af intrigerande stormän; konungen drog så mycket mindre i betänkande att formligen hota ryssarna med ett eröfringskrig, om de längre dröjde att bekräfta freden. Han kastade redan sina blickar också på Ivangorod och stod färdig att med makt häfda sina anspråk på denna fästning, som han på moskovitiskt manér utgaf för sitt bortröfvade fädernearf, lika väl som Kexholm och Nöteborg.8 I nov. 1606 återkom Daniel Theodori från Moskva med ett budskap från tsaren och uppsnappade underrättelser från de ryska landsändarna. Tsaren meddelade, att han efter sin kröning mottagit konungens skrifvelse, men att för pestens skull inga budbärare vidare kunde

1 Bantysj-Kamenskij, Perepiska, 83 f.; Buturlin II, 35, 64 f.

2 Karl IX till kommissarierna vid ryska gränsen 28 sept. (med ant.:

»owist; gick uth then 1 Octob.»), 12 okt.; till Tönne Jöransson 1 okt., 30

okt.; till Arv. Tönnesson 28 okt. 1606. RR.

8 Karl IX till kommissarierna 30 okt., 7 nov., till Sam. Nilsson 30 okt.

1606 (med bilagda formulär), ib.io9

insläppas i Ryssland. Han afgaf försäkringar om sin vänskap, men nämnde ingenting om den äskade beskickningen eller den erbjudna hjälpen.1 Daniel Theodori hade vid afskedet måst höra, att tsaren endast af gunst och nåd läte honom resa, då Hans Angier ännu kvarhölles i Sverge.2 På återresan råkade han ut för skälmar, och pristaverna kunde icke rädda den svenske konungens budbärare undan misshandel. Om prins Gustaf hade han försport, att denne på grund af påstådd tillgifvenhet för Dmitrij blifvit förvisad med snålt underhåll till Uglitj. Alla landsdelar hade ännu icke hyllat tsar Vasilij, och en förnäm moskovit hade till den svenske budbäraren yttrat sin benägenhet att söka tjänst och skydd i Sverge. Konungen tänkte genast på att anlita hans biträde vid den planerade kuppen mot de ryska gränsfästningarna.2

Trots den bebådade gränsspärrningen och Bernt Nymans långa uppehållande, beslöt sig konungen för ännu en hänvändelse till tsaren. Han besvärade sig öfver den misshandel, som vederfarits Daniel Theodori, och fordrade som förut fredens bekräftande och fri diplomatisk samfärdsel. Han ville afvakta besked ännu en tid, men kunde sedan se sig nödsakad att låta krigsfolk rycka in i Ryssland; han ämnade därmed icke angripa tsaren, utan tvärt om befria honom från de fiender, som icke läte hans fredliga afsikter mot Sverge komma till sin rätt.3 I än mer hotande ton skref konungen till vojvoden i Novgorod, som uppmanades att utan undflykter gifva till känna, hvem han erkände som tsar; finge de svenska sändebuden vänta förgäfves, så ämnade konungen låta sitt krigsfolk rannsaka därom både i

1 Dessa upplysningar vinnas ur konungens svar till tsaren 24 dec. 1606 och hans bref till sändebuden samma

dag. Se nedan. — Daniel Theodori befann sig 9 nov. i Åbo. Wàaranen II, 266.

2 Karl IX till kommissarierna 24 dec. 1606. RR. — Odat. notiser om

öaniel Theodoris och Anders tolks uppehåll i Ryssland. MuscovFörhandl.

iDet heter där bland annat: »När Cantzleren Vasili Gregoriowitz Telepnew

££af dem theres afskedh, hafuer han bland annet haft desse ord: först hafuer han frågeth, hvadhen Konungen uthi Swerige bekommer så mycket folk, som Vian åhrligen sender åth Lifland. Deropå Anders med desse ord skall hafua Swaret, att uthur guld- och sölfbergh, köper- och järnbergh, som H. K. Mtt.

xathi Swerige nog hafuer, bekommer H. K. Mtt.' så mycket folk sampt annat,

såsom H. K. Mtt. mest hafua will ...»

8 Karl IX till tsar Vasilij, Stockholm 24 dec. 1606. RR. Brefvet sän des med Stefan Lemmius (jfr Widekindi 43, 1. u. 37). Konungen hade samtidigt låtit Hans Angier skrifva till tsaren och djaken Vasilij Telepnev mediio

Kexholms, Nöteborgs och Ivangorods län.1 Det var emellertid som alltid en fråga, huruvida gränsvojvoderna skulle vilja mottaga och befordra dessa skrifvelser till Moskva och Novgo-rod.2

Den svenske konungen hade haft att glädja sig åt rykten från Novgorod, att staden hellre ville komma under svenskt välde än under »kosackernas» tyranni.2 Han hade redan tidigt försport, att en ny pretendent, tsar Ivans föregifne sonson, börjat sprida oro bland de ryska massorna.8 Den pågående omstörtningen i Ryssland kom i självfva verket att betingas just af den växande revolutionära kosackrörelsen i förening med den fortsatta dynastiska storsvindeln. Tsar Vasilij hade efter kröningen sökt befasta sin ställning med vältaliga sände-bref och beställda panegyriker, som spriddes öfver landet; bedragarens intriger med påfven och konungen af Polen kungjordes efter hans egna bref och dokument. Den sannskyldige Dmitrijs kvarlefvor fördes under stora kyrkliga högtidligheter från Uglitj till Moskva, på det bedrägeriet skulle ställas naket inför folkets ögon. Men tsarens klokskap kom till korta i striden mot Dmitrijs skugga; alltför många omständigheter gynnade en ny upprorsrörelse. Det sydvästra Ryssland oroa-' des af rykten, att det skulle tuktas för sin hastiga öfvergång till pretendenten. Den nye bojartsaren vann ingenstädes anklang bland den lägre landtadeln, som hade bundit sina förhoppningar vid uppkomlingstsarens löften. Kosackerna och de förlupne sågo i hvarje regering ett hinder för sitt självfsvåld och plundringsbegär. Medan man bland Dmitrijs förra anhängare organiserade ett uppror i Severien, hade kosackerna vid Volga redan hyllat tsar Peter, den fromme Feodors föregifne son. Dennes vilda skaror rustade sig att tåga mot Moskva i samdräkt med öfriga upproriska, som trodde på Dmitrijs nya tillkommelse. Ryktet berättade allt bestämdare, att denne und-

underrättelse, att han skulle utlämnas till Ryssland, om tsaren å sin sida utlämnade en från Narva till Ryssland förrymd skälm, Hans van der Norden. — De ryska myndigheterna reklamerade alltjämt Hans Angier; denne afled emellertid 25 mars 1607 i Upsala vid konungens kröning. Karl IX till Arv. Tönnesson s juli 1607. RR.

1 Dens. till vojvoden i Novgorod samma dag; ib.

2 Konungens cit. bref till kommissarierna 24 dec.

3 Formulär för Arv. Tönnesson att tillskrifva vojv. på Nöteborg, bilagdt

konungens cit. bref 20 apr.III

gått Sjujskijs onda anslag liksom förut Godunovs.1 Upprorsrörelsens främste ledare, Bolotnikov, en förlupen träl och vild äfventyrare, upphetsade massorna med budskapet, att tsar Dmitrij prisgåfve de rikes gods åt sina trogna. Den nye patriarken Germogen manade förgäfves menigheten till vaksamhet mot dessa onda ingifvelser från kättartsarens anhang. Från Severien ryckte upprorshären mot Moskva utan att möta allvarligt motstånd af tsarens spridda trupper; Rjazan reste sig under bröderna Ljapunov, rörelsen spred sig ända upp mot Tver. I okt. 1606 var tsar Vasilij redan belägrad i sin hufvudstad, ställningen tycktes förtviflad, och man tog sin tillflykt till fasta och botöfningar. Men enigheten inom den brokigt sammansatta belägringshären motstod icke en längre tids pröfning.

Ljapu-novs adelsuppbåd kunde icke trifvas tillsammans med Bolotni-kovs proletärskaror; redan i nov. öfvergingo de redan till tsaren, som samtidigt fick undsättning från Smolensk och Vologda. I början af dec. kastades Bolotnikov tillbaka från Moskva tillKa-luga; bland tsarens krigsöfverstar märktes redan hans unge frände, furst Michajlo Vas. Skopin-Sjujskij.2

Tsaren hade under den utståndna svåra krisen också varit oroad af svenskarnas truppprörelser vid gränsen.8 Ett infall i Ryssland tycktes hota, om han alltjämt lämnade konungens fredsanbud utan afseende. I jan. 1607 förklarade sig därför tsaren villig att skicka sändebud till Ivangorod, dock först sedan pesten upphört; Systerbäck vore i hvarje fall mindre lämp-

1 De i Moskva fångna polackerna hörde ryktet redan 1 juli (n. st.) Den

i aug. omtalas bref, skrifna i Dmitrijs namn, och underrättelser om upproret:

»Det var oro på slottet med anledning af insmugglade bref, som voro skrifna

i Dymitrs namn. Man lät icke offentligen uppläsa dem, utan då man för-

stod, att de voro förfalskade, undersökte och jämförde man alla djakers och

kanslisters handstil, men kunde icke finna motsvarande . . . Gränsfästningarna,

i första hand Putivl, ha börjat gifva sig. Tidender kommo än om Piotraszek> Fiedors son, än om Dymitr, än om båda tillsammans, att folket slagit sig till dem och svurit dem trohet ...» Dvamentowskis dagbok (Polska a Moskwa 75 f)

8 Om upproret mot tsar Vasilij: Platonov 317 f., Buturlin II, 9 1.* 36 f., soloviev II, 810 f., Kostomarov II, 40 f., Ilovajskij 81 f., Wali-szewski 262 f.

8 Det är intressant att af Dyamentowskis dagbok {Polska a Moskwa 82) finna, hurusom de i Jaroslavl fångna polackerna den 17 okt. 1606 (n. st.) erforo nyheten, »att svenskarna ville infalla öfver gränsen mot fästningarna Koryla och Orvszek» (Kexholm och Nöteborg.)112

lig såsom en folktom och öde ort.1 De vid gränsen väntande svenska kommissarierna hade från vojvoden i Nöteborg fatt mottaga liknande vänskapliga förklaringar, som dock också hänvisade uppgörelsen till lugnare tider. Uttröttade af alla und-flykter, bröto kommissarierna slutligen upp från gränsen, sedan de anmodat Tönne Jöransson att kvarstanna och vid behof tillgripa krigiska demonstrationer.2

Efter sin mot Bolotnikov vunna framgång ansåg sig tsaren stark nog för att genom vojvoden i Kexholm afböja de erbjudanden om hjälp, som under förstuckna hotelser kommo från svensk sida. Svenskarnas rustningar vore alldeles opåkallade; tsaren ämnade icke bryta freden och han njöte lugn och ro i sitt rike. Det hade endast varit den kring Novgorod rasande pesten, som föranledt de svenska budbärarnas kvarhållande.8 I en ny skrifvelse till tsaren lät konungen emellertid trots dessa officiella skönmålningar förstå, att han kände till upproret och oredan i Ryssland, och han fordade klart besked, om tsaren snarligen ville affärda sändebud till Ivangorod eller Systerbäck.4 Han hade för öfrigt icke uppgifvit sina planer att i Ryssland fa värfva trupper, som därifrån kunde infalla i Littauen, under föregifvande, att de affallit från tsaren, som sålunda icke skulle kunna göras ansvarig för deras förbrytartåg.5 Då underrättelserna från Ryssland förmälte, att kosackpretendenten Peter alltmer utbredde sitt välde, lät han åter erbjuda sin hjälp åt tsarens befallningsmän.6 I maj 1607 förspordes från Narva, att kösackerna med polsk hjälp segrat vid Kaluga; konungen tycktes alltså ett ögonblick vinna bättre utsikter att ändtligen få spela Rysslands räddare.7

Kaluga var i självfva verket brännpunkten för det fortsatta inbördes kriget; där belägrades Bolotnikov af tsarens trupper, medan kosacktsaren Peter satte sig fast i Tula. Nya upprors-

1 Bantysj-Kamenskij IV, 139.

* widekindi 45 f. (/. u. 38 f.) Jfr konungens bref till kommissarierna 4 jan., till Arv. Tönnesson 5 juli 1607 (RR.) Widekindis uppgift, att Tönne Jöransson med en truppstyrka varit utanför Kexholm och hotat denna fäst-

ning, torde böra upptagas med försiktighet.

8 Furst Mosalskijs svar på Arv. Tönnessons i febr. 1607 skrifna bref, i utdrag cit. af Soloviev II, 847 f.

* Karl IX till tsar Vasilij, Upsala 19 mars 1607. RR.

6 Dens. till kommissarierna 14 febr. 1607, ib.

6 Dens. till Arv. Tönnesson 20 apr. 1607 (med bilagdt formulär), ib.

7 Dens. till dens. 15 maj 1607 (med bilagdt formulär.) RR.113

skaror strömmade till från de jäsande kosacklanden och från oroshärden i Severien; mot en af dessa röfvarpartiets undsättningskårer hade tsarens faltöfverstar verkligen lidit ett svårt nederlag (2 maj 1607). Bolotnikov blef sålunda befriad och förenade sig med kosacktsaren i Tula, hvilket sedan dess blef de upproriskes fasta stödjepunkt. Tsar Vasilij bröt i maj upp från Moskva och besegrade sina fiender på vägen till Tula, som därefter inneslöts och belägrades. Fångarna dränktes i stora massor, och vidsträckta områden blefvo af tsaren utlämnade till plundring åt hans lejda tatarskaror.1

Tsarens sista triumf föranledde ett afbrott i gränsspärrningen, i det att Bernt Nyman verkligen insläpptes med konungens bref af 19 mars 1607. Trots detta talade ryktet alltjämt om kosackernas växande makt, och konungen blef alltmer benägen att bakom upproret spåra polska och jesuitiska intriger. Åter erbjöd han sin hjälp och lofvade skaffa tsaren dugliga krigsöfverstar; grefven af Mansfeld visade sig vid denna tid verkligen hågad att träda i rysk tjänst.2 Men samtidigt verkade konungen alltjämt för sina utvidgningsplaner; därom vittnade också de fridsbref, genom hvilka han ville locka till sig ryska undersåtar.8 De ryska gränsmyndigheterna ställde sig emellertid högdraget afvisande mot den påträngsamma svenska hjälpsamheten. Den 12 juli 1607 förklarade Saltykov för de befallningshafvande i Narva, att konungen fatt alldeles vanställda underrättelser om händelserna i Ryssland. De små spridda röfvarhoparna hade af tsaren fördrifvits ur sina tillhåll, och de, som icke förgjorts med svärd eller dränkts, hade tiggt om nåd och delvis fatt tillgift. Men om tsaren också skulle haft flere och mäktigare fiender, ville han dock endast lita till Gud och sina egna maktmedel, hvadan han tacksamt kunde afstå från den erbjudna hjälpen. Från svensk sida genmältes, att tsaren i hvarje fall borde afgifva sitt svar med en särskild budbärare eller beskickning, då konungen gjorde sig omaket att hålla många tusen man redo till hans tjänst.4 — Kort efter

1 Om det inbördes kriget under förra hälften af 1607: Platonov 339 £., Buturlin II, 61 f., Kostomarov II, 77 f., Waliszewski 268 f.

2 Karl IX till Arv. Tönnesson 5 juli (med bilagdt formulär), till Ped. Nilsson 30 juni 1607. RR.

8 Waaranen II, 316 f.

4 Nils Hansson och Måns Mårtensson till ståthållaren och sekreteraren

[i Reval], Narva 14 juli 1607. Orig. Bref t. Karl IX:s kansl.

Almquist. 8114

detta mellanhavande synes konungen ha gjort ett försök att draga den myndige vojvoden öfver på sin sida. Såsom en Dmitrijs för detta troman hade Saltykov i själfva verket mottagit ståthållarskapet i Ivangorod som ett slags hederlig förvisning; liknande misstankar hade förmått tsar Vasilij att på samma betänkliga sätt aflägsna furst Mosalskij till Kexholm.1 Konungen hade fatt veta, att Saltykovs sympatier snarare närmade honom till upprorspartiet och polackerna än till tsar Vasilij. Samuel Nilsson fick därför befallning att försiktigt fresta hans trohet med rundliga löften och sålunda söka spela Ivangorod öfver i svenska händer. 2

I afvaktan på svar från Moskva förberedde konungen emellertid en ny hänvändelse till tsaren. Den sedermera som krö-nikeskrifvare och Rysslandsskildrare väl bekante Petrus Petrejus och köpmannen Heinrich Kökerling från Narva affärdades i sept. 1607 till Viborg för att efter Bernt Nymans återkomst fortsätta till Moskva. De skulle frambära konungens förnyade erbjudande att bistå tsaren mot det uppror, som papister och polacker

framkallat och som hölle på att alldeles ödelägga hans rike. Tsarens befallningsmän hade visserligen fåvitskt afböjt all undsättning, men konungen vore alltjämt villig att efterkomma en anmodan härom till hans ståthållare i Narva och Viborg; till erkänsla borde tsaren skänka konungen någon af sina förnämliga polska fångar. Om han ville hämnas på polackerna utan att öppet bryta stillesståndet af år 1601, vore konungen villig att låta de af tsaren besoldade hjälptrupperna från Lifland rycka in i Littauen och bränna Vilna, Ryssland tilL gagn, men utan att tsaren skulle synas inblandad i saken.8

Konungens förre budbärare, Bernt Nyman, hade vid dennzt-tid öfverlämnat sin herres skrifvelse till tsarens tromän i Moskva^ medan denne själf profvade sin lycka mot de upproriske vid-Tula. Man förklarade för honom, att tsaren dragit på ett krigståg mot tatarerna; i riket härskade fullkomligt lugn, och hvarken mot inre eller yttre fiender hade tsaren behof af någon undsättning.4 De nya sändebuden måste däremot länge vänta vid

1 Karamzin XII, 7.

8 Karl IX till Sam. Nilsson och Ped. Nilsson 23 aug. 1607. Ön) sakens vidare förlopp är intet bekant.

3 Instruktion för Petrus Petrejus och Heinr. Kökerling 26 aug. 1607. Kop. MuscovFörhandl. Kreditiv för Petrejus 27 aug. och memorial 1 sept. RR.

4 Bantysj-Kamenskjj IV, 139; Kostomarov II, 149 f.ii5

gränsen, innan de ryska myndigheterna skulle släppa dem in i det alltjämt »såsom pestsmittadt» afspärrade landet.

Medan konungen sålunda enträget erbjöd den illa ansatte tsaren sin hjälp, men samtidigt förehade onda anslag mot de ryska gränsfästningarna, hade han ännu på ett annat håll sökt göra eröfringar midt under freden. Gränsen i Lappmarken hade, trots de upprepade påminnelserna, icke blifvit utstakad norr om Ijovaara, och konungens framställda bytesprojekt hade alltid lämnats utan afseende. Han fann den i Ryssland rådande förvirringen erbjuda honom ett gunstigt tillfälle att söka genomdrifva sina anspråk äfven på detta håll. Hösten 1606 hade han befallt sin höfvitsmän i Österbotten att hos de ryska myndigheterna påyrka råläggning till jultiden, under hot att man annars på svensk sida ämnade skrida till verket på egen hand och därvid draga gränsen från Enare träsk utmed Patsjoki.1 De instruktioner, som han samtidigt och sedermera på våren 1607 fastställde för sina utsedda gränskommissarier, vittnade om hans allvarliga afsikt att på sådant sätt verkligen genomdrifva sina anspråk. Man skulle bestrida giltigheten af rågångsbrefvets stadganden och fordra gränsens dragande utmed Patsjoki, så att Njavdoma komme under Sverges krona; man skulle medgifva, att ryssarna i vederlag återfinge rätten att med Sverge dela skatten från de tre lappbyarna. Däremot skulle man hindra ryssarnas försök att i enlighet med rågångsbrefvet förmå befolkningen i dessa byar att flytta ut öfver gränsen. Om inga ryska ombud infunne sig, skulle de svenska kommissarierna på egen hand utstaka gränsen och förmana invånarna i de nyvunna distrikten att vara Sverges krona hörsamma.2 I enlighet med dessa anvisningar synes verkligen Isak Behm på egen hand ha utstakat gränsen öfver Enare träsk8 och måhända längre; han häfdade

1 Karl IX till Isak Behm 6 okt. 1606. RR. Formulär för skrifvelse till

ståth. på Soma samma dag, ib.

9 Instruktioner för Isak Behm och Gabriel Tomasson 6 okt 1606, full-

makt för Isak Behm och Jakob Simonsson 22 april 16&J.RR. (f/SHXXXlX,

207 £, 213 f., 228 f.). Konungens argument äro delvis onekligen något un-

derliga: »Hwar nu Rysserne sware, att grendzerne äre en gång lagdhe, och

ther wedh wele the blifwa, då skole H. K. Mtz. uthskickedhe suare, att grendzerne äre inthet gångne; förty Moritz Jörensson war ther inthett, och thett han hafwer gifwit bref på thett han inthet sågh, thett gilles inthet ...»

8 Se konungens fullmakt för Erik Johansson 11 sept. 1607. RR. (HSH XXXIX, 265.)ii 6

i hvarje fall Sverges rätt öfver Lappmarken intill Patsjoki och tillbakavisade de besvär, som de ryska myndigheterna i Soma och Kolahus framställde mot hans tillvägagångssätt.1

Dessa förvecklingar i yttersta norden hade dock ringa betydelse i jämförelse med den omkastning af maktförhållandena i Rysslands kärnland, som vid denna tid förestod och i hvilken den svenske konungen, liksom den polske, var sällspordt intresserad.

* *

*

I juli 1607 hade i Starodub Severskij den nye pretendent framträdt, som skulle gifva den pågående upprorsrörelsen en sorts ideell medelpunkt. Troligen var han en lägre kyrkotjänare äf tarflig extraktion, men om hans person uppkommo småningom de mest stridande rykten; »den andre falske Dmitrijs» verkligt troende anhängare voro från början fåtaliga. Men hans dynastiska anspråk mottogos utan kritik af de ryska upprorsledarna och deras polska medhjälpare, emedan de kunde användas att undergräfva de sista resterna af tsar Vasilijs auktoritet. Personligen utan betydande egenskaper, kom denne bedragare att spela en roll allenast som verktyg för bådaderas intressen.

Före honom hade, som antydts, flere småpretendenter en tid drifvit sitt spel och sedan försvunnit i revolutionsvimlet. Om han haft att tillgå endast Bolotnikovs upphetsade röfvarskaror, skulle hans upphöjelse troligen blifvit af helt kort varaktighet. Men samtidigt med hans framträdande började de efter roko-szens dämpande arbetslösa polska krigarskarorna att se sig om efter ett nytt verksamhetsfält. Det måste för dessa vara lockande att i Ryssland söka äfventyr och byte under den nye pretendentens fanor. Den käcke Jan Piotr Sapieha erbjöd honom sin tjänst redan i aug. 1607, troligen i samförstånd med sin för de ryska förhållandena alltid varmt intresserade broder, den lit-tauiske kanslern. Under höstens lopp samlade sig hos pretendenten flera små condottierer, Rudnicki, Mikulinski och andra, hvilka icke som Sapieha behöfde vidtaga några omfattande förberedelser. De följdes snart af furst Roman Ruzynski, som blef pretendentens mest betrodde fältöfverste och hans påträng-

1 Karl IX till Isak Behm 29 dec. 1607 (Waaranen II, 359 f.), 2 febr. 1608, med bilagda formulär. RR.ii 7

sammaste rådgifvare. De förklarade sig alla följa hjärtats maning, då de nu ginge att befria de fångna polska bröderna från moskoviternas tyranni. Jämte dem kommo småningom också de ryska röfvarhöfdingarna och erbjödo sin tjänst och uppvaktning; Ivan Zarutskij med sina donska horder syntes redan i Starodub vid pretendentens sida. Zaporogiska friskaror slöto sig likaså till honom, för att åter draga bort, när bytet tröt eller krigarnycken lockade. I röfvartsarens här brydde man sig föga om disciplin eller trohet, och vid de ständiga dryckeslagen fanns intet spår af moskovitisk hofetikett.1

Mot pretendentens här kunde tsar Vasilij ställa sina i striden mot Bolotnikov profvade adels- och bondeuppbåd samt brokiga tatarhorder. Tula hade fallit i hans våld io okt. 1607; »den store vojvoden» och skälmen Petrusjka fördes i triumf till Moskva.2 Pretendenten uppgaf sin plan att tåga raka vägen mot hufvudstaden; i sept. hade han brutit upp från Starodub; i jan 1608 tog han sitt högkvarter i Orel och organiserade under vintern sina trupper, så godt sig göra lät. Hans agenter öfversvämmade landet och bearbetade folkstämningen; den gamle äfventyraren Mniszech uppmanade från sin fångenskap konung Sigismund att understödja pretendenten.8 Dennes självkänsla hade stigit därhän, att han i högtidliga skrifvelser manade tsaren att falla till föga för hans rättmätiga anspråk. Ryktet visste också berätta, att denne modlös ville nedlägga regementet och att folket i Moskva hälsade Dmitrijs namn med hyllningsrop. Bojarerna med tsarens broder i spetsen skulle ha hindrat stadens uppgifvande.4 Dynastiska intriger och revolutionära uppviglingsförsök gjorde tydligen ställningen svår för tsar Vasilij och hans anhängare. De moskovitiska trupperna koncentrerades emellertid mot Orel, men 30 april 1608 blef Dmitrij Sjujskij i grund slagen vid Bolchov af pretendentens

1 Om den andre falske Dmitrijs framträdande och rustningar: Hirsch-berg, Maryna, 46 f; Platonov 352 f.; Kostomarov II, 101 f.; Ilovajskij 9i f.; Waliszewski 270 f.; Widekindi 40 f., /. u. 34 f. efter Petrejus II, 210 f. j

Widekindi 47 f., /. u. 39 f. efter Piasecki 253 och Kobierzycki 70 f., 9° £ Petrejus har sin framställning hufvudsakligen från Bussow (Rer. Ross. srtpt. ext. I, 66 f.)

* Platonov 343.

" Hirschberg, Maryna> 61.

4 Dyamentowskis dagbok (Polska a Moskwa 124!.). Händelserna under

dc första månaderna af 1608 äro ytterst ofullständigt kända, särskildt intri-

8er*ia och stämningen i Moskva. Dyamentowskis intressanta uppgifter ha ej

v*rit föremål för kritisk undersökning; de äro delvis svårförklarliga.ii8

här. Denna ryckte öfver Kaluga till Mozjajsk, hvarigenom den genaste förbindelsen med Polen säkerställdes. I juni tågade predendenten mot Moskva och slog läger i byn Tusjino, i dess omedelbara närhet. Medan detta allt starkare befästes, inleddes ett ihärdigt småkrig mellan de belägrande och tsarens utfallande trupper. I Moskva hade oron alltmera växt, och äfven tsarens tromän böljade öfverlöpa till Tusjino för att erbjuda röfvartsa-ren sina tjänster.1

Under hela denna tid, från nov. 1607, hade de polska sändebuden kvarhålles i Moskva, men de diplomatiska trätorna hade icke ledt till något resultat. Bojarerna upprepade alltjämt sina besvär öfver konung Sigismunds förbund med den förste pretendenten och fordrade det brutna stilleståndets omedelbara bekräftande. De polska sändebuden ville icke inlåta sig därpå, så länge deras landsmän kvarhölles i fängelse. Då tsarens ställning under det växande upproret började blifva kri-x tisk, kallades Gonsiewski och Olesnicki till Moskva, under sken af en nådesbevisning vid tsarens förmälning. Men detta ledde endast till nya yrkanden på de öfriga polackernas befrielse, mötta i sin tur af nya moskovitiska klagomål. Tsaren fann sig till sist föranlåten att kalla Mniszech och hans dotter till Moskva och låta dem sammanträffa med sina landsmän. Röf-vartsarens hotande närhet gjorde det alltmer önskvärdt att komma öfverens med den polske principalen. Sändebuden längtade bort från Moskva, men vågade icke mot sina instruktioner bekräfta det tjugoåriga stilleståndet. Dock åvägabragtes ändtligen en vänlig uppgörelse för tre år och elfva månader (25 juli 1608). Under denna tid skulle alla tvister för beständigt uppgöras; ingendera makten skulle understödja den andras fiender. Konung Sigismund skulle återkalla de polska äfventyrare, som understödde pretendenten, och icke vidare tillstädja dylika tilltag. Tsaren skulle däremot lösgifva och låta till Polen ledsaga Mniszech med familj och öfriga polacker; Mniszech förpliktades att icke förmäla Maryna med pretendenten eller låta henne behålla sin härskarinnetitel.2

Den moskovitiska regeringen sökte sålunda begagna den polske konungens auktoritet för att skilja röfvartsaren från hans

1 Platonov 360 f.

2 Fördraget tryckt, efter tsar Vasilijs förpliktelsebref till konung Sigismund, hos Stjerbatov VI:3, 99f. Omförhandlingarna: Bantysj-Kamenskij, Perepiska, 85 f.ii9

farligaste medhjälpare. Den hade emellertid icke skäl att vänta mycken frukt af en dylik hänvändelse ifrån den polska lagligheten till det polska självsvåldet. Lisovvski var som landsflyktig otillgänglig för rättslig påtryckning; Ruiynski och de öfriga lämnade naturligtvis båda regeringarnas maningar utan afseende. I Krakov hade man emellertid redan förut snäft afvisat en på-trängsam diplomatisk agent från pretendenten, som erbjöd stora penningsummor för militärt understöd af konungen.1

Tsar Vasilij och konung Sigismund tycktes ha sammansvu-rit sig mot röfvartsaren, men i Tusjinohade man planlagt ett skälmstycke, som skaffade denne hela vinsten af deras diplomatiska uppgörelse. Tsar Vasilij hade släppt Mniszech ur sitt våld, och denne inledde genast förbindelser med Tusjino. På återvägen till Polen uppsnappades det polska sällskapet af pretendentens folk och fördes till dennes läger. Mniszech hade ingenting emot att utlämna sin dotter till förnyad upphöjelse, och Maryna fann sig i sitt öde (sept. 1608). Röfvartsaren hade

därmed vunnit ett godt stöd för sin svaga legitimitet. När Sapieha samtidigt tillförde honom utlofvad undsättning, syntes han farligare än någonsin för tsar Vasilij.2 Den moskovitiske härskaren måste se sig om efter nya hjälpmedel och hade icke längre råd att förskjuta uppriktiga bundsförvanter. Han fann sig till sist föranlåten att lyssna till de erbjudanden, som gjordes honom från Polens mäktigaste fiende.

I det längsta hade han visserligen förhärdat sitt sinne och öfverskattat sina egna maktmedel. I nov. 1607, kort efter triumfen vid Tula, hade han ändtligen låtit den svenske budbäraren Bernt Nyman få svar på sin konungs framställningar.8 Tsaren förklarade sig icke behöfva något understöd, ty han visste icke om några fiender, och i hans rike rådde lugn och sämja. Som i andra land kunde det visserligen hända, att brottslingar rymde och slogo sig på röfveri. Tsaren berömde för öfrigt konungens goda uppsåt, men afvisade hans tal, att oreda i riket, och icke några härjningar af pesten, skulle varit orsaken till de svenska posternas fördröjande. Sanningen vore, att pesten också hindrat tsaren att skicka sändebud till Sverge och att hans färd till Tula hindrat honom att mottaga Bernt Nyman. Han vore emellertid

1 Hirschberg, Maryna, 60.

2 Hirschberg, Maryna, 89 f.; Waliszewski 285 f.

8 Se sid. 114120

icke ovillig att verkligen affärda en beskickning till gränsen för att uppgöra de båda rikenas mellanhafvanden. I febr. 1608 återkom Bernt Nyman med detta besked till Stockholm.1

Under tiden hade som vanligt till Sverges gränsfästningar kommit märkliga, men ovissa rykten om de nya förvecklingarna i Ryssland. I febr. 1608 visste de berätta om stora framgångar, som kosackerna skulle haft mot tsarens folk. Samtidigt kommo upprepade tidender, att stora polska krigsskaror dragit in i Ryssland öfver Smolensk för att i förbund med kosackerna befria sina fångna landsmän. Tsar Vasilij sades vara betänkt att på grund af sin ålderdom och sin barnlöshet afstå kronan till en annan af sin ätt. Påtagligare tecken än dessa rykten tydde på att förvirringen i Ryssland fortfor. Krigsfolk uppbådades i Ivangorods län för att tåga tsaren till undsättning mot de upproriska. I samband därmed satte man den omständigheten, att Mich. Gleb. Saltykov med sin undervojvod kallades till Moskva och ersattes med Feod. Iv. Chovanskij.2

De ryska gränsmyndigheternas hållning mot svenskarna blef samtidigt något förändrad. Chovanskij vägrade visserligen att mottaga det bref, som grefven af Mansfeld å konungens vägnar skickat till Ivangorod. Men de vid finska gränsen alltjämt väntande Petrejus och Kökerling fingo plötsligt tillstånd att komma in i Ryssland (jan. 1608). Samtidigt utspriddes från rysk sida rykten om ett kosackiskt anslag mot Ivangorod; man kunde nästan tro, att detta var ett skrämskott, afsedt att ytterligare egga svenskarnas hjälpsamhetsifver. Arvid Tönnesson fick emellertid order att försäkra vojvoden i Nöteborg om nödig hjälp af trupperna i Lifland.8 De svenska sändebuden befalldes att redan på vägen bekantgöra konungens afsikt att hjälpa ryssarna och framhålla, hurusom utländska furstar täflade att erbjuda honom sin tjänst.4 Petrejus fick sig tillsändt ett i rysk kanslistil hållet bref, som skulle öfversättas och spridas bland ryssarna.6 Dessa uppdrag kommo emellertid för sent,

1 Soloviev II, 849; Bantysj-Kamenskij IV, 139. Karl IX till tsar Vasilij, Örebro 1 mars 1608. RR.

2 Ped. Nilsson till konungen, Reval 30 dec. 1607. Orig. Bref /. Karl IX. Måns Mårtensson till Nils Chesnecopherus, Narva 8 febr. 1608. Orig. Bref t. Karl IX:s kansl. Ph. Scheding till Arv. Tönnesson, Narva 15 febr. 1608. Orig. Handl. rör. ryska kriget. — Scheding hade efter Sam. Nilssons död utsetts till ståthållare i Narva (fullm. under 25 okt. 1607 i RR).

3 Karl IX till Arv. Tönnesson 24 febr. 1608. RR.

4 Dens. till Kökerling 23 febr. 1608, ib. 6 Dens. till Petrejus 24 febr. 1608, ib.121

ty redan 14 febr. 1608 var Petrejus i Moskva, där han fick till tsaren öfverlämna konungens bref af 27 aug. 1607 och munt-ligen försäkra honom om sin herres vänskap.1 Tsar Vasilij ansåg sig emellertid i moskovitisk förhäfvelse alltjämt kunna afvisa dylika anbud. I sitt svar gaf han dessutom intet visst besked om fredens

bekräftande och synes icke korrekt ha återgifvit den svenske konungens titlar.2 Petrejus återkom, till Sverge i början af april 1607; för konungen måste det vara en hugnesam nyhet, att tsar Vasilij ännu icke störtats af polackernas intriger.8

Medan Petrejus utförde sitt diplomatiska uppdrag, hade emellertid Bernt Nyman återkommit till Sverge med sitt besked. Trots tsarens förhäfvelse hade konungen beslutit sig för en ny vänskaplig hänvändelse till denne. Tsarens resor i Ryssland förklarade han sig icke lägga sig i eller fråga efter, men han påminde, huru han yrkat på fredens bekräftande och erbjudit sin hjälp mot tsarens talrika fiender. Om tsaren nu också obetänksamt afvisat detta anbud, kunde konungen dock icke önska hans olycka. Påfven, kejsaren och konungen af Spanien traktade alltjämt efter hans fördärf och hade inlåtit sig i komplott med de i Ryssland fångna polackerna. Dessa hade lofvat att med kosackernas bistånd jaga tsaren ur landet, om de katolska potentaterna blott ville sända dem 10,000 man till hjälp. Tsaren borde därför hålla dem i bättre förvar och icke låta ^m utsprida dylika rykten om förhållandena i Ryssland. Ko-flungen för sin del kände väl till tsarens svåra ställning och 0r^dan i riket, eftersom han därom erhölle underrättelser både från kejsaren, turkiske sultanen, konungen i Persien och andra. tt&n hade sig bekant, att kosacker, tatarer och polacker icke

läte tsaren skicka sändebud till patriarkerna i Konstantinopel °cti Antiokia för att rådgöra om den grekiska kyrkans hotade st^llning. Konungen erbjöd sig att öfver Frankrike befordra s^cJana bud till Konstantinopel. Eftersom tsaren nu tycktes Vl\ja skicka sändebud till gränsen, borde han laga, att de vore ^I^vangorod till 29 juni.4

1 Se sid. 114. Bantysj-Kamenskij IV, 139.

3 Dessa upplysningar vinnas ur konungens svarsbref af 18 april 1608. förmodligen ville tsaren icke uppgifva tsar Boris' anspråk på Lifland.

3 Calendaria Caroli IX. »1608 apr. 11 kåm Pelle Pedersån igen från ^vsland medh godh beskedh, tes gudi ware låff».

4 Karl IX till tsar Vasilij, Örebro 1 mars 1608. RR. Bantysj-Kamenskij ^ > 139 (brefvet öfverlämnadt 29 juni).Med denna skrifvelse affärdades rysstolken Peter Guttry och Timofej Gaikin. Sedan konungen erhållit tsarens bref med Petrejus, beslöt han emellertid att sända denne tillbaka med ett nytt budskap. De hastigt skiftande händelserna i Ryssland kunde med ens omstämma tsaren, och den diplomatiska samfärdseln var i hvarje fall användbar till politiskt kunskapande. De pågående stilleståndsunderhandlingarna med Polen erbjödo ett lämpligt påtryckningsmedel.Dalin-Dähnert III:2, 451 f. Bland de svenska kommissarier, som senare (sept. 1608) kommo till Lifland, voro Magnus Brahe och Nils Bielke, med hvilka konungen då rådförde sig äfven i ryska ärenden. Se sid. 126. Konungen uppmanade tsaren att förklara sig, om han menade allvar med sin vänskap. Ryska sändebud hade icke hörts af, och konungen kunde därför bli föranlåten att lyssna till de polska fredsanbud, som redan framställts. Samtidigt fordrade han utlämnandet af en svensk öfverlöpare, troligen för att af denne erfara något om ställningen i Ryssland.Karl IX till tsar Vasilij, Juleta 18 april 1608; två bref i *RR.*

Konungen hade redan förut låtit de ryska gränsvojvoderna få kännedom om underhandlingarna med Polen; han hotade att ingå förbund med detta land, om han ej till 24 juni finge nöjaktigt besked från tsaren. För den händelse att de upproriska i Ryssland höllo på att få öfverhanden, skulle de svenska gränsmyndigheterna emellertid erbjuda omedelbar hjälp.Dens. till Arv. Tönnesson och Ph. Scheding 24 mars 1608, *ib.* Något senare upprepade konungen i ett nytt bref till tsaren sitt yrkande, att sändebud skulle affärdas till Narva. Samtidigt varnade han ånyo tsaren för papisteraas intriger, särskildt med hänsyn till rykten om att de katolska potentaterna ämnade göra Siebenbürgen, Moldau och Vallakiet jämte Kievs vojvodskap till ett katolskt ordensland; detta skulle komma att utgöra ett ständigt hot mot Ryssland och den grekiska religionen.Dens. till tsar Vasilij, Nyköping 22 maj 1608, *ib.;* Bantysj-Kamenskij IV, 139 (brefvet öfverlämnadt 24 juli). Bland *Karl IX:s konc.* dat. 20 maj. Jfr konungens bref till Ped. Nilsson 21 maj, *RR.* Dessa rykten hade konungen måhända erfarit af den landsflyktige moldauske »fursten» Jankul, som en tid vistats i Sverge och som konungen sedermera rekommenderade till tsarens välvilja

och understöd.Dens. till tsar Vasilij, Stockholm 28 juni 1608; *ib.*

De ryska gränsvojvoderna hade åter blifvit ovilliga att släppa svenska budbärare in i landet. Petrejus uppehölls i Narva, under förebärande att man i Ivangorod icke erhållit några instruktioner i denna sak från Moskva. Efter åtskilligt trugmottog vojvoden konungens bref och lofvade skicka dem till Moskva; Petrejus måste återvända med oförrättadt ärende.Ph. Scheding till Karl IX, Narva 20 juli 1608. Orig. *Ingr.* Samtidigt förspordes tecken på att söndringen i Ryssland spridt sig äfven till de mot Sverge gränsande landsändarna, hvarifrån alla pålitliga trupper dragits till Moskva. Inom Ivangorods län skulle tsar Vasilijs namn ha uteslutits ur kyrkobönerna. De svenska ståthållarna befalldes därför att efterhöra, om tsaren ännu vore vid makten; konungen menade, att han i så fall hade förrädiska tjänare i Ivangorod, ty det vore kristen sed att bedja för öfverheten.Karl IX till Arv. Tönnesson 11 juni 1608. *RR.* Konungen lät också utfärda och i gränstrakterna sprida ett manifest till »de ryska ständerna». Han förklarade sig med bedröfvelse ha erfarit rykten, att tsar Vasilij skulle vara död och att konungen i Polen ville till regent insätta en skälm, af samma slag som Dmitrij, den ryska nationen till förklening och spott. Som han därmed afsåge att utrota alla förnäma ryssar, af världsligt och andligt stånd, borde dessa sätta sig till motvärn och därvid lita till konungens hjälp. Han vore redo att på den ryska nationens begäran komma den till undsättning på egen bekostnad med inländskt och främmande krigsfolk.Dens. till ständerna i Ryssland 15 juni 1608; i *RR* och bland *Karl IX:s konc.* Ph. Schedings cit. bref 20 juli 1608.

I själfva verket var tsar Vasilijs myndighet i Ivangorod och hela det pskovska området fullkomligt undergräfd. Hans skatteutpressningar hade förbittrat småfolket i Pskov, som sedan gammalt låg i delo med köpmansaristokratin och redan förut haft revolutionära anlopp. I maj 1608 återvände dit en skara streltser och bojarsöner, som vid Bolchov råkat i röfvartsarens händer, men behandlats väl och återfått friheten, sedan de svurit honom trohet. Dessa började kraftigt agitera till hans förmån i det pskovska området, och rörelsen vann framsteg trots vojvoden Sjeremetievs straffexpeditioner. De upproriska satte sig i förbindelse med en af pretendentens höfdingar, Feodor Plestjejev, som med sina vilda skaror förmådde stora delar af landsbygden att svära den nye Dmitrij trohet. Begynnande rykten, som kunde tyckas besannade i konungens manifest, hade väckt farhågor, att tsar Vasilij skulle draga de i Pskov sedan gammalt hatade »tyskarna» till sin hjälp. En sammansvärjning bildades bland det uppfanatiserade småfolket, och staden öfverlämnades genom förräderi åt Plestjejev (2 sept. 1608). Denne blef vojvod,124

och Sjeremetiev kastades i fängelse; Pskov erkände pretendenten och blef skattskyldigt under Tusjino.1

Förhållandena i Pskov och på andra håll i Ryssland hade sålunda börjat taga en så kritisk vändning, att tsar Vasilij verkligen bestämt sig att lita till den svenska hjälpen. Röfvartsaren hade uppgjort en plan att med sina under sommaren förstärkta stridskrafter afskära Moskva från all förbindelse, äfven åt norr och öster, med det öfriga Ryssland. Då den ej kunde tagas med storm, skulle den betvingas med systematisk uthungring, sedan de stora stråkvägarna besatts af tusjinska afdelningar. Rykten om dessa planer och förberedelser nådde säkerligen Moskva genom öfverlöpare och spioner.2

Den 25 juli 1608 hade tsaren afslutit fördraget med de polska sändebuden; dagen förut hade han erhållit den svenske konungens bref af 22 maj.8 Uppgörelsen med Polen hindrade honom icke att söka stöd också i Sverges återigen erbjudna allians. Den 10 aug. aflät han till den svenske konungen ett budskap, i hvilket han afslöjade sitt trångmål och utbad sig snart understöd.4 Samtidigt anmodade han sin frände Mich. Vas. Skopin-Sjujskij att från Novgorod inleda underhandlingar med svenskarna och organisera tsarens maktmedel i kringliggande landsändar.6

I ett bref af 21 aug. 1608 underrättades Ph. Scheding af Skopin om tsarens beslut att taga i anspråk den upprepade gånger erbjudna hjälpen. Tsaren ville med konungen sluta evig fred och förbund mot gemensamma fiender på grundval af Teu-sinafördraget. Att han icke förut skickat sändebud till Sverge, berodde på »det stora missnöjet» i Ryssland. Scheding borde-utan dröjsmål skicka 1,000 man rytteri till Novgorod; sold och förplägning skulle hållas redo. Tsaren vore beredd att på samma sätt vid behof understödja konungen med krigsfolk.6

Scheding erhöll detta bref 25 aug. och sände det vidare

1 Första pskovska kron. (PSobrRL IV) 323 f.; Platonov 372 f.; soloviev II, 850 f.; Kostomarov II, 159 f.; Ph. Schedings cit. bref af 20 juli 1608.

2 Platonov 364. 8 Bantysj-Kamenskij IV, 139.

4 Man har därom underrättelse endast genom Diarium 160g—làtf.

Muscovdär dels ett bref från tsaren, dels från honom ankomna »ryske hand-

linger» äro registrerade, båda dat. 10 aug. och åtminstone de senare mottagna 24 sept.

6 Novyj letopisets 97 f.; Ikonnikov 116; Tatistjev, Djejateli smut-

nago vremeni, I, 40 f.

R Kopia på ryska i Dorp. UB., tryckt hos Sabler 13 f.125

till grefven af Mansfeld; två dagar senare meddelade han konungen den märkliga nyheten. Den 7 sept. hade han emellertid fatt kännedom om den i Pskov timade omhvälfningen och underrättade konungen, att en ny Dmitrij nu blifvit tsar i Ryssland.1 Konungen slöt af detta okära budskap, att tsar Vasilij nu verkligen hade blifvit störtad.2 Han befallde Scheding att skaffa upplysning, hvem den nye storfursten vore, och att understödja hans fiender. Om Skopin eller någon annan af Sjujskierna ville söka bistånd hos konungen, skulle man lofva honom lejd och verksam hjälp att komma på tronen. Scheding fick befallning att efter omständigheterna varna vojvoden i Ivangorod för den nye Dmitrij, som vore den polske konungens kreatur, eller utlofva hjälp åt den rättmätige tsaren.8 De ryska ständerna förmanades i ett nytt manifest att vakta sin religion och taga sig en tsar af Vladimir Monomachs blod och sina gamla härskarätter.4 Något senare kom underrättelse till Stockholm, att utom Pskov äfven Ivangorod, Jama och Gdov skulle erkänt den nye pretendenten. Man kunde då befara, att han till sist skulle komma i besittning både af Moskva och andra fasta platser i Ryssland. För denna händelse befallde konungen sina ståthållare att icke i otid stöta den nye makthafvaren för hufvudet. De borde tvärtom ställa i utsikt konungens vänskap, om han vore sinnad att bekräfta freden.6

Inför sådana ovissa utsikter gällde det för konungen att skaffa riket fördelar, som voro oberoende af alla dynastiska hvälfningar i Moskva. Han lät icke hindra sig af några betänkligheter, då han trodde sig genom en djärf kupp kunna fa trum på hand. I ett bref till Magnus Brahe och Nils Bielke, som ännu vistades i Lifland för underhandlingen med polackerna, utvecklade han sina farhågor för rikets säkerhet och sina hem-iiga planer för dess förkofran. Om tsar Vasilij ännu icke vore alldeles öfvervunnen, borde de med ett par tusen man, under samverkan med Mansfeld, söka intaga Ivangorod genom petar-

1 Karl IX till Ph. Scheding 24 sept. 1608. RR.

2 Calendaria Caroli IX. »1608 sept. 22 fick iagh tiender att Iuan(!) Iwa- . *iuwitz Susky war affsatt från regementett i Rysland, huilkett icke gått wore :£or Suerges crone».

8 Konungens cit. bref till Scheding 24 sept. 1608. RR. Två koncept :för skrifvelser till vojvoden i Ivangorod medsändes.

4 Karl IX till ständerna i Ryssland, Stockholm 24 sept 1608. RR.

6 Dens. till Arv. Tönnesson 23 oktober 1608, till Scheding samma

dag, ib.126

dering. Oin ryssarna förklarade detta vara ett brott mot freden, skulle man svara, att konungen på tsarens bön om svensk hjälp intagit staden för hans räkning.1 Samma förslag framställde han för Mansfeld och hänvisade honom till närmare öfverläggningar med Brahe, Bielke och Scheding, därest han funne planen god och utförbar. Den skulle i hvaije fall bevaras i största hemlighet.2 Scheding fick samtidigt i uppdrag att förmana och hota Ivangorod till trohet mot tsar Vasilij, så vida icke dennes sak vore helt förlorad.8 De tidender, som sist kommit från

Ryssland, gåfvo emellertid vid handen, att han ännu hade verksamma anhängare.

Omstörtningen i Pskov hade spridt sina verkningar äfven till Novgorod, som dittills icke visat någon förkärlek för Tusjino. Den begynnande jäsningen föreföll så betänklig, att Skopin med den ene vojvoden Tatistjev och djaken Telepnev plötsligt afveko från staden för att i Ivangorod söka förbindelse med svenskarna; de medförde penningar ur stadens skattkammare för be-soldning af trupper (8 sept. 1608). Hunna nära Nöteborg, erforo de emellertid, att vägen hotades af röfvande kosacker från Kexholm och att Ivangorod redan skulle ha öfvergått till pretendenten. Efter att en tid rådvilla ha flackat omkring anträffades de af en från Novgorod utsänd patrull, som å den oroliga menighetens vägnar manade dem att återvända. De läto förmå sig härtill, sedan de mottagit högtidliga försäkringar om stadens trohet mot tsar Vasilij.4 Redan 3 sept. hade Skopin ånyo anhållit om hjälp hos de svenska befallningsmännen och på samma gång sändt förmaningsbref till Ivangorods myndigheter och me-

1 Karl IX till Magnus Brahe och Nils Bielke 3 nov. 1608, orig. bland Karl IX:s kotte.> och i RR. Om orsaken till brefvets bevarande i original i kansliet, jfr nästa not.

2 Dens. till grefven af Mansfeld; odat. original, på tyska, med egenhändigt postscriptum af konungen (Karl IX:s konc.). Om förslaget behagade Mansfeld, skulle han visa brefvet för de kungliga kommissarierna; i annat fall skulle han sända det tillbaka till konungen. — Det senare synes ju ha blifvit fallet. I brefvets egenhändiga postscriptum heter det: . . . Dis mus man geualtigh dreiben, das sie sigh zu dem Grofursten (!) Suski halten, wän si aber ouff ihre Meinung beharren, undt sigh zu Demetri halten wollen, undt der Suski nichtt gar undergedruckett ist worden, so hatt man deste besser Ursach, sigh an inen zu machen undt kan mitt gutter Gelegenheitt, bei dem Suski endt-skylligett zu sein ...»

8 Dens. till Ph. Scheding 3 nov. 1608. RR.

4 Platonov 386 f., Ikonnikov 117 £., Tatistjev 41 f. efter den officiella krö-

nikan och Timofejevs dagbok. Dessa händelser omtalas också i »Eskill Tosuras127

nighet att genom Schedings försorg dit befordras. Denne utförde gärna uppdraget, och under intrycket af dessa förmaningar och hotelser tycktes stämningen i Ivangorod åter bli vacklande.1 Från den nye vojvoden i Pskov kommo emellertid förfrågningar, om icke rymlingarna från Novgorod sökt sig öfver till svenskt område; samtidigt afrådde han svenskarna från hvarje hjälpsändning till tsar Vasilij. Arvid Tönnesson fick då befallning att skrifva till Kexholm och med åberopande just af röfvarvojvodens farhågor erbjuda konungens hjälp. Konungen vore icke fiken efter ryskt område, begärde endast sold och underhåll åt folket, men förbehölle sig bestämmandet af fälttågsplanen. Om tsaren komme till gränsen med 20,000 man, skulle konungen möta honom med 10,000; de skulle sedan gemensamt, men för tsarens räkning, eröfra Ivangorod, Gdov och Pskov.^ Därefter skulle de tåga mot Vilna och ödelägga denna stad; kosackerna skulle därigenom dragas bort från Ryssland.2

Emellertid hade Måns Mårtensson framburit Skopins hjälp-ansökan till grefven af Mansfeld; fältherren beslöt att genast besvara denna länge väntade hänvändelse. Måns Mårtensson affärdades till Novgorod med förslag till undsättningskårens be-soldning och för träffande af ett förberedande aftal. I okt. 1608 torde han ha anländt till Novgorod, och efter' en tids underhandlingar, om hvilka intet är bekant, kom det också till en öfverenskommelse mellan honom och Skopin (nov. 1608). Man enade sig om den taxa, efter hvilken den svenska hjälphären skulle besoldas, och dennas styrka bestämdes till 3,000 man fotfolk och 2,000 ryttare. Men de närmare villkor, som från svensk

kundska per den 1 Octobris åhr 1608» {Muscov., Förhandla »6. Att den baioren, som här wed grändzen warit hafuer, är Storfurstens Wasilies sy skenebarn, med huilken diaken af Nougårdh warit hafuer medh een annen stor baior, huilke hafue sagdt sigh komme att besålde folck ifrå Sweriges syde. Men i Kelttoe by hafver han fått bref, att de Cassaker som i sommer wedh Kexholm warit hafue, hafue möt deres hustror, som hafue genom Ladge siö welet sigh till Nyen begifue, och tagit dem till fånge. Ty hafve dhe medh hast begifuit sigh tilbake först till Mustia by, och derifrå till Nöthborgh, der dhe som snarest om dagen inne warit hafue och täden begifuit sigh

emot Ladga igen; ty weet man nu icke, huart uth the omsidher kompne äre. Heele hoopen afuer warit 70 starck och alle bewäpnede medh harnisk». Enligt Novyj *dopisets 98 släpptes de icke in i Nöteborg af Saltykov, som var dem afvog.

1 Karl IX:s cit. bref till Ph. Scheding 3 nov. 1608. I Diarium 1609— ^647, Muscov. omnämnes ett bref från Skopin till Mansfeld, dat. Novgorod 3 ^ept., innehållande begäran om 2,000 ryttare och 500 man fotfolk i undsättning.

* Dens. till Arv. Tönnesson 3 nov. 1608. RR.128

sida kunde betingas, hänskötos till blifvande förhandlingar mellan särskildt utsedda fullmäktige.1 Skopin ställde i utsikt Kexholms afträdande och lät sina ombud, Sem. Vas. Golovin och djaken Sydavnoj Vasiljev, följa Måns Mårtensson tillbaka. I nov. 1608 anlände de till Åbo. medförande en summa af 15,000 rubel till hjälp vid truppernas utrustning. Det synes ha varit meningen, att Mansfeld där skulle möta dem för att efter af-sluten uppgörelse från Finland rycka in i Ryssland; konungen hade befallt honom att, om han finge godt svar med Måns Mårtensson, omedelbart rycka till ryssarnas hjälp, därvid dock icke glömmande anslaget mot Ivangorod. Mansfeld blef emellertid vinddrifven till Sverge, men Krister Some kom i stället med en del trupper till Åbo. Some och Måns Mårtensson försäkrade de ryska underhandlarna, att konungen redan gifvit sina fältöfver-star vederbörliga instruktioner.2 Skopin afFärdade i dec. 1608 en budbärare till Mansfeld med begäran, att hjälpsändningen måtte påskyndas. Troligen var det också denne budbärare, som medförde en till konungen ställd skrifvelse från andliga och världsliga ständer i det novgorodska herrskapet, hvilka påkallade konungens hjälp i sitt svåra betryck.8 Sedan slutet af nov. 1608 var nämligen Novgorod belägradt af en tusjinsk här under Kiernosicki, och stora skaror lupo från staden öfver till fienden.4 Underrättelserna från det öfriga Ryssland talade en-

1 widekindi 56 f., /. u. 47 f.; Soloviev II, 853. — widekindi (och hans eftersägare, äfven Tegnér s. i8) berättar, att äfven Scheding sändts till Novgorod såsom Mansfelds ombud. Det är a priori osannolikt, att ståthållaren i Narva skulle mottagit ett sådant uppdrag af fältherren i Lifland och kunnat lämna sin kräfvande post utan att ens ha fatt kunglig tillåtelse. I senare föredrag och handlingar nämnes aldrig Scheding, då Mansfelds aftal med Skopin åberopas; däremot alltid Måns Mårtensson. Widekindis uppgift bör alltså utmönstras, då den intet stöd äger i svenska eller ryska källor. — Aftalet mellan Skopin och Måns Mårtensson är icke bevaradt, men själfva besoldnings-taxan, som sedermera alltid åberopades, finnes i en rysk afskriftsamling uppttecknad i sammanhang med fördraget af 27 aug. 1609 (se sid. 157). Den fastställer som månatlig sold: för ryttare 25 daler; för knekt 12 daler, för »den store vojvoden, grefven» 5,000 daler; för »två vojvoder, en vid rytteriet och en vid fotfolket» 4,000 daler; »för ryttmästare, kaptener (golovv) och skrifvare (prikaznye ljudi) 5,000 daler tillsammans». Akty I st. II, 307; Sobr GG II, 377 f.; Akiander (Suorni 1842) 65; Tegnér 19.

2 Kr. Somes egenh. odat. memorial om öfverläggningen. Muscov., För-handl. — Widekindi 57.

8 Om denna skrifvelse har man kännedom genom konungens svarsmanifest 3 jan. 1609. Se sid. 137.

4 Novyj letopisets 99 f.129

däst om framgångar för röfvartsaren; de tusjinska isoleringsplanerna mot Moskva hade delvis lyckats. Sedan sept. höll Sapieha Troitsaklostret i hård belägring, och under tiden lade Lisowski hela det moskva-vladimirska området med Kostroma, Jaroslavl och Vologda under Tusjinos välde. I Novgorod utvecklade visserligen Skopin en rastlös verksamhet som organisatör af tsarens maktmedel i det nordvästra Ryssland. Hela »sjökanten», det stora området från Totma och Ustiug norrut, kunde ännu tagas i anspråk för beskattning och rekrytering. Från Solovietsk-klostret sändes stora summor till krigskassan i Novgorod; Ustiug och andra städer sände småningom landtvärnsskaror, som de själfva måste underhålla.1 Saltykov i Nöteborg iakttog en vacklande och tvetydig hållning allt efter de växlande utsikterna för Moskva och Tusjino. Stundom synes han i samråd med Skopin ha anhållit hos Arvid Tönnesson om hjälp och rådgjort i samma ärende med Måns Mårtensson. Vid andra tillfällen motarbetade han Skopin och begärde rent af Golovins och Vasiljevs utlämnande.2

Skopins hänvändelse till Sverge hade i Pskov framkallat yttringar af det gamla främlingshatet, men alstrade på andra håll nyttig skräck till fromma för tsarens sak. Redan i början af okt. 1608 hade rykten om förestående hjälp från Sverge börjat spridas inom det novgorodska området.8 I sina sändebref förtröstade Sjujskierna senare de trogna landsändarna med försäkringar, att 10,000 svenskar redan väntade vid gränsen (dec. 1608).4 Samtidigt kom underrättelse till Tusjino, att Skopin med 12,000 man skulle vara på väg från Novgorod till Moskva.6 Säkert hade Skopin hjälp af dessa rykten, då det i böljan af jan. 1609 lyckades honom att jaga bort Kiernosicki från Novgorod.6

1 Platonov 381 f.

2 »Forma, Ther efter Arfwedh Tonnesson skall skrifwa Woiwoden på Nötheborgh till och sware på hans skrifwelse», 21 dec. 1608. RR.

8 Det är intressant att finna dessa rykten uppsnappade af de fångna polackerna. Dyamentowskis dagbok 18 okt. 1608. (Polska a Moskwa 152.)

* Skopin till Vologda med flera städer dec. 1608; Akty AE II, 192. Hjälphären skulle 17 dec. ha kommit till gränsen vid Nöteborg. Jfr Akty AE II, 182, 187.

fi Dyamentowskis dagbok 1 jan. 1609 (Polska a Moskwa 163).

6 widekindi 75; Timofejevs tidebok (RIBibl\ XIII, 435). Enligt den förra skedde flykten 1 jan., enligt den senare 11 jan.; möjligen föreligger förväxling mellan gamla och nya stilen. Hos Widekindi l. u. 64 heter det mer obe-

stämdt: »sub primis auspiciis anni hujus».

Skopins och det novgorodska herrskapets budbärare erfor i Narva, att Mansfeld lämnat Lifland, och blef därför af Scheding förpassad öfver till Sverge.1 Konungen behöfde emellertid knappast dessa påstötningar från det betryckta Ryssland. Sedan okt. 1608 hade han kraftigt pådrifvit rustningarna i Finland; landsändans ryttare och knektar befalldes att skyndsamt draga till Viborg.2 En särskild kommissarie skickades till Lifland att försäkra sig om det där förlagda krigsfolkets villighet att tåga in i Ryssland. Han skulle framhålla den höga solden och till-låtelsen att fritt plundra i de upproriska landsändarna. Om polackerna ännu vore i fält och hotade fästningarna, skulle hären emellertid behållas i Lifland.8 Till den ryska expeditionen ämnade konungen också använda de tyska soldater och franska ryttare, som voro förlagda i Sverge. Med de senares öfverste, Jakob de la Gardie synes han i nov. 1608 hållit öfverläggningar om det beramade fälttåget.4 Det återstod emellertid att träffa afgörande aftal om hjälpsändningen med de ryska fullmäktige.

Konungen utsåg Jöran Boije, Arvid Tönnesson, Tönne Jöransson och Otto v. Mörner till ombud vid dessa underhandlingar och befallde dem att samtidigt påskynda rustningarna. De skulle som vederlag för undsättningen begära Kexholm eller Nöteborg och dessutom fordra gisslan, att krigsfolket verkligen skulle släppas tillbaka ur Ryssland, när dess tjänst vore afslutad. De skulle höra sig för, om ryssarna ville utlämna de af-fälliga i Ivangorod, Jama, Koporje, Gdov och Pskov att tuktas och plundras af den svenska hären. För att från början skaffa en pant för Sverges intressen skulle de söka öfverrumpla Ivangorod; detta skulle hetas ske till tsar Vasilijs bästa, men i själfva verket skulle staden icke utan vedergällning öfverlämnas åt denne. Om tsarens sak ännu gåfve godt hopp, skulle de nöja sig med 200,000 daler i lösen. De skulle visserligen yrka på afträdandet af Nöteborg, Kexholm och Kolahus, men endast om ryssarna genom tsarens fall vore i svårt trångmål, skulle detta framställas som oeftergifligt villkor. Till sist skulle de i hvarje

1 Karl IX till Skopin 12 jan. 1609. RR. Budbäraren kallas Petter Philip-powitz; hans uppehåll i Stockholm slutade med att han »drack ihjäl sig i brännvin».

2 Karl IX till Jöran Boije 22 okt., till Axel Kurck m. fl. 3,8 nov. 1608. RR.

8 Instruktion för Klas Klasson 22 dec. 1608, ib.

4 Konungen kallade honom till Stockholm vid denna tid. Tänkesedel

för Erik Jöransson m. fl. 9 nov. 1608, ib.i3i

fall nöja sig med afslutandet af ett ständigt förbund mot Polen och löfte om ryssarnas medverkan att intaga Dorpat; därefter kunde man, om ryssarna så önskade, vända sig mot Pskov. Naturligtvis skulle i hvarje fall Teusinatraktaten bekräftas och Sverges besittning af Estland erkännas.1

Erik Elfsson öfversändes med denna instruktion till Finland och erhöll samtidigt en del andra uppdrag. Han skulle söka af Golovin erfara, om Nöteborg på Saltykovs tillskyndan verkligen affallit till Dmitrij eller om hans bref till Viborg icke snarare vore förfalskade af pretendentens anhängare.2 Arvid Tönnesson befalldes att tillskrifva Saltykov för att skaffa klarhet om hans partiställning. Han skulle framhålla, att om ryssarna själfva ville förgöra polackerna inom sina gränser och bekräfta Teusinafreden, så skulle konungen ej äflas att sända krigsfolk in i landet. Men han kunde icke finna sig i att ryssarna börjat taga storfurstar från Polen, och hans här vore därför redan i antågande. Han fruktade icke Saltykov och hans stallbröder och kunde för öfrigt mot dessa lita till sina vänner, Turkiets, Persiens och krimska tatarernas härskare.8

I slutet af dec. 1608 kom till Sverge ryktet, att Kexholm affallit till pretendenten, och detta måste vara ännu en anledning att påskynda undsättningsverket.4 Först i början af febr. 1609 synas emellertid de egentliga underhandlingarna ha begynt i Viborg. Golovin och Vasiljev förklarade sig bemyndigade att sluta aftal å tsarens vägnar, ehuru deras fullmakt vore utfärdad af Skopin ensam. Frågorna om hjälphärens styrka och besold-ning voro redan afgjorda genom Skopins aftal med Måns Mårtensson. Vid underhandlingarna om de territoriella ersättnings-

1 Instruktion för kommissarierna 15 dec. 1608. RR.

2 Karl IX :s memorial för Er. Elfsson 15 dec. 1608. RR. (Waaranen

H, 405 f.)

3 Formulär för Arv. Tönnesson att tillskrifva vojvoden på Nöteborg 21 dec. 1608 RR.

4 Karl IX till Er. Elfsson 28 dec. 1608. RR. — I Adam Schraffers bref

till konungen, Reval 16 dec. 1608 (orig. Krigskommiss. Adam Schraffer /•

K. M:t m. fl. 1601—1609)> finnas intressanta upplysningar om utbredningen

af pretendentens välde i de ryska gränslanden. Nöteborg och Kexholm med

områden hade öfvergått i slutet af nov. 1608; vojvoden i Pskov hade plundrat Petjoryklostret och låtit* föra penningar och klenoder därifrån till Tusjino; pretendentens uppbördsmän hade i början af dec. varit i Ivangorod; handelsvaror från Moskva, Novgorod och Smolensk, som ännu vore tsar Vasilij trogna, beslagtoges inom pretendentens besittningar.132

krafven visade det sig, att ryssarna i enlighet med Skopins löfte icke gjorde några svårigheter att afträda Kexholm; man trodde sig senare veta, att de varit beredda att afstå äfven Nöteborg. De yrkade i hvarje fall, att förhandlingarna i denna del skulle hållas strängt hemliga, ty det kunde väcka förargelse, till och med inom deras följe, att tsaren på detta sätt afstode en del af sitt fadernearf.1 Den svenska planen på en diversion i Lifland tjänade alltför öppet Sverges intressen för att kunna vinna ryssarnas bifall. Lika litet kunde de vilja utlämna hela pskovska området åt soldateskens roflust. Efter en tids öfverläggningar, om hvilka intet närmare är bekant, hade underhandlarna kommit till enighet; den 28 febr. 1609 afslöts det betydelsefulla förbundsfördraget mellan Karl IX och tsar Vasilij. Hufvudaftalet nedlades i ömsesidiga förpliktelsebref, som samtidigt utgjorde vittnesbörd om den med korskyssning och edgång bekräftade rättshandlingen. Det ingicks mellan de svenska kommissarierna, å konungens och Sverges rikes vägnar, och de ryska kommissarierna, å tsar Vasilijs vägnar, men på furst Michajlo Skopin-Sjujskijs bemyndigande och ansvar. Teusinafreden bekräftades för de båda potentaterna och deras efterkommande i eviga tider; tsaren afstod hvarje anspråk på Lifland. Ett evigt vänskapsförbund aftalades mot

konung Sigismund och hans efterkommande; ingendera parten skulle sluta fred med Polen utan den andras vetskap och samtycke och utan att den andra däri inbe-grepes. I enlighet med Skopins och Måns Mårtenssons aftal, som förblef gällande, skulle inom fa dagar 2,000 ryttare och 3,000 man fotfolk, med artilleri och krigsförnödenheter, rycka från Finland in i Ryssland till tsarens hjälp mot hans fiender. Proviant och fordon skulle hållas i beredskap, och den första månadssolden skulle utbetalas samma dag, som hären ryckte öfver gränsen. Den penningsumma, som de ryska kommissarierna utgifvit till hjälp vid krigsfolkets utrustning, skulle ej inräknas i solden. Provianten skulle tillhandahållas efter gängse pris, och likaså ryttarhästar; svenskt mynt skulle därvid gälla. Krigsfolket finge icke förgripa sig på ryska helgedomar eller fara illa med tsarens undersåtar. A andra sidan skulle krigsfolket, liksom konungens undersåtar af rysk nationalitet, icke tvingas kvar i Ryssland, sedan det hade tjänt ut. Tillfångatagna rebeller, som icke vore bönder, skulle öfverlämnas åt det ryska

1 WlDEKINDI 60 f., /. U. 49 f.133

krigsbefälet, men endast mot erlagd lösepenning; detta skulle dock ha rätt att genast utfråga dem om nyheter. Polska fångar skulle utan hinder af ryssarna fa öfverföras till Sverge. Krigsfolket förbands till obrottslig trohet mot tsaren och Sko-pin; det skulle i alla billiga ting visa honom hörsamhet. De fästningar, som man kunde intaga i Ryssland, skulle hållas tsaren till handa. Svenskt krigsfolk skulle vid behof fa tåga genom Ryssland mot den polska fienden i Lifland, men utan plundring eller våldsamheter; tsarens ståthållare i Koporje, Jama og Ivangorod skulle mot billig ersättning skaffa det förnödenheter.1 Tsaren och hans efterkommande skulle vara pliktiga att vid behof lämna Sverge understöd i samma utsträckning och på samma villkor, som nu fastställts för den svenska hjälpsändningen.2

De ryska kommissarierna förpliktade sig högtidligen att skaffa tsar Vasilijs och Skopins bekräftelse på detta fördrag. Hufvudaftalet åtföljdes emellertid af en annan öfverenskommelse, nedlagd i ett af de ryska kommissarierna utfärdadt förpliktelse-bref, äfven det å tsarens vägnar och på Skopins bemyndigande och ansvar. De lofvade att, tre veckor sedan undsättningshären passerat gränsen, utverka Skopins och det novgorodska herrskapets öfverlåtelsebref på Kexholm med län till den svenska kronan. Inom ytterligare två månader skulle Skopin anskaffa tsar Vasilijs bekräftelsebref på denna afträdelse. Elfva veckor efter undsättningshärens intåg skulle Kexholm sålunda utrym-

1 Den tillåtna truppstyrkan angifves olika i de olika fördragsurkunderna. I de från den svenska sidan stammande heter det »till 3,000 man eller mere», i det tyska exemplaret af de ryska kommissariernas bref »2,000 mann oder mehr», i det ryska exemplaret »tusen eller två tusen man».

2 De ryska kommissarierna utfärdade sitt förpliktelsebref, enligt dettas eget vittnesbörd, i ett ryskt och ett tyskt exemplar. Det förra är tryckt hos Stjer-batov VII: 3, 116 f. (mindre pålitligt; efter en handling i det gamla Utri-keskollegiets arkiv) och i Akty Ist. II, 180 f. (mer kritiskt; efter kopiebok i Kejs. Bibi. i Petersburg). Det tyska exemplaret är tryckt, efter svensk afskrift, i Sverges Traktater V, 168 f. Dessa båda exemplar förete smärre olikheter (se ofvan). — Hur de svenska kommissarierna utfärdat sitt förpliktelsebref, är mera ovisst. Det är bevaradt på svenska i en samtidig afskrift (eller öfversättning?), tryckt i Sverges Traktater V, 158 f., och på ryska i två afskrifter (eller öfversättningar?), den ena tryckt hos Stjerbatov, Istorija Rossijskaja, VII: 3, 124 f. (efter en handling i det gamla Utrikeskollegiets arkiv) och i Akty Ist. II, 184 f. (efter kopieboken i Kejs. Bibi. i Petersburg). De från ryskt och svenskt håll härstammande urkunderna förete i fråga om uppställning och vissa detaljer olikheter, som dock i sak föga betyda.134

mas och med sitt län öfverlämnas åt den svenska kronan till evärdlig egendom. Från kyrkorna i staden och länet skulle emellertid bilder och andra klenoder bortföras, likaså de skjutvapen, som under ryssarnas herravälde skaffats till staden; inventariet från den svenska tiden skulle kvarlämnas. De inbyggare, som ville utvandra till Ryssland, skulle bortföras, men ingen borde därtill tvingas. Undsättningshären skulle från gränsen utan dröjsmål tåga till Novgorod eller åt det håll, som de ryska kommissarierna å tsarens vägnar befallde; därefter skulle den

marschera mot Moskva, till tsarens undsättning.1

* *

*

Den andre falske Dmitrij var enligt alla samtida vittnesbörd i saknad af de flesta egenskaper, som skulle gjort honom åtminstone lika skickad som den förste pretendenten att någorlunda anständigt uppbära Monomaks krona. Han tyglade icke själf de krafter, som den begynnande sociala omstörtningen och den polska expansionslusten hade väckt; han användes närmast blott som en lämplig dekoration af de ryska kosackhöfdingarna och deras polska tillskyndare. En förslagen skälm, utan högre härskargåfvor eller ridderligt väsen, behöfde han visserligen icke som den förste pretendenten lyssna till jesuitiska biktfaders ingifvelse^ men var långt mer än denne beroende af de hänsynslösa och maktlystna polska condottiererna. De samtida både i Ryssland och Sverge betraktade honom därför såsom ett konung Sigismunds kreatur, ehuru han aldrig vågat sätta sin fot i Var-sjavas slott, och de kallade hans krigsfolk och hejdukar rätt och slätt för polacker.2 Den svenske konungen var af alla den benägnaste att bakom den fortsatta oredan i Ryssland spåra Sigismunds fortsatta intriger, och liksom han år 1605 erbjudit tsar Boris sin hjälp, erbjöd han den nu ännu enträgnare åt den illa ansatte tsar Vasilij. Med oroväckande hastighet hade upprorsrörelsen spridt sig ända till Sverges gränser, och konungen hade sett »polska» ståthållare taga makten både i Pskov, Ivangorod,

1 Detta förpliktelsebref är endast bevaradt i ryska afskrifter, i samma handlingar som hufvudaftalets, tryckta hos Stjerbatov VII: 3, 134 f. och i Akty Ist. II, 190 f. Jfr Sverges Traktater V, 176 f., där Akianders öfversättning är tryckt.

2 Platonov 352 f. — Adam Schraffer i sitt cit. bref till konungen 16 dec. 1608 talar om »ein polnischer Gesandter» såsom nyligen anländ till Ivangorod och om »der polnische Stadthallter zur Pteschow».135

Nöteborg och Kexholm. I det längsta sökte tsar Vasilij undgå nödvändigheten att lita till hjälp från konung Karl och hans rike, hvilket ett par decennier tidigare visat sig som en fruktansvärd fiende och liksom Polen var ett kättarland, visserligen icke smittadt af den värsta latinska vidskepelsen. Men sedan han genom det förnyade stilleståndet med Polen förgäfves vädjat till republikens förmynderskap öfver sina egensinniga och själfsvåldiga söner, vände han sig i sitt värsta trångmål till Polens mäktiga fiende och köpte dess hjälp. Det skulle visserligen småningom visa sig, att Kexholms afstående och kättar-härens inkallande väckte opposition hos ett ryskt nationalparti, ledt af hierarkin och främst bestående af kosacker och streltser, hvilka intet förstånd hade för bojarernas och bojartsarens högvisa politik. Det var också från början fara värdt, att den polske konungen och republiken icke med själaro skulle åse, huru den baksluge svenske usurpatora förde en här djupt in i Ryssland. Den svenska undsättningens påkallande var ett kraftigt botemedel mot stundens onda, men det kunde befaras för framtiden medföra vådliga och djupt ingripande verkningar. v.

Fälttåget i Ryssland 1609—10. De la Gardie och Skopin-Sjujskij. Moskvas befriande ocli slaget vid Klusjino.

Omedelbart efter den svensk-ryska uppgörelsens afslutande synas de svenska trupperna ha brutit upp från Viborg, under Somes befäl och åtföljda af de ryska kommissarierna. Kort därefter (5 mars 1609) anlände dit den till expeditionens öfverbefälhafvare utsedde Jakob Pontusson de la Gardie.1 Dennes instruktion (af 28 dec. 1608) föreskref, att han skulle samla allt det finska krigsfolket i Viborg och besolda det med tillhjälp af landets uppbörd. De ryska sändebuden skulle han taga med sig, men noga se till, att de icke afskickade några hemliga budskap. Han borde med dem rådgöra om bästa sättet att bringa Novgorod hjälp och närmare öfverenskomma om Kexholms afträdande. Dessutom borde han ej försumma de tillfällen, som möjligen kunde bjudas att med deras tillhjälp få någon rysk fästning i sitt våld eller annars vinna ryssar på sin sida. Från Viborg skulle han tåga in i Ryssland, visserligen endast i fall tsar Vasilij ännu vore vid makten. Han skulle först taga sin väg till Kexholm och Nöteborg och skrifva myndigheterna därstädes till, att konungen nu på de ryska ständernas begäran sändt ryssarna krigsfolk till hjälp mot polackerna. De borde därför göra gemensam sak med honom, af-kasta kättarnas ok och hålla sig till sin rätta storfurste, Vasilij Ivanovitj; i annat fall skulle konungen hemsöka dem med mord och brand. De la Gardie borde på detta sätt söka bemäktiga sig någon af fästningarna, hvilket visserligen skulle hetas ske

1 Hans fullmakt af 28 dec. 1608 (RR; Waaranen II, 411 f.) nämner honom till hertig Gustaf Adolfs generallöjtnant öfver allt krigsfolk i Finland, och därjämte skulle han tills vidare vara öfverste för flera ryttarfanor. Hans tjänsteed (i RR under 4 jan. 1609) innehåller ett afsvärjande af de löften, han afgifvit vid frigifvandet från Polen137

för tsarens räkning. Han borde äfven i alla landsändar sprida ett kungligt manifest till de novgorodska ständerna, i hvilket konungen lofvade skydda ryssarnas land och religion och förklarade sig därför vilja sända grefven af Mansfeld till Novgorod. 1 De upproriska landsändarna borde utlämnas till plundring åt undsättningshären. Från Nöteborg skulle De la Gardie rycka till Novgorod för att bringa Skopin hjälp, men begärde ryssarna, att han skulle fortsätta till Moskva, skulle han hänskjuta denna fråga till förhandlingar med konungen. Finge han i Viborg veta, att det vore slut med tsarens och Skopins makt, så skulle han stanna där, tills konungen gåfve vidare besked. 2 Vare sig tsar Vasilij eller Dmitrij med polackerna rådde i Ryssland, skulle han emellertid yrka på Teusinafredens bekräftande8.

De la Gardie hade på grund af det ostadiga vintervädret tagit vägen norr om Bottniska viken, och när han omsider ankom till Viborg, var fördraget mellan Sverge och Ryssland redan afslutet.4 Hans uppgift blef därför något annorlunda, än man i instruktionen förutsett.5 Den svenske fältherren var bunden af det ingångna aftalet; undsättningshären måste utan dröjsmål tåga till Novgorod eller den ort, som de ryska kommissarierna anvisade. Planerna mot Kexholm och Nöteborg bortföllo sålunda; det förra skulle med det snaraste tillfalla Sverges krona, det senare måste tills vidare lämnas åsido. Det påtänkta fälttåget i Lifland med ryska hjälptrupper var uppgifvet; de svenska stridskrafterna måste delas i en lifländsk här under Mansfeld och en rysk under De la Gardie. Krigsläget i Lifland hade vid denna tid börjat blifva hotande; Chodkiewicz Aade plötsligt skridit till anfall och lyckades öfverrumpla Pernau

1 Detta manifest har formen af ett svar till dé novgorodska ständerna på deras hänvändelse (se sid. 128); det återfinnes i RR under 3 jan. 1609. Att <iet verkligen spriddes i Ryssland, framgår af de tvenne exemplar på ryska, Som anträffats i arkivet i Solikamsk och bära samma datum, 3 jan. 1609 (brefvet är i denna form tryckt i Akty AE II, 193 och utan namngifven fyndort, i SobrGG II, 347). Den 3 apr. 1609 hade manifestet hunnit till Vologda och sändes då därifrån till Sol Vytjegodskaja, hvarifrån det 29 apr s"kickades till Perm (Akty AE II, 218).

2 Instruktionen för Jakob de la Gardie 28 dec. 1608. RR (Waaranen X I, 406 f.)

8 Biinstruktion för Jakob de la Gardie 5 jan. 1609; ib.

4 widekindi 71 f., /. u. 58 f.

6 Jfr wldekindi 72, l. u: 59 f.138

(5 mars 1609).1 Svenskarna måste uppgifva Rigas belägring— och voro hotade i Dünamünde; man befarade till och med ettr anslag mot Narva. Det måste förefalla betänkligt att skicka stora stridskrafter till det inre af Ryssland.

Emellertid hade de sista svenska truppafdelningarna 3 mars 1609 brutit upp från Viborg; den nye öfverbefälhafvare!! följde efter och synes ha passerat gränsen i midten af mars 1609.2 Han mötte vid Sipperby en rysk styrka under Iv. Greg. Ododurovs befäl; svenskarna funno, att dessa ryssar passade bättre för plogen än att bära pik. På de ryska kommissariernas inrådan beslöt man söka intaga Kopotje, som sades vara svagt besatt. Petarderingen misslyckades, och som De la Gardie ännu icke fatt nödigt artilleri från Viborg, måste hela företaget uppgifvas.8 Efter ryssarnas önskan och konungens instruktion slog han in på vägen till Novgorod; kommen till Tesovo, lät han hären där lägra sig och begaf sig själf till Novgorod för att öfverlägga med Skopin. Stadens invånare motsågo med förskräckelse möjligheten af en inkvartering, och Skopin sökte förmå De la Gardie att från Tesovo tåga rakt till Staraja Russa, som oroades af tusjinska skaror. Men den svenske fältherren yrkade på att hans folk skulle fa hvila ut i Novgorod, tills de sanka vägarna blefve bättre, och därjämte fa ny månadssold. Skopin erbjöd dock endast 5,000 rubel i penningar och 3,000 i sobelskinn; han lofvade att framdeles skaffa mera.4 Han erkände sina förpliktelser enligt Viborgs-fördraget och bekräftade 4 april 1609 Kexholms afträdande

i enlighet med aftalets bestämmelse, att så skulle ske tre veckor

1 Niemcewicz, Dsieje panowania Zygmunta III, II, 139 f.; Wide-kindi 70.

2 [Nordin] Handl. till svenska krigs kis t. I, 3. Jfr Widekindi 73.

s Widekindi 73 f., /. u. 60 f. Danckaert (Obolensky-Linde II, 278 f.) anför episoden, något öfverdrifven som exempel på ryssarnas tappra uthållighet vid fästningars försvar. — De la Gardie hade begärt petarderare från Narva; Scheding lät efterskicka en sådan från Reval, men denne fördröjdes. Scheding till De la Gardie, Narva 22 mars 1609. Orig. Dorp. UB.

4 Widekindi 74 f. (/. u. 61 f.); dessutom en relation jpå tyska, frag-

ment af ett större arbete, inledd med en framställning af de ryska förveck,

lingarna sedan 1584 (Handl. rör. ryska kriget). Widekindis karaktäristik af Skopin är hämtad från Kobierzycki 225; denne åter har tagit den ur Zol-

kiewskis memoarer (jfr Muchanovs upplaga 25). Ikonnikov, Knjaz Mich. Skopin-Sjujskij (äten. v is tor. obstj. Nes tor a letopistsa /, 1892) 1(126 återger Widekindis ord som en samtida (!) svensk historikers självständiga, smickran-

de omdöme.139

efter undsättningshärens inmarsch. Bekräftelsen gafs i form af en skriftlig försäkran till De la Gardie och det öfriga krigsbefälet, underskrifven af Skopin och beseglad med det novgorod-ska herrskapets sigill. Afträdelseaktens bestämmelser upprepades i bekräftelsebrefvet, som också innehöll Skopins löfte att till öfverenskommen tid skaffa motsvarande förbindelser från tsarens sida.1 De la Gardie var emellertid icke nöjd med den erbjudna afbetalningen på solden, och han hotade (7 april 1609) att tåga tillbaka till Koporje, Jama och Ivangorod för att där skaffa sitt folk underhåll och hindra Chodkiewicz att taga ifrån tsaren dessa fästningar.2 De svenska kommissarierna i Viborg hade rådt honom därtill, om den polske fältherren företoge hotande rörelser; ett sådant tåg skulle vara också ryssarna till tjänst enligt ingånget aftal.8 Skopin ville emellertid förekomma denna vändning af saken och skyndade därför att erbjuda ytterligare 6,000 rubel i penningar och kläde samt en tids inkvartering i Novgorod. Som faran från Chodkiewicz icke syntes öfverhängande, antog De la Gardie detta anbud, och den 14— 15 april 1609 intågade den svenska hären i Novgorod.4 Omedelbart härefter blef också det Viborgska hufvudaftalet formligen bekräftadt genom en summarisk, skriftlig försäkring af Skopin till De la Gardie och det öfriga krigsbefälet, beseglad på samma sätt som den föregående.5 Skopins i staden befintliga krigsmakt visade sig utgöra endast 1000—1500 man, ehuru Skopin för De la Gardie uppgifvit dubbla antalet.6 De inkvarterade soldaterna synas ha lefvat i dräglig sämja med ryssarna,

1 Akten tryckt Sverges Traktater V, 179 f.; Stjerbatov VII: 3, 139 f. (efter afskrift i det gamla Utrikeskollegiets arkiv.)

* Widekindi 80, /. u. 65.

8 A. Tönnesson och O. v. Mörner till De la Gardie, Viborg 24 mars 1609. Orig. Dorp. UB. Det framgår af detta bref, att De la Gardie begärt nieras betänkande med anledning af underrättelserna från Lifland.

4 Widekindi 80 f. Kr. Some i bref till Er. Elfsson, Novgorod 1 maj 1609 (orig. Bref t. Karl IX:s kansli) uppger 15 april; Skopin i bref till tsar Vasilij uppger 14 april: »Och, herre, den 14 april kommo till Novgorod de svenska vojvoderna, Jakob Puntusov och Axel Kurk och Andrej Boj och Kresten Sjur och Ivet Horn med sällskap, och med dem krigsfolk, svenskt, skottskt och danskt och engelskt och från kejsarens land, till häst och fot,

12 tusen» (Akty AE. II, 226).

6 Akten tryckt hos Stjerbatov VII: 3, 137 f. (efter en handskrift i det gamla Utrikeskollegiets arkiv) och i Akty I st. II, 227 f. (efter kopiebok i Kejs.

biblioteket i Petersburg.)

6 Kr. Somes cit. bref till Er. Elfsson 1 maj 1609. Widekindi 78, l.u. 64.40

hvilkas sedvänjor dock måste förefalla dem främmande och barbariska.1

Den svenska hären stannade i Novgorod april månad ut; dess blotta närvaro hade redan gagnat tsar Vasilijs sak och uppehållit hans välde i det novgorodska området.2 Modet hade börjat svika röfvartsarens uppenbara eller hemliga anhängare; då Skopins löften visade sig sanna, fattade tsar Vasilijs trogna åter tillförsikt. Saltykov hade längesedan flytt från Nöteborg till Tusjino. Skopins uppbådade bondeskaror trängde från norr in i det moskva-vladimirska området: de slogo de tusjinskakosackerna vid Jaroslavl och besatte denna stad (7—8 april 1609); de eröfrade kort därpå Kostroma.8 Sjujskiernas framgångar underhjälptes i någon mån också af en folkrörelse, som i slutet af 1608 utbrutit i landet öster om Moskva; uppbådade bondeskaror och stadsmilis från Nizjnij kämpade under de närmaste månaderna med tusjinska afdelningar om besittningen af Mu-rom, Suzdal och Vladimir. Först sedan Feod. Iv. Sjeremetiev med en sammanrafsad skara krigsfolk tagit ledningen af denna rörelse (våren 1609), fick den emellertid större betydelse.4 Tsar Vasilij kunde dock icke vänta befrielsen från annat håll än Novgorod, och den oroliga menigheten i Moskva förtröstades åter och åter med den främmande hjälpen.5 Staden demorali-

1 Danckaert (Obolensky-Linde II, 263.) Det är svårt att afgöra om öfriga, ofta mindre uppbyggliga sedeskildringar, som Danckaert meddelar, hänföra sig till svenskarnas första eller senare inkvartering i Novgorod.

* Kr. Somes cit. bref till Er. Elfsson: »Kere bror, her står underligett tyll med gamle storförsten; hade wy icke kome snartt med wårtt krygzfolckh, då hade utten tuiffuell Nogården samptt Kexsshollm och Nötteborg warett i Demytteriss hånd i dene dag och knesen fången. Knesen tror dem slett intte, dett har han bekentt för h. Jakop och oss andre hemligen, som Axsell Kurch skall wydere berette H. K. M:st»

8 Polska a Moskwa 215 f.; Widekindi 81. — Skopin öfverlämnade 30 april 1609 till De la Gardie ett memorial, i hvilket han redogjorde för de framsteg, som tsarens sak på sista tiden hade gjort; han uppräknade de talrika städer, som fallit till föga och svurit denne trohet; utom städerna vid Sjökanten nämnde han bland annat också Jaroslavl, Galitj, Uglitj, Porchov, Kazan, Nizjnij Novgorod och Smolensk. (Orig. [?] i Dorp. UB, tryckt hos Sabler 15 f.). Jfr Widekindi 93, /. u. 75.

4 Platonov 403 f.; Ikonnikov 128 f.

6 Sapiehas dagbok: »Die 12 Aprilis öfverlupo till nådig herren från

Moskva två bojarsöner, hvilka sade, att menigheten ville gifva sig, endast de

rikaste köpmännen och några bojarer, Suyskis släktingar, önska icke gifva sig

och uppmuntra menigheten, sägande, att Skopin är på väg med några och tjugo tusen utländingar från Stora Novgorod och att Seremety är på vägI4i

serades dock småningom genom de ständiga anfallen från Tu-sjino och den temporära hungersnöden; många underhöllo hemliga förbindelser med röfvartsaren och Sapieha, och det kom mer än en gång till sammansvärjningar och upplopp.1 A andra sidan väckte underrättelserna från Novgorod allt större oro bland de tusjinska höfdingarna; krigsfolket pockade på sold, och icke ens Troitsa kunde betvingas.2

Kiernosicki låg i slutet af april 1609 ännu kvar i Staraja Russa, och de förenade härarnas första uppgift måste därför vara att drifva honom bort från det novgorodska området. Skopins fälttågsplan synes ha varit, att den svenska hufvud-styrkan skulle rensa landet väster och söder om limen ända bort mot Pskov och sedan förena sig med den ryska vid Torzjok eller någon annan punkt på den stora vägen från Novgorod till Moskva.3 De la Gardie kunde så mycket hellre gilla denna plan, som han därigenom icke med ens drogs alltför långt från den lifländska gränsen, utan behöll tillfället att observera Chodkiewicz's rörelser. Den 2 maj 1609 bröt han upp från Novgorod med hufvudstyrkan, åtföljd af 500 ryska ryttare under Golovin och Tjulkov. Evert Horn sändes med en ström-kår i

förväg mot Staraja Russa; vid första ryktet om svenskarnas annalkande brände Kiernosicki staden och drog sig åt söder. De la Gardie kom till Staraja Russa först 12 maj, men Horns kår började genast förfölja. Efter en mindre skärmyts-Jing öfverrumplade denne Kiernosickis hufvudstyrka vid byn Kamenka (15 maj 1609), midt under ett pågående dryckeslag. Polackerna försvarade sig tappert, men de flesta nedgjordes, innebrändes eller togos till fånga; de ryska kosackerna flydde genast »som harar». Af 2,000 man undkommo endast 500 i

Ærån Kazan med några tiotusental tatarer. Och han håller ännu menigheten tillbaka med sådana löften och med understuckna bref, ty han skrifver bref i Suyski Skopins namn och andra i Seremets namn och skickar ut budbärare xned dem genom en port och befaller dem draga in i staden genom en annan, där menigheten ser det, och brefven låter han sedan läsa inför hela menigheten och bedrager dem så.» (.Polska a Moskwa 214.)

1 Platonov 428 f.

* Hirschberg, Mary tia, 119 f.

8 Skopins cit. bref till tsar Vasilij maj 1609. Denna källa ger emellertid för öfrigt högst öfverdrifna uppgifter om de svensk-ryska kårernas styrka, hvadan man torde böra använda den med större försiktighet, än ryska historiker gjort (Kostomarov, Ikonnikov). Troligen voro dessa uppgifter närmast afsedda för menigheten i Moskva eller rent af för skälmarna i Tusjino.142

utblottadt tillstånd, bland dem Kiernosicki själf. Svenskarna förlorade endast 4 man och togo stort byte, både artilleri, präktiga hästar, dyrbarheter och penningar.1 Under tiden hade en annan rysk-svensk kår undsatt den novgorodska garnisonen i Porchov (8 maj) och sedan tågat mot Pskov, där aristokratpartiet alltjämt stod på tsar Vasilijs sida. I samförstånd med detta hade man så När öfverrumplat den stora staden, men kosackerna voro på sin vakt och afslogo angreppet (18 maj). Folkpartiet höll fast vid tsar Dmitrij och satte under en väld diktators ledning i gång ett skräckregemente mot förrädarna.2 Horns seger stärkte genast Sjujskiernas prestige i kringliggande landsändar. Staden Toropets, som dittills hållit fast vid Pskovs politik, sände 18 maj en beskickning till Horn med försäkran om trohet mot tsar Vasilij och med begäran, att den svenske fältherren måtte komma och bringa allmogen under dess rätta öfverhet. Horn hänsköt frågan till De la Gardies afgörande, men tillstyrkte för sin del saken, emedan Toropets enligt ryssarnas egen åsikt vore nyckeln till hela området; vägarna från Pskov och Velikie Luki löpte där samman.8 De la Gardie ville emellertid på sina ryska rådgifvares föreställningar undvika

1 widekindi 82 (7. u. 69 f.) med närmaer detaljer; Kobierzycki, Historia Vladislai . . . 228. Danckaert, som själf var med, ger en intressant skildring (Obolensky-Linde II, 301 f.), som äfven i enskildheter bekräftar Widekindis framställning. — Horns styrka uppges af Danckaert och i den tyska relationen till 500 man. — Horn själf skrifver till De la Gardie om slaget 18 maj 1609 (orig., Dorp. UB) : »Gudh den alzmechtige wari tack och loe£ som så nådeligh bewarat oss, att wi inthet mera en 4 man mist, och there-modt så många hundrade slagit Alle fångar, såsom och the twå casacksche höfwizmän, iagh sende i mårgons til digh seye them hafwe waridt 700 Polacker, 700 porofski (!) casacker, hwilcke äre ifrå Hwyt Rysslandh, ryscke casacker 350, så och 200 stelizer (!) samt boyartienare . . . Die 15 boyarer, som i affton komo wete berette, att ibland die 500, som medh Cårnasizki un-sluppo, meestparten äre uthan byxor, uthan wärior och uthan kläder, och skynde sig alt ått store legredh åt Muskow.» Jfr Widekindi 88.

2 Första pskov ska krönikan (PSobrRL IV, 325 f.), efter samma

källa Kostomarov II, 253 f.

8 Horns cit. bref till de la Gardie; Widekindi 86 f. (/.«. 70), af hvilken

framgår, att Toropets också vände sig direkt till De la Gardie. Stadens stora strate-

giska betydelse framhålles af Platonov (s. 71) i ett annat sammanhang. —

Horn skrifver, att folket börjat skamligt rymma från honom, äfven finnarna strapatserna hade också varit svåra; i fem dagar hade man varit utan brö»

och öl; man hade fått nöja sig med bönor och vatten.143

att splittra sina stridskrafter,1 och Toropets måste i stället söka stöd för sin nya politik hos Smolensk, där Jak. Batjatinskij och Sem. Ododurov organiserat tsar Vasilij stridskrafter.2

De la Gardie hade efter mycken tvekan beslutit att icke vidare låta sig oroas af ryktena från Lifland; 23 maj 1609 bröt han upp från Staraja Russa och förenade sig 6 juni på vägen till Torzjok med Skopin, som brutit upp från Novgorod .10 maj.8 Torzjok sände 16 maj sin trohetsförklaring till Skopin, som genast lät besätta det med en afdelning under Tjoglokov. I Tusjino hade man emellertid beslutit att skicka nya stridskrafter för att hindra den förenade härens frammarsch. Alexander Zborowski och furst Greg. Sjachovskoj tågade med 3,000 man öfver Sta-ritsa mot Torzjok för att återeröfra denna viktiga stad.4 De förbundna fältherrarna skickade då Horn och Golovin med 2,000 man, hvaraf hälften ryssar, till stadens undsättning. Den 17 juni 1609 angrepo dè den fientliga hären, som stod redo i slaktordning på ett fält invid staden. Striden blef ganska het; polackerna bragtes redan vid första anfallet i oreda, men det franska rytteriet skötte sig illa, och ryssarna litade mest till Horns folk. Zborowski måste dock till sist med åtskilliga förluster rymma fiiltet; af svenskarna stupade endast 15 man.5

De la Gardie och Skopin följde Horn tätt i spåren och förenade sig med honom i Torzjok 27 juni 1609. Den segerrika undsättningshären förstärktes där ytterligare af det krigsfolk, som kom från Smolensk under Barjatinskijs och Ododurovs befäl (4 juli). Dessa trupper, med hvilka Skopin på förhand af-tialat en förening i Torzjok eller Tver, hade på vägen tagit Dorogobusj, Vjazma och Bjelaja och manligt kämpat med polac-lcerna.6 Skopin kunde vara vid godt mod, sedan han kommit

1 wldekindi 87, /. U. 71.

5 Akty /st. II, 273 f.

8 widekindi 89 f; Skopins cit. bref till tsar Vasilij maj 1609. — Att ett lifländskt fälttåg var ifrågasatt, framgår af Horns cit. bref, i hvilket han erbjuder sig att för denna händelse reservera de skatter, han kunde indrifva i Toropets, till en nödpenning åt krigsfolket. — Af en i Krigsarkivet förvarad räkenskapsbok från år 1609 framgår, att hären 8—13 juni låg i byn Vany (Weyno).

4 Kostomarov II, 255 f.

5 De la Gardie till Tönne Jöransson och Arv. Tönnesson, Berossa (Berëzy) 23 juni 1609. (Kop. Handl. rör. ryska kriget.) Widekindi 89 f., 1. u. 72 f.; Budzilos dagbok (R/Bibl. I, 155). Zborowskis egen version (Sapiehas dagbok, Polska a Moskwa 230), framställer slaget som en seger för honom; 2,000 ryssar och 500 »utländingar» skulle ha förblifvit på valplatsen(!).

6 Widekindi 91 f., /. u. 74 f.; Kostomarov II, 259 f.144

i spetsen för en sådan här; det betydde då mindre, att underrättelserna från tsaren förmälte om en nyss uppdagad farlig sammansvärjning.1 Det gällde endast att med tillförsikt tåga mot Tusjino och drifva bort röfvarna ur deras näste; Skopin ansåg sig vara stark nog för att afböja den ytterligare hjälp, som De la Gardie på sin konungs vägnar kunde erbjuda.

I midten af juli 1609 hade det första segerbudskapet från Ryssland anländt till Stockholm, förmälande om framgångarna vid Staraja Russa; konungen lät hålla offentlig tacksägelse för denna af Gud förlänade triumf öfver rikets fiender.2 Samtidigt fann han sig emellertid ha skäl att klaga öfver ryssarnas otacksamhet; misstanken, att de icke skulle uppfylla sina förpliktelser, förmådde honom att söka på egen hand skaffa riket säkerhet i detta afseende.

Skopin hade före den definitiva uppgörelsen med De la Gardie beslutit hänskjuta tvistefrågorna till konungens pröfning för att åtminstone möta de svenska besvären med lika tungt vägande från rysk sida. Han hade sändt en budbärare till Stockholm, dit denne anlände 20 juni 1609; två dagar senare mottogs han i audiens af konungen. Han frambar Skopins klagomål öfver att hjälphären kommit till Ryssland senare än öfverenskommet och att den tagit andra vägar, än storfursten önskat. Den hade sköflat helgedomarna, plundrat bönderna och vägrat gå mot

fienden, ehuru Skopin försörjt den med alla nöd-torfter och tilldelat den några tusen rubel. Han hade utlofvat soldens fulla erläggande, om den ville tåga till Moskva och förena sig med tsarens trupper. Nu utbåde sig Skopin en befallning från konungen till fältherren att i dessa fall rätta sig efter ryssarnas önskningar.

Konungen svarade på denna framställning, att hären kommit till Ryssland, så snart möjligt varit, och att icke svenskarna, utan ryssarna brutit fördraget, genom att icke utbetala solden. Dessa legotrupper af olika nationaliteter gåfve sig icke till tåls utan soldens ordentliga, månatliga utbetalande, och konungen vore därför utan skuld, om de toge sig något oråd före. Han hade sändt sin här till Ryssland icke för att öde-

1 widekindi 91. — Den 5 juni 1609 hade de missnöjda i Moskva ämnat störta tsaren genom ett upplopp, medan tusjintserna stormade staden. Detta angrepp afslogs, och upploppet blef till intet. Platonov 438.

2 Calendaria Caroli IX under 17 juli. Formuläret till tacksägelsen, odat., tryckt efter RR hos Waaranen III, 21.145

lägga detta, utan för att skydda dess religion och friheter; han ville därför mana den att afhålla sig från rof och plundring. Han ville dessutom befria ryssarna från härens besoldning ända till krigets slut, om de som säkerhet afstode till honom några af sina fästningar. Han vore till och med beredd att skicka ytterligare hjälptrupper, ehuru hans frikostighet i detta afseende redan stått honom dyrt, i det han dragit folk från Lifland och därigenom prisgifvit Pernau.1

I sitt svarsbref till Skopin betygade konungen likaså, i den ryska kanslistilens salfvelsefulla vändningar, sitt folks oskuld i fråga om de framställda beskyllningarna och sin oföränderliga afsikt att bistå Ryssland. Han beklagade sig samtidigt öfver bruten lofven från ryssarnas sida, i det krigsfolket länge måst vara utan sold och Kexholm icke till utsatt tid öfverlämnats. När båda dessa villkor uppfyllts, ville konungen skicka ytterligare hjälptrupper, och först då skulle De la Gardie blifva nog stark för att med understöd af det af Skopin utlofvade krigsfolket kunna tåga mot polackerna vid Moskva. Den ryske utskickade hade visserligen förmält, att Skopin icke behöfde ytterligare undsättning, men denne bedroge sig därutinnan, och konungen kunde icke lämna Ryssland till rof åt öfvermäktiga fiender.2 I början af juli 1609 kommo till Stockholm de första ryktena, att konung Sigismund hade uppenbara planer på eröfringar i Ryssland och ämnade använda krigsmakt i stället för stämplingar och intriger. Dessa rykten föreföllo konung Karl i sin öfverdrifna formulering mindre pålitliga,3 men de gåfvo honom anledning att med ett nytt manifest vända sig till de ryska ständerna. Han skildrade i vanlig stil det elände, som polackerna ställt till i Ryssland genom sin falske Dmitrij, och lclagade öfver ryssarnas dårskap att godvilligt göra sig till deras

1 Axel Oxenstiernas anteckningar om underhandlingarna, tryckta i hans

Skrifter och brefväxling I: 1, 495 f. Om de hemliga underhandlingarna är >-ntet bekant. Budbäraren kallas i konungens svarsbref till Skopin »igumenen Jacob Oxentiewitz» (eller Oxenkiewitz; månne Aleksejevitj?) Han åtföljde

Tiydligen Axel Kurck till Sverge, då denne sändes dit med Skopins försäkring

^f 4 april; »Axel Ruthi» är således en felskrifning och betecknar intet »ryskt sändebud», som det heter i registret till Ax. Oxenstiernas Skr. och Br. Iden

-^it. räkenskapsboken i Krigsark. omnämnes en af Kurck utställd kvittens på

^mottagna penningar och varor, dat Novgorod 2 maj, då han affärdades till

iionungen. — Jfr Dalin-Dähnert III: 2, 461

* Karl IX till Mich. Skopin-Sjujskij 30 juni 1609. RR.

9 Dens. till Arv. Tönnesson 11 juli 1609, ib

Almquist. 10146

trälar. Polackernas lögn och bedrägeri skulle dock snart blifva fullt uppenbara, ty konung Sigismund vore nu med hela sin krigsmakt på väg till Ryssland för att med påfvens och spanske konungens hjälp utrota den grekiska tron och hela den ryska nationen. Konungen manade de ryska ständerna att sätta sig till motvärn och att lita till hans mäktiga hjälp, som han ånyo erbjudit Skopin, ehuru de icke svarat på hans sista hänvändelse.1 Konungen såg i Skopins beskickning ett försök att pådikta Sverge fördragsbrott, som skulle befria ryssarna från deras förpliktelser, sedan de väl dragit tillräcklig nytta af den svenska hjälpen. I sina nya instruktioner för De la Gardie (af 30 juni 1609) framhöll konungen denna synpunkt och uppmanade honom att taga Novgorod i besittning, om ryssarna sveke sina förpliktelser eller polackerna finge öfverhanden. Han skulle i hvarje fall neka att draga närmare Moskva, innan Kexholm vore öfverlämnadt. Men äfven när detta skett, borde han framhålla, att ett fälttåg till Moskva med 5,000—6,000 man vore omöjligt, då de belägrande polackerna vore mycket manstarkare. Först när undsättningshären uppbragts till samma styrka och trupperna ordentligt besoldats, kunde man tänka på att befria Moskva. Han måste därför töfva i Novgorod, tills nödvändig undsättning kommit från Sverge. Om det skulle lyckas Skopin att samla tillräckligt mycket folk, borde De la Gardie visserligen göra sitt bästa att undsätta storfursten och söka förmå krigsfolket att icke pocka för häftigt på sold. Äfven om tåget till Moskva måste uppskjutas, skulle han vid tillfälle göra polackerna afbräck och på allt sätt stödja tsaren. Som ersättning skulle han icke blott enligt fördraget fordra Kexholm, utan också göra anspråk på Nöteborg, såsom gammal svensk besittning, samt yrka på att gränsen vid Ishafvet förlades till Trinäs. Visade sig Skopin ur stånd att samla tillräckligt med folk eller penningar, så er-bjöde sig konungen att själf tills vidare besolda hären, därest tsaren ville afstå Nöteborg, Ladoga och Kolahus som pant. Om tsaren skulle aflida och Skopin med det novgorodska herrskapet sökte Sverges beskydd, så ville konungen förhjälpa honom till regementet och försvara Ryssland mot polackerna.

1 Karl IX till ständerna i Ryssland xi juli 1609. J?jR. Den obesvarade hänvändelsen torde gälla manifestet af 9 juni; se nedan. Sigismunds eröfringsplaner nämnas redan i brefvet till De la Gardie af 26 maj, hvilket var skrifvet för att komma under ryssarnas ögon; det hade dock den gången knappast varit mer än en retorisk vändning och ett skrämskott.Slutligen uttalade konungen den önskan, att de polska fångar, som Skopin hade eller som De la Gardie kunde taga, måtte skickas till Sverge i och för utväxling mot Gyllenhielm och andra i Polen fångna svenskar.Karl IX till De la Gardie 30 juni 1609; instruktion för Karl Olofsson samma dag. *RR.*

Konungen hade redan förut åter och åter erbjudit ryssarna nya tjänster och aldrig försummat tillfallet att framställa sig som deras sanne välgörare.Dens. till Er. Elfsson 16 mars, till De la Gardie samma dag, till Arv. Tönnesson 9 juni 1609. *RR.* Manifest till de ryska ständerna under samma dato, *ib.* Han hade lofvat att med sin härsmakt själf komma öfver till Finland för att vara redo att bistå dem.Dens. till De la Gardie 20, 26 maj 1609; till Arv. Tönnesson samma dag, *ib.* Men han hade också redan förut uppmanat De la Gardie att icke släppa Novgorod ur händerna, utan behålla det som en lämplig säkerhet för Sverges krona, i fall sakerna i Ryssland skulle taga en olycklig vändning.Dens. till dens. 26 maj och 8 juni 1609, *ib.* — Den omtyckta vändningen »lager så för all tingh, att i icke sleppe klinkebandet i Novgården» återkommer senare i de kungliga instruktionerna från 1613. Samtidigt hade han alltjämt andra och djärfvare planer att använda den ryska oredan till rikets direkta förkofran. På Kexholm hade han numer giltiga rättsanspråk, men han var orolig, så länge fästningen ännu var i ryssarnas händer. Han ville därför söka förmå den ryske vojvoden att mottaga en svensk besättning, som skulle hjälpa honom att hålla de oroliga bönderna i styr.Instruktion för Arv. Tönnesson och Klas Eriksson 30 juni 1609. *RR.* (Waaranen III, 18.) Nöteborg frestade sedan gammalt hans eröfringsbegär, och han hade gärna med en djärf kupp velat öfverrumpla det. Han hade uppgjort en plan att skicka en flotta in i Neva, under förevändning att förse De la Gardie med lifsmedel och ammunition, men i självfva verket för att med våld eller list sätta sig i besittning af Nöteborg.Den cit. instruktionen för Karl Olofsson 30 juni 1609. Ivangorod var en ännu mer lockande vinst och hade blifvit Sverges krona angelägnare, sedan det börjat hotas af polackerna. Konungen öfvergaf icke eröfringsplanerna af år 1608; i jan. 1609 hade han förberedt en kupp;Karl IX till And. Larsson, Jesper Matsson och Ad. Schraffer 11 jan.; till Ph. Scheding 12 jan. 1609. *RR.* Dessa skrefvo till Er. Elfsson, Reval 31 mars 1609: »....man förnam, att de på Ifvangorodhe hade sendt budh till Dorpt om folck till

undtsettningh, såsom och elliest sendt budh til den Polnische öfuerheten, att de fast heller wele unne Pålackerne Ifwanegorodh än H. K. M:tt i Swerige.» Pernaus fall148

hade senare kommit i vägen. Emellertid lät han förbjuda all handel på staden, tills den ville erkänna sin laglige storfurste.1 I juni 1609 ämnade han åter angripa den,2 men han uppoffrade icke gärna folk för detta ändamål, och helst ville han icke använda andra medel än intriger och en listig kupp. De svenska stridskrafterna behöfdes bäst på annat håll, mot polackerna i Lifland och bortom Novgorod.

De la Gardie och Skopin bröto 7 juli 1609 upp från Tor-zjok mot T ver, där Zborowski och Kiernosicki tagit ställning för att hindra den förenade hären att öfvergå Volga.3 På röfvar-tsarens befallning sände Sapieha från Troitsa 1,000 man till deras förstärkning.4 På hans tillskyndelse hade också Zborowski skrifvit ett bref till De la Gardie, i hvilket han med åberopande af gemensamhet i religionen uppmanade denne att icke längre låta sig snärjas af Sjujskijs ränker, utan hellre stödja den rättmätige storfursten Dmitrijs sak. De la Gardie afvisade naturligtvis denna hänvändelse och inflikade i sitt svar en förebråelse mot polackerna för deras svikliga öfverfall på Pernau.6

De förenade fältherrarna anlände 13 juli 1609 till Tver och funno den fientliga hären, 5,000—6,000 man, i full slagordning utanför den obefästade staden. De la Gardie hade ställt de ryska trupperna bakom de öfriga; han anförde själf högra flygeln med de finska ryttarna; på den vänstra stod det franska rytteriet. Han började striden med ett rytterianfall och dref en del af fienden in i staden. Polackerna begagnade sig emellertid af en regnby för att göra ett motanfall på vänstra flygeln; skjutvapnen blefvo oanvändbara, och pikarna bragte oreda i de svenska lederna. Det franska rytteriet kastades tillbaka och trängde på ryssarna; dessa flydde i panik och började plundra trossen. När man åter kunde skjuta, satte sig musketerarna till motvärn och jagade det polska rytteriet tillbaka utan att lyssna

mars 1609: ». . . . man förnam, att de på Ifvangorodhe hade sendt budh till Dorpt om folck till undtsettningh, såsom och elliest sendt budh til den Po-lnische öfuerheten, att de fast heller wele unne Pålackerne lfwanegorodh än H. K. M:tt i Swerige.»

1 Karl IX till Ph. Scheding 28 apr. och 1 maj 1609. RR.

* Dens. till dens. 9 juni 1609; ib.

8 Den tyska relationen.

4 Befallningen kom till Troitsa 26 juni; Sapiehas dagbok. {Polska a Mosk-

zva 231). Marchocki 54.

6 WiDEKiNDi 94 f., /. u. 76 f. Den falske Dmitrij till Sapieha 1 juli 1609. (Muchanov, Zapiski Zjolkiewitja, bilagorna s. 31).149

till förslagen öm dagtingan. De la Gardie synes under tiden åter ha angripit Zborowskis liftrupp med sina egna bästa ryttare och drifvit honom in i staden. Regnet gjorde slut på striden, och följande dag höllo sig de båda härarna på grund af det fortsatta ovädret i sina kvarter. Den 15 juli hade fienden uppställt sig närmare staden; De la Gardie ryckte fram, i halfcir-kelformig slagordning, med rytteriet ytterst och fotfolket i midten, ryssarna bakom. Polackerna motstodo icke detta samlade anfall; muskötelden gjorde denna gång sin fulla verkan. Zbo-rowski med 500 man räddade sig undan till borgen i Tver, men en stor del af den polska hären nedgjordes; ryssarna förföljde nu med raseri sina fiender. Följande dag sökte De la Gardie bemäktiga sig borgen med petardering och stormning, men misslyckades; Skopin afrådde honom från att spilla för mycket krafter på detta företag. Det gällde framför allt att krossa Tusjino och befria Moskva.1

Det syntes emellertid vara ett för stort vågstycke att från Tver tåga rakt mot Moskva och taga upp kampen mot röfvar-tsarens samlade stridskrafter. Pålitliga rykten förmälte, att Sa-pieha kallats till Tusjino; äfven de förenade fältherrarna måste draga till sig förstärkningar, innan det stora afgörandet finge komma. Skopin hade utskrifvit nya uppbåd från »Sjökanten» och hade aftalat en förening med Sjeremetievs landtvärn, som tagit sitt kvarter i

Vladimir. De la Gardie gick in på Skopins strategiska planer, och man beslöt att tåga till Kaljazin, som var väl valdt till detta syfte.2 Ett par tusen ryssar sändes i förväg att hindra polackèrna under Mikulinski från att sätta sig i besittning af klostret. Skopins ströfkårer uppträdde redan på

1 Om slaget vid Tver: Widekindi ioi f., /. u. 81 f.; utförligare och något afvikande, den tyska relationen; Danckaert (Obolensky-Linde 11, 277); Sapiehas dagbok (.Polska a Moskwa 231 f.); Marchocki 55 f. — Dateringen bekräftad af officiella ryska källor: Akty AE II, 241, 244. Skopin låter i sina segerbudskap påskina, att äfven borgen i Tver intagits (ib. 241.)

2 Widekindi 104 f.; Platonov 403, 408 f.; Hirschberg, Maryna,, 131. — Polackerna kände och oroade sig öfver dessa planer; 25 juli erfor Sapieha af en kosack, som öfverlupit från Skopin, »att Skopin med den utländska och den ryska hären står vid Kolazin och är i samförstånd med Jaroslawl, Wladi-mir och med alla städerna i låglandet, och äfven med Szeremet, och hans plan är att gå öfver Uglicz till Jaroslav och där vänta, tills allt folk kommit till honom från städerna i låglandet. Sedan han där förstärkt och förkofrat sig, då först ämnar han gå med hela sin makt rakt på Moskva, men dock först undsätta Troitsa». (Polska a Moskwa 234).andra sidan Volga och hotade Perejaslavl, Uglitj och Dmitrov.1 Men den svenska hären hade redan söndrats från den ryska genom truppernas missnöje, som hastigt urartade till myteri.

De legda krigarna hade börjat finna sina vedermödor för svåra i förhållande till den oregelbundet utbetalade belöningen. Värst knotade dock det finska krigsfolket öfver den hårda fälttjänsten i det barbariska landet; det hade också hört ondt om fogdarnas framfart i hembygden. Oroande rykten gingo om stora polska truppmassor, som hopades mot undsättningshären. Skopins frikostiga löften togo sig ut som ryskt svek, och plundringen vid Tver var i färskt minne. Finska ryttare och knektar började i god ordning tåga tillbaka utan att akta på fältherrens förmaningar. Det tyska och franska krigsfolket drogs med i myteriet, pockande som vanligt på sold och hotande att öfvergå till fienden. De la Gardie måste till sist själf följa den retirerande hären och lämna åt Skopin att ensam fortsätta till Kaljazin.2 Han lägrade sig i Tver, som öfvergifvits af Zborowski, och beslöt där invänta förstärkningar från gränsen. Adam Bröker och Hans Munk sändes att möta de nya trupperna (24 juli 1609); de åtföljdes af några ryssar, som medförde penningar och sobelskinn. De la Gardie gaf sträng befallning, att undsättningskåren icke finge förgripa sig på kyrkor och kloster eller ofreda prästerskapet.3 Samtidigt underrättade han konungen om myteriet och om finnarnas särskilda besvär.4

Medan De la Gardie låg i Tver med den till synes lugnade krigshären, skickade han till tsar Vasilij en skrifvelse, som skulle förekomma olämpliga uttydningar af de sista händelserna. Utan

1 Sapiehas dagbok (*ib.* 234, 236).

2 Widekindi 105 f., *l. u.* 85 f. — Sapieha fick underrättelser om myteriet den 20 juli: vid ryktet, att Sapieha närmade sig med 10,000 man hade soldaterna råkat i upphetsning och velat misshandla Skopin, emedan han förespeglat dem, att endast några hundra polacker vore i närheten; hälften af undsättningshären hade nyss stupat vid sammanstötningen med den polska förtruppen; möttes man nu af hela polska hären, vore räddning omöjlig. Skopin sökte lugna myteristerna med falska bref, som han sade sig ha mottagit från Jaroslavl och Sjeremetiev. Sapiehas dagbok (*Polska a Moskwa* 231 f.).

3 Widekindi 116 f., *l. u.* 94 f. — Munk kom 9 aug. till Novgorod och 16 aug. till Viborg; han erfor där, att krigsfolk redan var afsändt från Stockholm. H. Munk till De la Gardie, Tjusterby 22 aug. 1609, orig., *Dorp. UB.* Till 8 sept. var han i Stockholm. Karl IX till Arv. Tönnesson denna dag. *RR.*

4 På De la Gardies af Widekindi (s. 117) anförda bref till konungen svarade denne 23 aug. 1609 *(RR.).*2 3

att nämna något om myteriet framställde han saken så, att de båda fältherrarna skulle fatt underrättelse om polackernas utrymmande af Tver och att han då tågat tillbaka för att hålla tsaren den viktiga staden till handa. Han ville nu låta folket njuta en välbehöflig hvila, på dess egen begäran och i afvaktan på den förstärkning, som redan vore på väg från Sverge. De la Gardie ämnade alltfort troget tjäna tsaren och ville genast sända Evert Horn

med 2,000 man till Skopins hjälp. Men krigsfolket klagade öfver den uteblifna solden och hade bedt fältherren att i denna sak göra en framställning till tsaren. Denne borde därför skicka penningar till Skopin för utdelning bland folket, som väl tillfreds-ställdt skulle visa sig redoboget till ytterligare tjänst. Samtidigt borde tsaren bekräfta Skopins löften; denna bekräftelse hade bort ske redan till 27 maj och finge icke vidare uppskjutas, om tsaren ville se konungen och fältherren ytterligare nitiskt främja hans sak. Till sist bad De la Gardie om underrättelser rörande tsarens ställning och sade sig med glädje ha erfarit, att friska trupper från tatarernas land och andra håll stödde hans makt.1

Kort efter det De la Gardie aftärdat detta budskap till tsar Vasilij, kom krigsfolkets missnöje åter till våldsamt uttryck. Trots fältherrens förmaningar började hären åter retirera, och för att behålla någon kontroll öfver soldatesken måste De la Gardie följa med till Torzjok. Han kunde dock sända Some med 300 man till Kaljazin; detta var aftaladt med Skopin och afsåg äfven, att för fienden dölja den fullständiga söndring, som uppkommit mellan den förenade härens båda hälfter.2 I Torzjok möttes fältherren af Karl Olofsson med konungens utförliga instruktioner af 30 juni 1609.8 I enlighet med dessa sökte han förgäfves att förmå folket gifva sig något till tåls i fråga om besoldningen och afvakta utgången af Karl Olofssons underhandlingar med Skopin. En stor del af hären fortsatte återtåget mot finska

1 De la Gardie till tsar Vasilij, Tver 2 aug. 1609; brefvet tryckt efter rysk öfversättning hos Stjerbatov VII: 3, 143 f. och Buturlin II, bihang

107 f. Jfr Widekindi 119. — De la Gardies utskickade, som också hade muntligt uppdrag till tsaren, voro Corobel och Fahrensbach; de reste först till Kaljazin och därifrån med rysk konvoj flodvägen öfver Vladimir och Kolomna till Moskva. Stjerbatov VII: 2, 257. — Some till De la Gardie, Kaljazin 12

aug. 1609 (Orig. Dorp. UB.): »Den 5 Augusti drogh Carobel hedan sööledz,

och m[ener] knäsin han skall wara redan nu der inkomen uthan fhara.»

* Widekindi 108, 118 f., /. u. 89, 95 f. I den cit. räkenskapsboken i

Krigsark. omnämnes en i Tver 4 aug. gjord utbetalning till Ryttker Duning,

som skulle vara Some följaktig.

• Se sid. 146. Widekindi 120, /. u. 97.152

gränsen; ett par tusen förblefvo under fältherrens lydno och fördes af honom långsamt tillbaka till trakten af Novgorod.1 Det var nu icke tid eller tillfälle att besätta denna stad; dess invånare visade ingen benägenhet att ånyo mottaga den främmande hären. De la Gardie beslöt emellertid att dröja i Ryssland och söka få förstärkning från gränsen, medan han afvaktade resultatet af Sjujskiernas beskattningsförsök. Uteblefve mot förmodan undsättningen från Sverge, ämnade han i enlighet med tidigare planer tåga mot Ivangorod, Jama och Koporje för att åtminstone icke betunga svenskt land med inkvartering.2 Han sände Horn med några hundra svenska och främmande ryttare till Narva för att mottaga och ledsaga de trupper, som förväntades dit. Horn ankom till Narva 20 sept., sedan han vid Jamaån afslagit angreppet af en rysk ströfkår, som utsändts från Ivangorod och där sökte spärra vägen. De bångstyriga soldaterna fordrade emellertid att omedelbart bli förda öfver till Sverge eller Finland, och Horn gjorde sig till deras förespråkare, troligen af fruktan för ett nytt upplopp. Då de svenska myndigheterna i Narva afvisade denna, enär De la Gardie icke gifvit någon befallning därom, inskeppade sig krigsfolket trots detta på i hamnen liggande fartyg och seglade bort från Narva.8

De tusjinska fältöfverstarna voro icke i okunnighet om undsättningshärens sprängning och kunde med dess större tillförsikt taga upp kampen mot Skopin. Denne hade från Kalja-zin uppmanat de trogna landsändarna till förnyade ansträngningar

1 WiDEKiNDi 118 f., /. u. 97 f. — Konungen vidtog nödiga åtgärder mot de fältflyktiga soldaterna. Han befallde, att man skulle fasttaga dem, när de sökte sig väg genom Finland, och mana dem att marschera tillbaka till De la Gardie. I annat fall skulle de straffas »såsom feldtflychtige Böswichter». Fullmakt för Hans Jonsson 4

okt. 1609 (RR; Waaranen III, 49). Den 8 sept. utgick en maning till krigsfolket att tjäna troget och icke, som en del gjort» självsvåldigt rycka sin kos. Konungen hade uppmanat Skopin att betala solden ordentligt; om något felade, ville konungen betala det, blott man troget gjorde sitt bästa: »Ty ehuru wäll sådant skeer och Storfursten och Rysslandh till godhe, så föllier der aff icke mindre nytte för oss och Swerigis Crono: Ty thett som fienden medh Rysslandh förehafver, thett är ahnrättadt opå Swe-riges Ryke, och medan I tiene för besoldning, så är thett lyke, hwar I blifwe brukede, ther I kunne tiene oss och Rykett och giöre wåre fiender af-breck.» (RR.)

2 WiDEKiNDi 123 /. u. 99 f.

8 Mich. Olofssons och Hans Nilssons journal öfver sina värf i Narva

sept.—okt. 1609, Muscov. Jfr s. 165. Ev. Horn till Karl IX, Narva 30 sept.

1609; orig. Bref t. Karl IX.153

för tsarens och Rysslands sak. Han talade med tillförsikt om den svenska hjälphären, förtigande dess upplösning, och om de 40,000 tatarer, som vore på väg till tsarens undsättning. Men han framhöll samtidigt, att penningar saknades till legotruppernas besoldning, och han manade klostermenigheter och borgare att efter Novgorods föredöme bidraga till deras underhåll med både penningar och kläder.1 Menigheterna visade sig åter offervilliga; Solovietsk och andra kloster öppnade åter sina skattkammare; från andra håll kommo åter uppbådade bondeskaror.2 Ryssarna fingo nödtorftig öfning i vapnens bruk af Some, hvilken 10 aug. 1609 anlände till Kaljazin med sin lilla trupp. Han försäkrade Skopin om De la Gardies fortfarande understöd, på villkor att den ryske fältherren omedelbart sände honom 1,000 rubel och lofvade att från Novgorod skaffa ytterligare 7,000. Somes folk blef genast tillfredsställdt; proviant tröt icke heller den talrika ryska hären.8

Sapiehas uppgift var att hindra de båda ländtvärnshärarnas förening; efter ett nytt stormningsförsök mot Troitsa beslöt han att för detta angelägnare syfte upphäfva belägringen. Skopins ströfkårer hotade redan Perejaslavl och Dmitrov; ryktet förmälte, a*t han ämnade förena sig med Sjeremetiev i Jurjev Polskij. Sapieha bröt då upp från Troitsa (3 aug. 1609) och tågade mot Kaljazin. Han fick på vägen ytterligare underrättelser om Sko-

1 Skopins instruktion för sin kommissarie till »städerna vid sjökanten» jo aug. 1609; SobrGG II, 371. Om Sjujskiernas penninganskaffning finnas flera bref, tryckta AktyAE II, 247 f.

• Kostomarov II, 272 f.

8 Some till De la Gardie, Kaljazin 11 aug., och till Måns Mårtenson •t au3-VB- Lossius (s. 92) anför oriktigt båda brefven såsom till Dela Gardie. Särskildt brefvet till De la Gardie är svårt skadadt. Rieter där om Skopin: »Och på landett så hafuer han sändtt häromkring ^krifuidh till Nougårdhen, att de schule så wäl der som här upbere dett f®®*^ peninger, som de nånsin kune tillhopå fåå och klåå, och beplichter att han will försörge fålckedh, szå att de inthett schule hafue klage sig * ^"fcöfuer, utan de som iagh hafver här medh migh, hatuer han förähradh

och en gemhen en rubell och befell twå rubblar..... Prouiant, ööll

<je brendwjn ähr nock till att bekomme, så att fålchedh få så mykit, att v *~ykeligen kune hålle sigh, och här ähr gått och osköfledh landh, så att , ^^ fältt kunne sig wäll hålle. Och wåre wäl gått, att I kundhe omwende k rebelske fålckedh, så att I eller ÄfFuerdtt Horn kunde komme medh någre

,**<drede..... . så fördrister knesen......» I brefvet till Måns Mårtensson

det: »Ryszer hafwe ny nog»; öfver hundra tusen till häst och fot. exercerar dem »med långe spetzer effter wårt sätte».154

pins svårigheter med den svenska hären, hvaraf hos ryssarna nu funnes endast 300 man.1 Skopin hade undertiden låtit uppkasta starka befästningar midt emot Kaljazin, på högra Volgastranden; Sapieha angrep dessa (18 aug. 1609), men kastades tillbaka efter en dags heta strider. Somes folk var fördeladt i små afdelningar, som förde de ryska massorna fram mot fienden. Sapieha måste härjande och brännande draga sig tillbaka och tog vägen till

Troitsa öfver Perejaslavl, där en besättning kvarlämnades; Zborowski, som ånyo haft att kämpa med svenskarna, tågade till storlägret; Lisowski fick i uppdrag att med en ströfkår följa Skopins rörelser. De tusjinska anförarna hade haft så mycket mindre lust till uthållig strid mot det ryska landtvärnet, som de just i dessa dagar fatt andra bekymmer och utsikter till mer lockande tidsfördrif. Underrättelserna från Smolensk hade börjat bestämdt förmäla, att konung Sigismund på allvar tänkte göra intrång på deras och tsar Dmitrijs i Ryssland vunna fördelar och anspråk. Denna djärfhet måste sammansluta det tusjinska ridderskapet till försvar för sina rättigheter; man började genast tala om konfederationer och protester på godt polskt manér.2

Samtidigt med händelserna vid Kaljazin ansatte Sjeremetiev tusjintsernas förposter från trakten af Vladimir, och den stora tatarhopen närmade sig söderifrån. Ehuru Skopin sålunda kunde hoppas fa fienden mellan flera eldar,8 var det honom högst an-

1 Sapiehas dagbok 23 aug. n. st. (Polska a Moskwa 238). Redan 15 aug.

hade han erfarit, att »den utländska hären icke ville gå öfver (ni. Volga), om

den icke finge penningar. Då Skopin hörde detta, tog han genast 6,000 rubel från munkarna i Kolazin och gaf den utländska hären. Utländingaraa togo penningarna och började gå öfver, dock icke alla.» (Ib. 236).

* Om tåget till Kaljazin och striden där: Sapiehas dagbok (Polska a Moskwa 236 f.); Marchocki 57 f.; Budzilos dagbok (RlBibi. I, 154 f.); widekindi 119 (en kort notis med oriktigt datum; /. u. nämner icke

ens striden). Some skrifver till Peder Nilsson, Kaljazin 22 aug. 1609 (orig. Bref t. Karl IX:s kansl.), att skärmytslingen fortsatte från morgonen till kvällen och att »jag all den ringa hopen jag hade hos mig förårdnede föra huar sin hop Rysser an, på dett di skole hafue des friskare hierta slo fienden fron. Och huar som wåre redh fram, hafua Rysserne gerne folgdt effter och

slegit dicht fron sig, som en ärlig krigzman egnat och bordt, att fienden på sistone med lång nese och huden full med hug nödgas draga af och liggie

nu inthet långt här ifron brenne up alla byar, tårpar, rågh och korn ...» — Hirschberg (Maryna 133) anser, att ryska historiker öfverdrifvit dessa »skär-mytslingars» betydelse. Jfr Kostomarov II, 269; Ilovajskij 135.

8 Somes cit. bref 22 aug. 1609.155

geläget att få ersatt den förlust, som genom soldatmyteriet drabbat härens stridsdugligaste del. Den 9 aug. 1609 hade han skrifvit till Karl IX med begäran om förnyad undsättning på 3,000 man.1 Han fick kännedom om konungens afsikter genom Karl Olofsson, som i slutet af aug. anlände till Kaljazin med konungens budskap af 30 juni och särskildt uppdrag från De la Gardie.2 Konungjns varningar och tadel öfver soldens innehållande måste efter de sista händelserna verka kraftigt öfvertygande, ehuru hjälphärens reträtt hade kunnat gifva anledning till motsvarande klagomål från rysk sida. Konungen var i själfva verket beredd på svårigheter i detta afseende, men förhållandena gjorde en förnyad vänlig uppgörelse önskvärd för båda parterna.8 Skopin skyndade att ingå ett aftal med Some (21 aug. 1609), enligt hvilket han förband sig att träffa anstalter för Kexholms öfverlämnande, medan Some lofvade söka förmå De la Gardie att ofördröj ligen komma Skopin till undsättning. Så snart De la Gardie med sina trupper anländt till Kaljazin, skulle Skopins utskickade, Feod. Dan. Tjulkov jämte djaken Telepnev i Novgorod, resa till Kexholm och anordna stadens öfverlämnande åt konungens kommissarier. Viborgsfördraget bekräftades ånyo, och Some förband sig att under inga förhållanden öfvergifva Skopin.4 Samtidigt hade denne i ett bref till konungen upprepat sin ansökan om hjälp, beropande sig på sitt nyss afgifna löfte om Kexholms snara öfverlämnande.6

I känslan af ansvar att afgifva så bindande löften skyndade Skopin att af tsaren begära besked i det vanskliga ärendet.

1 Omnämndt i konungens svarsbref 7 sept. 1609.

* Widekindi 120 f., /. a. 98.

• Karl IX:s cit. bref till De la Gardie 23 aug. 1609. Om de olyckliga följderna af en svensk reträtt ur Ryssland: «... Ty försth så blifwer all then tienst, som K. Mt. medh stoor bekostnadt och efwentyre samt mongen mans lyflått Ryssen bewist hafwer, slätt förgäten, så att man aff dem, som man wenskap och biståndh skulle hafwe att förmode, spott, skam och fiendtskap hafwer till att förwänte. Dernesth så kommer Muskou medh Storfursten sin koos uthi fiendens händer, ... så fulle och Nötheborg och Kexholm strax till fienden igen...»

4 Fördraget är bevaradt i form af ett af Skopin utfärdadt förpliktelse-bref, tryckt hos Stjerbatov VII: 3, 165 f. (efter en handskrift i det gamla Utrikeskollegiets arkiv), i SobrGG II, 374 f., samt i Akty /st. II, 302 f. (efter kopiebok i Kejs. Biblioteket i Petersburg); det finns också i afskr., samtida tysk öfvers., bland Handl. rör. ryska kriget. I Sverges Traktater är detta aftal icke omnämndt.

6 Detta bref, dat. Kaljazin 21 aug. 1609, omnämnes i konungens svar

5 okt. 1609 (RR). I Diarium 1609—1647, Muscov. omnämnes ett bref af 19 aug.iS6

Han underrättade denne genom en särskild utskickad (21 aug. 1609), att svenskarna undandroge sig vidare tjänst, om Kexholm icke ofördröjligen öfverlämnades. Förgäfves hade han sökt intala dem, att när de väl vore i Moskva, tsaren efter samråd med bojarer och ständer icke skulle förvägra dem Kexholm. Han hade framhållit, att han icke utan tsarens befallning kunde afstå den omtvistade fästningen. Svenskarna hade dock stått fast vid sin fordran, och nu hade också en kunglig djak, Karl Olofsson, framburit samma bestämda yrkande. Man fordrade staden och länet, men de invånare, som önskade förblifva under tsarens myndighet, skulle fa utvandra. Skopin begärde att fa veta tsarens vilja i detta afseende.1

De la Gardies utskickade, Corobel och Fahrensbach, hade redan förut (17 aug.) framburit samma fordringar till tsaren. Denne förklarade i sitt svarsbref till den svenske fältherren (22 aug. 1609), att denne icke borde afvakta förstärkningar, utan ofördröjligen draga till Kaljazin och förena sig med Skopin. Tsaren hade alltid velat försörja krigsfolket med sold, men nästan alla vägar från Moskva vore besatta af polacker och röfvare. Han hade emellertid befallt Skopin att utdela sitt penningförråd bland hjälptrupperna och dragit försorg om att ytterligare medel samlades för detta ändamål. Hvad som trots allt kunde komma att restera på besoldningen, skulle i hvarje fall utbetalas åt krigsfolket, när detta väl hade kommit till Moskva. Tsaren förklarade vidare, att han oryggligt ville fasthålla vid de löften, som Skopin afgifvit, och att han förmanat denne att utan dröjsmål uppfylla sina förpliktelser. Han utvecklade sludigen sin mening om det politiska läget i Ryssland; röfvarnas alla förhoppningar hvilade på de mot hjälphären sända trupperna; Skopin och De la Gardie borde därför med godt mod upptaga striden mot dessa; Sjeremetiev hade fatt befallning att öfver Vladimir söka förening med Skopin.2

Corobel och Fahrensbach affärdades öfver Kolomna, Vladimir och Kaljazin tillbaka till De la Gardie, därvid åtföljda af tsarens troman Jelizarij Bezobrazov. Denne medförde en befallning till Skopin att på allt sätt söka draga De la Gardie till Kaljazin. Om den svenske fältherren komme med undflykter

1 Protokollet öfver Skopins budbärare Archipovs utsagor, tryckt hos Stjer-batov VII: 3, 148; jfr VII: 2, 259 och buturlin II, 291 f.

* Tsar Vasilij till De la Gardie, Moskva 22 aug. 1609. Brefvet tryckt hos Stjerbatov VII: 2, 153 och Buturlin II, bilagor 111 f.157

och sade sig vilja bevara Tver åt tsaren, borde Skopin invända, att detta bättre kunde ske med ryskt folk. För att göra hjälptrupperna villiga anvisade tsaren från Vladimir 12,000 daler; Skopin borde också utdela uppbörden, i samma mån som den inflöte.1 Då tsar Vasilij sålunda erkänt svenskarnas kraf, behöfde Skopin icke tveka att köpa deras snara understöd med ytterligare försäkringar. Den 27 aug. 1609 ingick han ett aftal med Karl Olofsson, i hvilket öfverenskommelsen med Some närmare utfördes. Tjulkov skulle ledsaga Karl Olofsson tillbaka för att tillsammans med Telepnev öfverlämna Kexholm till honom eller andra utsedda fullmäktige, så snart De la Gardie med sin här infunnit sig hos Skopin. Karl Olofsson gaf sin försäkran, att De la Gardie ofördröjligen skulle bryta upp till Kaljazin, när han erhållit de 3,000 rubel i penningar och sobelskinn, som Skopin skickade honom med Jak. Petr. Barjatinskij. Från Novgorod skulle sedermera öfverlämnas ytterligare

7,000 rubel.2

Karl Olofsson och de ryska utskickade ankommo till det svenska lägret i början af sept. 1609. De la Gardie kunde med de erhållna penningarna utdela halfannan månads sold och därmed göra krigsfolket villigt. De, som ännu voro motspänstiga, skickades med Karl Olofsson och de ryska kommissarierna tillbaka till finska gränsen. Med hufvudstyrkan bröt De la Gardie upp mot Kaljazin, dit han anlände 26 sept. 1609.3

Skopin och Some hade under tiden icke förhållit sig overksamma mot fienden. Some med sin trupp och Golovin och Grig. Valujev med ryskt folk hade utsändts mot Perejaslavl; de lyckades i samförstånd med den ryska menigheten i staden massakrera den polska besättningen (6 sept. 1609).4 Tusjintserna började nu frukta, att Skopin öfver Dmitrov skulle rycka fram raka vägen till Moskva. Farhågorna syntes besannade, då han böljade värfva bönder för att bygga broar på de viktigaste vä-

1 Tsar Vasilij till Skopin, Moskva 22 aug 1609. Brefvet tryckt hos Stjerbatov VII: 2, 161. Jfr Buturlin II, 292.

9 Öfverenskommelsen utfärdades i två förpliktelsebref, med något olika stilisering och innehåll. De äro tryckta hos Stjerbatov VII: 2, 165 f.; Sobr GG II, 375 f.; Akty /st. II, 304 f.

• Widekindi 124 f., /. u. 101 f. Af den cit. räkenskapsboken i Krigsark. framgår, att härens läger 29 aug.—3 sept. var i Valdaj (Våldåfua) och 9 sept. i Jazelbitsy (Jasebittsou).

4 Sapiehas dagbok (Polska a Moskwa 243 f.) 6 sept. är det sannolika datum; Sapieha erhöll underrättelsen 7 sept. Widekindi 126 har sålunda felaktig datering. — Jfr Novyj letopisets 108.158

garna. Men snart berättade öfverlöparna, att hans plan snarare vore att undsätta Troitsa; om detta misslyckades, ämnade han tåga till Moskva, tagande vägen mellan Alexandrovskaja Slo-boda och Jurjev.

Kort efter De la Gardies ankomst hade de förenade fältherrarna brutit upp från Kaljazin, och 6 okt. 1609 anlände de till Perejaslavl.1 Ett par dagar senare drefvo deras förtrupper bort polackerna från Alexandrovskaja Sloboda;2 till Troitsa skickades en undsättningstrupp, som verkligen lyckades komma in i klosterfästningen.3 Den förenade härens hufvudstyrka lämnade Perejaslavl 19 okt. och tog sitt kvarter i Alexandrovskaja Sloboda. Sapiehas ställning vid Troitsa hade därigenom blifvit svårt hotad, och han beslöt anfalla undsättningshären; Ruzynski hade kommit honom till hjälp från Tusjino med ett par tusen man. Han blef emellertid tillbakaslagen (28 .okt. 1609); på svenskarnas sida blef Some sårad och måste senare hemskickas.4 Alexandrovskaja Sloboda förblef under tre månader de förenade härarnas kvarter och operationsbas mot tusjintseraa. Där samlades från olika håll allt större stridskrafter. Sjereme-tiev angrep Lisowski vid Suzdal och sökte slå sig igenom till Skopin, men en del af hans trupper kastades tillbaka mot Vladimir, och det var med en mindre styrka, som han omsider ankom till Alexandrovskaja Sloboda.5 Från Moskva skickade tsaren samtidigt en här under Ivan Sem. Kurakin och Boris Mich. Lykov att förena sig med undsättningshären.6 Denna kunde till sist tyckas stark nog att tåga mot Moskva och våga den afgörande kraftmätningen med tusjintserna. Men i själfva verket var ju dess stridsdugligaste del svagare än vid Tver i juli månad, och de talrika ryska uppbåden voro icke mycket

1 WiDEKiNDi 126; hans datering bekräftad af Sapiehas dagbok. (Polska a Moskwa 245).

* Widekindi 127; Sapiehas dagbok. Sapieha erfor 10 okt. detta anfall. En öfverlöpare uppgaf undsättningshärens styrka till 15,000 ryssar och 7 fanor »utländingar». Jfr Widekindi 128.

8 Palitsyn 196 f.; Widekindi 132, /. u. 107.

4 Widekindi 131 f., /. u. 103 f.; Sapiehas dagbok (Polska a Moskwa 247).

5 Widekindi 128 £.; Novyj letopisets 108 f. — Ryska historiker (Kosto-marov II, 277, Ilovajskij i 37, Platonov 411) låta Sjeremetiev komma till Skopin med hela sin här och torde öfverdrifna betydelsen af denna »tsar Vasilijs stora framgång».

• Novyj letopisets 109. Sapiehas dagbok {Polska a Moskwa 247 f.) uppger, att de i nov. brutit upp från Moskva med 3,000 man och artilleri.159

att lita på mot det bepröfvade polska kavalleriet. Det måste kännas tryggast att invänta förstärkning från Sverge och under tiden säkerställa Moskvas förbindelse med Sjökanten och de trogna landsändarna.1 Genom att småningom besätta de viktigaste vägarna med blockhus och smärre garnisoner förberedde man framryckningen mot Moskva och försäkrade sig om tillförsel dit och till undsättningslägret. Det blef i förminskad skala ett fästningskrig efter västeuropeiskt mönster, med försiktiga och omsorgsfullt afvägda rörelser.2

I själfva verket torde De la Gardie också varit betänksam att våga allt för tsarens intressen, innan Sverge fatt sina erkända anspråk på vederlag tillfredsställda. Tjulkov och Telep-nev hade visserligen anträdt sin beskickningsresa till Kexholm, men staden befanns ovillig att foga sig efter deras anmaningar. Tsaren hade jämväl i ett medsändt bref kungjort det beslut, som han i samråd med patriark, råd och ständer hade fattat, att öfverlämna Kexholm åt svenskarna, sedan de redan gjort honom stora tjänster, men nu hotat återvända, om ej Skopins löfte infriades.8 Men tsarens kommissarier måste 26 okt. 1609 underrätta sin herre, att de icke kommit längre än till Ladoga, emedan menigheten i Kexholm hårdnackadt vägrade att mottaga dem.4 Biskop Silvester hade i själfva verket upphetsat både stadens menighet och allmogen i länet att sätta sig emot de svenska inkräktarnas planer.6

Ungefar samtidigt med dessa underrättelser erhötø De la Gardie ett budskap från konungen (af 30 sept. 1609), att undsättningstrupper hölle på att sändas till Finland, men att han i

1 Widekindi 133, /. u. 108. Loccenius, Historiæ Svecanæ . . . libri novem, 484, citerar tydligen självständigt samma bref från De la Gardie till konungen, som varit Widekindis källa.

'Widekindi 133, /. u, 108. — Denna taktik med byggande af blockhus beredde polackerna stora svårigheter; dessa hindrade deras proviantering och trotsade' ryttartruppernas anfall. Detta betygas af Zolkiewski (Muchanovs UPPL 36), hvilken tillskrifver Some äran att ha lärt ryssarna denna taktik. Platonov (s. 414) menar, att den endast är en tillämpning af ryssarnas flyttbara fästningar {guljaj-gorody). I »Wyprawa krola» (RIBibl. I, 494) heter det: 'Ten Skopin, gdziekolwiek czyni, fortecze wsz§dzie, iako Niderlanczy-k°wie, buduie y ma Niemcow sila przy sobie.»

1 Tsar Vasilij till biskop Silvester, vojvoden Mysjetskij och hela menigheten i Kexholms stad och län, Moskva 30 aug. 1609. Brefvet är tryckt i Sobr GG II, 378 f.

4 Stjerbatov VII: 2, 390; Akty Ist. 11, 307.

* Widekindi 130, /. u. 105.i6o

ersättning för denna nya hjälpsändning borde göra anspråk på Nöteborg, Ivangorod och Kolahus.1 De la Gardie skickade då Måns Mårtensson till Moskva för att pådrifva Kexholms öfverlämnande och försiktigt bringa den nya satisfaktionen på tal. Tsarens svar blef i enlighet med hans föregående diplomatiska taktik. Han gaf i form af ett bref till den svenske konungen (22 nov. 1609) en uttrycklig försäkran om Kexholms öfverlämnande på de villkor, som förut fastställts med Skopin; orsaken till denna bekräftelses fördröjande vore, att polackerna hindrat alla försök till budskickning.2 I fråga om de andra ärenden, som De la Gardie låtit bringa på tal, förklarade sig tsaren vilja förhandla därom, när de förenade fältherrarne väl vore i Moskva. Han affardade emellertid genast en beskickning under Smirnoj Otrepiev att verkställa Kexholms öfverlämnande och sedan till konungen framföra tsarens tack för den tillgodonjutna hjälpen och hans begäran om ytterligare understöd.8

Tsar Vasilij måste vara så mycket angelägnare att hålla vid makt förbundet med Sverge, som han nu på allvar hotades af en ny, mäktig fiende. Konung Sigismund hade ändtligen bestämt sig att ingripa i de ryska förvecklingarna på mer afgörande sätt än med intriger och understöd åt tvifvelaktiga pretendenter. Röfvartsaren i Tusjino var intet lämpligt verktyg för den polska politiken och besjälades ej af den förste falske Dmitrijs trosnit. Sedan år 1607 synes Sigismund upprepade gånger tagit i öfvervägande, möjligheten af ett eröfrings-krig mot Ryssland. Den stora svårigheten låg i kronans penningnöd, och i dec. 1608 hade han därför sökt förmå påfven att försträcka medel till ett så nyttigt företag. Kurian kunde icke tillmötesgå dessa anspråk, men skänkte för öfrigt konungens plan sitt lifliga gillande.4 Republiken kunde icke heller ogilla företaget, om konungen tillskyndade den fördelar utan att be-

1 Karl IX till De la Gardie 30 sept. 1609. RR.

* Akten tryckt i Akty Is t. II, 327 f. efter afskrift i Kejs. Bibi. i Petersburg och i Sverges Traktater V, 185 f. efter Hans Flörichs öfversättning (troligen af originalet). Också det ryska exemplaret har endast månadsdatering, men bär där öfverskriften »Detta tsarbref om Kexholm och andra saker gafs i Moskva åt kunglige sekreteraren Mons Martynov 118, November 22 dagen».

8 WiDEKiNDi 134 f., /. u. 109; Loccenius 484. Sändebuden togo vägen norr om Bottniska viken och kommo 14 apr. 1610 till Stockholm, där de 14 juni hade företräde hos konungen och öfverlämnade sina gåfvor. Se deras odat. bref till Pusjkin, Bezobrazov och Dmitriev, öfvers, bland Muscov., Kom-miss. Tönne Göransson m. fl. Strödda handl. 1610—1611.

4 Pierling III, 360 f.2 197

tunga den med svåra pålagor. De rådfrågade landtdagarna uttalade sig till största delen i denna riktning.1 I jan. 1609 hän-sköt konungen frågan till de vid riksdagen församlade senatorerna. Han framhöll krigets berättigande, i det tsar Vasilij icke till alla delar uppfyllt stilleståndsfördragets bestämmelser; många polacker hölles ännu fångna i Ryssland. Bland senatorerna talade åtskilliga ifrigt för kriget, såsom Leo Sapieha; sändebudens behandling vore en skymf att hämna, och tillståndet i Ryssland lofvade en lycklig utgång. Å andra sidan framhölls däremot företagets kostsamhet och risk.2 Konungen förhandlade under vårens lopp med kronhetmanen Zolkiewski angående härens utrustning. Underrättelsen om tsar Vasilijs förbund med Sverge måste inverka eggande på hans krigiska föresatser. Tsaren hade direkt brutit stilleståndsfördraget, då han på detta sätt inläte sig med upprorsmakaren i Sverge. Det måste för Sigismund vara ett viktigt intresse att icke låta denne komma till för stort inflytande i Ryssland.8 Ett manifest om krigets orsaker uppsattes för de europeiska hofvens räkning, afsedt att rättfärdiga konungens afsikter. Han åberopade där de polska konungarnas ^amla territoriella anspråk och framhöll tsar Vasilijs folkrättsliga öfvergrepp mot sändebuden. Den katolska religionens och den polska republikens säkerhet tilläte icke uppkomsten af en fientlig makt i Ryssland; turkar och tatarer kunde under den pågående förvirringen fa det i sitt våld; ryssarna kunde kalla till tronen någon prins af ett mot Polen fientligt hus. Tsar Vasilijs -förbund med Sverge framställdes som den omedelbara anledningen till Sigismunds ingripande.4 I aug. 1609 voro konungens nödtorftiga rustningar afslutade, och i midten af sept. stod han utanför Smolensk med öfver 10,000 man och dessutom skaror af tatarer och kosacker. Han visste, att en del af stadens garnison hade dragit till Skopins undsättning, och han själf gjorde sig större förhoppningar än den försiktige Zolkiewski. I ett budskap till staden förklarade han sig på talrika ryssars hemliga

1 Zolkiewskis memoarer (Muchanovs uppl. 18).

* Flere vota citerade af Stjepkin, »Wer war Pseudodemetrius Ih <Arch.für slav. PhiL XXI, 139 f.).

• Man saknar säkra underrättelser, när och i hvad form budskapet om det rysk-svenska förbundet och De la Gardies inryckning kom till Polen. Chodkiewicz synes ganska snart ha underrättat konungen därom, enligt sitt eget senare vittnesbörd. Suppl, ad Hist. Russ. Monum. 447 f.

4 Lubienskj, Opera posthuma, 157 f.; Widekindi 112, /. u. 90 f.

Almquist. 11162

anfordran ha kommit som deras räddare från elände och blodsutgjutelse. Underkastade de sig hans välde, så skulle han skydda deras friheter och icke förgripa sig på deras religion. Dessa lockelser hade emellertid ingen verkan på stadens garnison och menighet, som beredde sig att bakom sina starka murar, under vojvoden Sjeins kraftiga ledning, trotsa den polska härens artilleri, minor och petarder. Det visade sig snart, att belägringen måste bli långvarig och besvärlig.1 Konungens afsikt var att förmå också den lifländska hären till ett infall i Ryssland mot Pskov, men den missnöjda soldatesken tågade i stället in i Littauen för att taga de kungliga domänerna som pant för sin innestående krigarlön. 2

De polska höfdingarna i Tusjino hade förgäfves sökt afstyra konungens aktiva ingripande i de ryska

förvecklingarna. De hade hoppats att med röfvartsarens slutliga upphöjelse komma till rikedom och inflytande; de ville icke släppa honom, förrän de betalats för sin långa och besvärliga tjänst. Sigismund kom som en inkräktare, hvilken aldrig kunde väntas erkänna några förpliktelser gent emot pretendentens tromän och hejdukar. På Ruzynskis tillskyndan ingick därför hela krigar-menigheten en konfederation, som förband sig att hålla troget samman och icke öfvergifva tsar Dmitrij, innan han erkänts i Moskva och lönat de sinas trogna tjänster (okt. 1609). Sapieha däremot var mindre hågad att förbinda sin sak med pretendentens och höll alla möjligheter öppna för en öfverenskommelse med konungen. Han yrkade endast, att Sigismund skulle ikläda sig förbindelse för den innestående solden och lät förstå, att han på samma sätt kunde draga de öfriga polackerna på sin sida. Tusjinokonfederationens sändebud uppmanade emellertid konungen att icke göra intrång på deras skäliga rättigheter genom detta förhastade infall i Ryssland. Sigismund måste af-visa dessa föreställningar, men erbjöd sig att vidare underhandla med de konfedererade genom särskilda kommissarier. Sådana affärdades också till Tusjino, utan att pretendenten själf därvid bevärdigades med någon hänvändelse. De förklarade å konungens vägnar, att den egentliga orsaken till kriget vore tsar

1 Om Sigismunds anfall på Smolensk: Hirschberg, Maryna, 137 f. pierling III, 359 f.; Niemcewicz II, 232 f.; Waliszewski 320f.;KoSTOMAROV II, 281 f.; Soloviev II, 891 f.; Ilovajskij 139 f.— Widekimdis framställning (s. 108—116, /. u. 89—94) är hämtad från Kobierzycki 72—84.

2 Hirschberg, Maryna, 150, 191.163

Vasilijs förbund med Karl af Södermanland och hans tilltag att understödja denne med penningar till kampen i Lifland. De konfedererade borde därför som goda patrioter inställa sig under sin rätte herres fanor och öfvergifva bedragaren. Ruzynski och hans stallbröder visade sig icke alldeles otillgängliga för sådana synpunkter och för enskilda löften och påtryckningar. Till en början unnade de konungen Smolensk med område, om han blott ville förhjälpa tsar Dmitrij till det öfriga Ryssland. Senare fordrade de endast att fa sina soldanspråk rundligt ersatta, för att vilja inträda i republikens tjänst. Då de kungliga kommissarierna icke kunde afgifva bindande löften i detta afseende, blefvo förhandlingarna för en tid afbrutna (dec. 1609).1 De hade då redan med röfvartsarens ryska magnatfölje inledt förbindelser, hvilka i framtiden skulle visa sig betydelsefulla.

Det är ovisst, hvilket intryck nyheterna från Smolensk gjorde på de förenade fältherrarna i Alexandrovskaja Sloboda. Småningom blef det dem klart, att konung Sigismund okallad och mot sin vilja kom som deras bundsförvant mot Tusjino. Men från början måste åtminstone den svenske fältherren ha befarat, att den polske konungens planer syftade utöfver Smolensk, mot hela Rysslands kufvande under Varsjava och Rom.2 Han måste då, i enlighet med sin herres orubbliga politik, utan tvekan erbjuda Moskva förstärkt och tillräckligt skydd, mot ytterligare skälig ersättning. Skopin hade redan förut, innan Sigismund hotade, hört sig för hos konung Karl i denna riktning, och man hade i Stockholm gått hans önskningar till mötes. Sedan tsar Vasilij formligen erkänt sina förpliktelser enligt Vi-borgsfördraget, befanns det nu lämpligt att fastslå dessa ömsesidiga erbjudanden i ett nytt aftal. Den 17 dec. 1609 kom ett sådant till stånd i Alexandrovskaja Sloboda mellan De la Gardie å konungens vägnar och Skopin, Sjeremetiev och Ku-rakin å tsarens. De la Gardie utlofvade, att 4,000 man nya trupper med det snaraste skulle komma ryssarna till undsättning och trogen tjänst. De ryska landtvärnsmännen lofvade,

1 Hirschberg, Maryna, 151 f.; Waliszewski 326 f; Kostomarov II, 292 f., soloviev II, 898 f.; Ilovajskij 149 f. WiDEKiNDis framställning (s. 136 f.» /. u. in f.) är hämtad från Kobierzycki 94 f.

* Ikonnikov (s. 135) anser med stöd af en krönikenotis, att de förenade fältherrarna vid denna tid haft planer att vända sina stridskrafter mot den polske konungen. Detta kan dock ingalunda anses som bestyrkt; det gällde för öfrigt att först slå sig igenom de tusjinska skarorna. Att ingå någon sorts förbund med Tusjino mot Sigismund kom naturligtvis icke i fråga.164

att dessa trupper skulle underhållas och besoldas som de förra, enligt Måns Mårtenssons uppgörelse med Skopin. När landet vore befriadt från polackerna, skulle konungen för sin hjälpsändning erhålla den fulla och skäliga ersättning i land och städer, som han kunde komma att begära och som skulle aftalas mellan de båda

potentaternas fullmäktige. Denna öfverenskommelse skulle inom en månad formligen bekräftas af tsaren.1

Den 17 jan. 16io utfärdade tsaren också en sådan bekräftelse, i form af ett till den svenske konungen ställdt bref. 2 De la Gardie hade kort förut påmint honom om fristens snara utlöpande och samtidigt underrättat honom, att nya svenska hjälptrupper vore nära för handen.8

De nya löften, som tsaren sålunda högtidligen afgaf, fingo stor betydelse som rättsgrund för Sverges senare territoriella anspråk i Ryssland. Karl IX förstod emellertid att använda mer tvifvelaktiga juridiska omsvep i sin eröfringspolitiks tjänst, och i nödfall lät han utan vidare maktspråk tala. Hans stora politiska idé var alltjämt att upprätthålla en af Polen oberoende rysk regering i Moskva. Men vid sidan däraf släppte han aldrig planerna att under den pågående ryska oredan framflytta rikets gränser så långt som möjligt från Finland och Estland. Ivangorod var alltjämt det byte, som mest lockade honom; men han önskade vinna det med ett raskare och mindre kostsamt medel än en belägring.

Philip Scheding hade redan i febr. 1609 lyckats fa i sitt våld en af pretendentens ifrigaste anhängare i Ivangorod, strelt-serhöfvitsmannen Feodor Aminov, hvilken sedan dess hölls fangen i Narva.4 Konungen uppgjorde sommaren 1609en plan att använda denne som verktyg för sina anslag mot Ivangorod. Aminov skulle med lock och pock förmås att påverka strelt-serna i fästningen och draga dem öfver på tsar Vasilijs och

1 De båda förpliktelsebrefven, hållna i väsentligen samma ordalag, äro tryckta i Sobr GG II, 380 f., Akty /st. II, 33of. och Sverges Traktater V, 189 f.; det af De la Gardie utfärdade dessutom hos Stjerbatov VII: 3, 172.

* Tryckt i Akty /st. II, 336 f. (efter kopiebok i Kejs. Biblioteket i Petersburg) och Sverges Traktater V, 195 f. (samtidig svensk öfversättning).

8 De la Gardie till tsar Vasilij, Alexandrovskaja Sloboda 14 jan. 1610. Orig. på svenska, i Utrikesministeriets arkiv, Moskva,. Mårten Fleming och Daniel Golovitz, som sändes till Moskva med detta bref, skulle där också uppköpa harnesk och värjor till krigsfolkets behof. De la Gardie anhöll, att tsaren skulle sända sitt bekräftelsebref tillbaka med Fleming.

4 Den tyska relationen.2 65

Sverges sida; underhandlingar om fångutväxling skulle tjäna till förevändning vid inledandet af denna förbindelse. Konungen sände två särskilda kommissarier till Narva för att gemensamt med Scheding ställa till denna intrig. Om Aminov visade sig alldeles omedgörlig, skulle man afvakta ankomsten af krigsfolk och försöka andra metoder.1 Kommissarierna anlände till Narva 19 sept. 1609 och började omedelbart höra sig för med Aminov.2 Denne gjorde inga svårigheter att mot hopp om frihet öfvergifva pretendentens sak; han lofvade att blott han komme lös, bringa både Ivangorod, Jama och Koporje under tsar Vasilijs lydno igen. Han lät genast förmå sig att skrifva ett bref till sina landsmän med uppmaning, att de skulle skicka ombud till förhandlingar med svenskarna, hvarvid han skulle vara mellanhand. Vojvoden på Ivangorod, Ivan Feod. Chovanskij, svarade emellertid i tsar Dmitrijs namn, att han i så fall ville komma till tals med kommissarierna självfva eller deras fullmäktige. Då kommissarierna sände honom sin fullmakt, begärde han att innan förhandlingarna började fa veta, hvad de skulle röra sig om. Parternas oförenliga ståndpunkter kommo under dessa spegelfäkterier genast till synes. Kommissarierna vägrade mottaga skrifvelser, som vore utfärdade i pretendentens namn och därtill nämnde denne som Liflands herre; Vasilij Ivanovitj vore Rysslands rätte storfurste, och Lifland hörde Sverges krona till. De anmärkte också, att Chovanskij måste vara alldeles okunnig i diplomatiska värf, då han kunde förutsätta, att fullmakten skulle innehålla självfva förhandlingspunkterna. Ryssarna förklarade då hvarje underhandling omöjlig, om icke tsar Dmitrij äfven å svensk sida erkändes; de visade äfven genom yttre åthäfvor sitt missnöje med kommissariernas uppträdande.8 Desso läto emellertid förstå, att om deras vänliga tillbud afvisades, konungen skulle bli nödsakad till andra åtgärder. Men då ryssarna alltjämt åberopade pretendenten som

1 Instruktion för Philip Scheding, Hans Nilsson till Helgo och Michel Olofsson 16 aug. 1609. RR.

2 De följande förhandlingarna äro noggrant och omständligt beskrifna

i kommissariernas journal, som s. 152 redan citerats. Philip Scheding var

liela tiden frånvarande.

8 »De annammedhe i förstone wed brefwet, och när the hadhe haff thet

i någre timar, sendethe samme breff tilbaker uthöfwer igen, lade thet wedh

Stranden på en hweld båt, och een steen ther opå, och wille icke tale ett

ordh med någon, dock hade the opbrutit breffwet och lässit thet.»166

sin herre och smädade tsar Vasilij,1 medgåfvo kommissarierna till sist, att denna formella fråga lämnades därhän, blott man ändtligen kunde komma ordentligt till tals.2 Samtidigt sökte de genom några ryska köpmän, som tillhörde tsar Vasilijs parti, inverka på stämningen i Ivangorod.8 Men i själfva verket misströstade de om möjligheten att på något sätt främja sina hemliga planer. Ännu sedan kommissarierna gifvit efter i formfrågorna, ville Chovanskij icke inlåta sig på några förhandlingar och besvärade sig öfver att Aminov och andra ryssar höllos fångna i Narva. Den långdragna skriftväxlingen hade urartat till ett utbyte af otidigheter. Svenskarnas tålamod var till sist uttömdt, och kommissarierna lämnade Narva 12 okt. 1609. Till afsked hade de sändt den tredskande vojvoden ett sista bref, som öppenhjärtigt uttalade deras mening om tsar Dmitrij och drastiskt utmålade de fasor, som väntade ryssarna under polskt tyranni.4

Ivangorods påtänkta öfverrumpling var ett viktigt led i en stor plan, som afsåg att bringa alla ryska gränsfastningar i svenskarnas händer. Därvid skulle de nya hjälptrupper, som

1 Chovanskij svarade 30 sept. på en kommissariernas skrifvelse: ». . . .

i huilket breff inthet annedt är ähn wårt folk till att förföhre och det ene herskap emot thet andre oprethe; och der till den store arf herrens Zar och

Storfurstens Demetri Iwanowitz, i samme breff hans zarske högheets nampn och titteli icke schrifwet; uthan i samme breff äre schrifne månge spåtske ordh. Wy hafwe och förstât, att i hafwe förmelt Knes Watsily Iwanowitz nampn, huilken är wår herres Zar och Storfurstes Demitri förräderä, sâssom fahnin hafwer warit Christi förräderä, och then lofliga christenhetenes för-derfwere.»

2 Kommissarierna skrefvo 3 okt. till Chovanskij: ». . . Män alden-

stundh thu hafwer neeket att wele handle med oss, efter wy uthi wåre breff

hafwe nempdt Knes Wasilie Iwanowitz, så achte wy nu inthet samme Knes

Wasilie Iwanowitz, uthan låthe honom bliffwe uthi sitt wärde, hüadh han kan wara för een man. Uthan begiere nu her med af tigh wetta, om thu

wilt komma till att handle med oss på wår Stormechtighe Konungh och Herres Konung Carls i Swerigis wegner, om godha saker.»

8 Dessa ryska köpmän hade medföljt Evert Horn från Ryssland.

4 I detta bref, dateradt 10 okt. heter det: ». . . thu giör såssom ulff-wen roper: lamb, lamb, så giör och thu altidh om then skelmen och chris-telige trosförstöreren: Demitri, Demitri. Och thett man ännu som tilförende skall seye tig rent uth sanningen, så är samme Demetri icke then rette Demetry, som I alle meene, dy de Poler hafwe sielffwe uthtryckeligen och oppenbar-ligen sagt, att han icke är then rette Demetri, uthan the haffwe sådane märer och strenitzer i Polen, så att een kan kasta 15 sådane Demitri på een natt, efter som thet i hele Muskowieland allom witterligit är om sådane the Polers grofwe och skamlige ordh, det är nu Ider Demetri, som I lithe opå».167

på hösten 1609 sändes till Ryssland, genast komma till nytta. Om kommissariernas intriger i Narva förmått rubba Ivangorods ståndaktighet, hade det varit meningen, att krigsfolket skulle landstiga där och taga fästningen i besittning. Och sedan skulle undsättningshären försöka sin lycka också mot Jama, Koporje och Nöteborg, innan den öfver Novgorod droge in i Ryssland. Man skulle först dock tillskrifva vojvoden på Nöteborg, liksom också

på Kexholm, och åter erbjuda dem svensk besättning som skydd mot röfvarnas anfall och deras eget folks otrohet. Man skulle åter betona, att det ingalunda vore meningen att afhända tsar Vasilij hans besittningar, utan tvärtom att skydda dem mot hans fiender. Afvisades den svenska hjälpen, fölle ansvaret odeladt på ståthållarna själfva.1

Åt ännu ett håll sträckte sig sedan gammalt Karl IX:s utvidgningsplaner; anarkin i Ryssland erbjöd möjlighet att grundlägga ett svenskt ishafsvälde. Hans territoriella anspråk trädde äfven där i förgrunden gent emot hans uppgift att upprätthålla tsar Vasilijs makt mot polska intriger och angrepp. Men äfven där kunde förbundet med den legitime tsaren tjäna som omsvep för hans planer.

Redan i början af år 1609 hade underrättelser kommit, att utskickade från röfvartsaren sökte bringa gränslanden vid Ishafvet under hans lydnad. Konungen befallde då genast Isak Behm att förmana deras inbyggare till trohet mot tsar Vasilij och lofva dem svensk hjälp mot förrädarna. Han skulle särskildt skrifva till abboten i Solovietsk, yppa polackernas ränker och underrätta honom om De la Gardies uppdrag att bistå tsar Vasilij.' För bättre eftertrycks skull borde han med ett par tusen man göra ett ströftåg öfver gränsen, brandskatta de upproriska och söka på samma gång intaga fästningen Soma under förevändning att det skedde för tsarens räkning. Han borde dock vänta, tills säkert besked komme om De la Gardies intag i Ryssland, och han skulle handla i samförstånd med Baltsar Bäck. Denne fick samtidigt befallning att i Västerbotten samla 2—300 man, äfven skidlöpare, och med dem draga raka vägen till Kolahus, så snart Behm ryckt in i Ryssland. Tsar Vasilijs anhängare skulle han icke tillfoga något ondt, och Kolahus skulle besättas i tsarens namn.2

1 Karl IX:s memorial för Er. Elfsson 12 sept. 1609. RR.

a Karl IX till Isak Behm 13 febr. 1609, RR. (Waaranen III, 2 f.); till Baltsar Bäck samma dag. RR.168

Behm skref efter konungens befallning förmaningsbref både till Solovietsk och Soma, men det är obekant, huru förhållandena sedermera utvecklade sig.1 På hösten 1609 upptog konungen i hvarje fall sina ishafsplaner med större eftertryck. Behm och Bäck försågos med värfvadt folk, som jämte uppbådade skidkarlar vid vinterns inbrott skulle föras mot Kolahus. Man skulle för befolkningen uppgifva, att tsar Vasilij afträdt denna gamla svenska besittning och tillåtit gränsens förläggande till Trinäs. Lyckades man fa Kolahus i sitt våld, skulle man där inlägga en pålitlig besättning och genast skrida till gränsens reglerande.2. Då konungen något senare sände en expedition till Varanger för att afvärja vissa öfvergrepp från de danska myndigheternas sida, bestämde han den att på samma gång biträda vid infallet i Ryssland. Om Kolahus redan blifvit intaget* skulle de båda expeditionerna förena sig mot Petjengaklostret och föregifva, att de ryska ständerna till Sverges krona afstått Nöteborg, Kexholm, Ivangorod, Jama, Koporje samt Kolahus och Petjengaklostret. Man skulle vid besittningstagandet undvika att tillfoga munkarna eller inbyggarna öfver hufvud något ondt.8

Den stora ishafsexpeditionen under vintern 1609—10 blef emellertid endast ett misslyckadt försök. Baltsar Bäck satte sig i förbindelse med ståthållaren på Kolahus och träffade vissa förberedelser till expeditionen. Han synes i hvarje fall ha skött sig slappt, och rykten kommo i omlopp, att han var i hemligt förstånd med ryssarna.4 Behm visade sig ännu försumligare*

1 Brefvet till Solovietsk har i orig. bevarats i klostrets arkiv och är tryckt i Akty AE 11, 209 f. Det är skrifvet på ryska, dateradt 23 febr. 1609-och till innehållet noga öfverensstämmande med den svenska »form», som konungen tillsände Behm (tryckt hos Waaranen III, 6 f.). — Ett bref till vojvoden på Soma, dat. Kajaneborg 1609, är tryckt i Akty AE II, 210 f.; innehållet är det samma som i föreg.

* Karl IX:s instruktion för Baltsar Bäck och Isak Behm 3 okt. 1609. RR. (Waaranen III, 47 f.)

8 Karl IX:s instruktion för Daniel Theodori m. fl. 19 dec. 1609, RR. (Waaranen III, 60 f.). Konungen fann sig i jan. 1610 nödsakad att mana på de senfärdiga krigshöfvitsmännen och gaf samtidigt något förändrade order om Kolahus" besättande. Detta skulle icke hetas ske i syfte att beröfva tsaren hans arfvedel, utan endast för att skaffa en pant på de andra slott och län, som han lofvat konungen. Karl IX till Hans Rekenberger 29 jan. 1610; till Behm och Bäck samma dag. RR.

4 Baltsar Bäck skrifver till Peder Nilsson, Tärnö 2 mars i6io(orig. Bref t.

Karl lX:s kansl.): ». . . Jagh hafwer och sendt en min egen tienere till169

och konungen gaf befallning om hans häktande.1 Företagets fortsättande anförtroddes senare åt andra personer.

I okt. 1609 anlände Henrik Tönnesson till Viborg med det krigsfolk, som skulle eröfra de ryska gränsfästningarna och sedan draga Skopin till undsättning. Från de finska skären hade ban och den med honom förordnade Er. Elfsson hört sig för hos kommissarierna i Narva, om något kunde uträttas mot Ivangorod. Dessa svarade 6 okt. 1609, att man ingen hvart kunde komma med vänliga medel. Skulle fästningen eröfras, finge man bereda sig på en ordentlig belägring och medtaga artilleri, ty petarder vore icke till fyllest. I hvarje fall skulle hären kring Ivangorod ha ett bördigt land att lefva af och kunde alltid afspärra fästningen från alla förbindelser.2 Vid de följande rådplägningarna i Viborg befanns det under sådana förhållanden lämpligast att skicka hären in i Jama och Koporje län för att pröfva sin lycka mot dessa svagare fästningar och afvakta besked från de förenade fältherrarna.3 Dessförinnan hade krigsfolket i Viborg besoldats med de penningar och skinnvaror, som Skopin ditskickat; konungen hade visserligen varit benägen att betrakta dessa som förfallen sold till den förra hjälphären. De af konungen anbefallda hänvändelserna till Kexholm och Nöteborg synas icke ha ledt till något resultat.4 I nov. 1609 tågade Henrik Tönnesson in i Ryssland de närmare

Kalezu (för anslaghz skull) medh ett bref, till att besee legenheten och befästningen, tän och medh theres egit bref kom tilbaka igenn, huilke både brefenn sampt min tienare iagh nu till högbe:te Konung Matt. förskicker, ändå mina afwundzmän hafwe utsprydt, att iagh skall hafwe sendt mit budh förthenskull dytt, att iagh will förwara thäm och war ankompst gifwa thäm ülkenna ...» Bäck säger sig samtidigt ha tillskrifvit konungen om expeditionens misslyckande.

1 Karl IX:s fullmakt för Simon Markusson 14 febr. 1610, tryckt hos ^aaranjen III, 66. Fullmakt för O. Reesen profoss samma dag. RR.

* Michel Olofssons och Hans Nilssons cit. journal.

8 Karl IX till Tönne Jöransson, Arv. Tönnesson och Er. Elfsson 2 dec- 1609. RR.

4 Widekindi 126, /. u. 102. Karl IX:s memorial för Er. Elfsson 12 sePt- 1609, RR' Hade icke de ryska kommissarierna i Viborg tillräckligt med Penningar till hands, så skulle de gifva en förskrifning, som Skopin och tsaren sec*an borde bekräfta. — Då de ryssar, som kommit med Horn till Narva, på begäran skickades därifrån till Viborg (okt. 1609), uppmanade M. Olofs-s°n och H. Nilsson myndigheterna i Viborg att hålla skinnvarorna dolda på s ottet, under föregifvande att de redan utdelats åt krigsfolket. Kommissaries cit. journal.

1iyo

omständigheterna vid hans tåg äro icke bekanta. Från Novgorod voro Ododurov och Telepnev honom följaktiga till De la Gardie; 2 jan. 1610 passerade han Ustiuzjna.1 Vinterkölden, strapatserna och deserteringen förtunnade härens leder; när han 17 jan. 1610 ankom till Alexandrovskaja Sloboda, utgjorde den •endast 850 man fältdugligt folk.2 Ytterligare smärre förstärkningar anlände emellertid under följande månads lopp.3

De la Gardie och Skopin hade fortsatt att oroa fienden från sina blockhus och antasta hans transporter genom utsända skidpatruller. Deras ströfkårer kretsade kring Troitsa, hvars brödraskap alltjämt manligen värjde sig mot polackernas angrepp. Den 4 jan. 1610 lyckades Skopin undsätta klostret med en ny skara under Valujev.4 Ryktena om att nya trupper voro på väg till Alexandrovskaja Sloboda måste verka förskräckande på de redan hårdt ansatta polackerna. Den 11 jan. 1610 bröt Sapieha upp från Troitsa, som det tycks i fullständig panik, utan att ens förstöra bytet för sina fiender. De förenade fältherrarna kunde 28 jan. tåga in i det öfvergifna lägret; klostrets få öfverlefvande munkar hälsade svenskarna som sina underbara räddare.5 Legotrupperna hade trott på ryssarnas förespeglingar, att de i det rika Troitsa skulle utfå sin sold utan afprutning, men Skopin drog i betänkande att pålägga munkarna ett tvångslån.6 Däremot sände han ett nytt förmaningsbref till tsarens kommissarier vid det tredskande Kexholm.7 De la Gardie började vid denna tid fatta vissa misstankar mot

Sjujskiernas planer; ryktet förmälte, att den polske konungen hade sina utsän-dingar icke blott i Tusjino, utan också i Moskva. Samtidigt

1 Akty Ist. II, 335. i Diarium 1609—1647, Muscov., äro registrerade flere förkomna bref, dat. nov. 1609, från vojvoden i Nöteborg, Grig. N. Mu-raviev, till Henr. Tönnesson och Er. Elfsson. Förhandlingarna ha tydligen rört den svenska trupptransporten.

2 Widekixdis uppgifter (s. 145) äro alldeles vilseledande. De la Gardies »lista» öfver de mönstrade soldaterna, dat. 24 jan. 1610, är ännu bevarad (Handl. rör. polska kriget). Den uppger fotfolket, Links regemente, till 549 man friska och 104 sjuka, och rytteriet (Posses och Qvarnheims folk) till 302 man friska och 9 sjuka. — Henr. Tönnesson till Arv. Tönnesson, Alex. Sloboda 22 jan. 1610. Orig. Handl. rör. ryska kriget.

8 WiDEKiNDi 145, /. u. 118.

4 Kostomarov II, 280.

5 WiDEKiNDi 145 f., 1. u. 118 f. Herkman (Skazonija Massy i Gerk-mana 311).

8 Måns Mårtensson till Er. Elfsson, lägret vid Troitsa 13 febr. 1610. Orig. Bref t. Karl IX:s kansl.

7 Se sid. 178 f.2 207

kommo från det stora röfvarnästet underliga tidender, som tycktes spå dess härskare en snar ändalykt.

Pretendentens ställning hade under de polska kommissariernas underhandlingar i Tusjino blifvit alltmer hotad och till sist ohållbar. Den 6 jan. 1610 hade han med en skara af sina trogna flytt undan vidare förödmjukelser till Kaluga, som var starkt befäst och hade lätta förbindelser med kosacklandet i söder.1 Denna händelse framkallade i Tusjino stor förvirring; soldknektarna plundrade den afvikne tsarens hus; samtidigt beskylldes Ruzynski att ha skrämt bort sin herre. Stora kosackskaror följde småningom efter till Kaluga; Maryna bönföll än om Sigismunds nåd, än manade hon polackerna till trohet mot Dmitrij. Ruzynski och hans stallbröder kunde dock icke längre knyta sina förhoppningar till kosacktsaren; det var mer lockande att sälja sina tjänster åt den polske konungen. De tusjinska bojarerna och patriarken Filaret hade afböjt att erkänna Sigismund som sin herre, men efter pretendentens flykt ingingo de med polackerna en gemensam förpliktelse att icke erkänna tsar Vasilij eller välja någon annan rysk bojar till tsar. Samtidigt affardade de till det kungliga lägret en beskickning, som skulle erbjuda Vladislav tsardömet, men på villkor, som skulle säkerställa deras och landets intressen. De utskickade, bland hvilka märktes Mich. Gleb. Saltykov, hans son Ivan Mich. Saltykov och Feodor Andronov, mottogos af Sigismund i audiens 21 jan. 1610 och hänvisades till underhandlingar med några af senatorerna. Dessa hyste misstro till ryssarnas erbjudande och drogo i betänkande att skicka konungasonen till detta folk af barbarer och upprorsmakare. Republikens intressen bjödo dock, att man icke lät ett så gynnsamt politiskt tillfälle gå sig förbi. Konfessionsfrågan väckte stora svårigheter, men man lyckades slutligen komma till enighet.2 Den 4 febr. 1610 utfärdade konung Sigismund ett till de ryska ständerna ställdt manifest, i hvilket han kungjorde de öfverenskomna villkoren för Vladislavs val. Genom

1 De förenade fältherrarna erhöllo 1 febr. 1610 följande underrättelse: »Om Dimitris persoon berättede dhe, att det är wistt att Rosinski hafwer öfwerfallit och slagitt honom. Men om hann ähnnu är i lyfwett eller icke, wiste the inthet, dogh ähr hann så förswunnen, att ingen weett hwar hann är.» — Cit. »kunskaper af några polacker 1 febr. 1610».

* Om röfvartsarens flykt och Tusjinos förhandlingar med Sigismund: Hirschberg, Maryna, 161 f., Kostomarov II, 310 f., Ilovajskij 151 f., Wali-szewski 328 f., Widekindi 149 f. efter Kobierzycki 152 f., 199 f.172

dessa garanterades bibehållandet af Rysslands politiska och sociala grundvalar både mot polska inflytelser och kosackiska omstörtningstendenser, medan samtidigt en anslutning till polska förebilder gjorde sig faktiskt gällande. Den nye tsaren skulle hålla den grekiska religionen i ära och bibehålla dess prästerskap och stiftelser vid deras privilegier och inkomster. En katolsk kyrka skulle få finnas i Moskva, men ingen skulle tvingas affalla från den grekiska läran. Ämbetsmännen skulle åtnjuta lön och förmåner enligt gamla moskovitiska sedvänjor.

Bojarrådet skulle höras vid förläningars bortgifvande, och de förnäma skulle som förr ha rätt att hålla lifegne. Tsaren skulle med sina bojarer taga i öfvervägande, om kosackdömet vore af nöden eller kunde afskaffas. Rätt skulle skipas enligt rysk lag, och denna kunde icke ändras utan rådets och hela landets hörande. Statsförbrytelser skulle afdömas med bojarrådets hörande, och förbrytarens anhöriga skulle icke drabbas af konfiskation. Ingen skatteökning skulle ske utan bojarrådets hörande; de städer, som lidit svårt af kriget, borde åtnjuta lättnader. Ömsesidig handel skulle fritt få bedrifvas mellan Ryssland och Polen, och ryska köpmän skulle fa besöka äfven andra land. Judar skulle icke få komma in i det moskovitiska riket. Ryssarna skulle ha rätt att resa utrikes för att skaffa sig kunskaper. Slutligen stadgades, att Ryssland och Polen skulle vara i förbund mot gemensamma fiender, särskildt tatarerna. 1

Sina verkliga afsikter med denna uppgörelse lät konungen framskymta, då han affbrdrade sändebuden en ed att intill Vladislavs kröning vara honom själf trogna och lydiga. Förgäfves sökte han emellertid använda deras bemedling till att fa det motspänstiga Smolensk i sitt våld. Sjein var orubblig. Salty-kov och Andronov betraktades nu och alltfort som ärkeförrä-dare.af Rysslands trogna riksförsvarare och landtvärnsmän.

Samtidigt med de tusjinska bojarerna hade också den tu-sjinska hären framlagt sina önskemål för konungen. Denne

1 Detta märkliga aftal är närmare bekant endast genom detta bref från konung Sigismund till de ryska ständerna, dat. vid Smolensk 14 febr. n. st. 1610 (tryckt i bihanget till Muchanovs upplaga af Zolkiewskis memoarer s. 42 f.). Om detta brefs något tvifvelaktiga karaktär: Waliszewski 337; analys af dess bestämmelser: Platonov 424 f.173

borde uppfylla pretendentens löften och försäkra hären om vedergällning i Polen, äfven om fälttåget i Ryssland skulle utfalla olyckligt. Konungen kunde emellertid icke villfara dessa vidtgående anspråk, men utlofvade rundliga förläningar i Ryssland, när han en gång blifvit det mäktig. Dessa obestämda löften väckte i Tusjino intet förtroende. Pretendentens anhängare spridde dennes maningsbref från Kaluga och sökte med Marynas biträde upphetsa hopen mot Ruzynski. Det kom till ett formligt slag mellan de kosack- och tatarhopar, som höllo fast vid pretendentens sak och ville tåga till Kaluga, och de polska trupper, som ville hindra denna utvandring. Maryna såg sig hotad af Ruzynski och flydde ur lägret för att uppsöka sin make; hon råkade emellertid på villovägar och fann tillflykt hos Sapieha i Dmitrov. Tusjino hotades af fullständig upplösning (midten af febr. 1610).1

Sigismund hade vid denna tid beslutit att sända en hjälp-kår till Tusjino i tro att Moskva då skulle tvingas att erkänna Vladislav, men denna plan kom aldrig till utförande.2 Förut hade han i det längsta sökt anknyta hemliga underhandlingar med tsar Vasilij, och de polska kommissarierna hade haft uppdrag i denna riktning. Erfore tusjintserna något om saken, borde man förklara, att konungen allenast ville stifta fred i Ryssland på för dem behagliga villkor. Tsar Vasilij synes ha bestämdt afvisat detta misstänkta närmande, men det hade dock-väckt oro bland svenskarna.8 Det är troligt, att De la Gardie äfven för öfrigt var väl underrättad om händelserna vid Smo-lensk och i Tusjino.4 De förbundna fältherrarnas uppgift måste

1 Hirschberg, Maryna, 185 f.

2 Hirschberg, Maryna, 191. Widekindi 157 efter Kobierzycki 213.

8 Widekindi 143 f. (/. u. 116 f.) efter Kobierzycki 135, 150; uppgiften, att Sigismund föreslagit tsar Vasilij att bryta förbundet med Sverge, saknas hos Kobierzycki. Måns Mårtensson skrifver i sitt cit. bref till Er. Elfsson 13 febr. 1610: »Pålackerne haffwe wist haft deris budh och bref til Muschou, såsom i feltherrens bref til K. M. förmelles, och endoch feltherren haffwer begärt een schriftligh underrettelsse, huadh deris werf haffwer warit och copie af deris bref, szå haffuer thet likuell inthet kunet skee, uthan knässen haffuer muntligen sådan berettilsse giort, sssåsom derom förmelles, endoch man wett wäl, at deris werf och förebringende haffwer opå andre skruffwer och hiull stelte warit.»

4 Widekindi har, såsom antydts, tagit sin framställning från Kobierzycki

och synes intet meddela ur De la Gardies rapporter. Bland de cit. »Kun-

skaper af några polacker 1 febr. 1610» förekomma äfven mindre pålitliga

nyheter, såsom att Sigismund i egen person varit vid Smolensk, men med174

i hvarje fall vara att besegra Sapieha och Lisowski och så lunda bana sig väg till Moskva.1 Skopin hade ändtligen fat medel att gifva legotrupperna tillräcklig sold och därmed gör; dem villiga till ytterligare ansträngningar.2 Henrik Tönnessor hade utsändts ett oroa Lisowski vid Suzdal, och De la Gardi(vände sig själf mot Sapieha. Från ett blockhus nära Dmitroi hade man redan förut skärmytslat med denne och genon skidpatruller försvårat hans proviantering. Rykten visste be rätta, att den polska besättningen i Dmitrov hade blifvit aili svagare. De la Gardie bröt 16 febr. 1610 upp mot Dmitrov med svenska trupper, däribland Links regemente, och ett större antal ryska under Zjerebtsov och Lykov. Två dagar senare stod han utanför staden, men Sapieha vågade icke bjuda den öfverlägsne fienden slag på öppna fältet.8 Den 19 febr. angrep De la Gardie de i skydd af vallar och kanoner stående polackerna och dref dem in i borgen. Kosakernas läger invid självfva staden intogs och plundrades. Sapieha befarade därefter en stormning på självfva borgen, men proviantbrist tvang den svensk-ryska hären att återtåga till Troitsa, sedan besättningen på blockhuset förstärkts. Polackerna hade emellertid fatt känning af sina fienders öfvermakt, och Sapieha tågade 26

oförrättadt ärende dragit tillbaka; att »Siberslandh» med sina fästningar nyligen affallit från Dmitrij till tsar Vasilij; att ryssarna i Tusjino dagligen rymde öfver till Moskva.

1 Måns Mårtensson skrifver i sitt cit. bref, att Sapieha om få dagar äm-

nar bryta upp från Dmitrov. »Och när thet skeer, wil feltherren tilsee, at han

kan förrascha Sussdall och klappe op Lisofschi, som der ligger medh een

hop gement folk, och der Gudh goffwe lycken, att de bådhe bleffwe föria-

gedhe in i store lägrett, kan wäl skee, att man tör göra itt försökie (!) bådhe

ifrån Muschu ssåsom och herifrån in opå fiendens store läger, ssåsom alle-redhe deropå stemples och omtales.»

a En fången legoknekt berättade 18 febr. för Sapieha, att »Skopin har gifvit det utländska fotfolket 10 daler på hvar knekt, på det de må storma-Dimitrow, om de våra icke erbjuda fältslag.» (Polska a Moskwa 252.) Link skrifver till Karl IX, Troitsa 4 mars 1610 (orig. Bref t Karl IX): »SonsteÉ" belangend die Bezahlung, seind wir bissher mit Zobeln unnd Geltt zimblicD benuegt worden.»

8 »Då larmade herrar kaptener och ryttmästare sägande: vi äro ick^ vana att försvara fästningar, låt oss gå ut på fältet och slås med dem i Het^ rens namn. Då hans nåde hörde detta, stödde han sin mening med mång^ goda skäl och påvisade härens dåvarande svaghet i Dmitrov, i det at det endast fanns 400 ryttare, som kunde slås, och 300 donska kosacker; däø för ville icke hans nåde gå ut på fältet.» Sapiehas dagbok (Polska * Moskwa 253.)175

febr. öfver Klin till Iosifovklostret, sedan han först bränt borgen i Dmitrov. Skidkarlarna från blockhuset förföljde och tillfogade honom åtskilligt afbräck.1

Sedan Sapieha sålunda drifvits på flykten, var det endast Lisovvski, som bakifrån kunde hota undsättningshären. Hans illa utrustade skaror utgjorde dock ingen skräckinjagande makt, och de förenade fältherrarna beslöto att icke längre uppskjuta, tåget till Moskva. Sedan de brutit upp från Troitsa och anländt till byn Bratovsjino (7 mars 1610), erforo de, att Tusjino stod i lågor.2 Splittradt af stridiga intressen och skräckslaget öfver den svensk-ryska härens framgångar, hade det stora röfvar-nästet i självfva verket råkat i anarki och panik. Den6marsi6io lät Ruzynski antända lägret och drog med största delen af polackerna åt Volok Lamskij. Andra skaror uppsökte konungens läger vid Smolensk; kosackernas hufvudmassa drogs alltjämt till röfvartsaren i Kaluga.8 De la Gardie utsände en ströfkår att förfölja Ruzynski på vägen åt Staritsa; själf fortsatte han och Skopin med härarnas hufvudstyrka till Moskva. Den 12 mars 1610 kunde de båda fältherrarna tåga in i den befriade hufvudstaden, hälsade af folkets jubel.4 Vid sin audiens hos tsaren bar De la Gardie svärdet vid sidan, hvilket annars icke var tillåtet i den moskovitiska hofettiketten. Med berättigad stolthet kunde han framhålla den svenska härens stora

andel i befrielseverket. Han försummade icke heller att påminna om

1 Omangreppet mot Dmitrov, med närmare detaljer; Sapiehas dagbok CPolska a Moskwa 253 f.); Widekindi 147 f., /. u. 120 f. ; Akty Ist. II, 338. Afovyj letopisets (s. 113) uppger, att Kurakin skickades till Dmitrov för att bortjaga Lisowski (!). Petrejus (s. I, 44 och II, 254) fabulerar. Link skrifver i sitt cit. bref 4 mars 1610: ». . wir . . sein under Stacket bey liechtem Dager ganz under Ihrem Canon unnd Argebussaten an zweyen Ortten ahngefallen ünnd im ersten Anlauff, mit grosser Verwunderung der Russen, sampt einem Stuckh groben Geschüzts, zwey Corneten, ein Fändlin erobert, geplündert Unnd verbrendt, wolten auch, da die Russen unsserm Rath gefolgt, das ober Stacket unnd Kloster, da der Oberst Sapego unnd dess alten Demetri Wytib selbss darinen waren, ohne grossen Verlust imbekhommen haben.» — Den sedermera väl bekante tolken Hans Flörich var med hären; hans uppgifter bekräfta, att den återvände på grund af proviantbrist. J. Dyrsson och L. Andersson till Tönne Jöransson och Arv. Tönnesson, 14 mars 1610. Orig.. JJandl. rör. ryska kriget.

* Widekindi 157.

8 Hirschberg, Maryna, 18$ f.; Kostomarov II, 323 f.; Ilovajskij 157 f.; Platonov 416.

4 Widekindi 160, /. u. 130; utsmyckningen är tagen från Kobierzycki 183^176

att Viborgsfördraget borde uppfyllas äfven från rysk sida. Tsaren lät förstå, att åtskilligt ännu måste göras, innan fienden vore förjagad ur Ryssland, och han utbad sig De la Gardies ytterligare bistånd. För öfrigt slösade han med gåfvor till de svenska krigshjältarne, som nu kunde göra sig glada dagar i den rika staden.1 Tsarens glädje grumlades något af Skopins folkgunst, som tycktes ställa honom själf i skuggan. Han misstänkte denne för äregiriga planer, och möjligen visste han, att den unge fursten i Alexandrovskaja Sloboda mottagit maningar att själf eftersträfva tsardömet. Mellan tsar Vasilij, hans broder Dmitrij och Skopin började ett intrigspel, hvilket när som helst kunde fa ett våldsamt utbrott.2

För den svenska politiken innebar Moskvas undsättning en betydelsefull framgång. Dess mål hade sedan åratal varit att stödja Rysslands rättmätige tsar mot af polackerna framskjutna pretendenter. Sigismunds hejduk var nu bortdrifven från Tusjino, och Sverges bundsförvant satt fredad i sin hufvudstad. Men Karl IX hade icke endast tänkt på der papistiska landsfarans bekämpande, utan också på sitt riker materiella förkofran. Han hade betingat sig Kexholm som lön för sin hjälpsändning, och han hade fatt löfte om ytterligar— landafträdelser för ytterligare undsättning. De la Gardie syn^ ha velat få dessa obestämda löften förbytta till ett nytt fördrag 50m skulle fastställa dessa afträdelsers omfång. Åtminstocz uppmanade han konungen att sända fullmyndiga kommissarL - att med tsaren uppgöra de båda rikenas mellanhafvanden.8 V denna tid anlände visserligen ett svenskt sändebud, den fötr-bepröfvade Petrus Petrejus, med uppdrag från konungen tsar Vasilij och Skopin, men detta var utaf helt annan am*. Han skulle af tsaren begära 2—3,000 man ryskt krigsfolk, s«zz skulle föras till Finland och där öfvas i vapnens bruk till

1 Bussow (Rer. Ross. scrifit. ext. I, 102). Petrejus II, 256 och es:fter

honom Widekindi 161 f.

3 Novyj letopisets 108. En beskickning från Rjazan skulle ha hyllat

Skopin som tsar; denne skulle först hotat sända sällskapet till Moskva, xnen till sist låtit det oantastadt återvända. »Men de utländska örontasslarna skrefvo därom till tsar Vasilij, och han och hans bröder började från deri

tiden tänka ondt om furst Michailo Vasiljevitj, förmodande att han enligt

Prokofij Ljapunovs bedrägliga bref önskade att blifva tsar.» — Jfr Ikonnikov

133 f., Platonov 441.

8 Widekindi 159 f., /. u. 130. — Widekindis framställning s. 158—159 är hämtad från Kobierzycki 218—221 och Petrejus II, 255.177

ges tjänst. Dessa rekryter skulle stå under befäl af infödda ryssar, som redan voro i svensk tjänst; tsaren skulle

sedan åter kunna göra anspråk på detta krigsfolk. Petrejus skulle också söka värfva några tusen tatarer, antingen af dem, som tsaren hade i sin tjänst, eller ock andra; två tatarer, som vistats i Sverge, medföljde som värfningsagenter.[1] Tsaren borde tillmötesgå konungens önskningar i dessa afseenden, om han ville undfå hjälp af de svenska trupper, som vore på väg till Ryssland. För sina tjänster borde konungen erhålla icke blott Kexholm, utan också Nöteborg och Kolahus, så att gränsen komme att gå öfver Trinäs. Konungen beklagade sig samtidigt inför Skopin öfver soldens innehållande, som föranledt en del af krigsfolket att draga bort ur Ryssland. De la Gardie befalldes att stödja Petrejus' föreställningar hos Skopin och tsaren.[2]

Det är icke bekant, hur denna framställning upptogs i Moskva; tsar Vasilij ansåg sig troligen icke ha några trupper att afvara, men kunde ingenting ha emot Karl IX:s värfnings-Cörsök bland tatarerna. Konungens territoriella anspråk ville lian hälst skjuta från sig med obestämda förespeglingar, och sedan han blifvit kvitt Tusjinoskräcken, insåg han klart faran af att vara den svenske konungens understödstagare. Detta lcom att visa sig under de följande förhandlingarna med De la Gardie.

I fråga om Kexholms afträdande framstod tsaren alltjämt som maktlös, men man kunde icke öppet förevita honom bristande god vilja. Biskop Silvesters anda behärskade alltjämt

1 Meningen var, att dessa ryska och tatariska legotrupper skulle instickas i en större här af finskt och utländskt krigsfolk, hvilken skulle rycka in i Lifland, angripa Dorpat och sedan detta intagits, tåga vidare förbi Pskov in i Ryssland, dit De la Gardie kallade den. »Thär medh kunne både wy och Rysserne ware tiänthe» Karl IX till Tönne Jöransson, Arv. Tönnesson och Er. Elfsson 2 dec. 1609. RR.

* Karl IX:s tänkesedel för Petrejus 10 nov. 1609; till De la Gardie, till tsar Vasilij och till Skopin samma dag. RR. — Petrejus hade anländt till Nöteborg först 30 jan. 16jo. Han skrifver därifrån till Er. Elfsson 31 jan. (orig. Bref t. Karl IX:s kansl.) att han kommit föregående kväll »och hafwer most holla

i twå timar på gatun, för än iagh hafwer kunnat bekomma herberge, och på sidzstonne, när iagh bekom, troor iagh neppeligen, at ther war slemmare swinhuus i hakelverket. På samma sät bordes och Rysserna undfås. Andra dagen giorde Ståthollaren sin uhrsecht och sade, at han wille gerna både medh <een deel och annan låta migh pläga, ther Ståthollaren på Wiborgh hade något "ther om låtit skrifwa; Gudh förlåte Arfwid Tönneson...» Till Troitsa torde X?etrejus ha anländt i första dagarna af mars. Widekindi 156.

den motspänstiga staden. Prästerskap och streltser synas som på andra håll ha bildat ett slags fanatiskt nationalparti, som hindrade hvarje uppgörelse med kättare och inkräktare. Tsar Dmitrij blef aldrig erkänd i Kexholm, men också tsar Vasilijs befallningar lämnades utan afseende. Om staden sålunda var bestämdt fientlig mot svenskarna, så bodde däremot i länet mycket finskt folk, som till en del rymt öfver gränsen, men nu längtade undan det moskovitiska oket. Äfven många ryssar hade intet emot att komma under Sverges krona, men det troddes, att den ryska öfverheten skulle tvinga dem att utvandra.[1] Den beskickning, som tsaren i nov. 1609 sändt till Sverge, Smirnoj Otrepiev och hans medbröder, hade haft i uppdrag att verkställa Kexholms öfverlämnande åt svenskarna. Deras bemödanden därutinnan hade dock lika liten framgång som Tjulkovs och Telepnevs. Sedan de anländt till Nöteborg, sände de (jan. 1610) en anmodan till de kexholmska myndigheterna att affarda ombud för att afhandla frågan om stadens utrymmande. Man synes verkligen också från Kexholm ha efterkommit denna anmodan för att komma under fund med moskoviternas afsikter. Man menade sig troligen vinna allt genom förhalning och utbad sig frist till pingst (juni 1610); sändebuden beslöto hänskjuta denna fråga till tsarens afgörande.[2] För svenskarna framställde man saken så, att Kexholm visst icke ville motsätta sig tsarens vilja, men att man tyvärr icke denna vinter, innan vattnet blefve öppet, kunde verkställa den stora utflyttningen.[8] I febr. 1610 anlände till Nöteborg nya ryska kom.

1 Petrejus' cit. bref af 31 jan. 1610. Han hade samtalat med finnar i lä-

net, som »hafwa och sagt för migh at the hafwa warit tilhopa både finska

och ryska prester sampt bön"derna, och the hafwa alla giort ett aht the wille

blifwa quar, och wela skicka prästen sampt 20 bönder till Wiborgh medh första till at gifwa tilkenna theras wälwillighet.... The sade och för migh,

at uthi een ström äre nyie quarner, som höra munkerna til, them wille the förderfwa, och låta löpa watnet uth och taga bort all iernredskapen, ther af

konungen och Cronan kunde hafwa mykit gagn.»

* Lindved Klasson till Arv. Tönnesson, Valimois 19 jan. 1610. Orig. Handl. rör. ryska kriget. Det heter där: »Den 17 January hafwa kex-holmske monkar och nogre af förnempste köpmen dragit medh 10 hestar till Nöthborgh till adt förhöra dy senningebodhen, men deras woiuoder hafwa dy icke willat sleppa dytt»; vojvodens hustru hade de tvingat återvända. — Petrejus' cit. bref 31 jan. 1610.

8 Tönne Jöransson och Arv. Tönnesson till Pusjkin, Bezobrazov och Dmitriev, Viborg 27 febr. 1610. (Kop., Muscov., Kommiss. Tönne Göransson m.fl., Strödda handl. 1610—1611.)179

missarier, som särskildt utsetts för att pådrifva Kexholms öfver-lämnande. Från tsaren infunno sig Ivan Mich. Pusjkin, Alexej Iv. Bezobrazov, djaken Dmitriev och tolken Hans Flörich; som Skopins fullmäktige kommo Michajlo Bor. Boborykin och Vasilij Terent. Tjeptjugov.1 Otrepiev och hans följe kunde fortsätta resan till Sverge; i Viborg synas de haft öfverläggningar med Tönne Jöransson och Arvid Tönnesson om den kexholmska frågan.2

De nya kommissarierna förmådde lika litet som de föregående att genomdrifva tsarens vilja, såvida deras ansträngningar i denna riktning öfver hufvud voro allvarligt menade. De läto genast genom Hans Flörich utdela penningar till streltserna och uppläsa budskap från tsaren, men svenskarna höllos utom dessa förhandlingar.8 De besvärade sig samtidigt hos de viborgska myndigheterna öfver att svenskarna hotat att rycka med artilleri till Kexholm, om staden icke frivilligt uppgåfves. De framhöllo, att den endast utbedt sig frist till första öppna vatten och att man i denna sak afvaktade besked från tsaren. De svenska myndigheterna svarade härpå, att den som utspridt de o vederhäftiga ryktena skulle straffas, och uttryckte sin förvåning öfver att sändebuden väntade nya förhållningsorder från tsaren, som enligt Skopins utsago vore öfvertygad, att hans befallning redan verkställts.4 Sändebuden begärde vidare, att en svensk truppstyrka, som sändts in i Kexholms län, skulle dragas tillbaka, men de viborgska myndigheterna afvisade denna inbland-xiing, alldenstund staden och länet vore svenska kronans besitt-xiing. De förklarade på samma gång, att man icke kunde tåla "vidare dröjsmål med stadens utrymmande; i annat fall skulle -tsaren icke ha att påräkna De la Gardies fortsatta understöd.5 Ryssarna voro i själfva verket alltjämt på olika håll i be-liof af Sverges kraftiga hjälp. I febr. 1610 hotades Novgorod af Plestjejev med 6,000 kosacker, som huserade kring Staraja

1 Namnen förekomma flerfaldiga gånger i brefven från de viborgska myndigheterna (jfr Waaranen III, 69, inkorrekt). En Iv. Mich. Pusjkin var sedermera (1615) vojvod i Astrachan, Al. Iv. Bezobrazov vojvod i Staritsa (1616). Barsukov, Sfiiski gorodovych vojevod, 8, 216.

* Det synes ha kommit till ett aftal, som åberopas vid senare förhandlingar.

8 Joachim Dyrsson och Lars Andersson till Tönne Jöransson och Arv. Tönnesson, Lagis 14 mars 1610. Orig. Handl. rör. ryska kriget.

4 Tönne Jöransson och Arv. Tönnesson till Pusjkin, Bezobrazov och Dmitriev, Viborg 27 febr. 1610. Kop. Muscov, Kommiss. Tönne Göransson m. fl., Strödda handl.

5 Des. till des., Viborg 3 mars 1610, ib.2 216

Russa. Från Novgorod hade man vändt sig till Skopin med begäran om bistånd, och denne synes ha fatt De la Gardies löfte om en svensk undsättning mot orosstiftarna.1 Hjälp var också nära för handen.

I dec. 1609 hade nya trupper från Sverge anländt till Viborg, engelsmän och skottar under Colville och Cobron, fransmän under Laville, tillsammans bortåt 3,000 man; de besoldades med där upplagda skinnvaror.2 Evert Horn

hade utsetts till befälhafvare öfver denna undsättningshär, som konungen också ville använda för sina gamla planer mot de ryska gränsfastnin-garna. Den borde fresta sin lycka mot både Ivangorod, Nöteborg, Jama och Koporje; Kexholm däremot borde lämnas å sido, ty det skulle dessförutan tillfalla konungen.8 Det befanns icke rådligt att alldeles blotta gränsen på trupper, och det finska krigsfolket kvarlämnades därför i Viborg. Med den utländska legohären gick Horn öfver isen till Kopoije län och beträdde 9 febr. 1610 Rysslands jord. Från första stund befanns det svårt att anskaffa proviant, ty bönderna hade rymt till skogs. Horn begärde genast af vojvoden i Koporje, att han å tsarens vägnar måtte bättre vårda sig om undsättningshären.4 Vojvoden erkände sina förpliktelser, men började senare besvära Horn med misstänksamma fordringar. Han påstod, att trupperna i Viborg fått två månaders sold af ryska medel och yrkade taxans skäliga nedsättande; hären borde vidare svära tsaren trohetsed. Horn svarade, att endast Va—1 månads sold utbetalats och därtill i persedlar, som man hade svårt att omsätta i penningar. I fråga om dess beräkning hade man intet skäl att frångå den i Viborg öfverenskomna taxan. Trohetsed hade man svurit Sverges konung och vore icke skyldig någon annan; Viborgsfördraget skulle man obrottsligt efterlefva. Under de följande förhandlingarna kom Hora emellertid öfverens med vojvoden, att solden skulle utgå med endast 9 daler på hvar ryttare och 6 daler på hvar knekt. I enlighet med De la Gar-

1 Sapiehas dagbok 23 febr. n. st. 1610 {Po/ska a Moskwa 25$). Brefvet uppsnappades vid detta tillfälle af Sapiehas folk.

• Brereton 43. Ev. Horn till Arv. Tönnesson och Er. Elfsson, Koporj 16 febr. 1610. Orig. Handl. rör. fy ska kriget.

8 Karl IX till Ev. Horn 10 nov. 1609 och hans cit. bref till Tönne Jörar son, Arv. Tönnesson och Er. Elfsson 2 dec. 1609. RR.

4 Ev. Horn förmodligen till Arv. Tönnesson, Hevalt by 12 febr. 16

Orig. Handl. rör. ryska kriget.2 217

dies löfte skulle han afstå 200 man till Novgorods försvar. Det kom dock aldrig till något erkändt, skriftligt aftal, ty Horn hade måst gå något våldsamt till väga vid sina rekvisitioner och råkade därigenom i öppen fejd med vojvoden. Horn hemställde emellertid till myndigheterna i Viborg att förse Novgorod med skyddstrupper och i sammanhang därmed träffa nödiga aftal. Han varnade dem att sätta tro till de utgjutelser från Koporje, som kunde förmäla om ogudaktig framfart från hans sida.1

Arvid Tönnesson och Tönne Jöransson drogo också försorg om att den äskade skyddstruppen ställdes Skopins utskickade till förfogande; samtidigt häfdade de, att det gamla soldaftalet fortfarande måste gälla.2 Emellertid hade Horns ströfkårer redan börjat hålla efter de ryska röfvarskarorna; de utländska kaptenerna synes därvid ha sökt byte och äfventyr på eget bevåg. Laville med sina fransmän hade tågat till Staraja Russa och jagat bort Plestjejevs kosacker från dess grannskap. Han begaf sig därifrån till Novgorod, och hade sålunda i en hastig vändning på egen hand bisprungit ryssarna. Dessa funno sig emellertid förmodligen besvärade af den plötsliga inkvarteringen och ville rikta Lavilles verksamhetslust mot Pskov.8 Aristokratpartiet i denna stad ville gärna få ett slut på pöbelregementet och hade haft sina ombud hos undsättningshären.4

Horn med härens hufvudstyrka följde efter till Novgorod, där han omsider på grund af budskap från De la Gardie och tsaren kunde uppgöra sin fälttågsplan. Det gällde att jaga bort resterna af den tusjinska hären från deras kvarter i landet söder och sydväst om Tver. Tsaren uppmanade honom därför att öfver Staraja Russa och Ostasjkov tåga till Staritsa; han skulle där förena sig med De la Gardie och ryssarna, hvarefter man gemensamt skulle angripa polackernas läger i Zubtsov och Rzjov.6 Horn rättade sig efter denna plan och hade mellan

1 Ev. Hom till Arv. Tönnesson och Er. Elfsson, Koporje 16 febr.; till des. jämte Tönne Jöransson, Koporje 19 febr.; till des., 6 mil från Koporje 25 febr.; till Er. Elfsson, Udosolovo (Udaswa) 22 febr. 1610. Orig. Handl. ror. ryska kriget.

1 Tönne Jöransson och Arv. Tönnesson till Boborykin och Tjeptjugov, Viborg 11 mars 1610, kop.; Ph. Scheding

till Arv. Tönnesson, Narva 12 mars 1610. Orig. Muscov., Kommiss. Tönne Göransson m. fl.f Strödda handl.

8 Hans Flörichs uppgifter, enligt J. Dyrssons och L. Anderssons cit. bref 14 mars 1610.

4 Ev. Horns cit. bref 23 febr. 1610.

* Horns relation om sitt fälttåg, dat. Zubtsov 23 maj 1610; dålig, rättad182

Ostasjkov och Selizjarov sin första känning med fienden; kosackskarorna veko vid hans närmande. I staden Rzjov, på ömse sidor om Volga, lågo öfver 4,000 polacker i kvarter; Horn sände mot dem Laville med 400 ryttare. Denne angrep oförväget och kastade den mindre styrkan öfver floden; stadens borg föll i hans händer. Tre dagar senare ankom Horn själf med hufvud-hären; polackerna utrymde då fullständigt staden; den svenska hären tog kvarter i den fruktbara landsändan (midten af april 1610). Horn utskickade en ströfkår, som kringgick polackernas ställning vid Zubtsov och nedgjorde en mindre styrka i Pogore-loje Gorodistje. Nära Volok Lamskij, i klosterfastningen Iosifov, lågo sedan den stora utvandringen från Tusjino ett par tusen polacker under Rucki och Marchocki. En från Moskva utsänd kår under Valujev hade börjat oroa dem, men utan att kunna uträtta något mot den starka ställningen. Horn sände då (i slutet af april) 6 fanor ryttare och 100 man fotfolk under Laville att intaga Iosifov. Denne bröt sig också genom petardering in i klostrets utanverk, och polackerna måste efter en häftig strid söka skydd bakom stenmurar (2 maj 1610). Utanverken antändes, och Laville tog kvarter ett stycke från klostret; Valu-jevs ryssar hade deltagit i anfallet och drogo sig tillbaka till ett blockhus i dess närhet. Då Laville erbjöd utväxling af fångarna, begagnade polackerna tillfallet att söka draga de franska soldaterna, såsom trosfränder, öfver på sin sida. Konung Sigismund vore en frikostig herre; moskoviterna däremot brukade tvinga sina soldenärer kvar i Ryssland, sedan de tjänat ut sin tid. Fransmännen svarade på dessa lockelser med en hänvisning till sin krigarära, utan att dock vilja afbryta förhandlingarna.1 Laville vedervågade icke en ny stormning mot kloster-fästningen, men då proviant började tryta polackerna och påkallad undsättning icke hördes af, sökte de räddning i en brådstörtad flykt. De förföljande ryssarna tillfogade dem därvid svåra förluster.2

afskrift bland Handl. rör. ryska kriget. Widekindi 177 f., /. u. 145 f., har användt originalet eller en bättre afskrift; namnen äro hos honom mindre förvrängda; han afskrifver för öfrigt denna källa nästan ordagrant.

1 Marchocki 79 f.

• Om angreppet på Iosifov (»Osipov» enligt samtida svenskt och polskt skrifsätt): utförligast Marchocki 72 f., vidare Budzilos dagbok och Wyprawa krola (RIBibl. I, 190 f., 589 f.); Kobierzycki 234 f.; Horas cit. relation af 23 maj 1610. Af dessa två senare källor har Widekindi 180 f., 1. u. 147 f kompilerat sin framställning; uppgiften, att Horn skulle utsändt 7—800 man183

På samma gång Horn fatt känning med de moskovitiska landtvärnstrupperna, hade han också närmat sig utposterna af Sigismunds härstyrka i det smolenska området. I april 1610 hade Alexander Gonsiewski med 3,000 man intagit den viktiga fästningen Bjelaja och höll den besatt i Vladislavs, den nye ryske tsarens, namn.1 Horn beslöt att med hela sin här och en rysk hjälpkår angripa denna starka och otillgängliga position, ehuru andan bland trupperna hade blifvit oroväckande. Han hade tagit sitt kvarter i Zubtsov, som polackerna icke förmått göra honom stridigt, och bröt upp därifrån till Bjelaja 23 maj 1610. Han trädde i förbindelse med stadens ryska invånare, som lofvade att på gifvet tecken antända borgen och öppna portarna, men denna plan blef genom öfverlöpare kunnig för fienden. Gonsiewski mötte anfallet i skydd af stadens kanoner; det kom till en häftig strid; polackerna måste till sist draga sig bakom befästningarna. Horn saknade petarder och artilleri; han måste därför med oförrättadt ärende draga tillbaka till Zubtsov (28 maj i6io).a Missnöjet inom hären grep häftigt omkring sig och förlamade dess vidare rörelser. Fransmännen hade tagit intryck af de polska lockelserna vid Iosifov; bland engelsmännen hade försports knot redan i Viborg. Horn hade under fälttåget kunnat utdela endast 3,000 rubel i sold, och de självsvåldiga krigsmännen begärde bättre lön för sina mödor. Colville och hans stallbroder Pinnart bedrefvo en häftig agitation bland sina engelska soldater; på en natt deserterade 60 man. Upphetsningen var så stor, att Horn själf hotades af öfverfall; han måste med hårda medel kväsa myteriet. Colville och Pinnart afsattes, och Cobron blef i stället öfverste; några af de gemene

att förfölja, är sålunda tagen från Kobierzycki och högst oviss. Kostomarov II, 344 citerar såsom från Widekindi en missförstådd uppgift hos Kobierzycki, -att angreppet skulle skett »med en stor kopparkanon».

1 Kobierzycki 242 f. och efter honom Widekindi 184, /. u. 151. Qm Bjelajas strategiska betydelse, se Platonov 73 f.

* Ev. Horn till Tönne Jöransson, Arv. Tönnesson och Er. Elfsson, Rzjov <Ortziowa) 18 juni 1610 (orig. Handl. rör. ryska kriget)\ till Er. Elfsson, Zubtsov (Supsåwa, Sopsoga) 23 maj och 16 juni 1610 (orig. Bref /. Karl IX:s kansl.) Widekindi 184 f., /. u. 151 f. har ett par notiser ur Horns rapporter, men följer eljest uteslutande Kobierzycki 244; hos denne (och endast hos denne) förekommer berättelsen om Horns utmaning till Gonsiewski; från honom stammar också den oriktiga uppgiften, att Hora från Bjelaja «kulle återvändt till Rzjov. — Wyprawa krola (RIBiblI, 595 f.).184

blefvo hängda.1 Sedan ordningen någorlunda återställts, blef det Horns mål att söka förening med de ännu i Moskva hopade stridskrafterna för att gemensamt med De la Gardie bjuda polackerna spetsen. De demoraliserade tusjinska skarorna hade icke varit alltför fruktansvärda motståndare, men de höllo nu på att förstärkas af friska polska trupper under befäl af republikens dugligaste härförare.

I det kungliga lägret hade man med oro försport, hur den svenska soldhären från Novgorod närmat sig det smolenska området, medan samtidigt krigsförberedelserna i Moskva fortsattes. Det befanns nödvändigt att med tillgängliga medel söka afvärja detta anfall och samtidigt lämna stöd åt anhängarna af Vladislavs kandidatur. Konungen ville också injaga skräck hos röf-vartsaren i Kaluga, hvilken drog till sig allt flera af sina polska heidukar och visade en förödmjukande köld mot konungens närmanden.2 Med en i hast bildad här på omkring 2,000 man bröt kronhetmanen Zolkiewski upp från Smolensk 28 maj 1610. Från Gonsiewski kom begäran om undsättning mot det svensk-ryska angreppet, men då hetmanen anlände till Bjelaja, hade belägringshären redan aftågat. Förstärkt af mindre polska afdelningar, vände han sig därifrån mot Tsarevo Zajmistje, dit moskoviterna redan framskjutit sina utposter.8

Under tiden hade tsaren i Moskva alltjämt underhandlat med De la Gardie om villkoren för befrielseverkets fortsättande; Skopin och två bojarer voro därvid hans utsedda ombud. Dessa yrkade ifrigt på omedelbar undsättning af Smolensk, men De

1 Ev. Horns cit. bref af 23 maj, 16 och 18 juni 1610. I det första beklagar sig Horn öfver det svåra myteriet och fortsätter: »Och såge heller, dett iag wore dödh för såsåm iag sådant owilligt falk fhöra will, medh hwilke een kann kåmma ifron liff och lefuerne och sitt erlige nampn, där the hafwe lathit falla sådana ordt iblandh sig, dy Engelske och Skåttar, att the iche begäre mehr att dragé till Swerige, efther dhe ähre så illa betalthe, doch hafuer iag dem afstyrdt, att the fögå där åm thala, menn dy Frantzuser hafue åffenligh sacht, dett dy åldrige begäre att dragé till Swerige, uthan så snartt dy hafue fåt deres rest af Rydzenn, så wele dy hellre begifue sigh till Pålenn, efther the hafua een religion, för såm dy wele thiene enn hedninge». — Widekindis framställning (192 f., jfr 211; /. u. 158, jfr 174) är tydligen också hämtad ur Horns rapporter och bekräftas i det hela af cit. källor.

• Hirschberg, Maryna, 198 f. Till Moskva kommo oroväckande rykten: Widekindi 174, l u. 142.

* Om Zolkiewskis tåg: Zolkiewskis memoarer (Muchanovs upplaga 41 f.) Kobierzycki 250 f. och efter honom Widekindi 188 f., /. u. 154 f.; Hirschberg, Maryna, 202 f. (med kritik af uppgifterna om härens styrka).185

la Gardie satte som villkor härför uppfyllandet af Sverges redan förfallna ersättningskraf. Kexholm borde ändtligen öfverlämnas, solden borde till fullo utbetalas, bestående fördrag borde bekräftas, tills båda potentaterna genom fullmyndiga kommissarier enat sig om den slutliga uppgörelsen. De svenska trupperna borde dessutom icke äfventyras, innan man fatt vissa underrättelser, att den nya undsättningshären kommit så långt in i Ryssland, att en förening vore tänkbar.1 Tsaren hade icke lätt att uppfylla den svenske fältherrens skäliga yrkanden. För att skaffa penningar måste han sätta till sina enskilda klenoder; Troitsaklostret underkastades en tung beskattning, ehuru brödraskapets talman Palitsyn sökte inlägga sin gensaga.2 Kexholms hållning visade alltjämt tsarens vanmakt eller hemliga obenägenhet att fullgöra sina förpliktelser. I slutet af mars 1610 sändes nya befallningar

från tsaren till de moskovitiska kommissarierna och de kexholmska myndigheterna att utan uppskof verkställa stadens öfverlämnande. Med islossningens inträdande i april förlorade de tredskande en länge brukad förevändning, och de viborgska myndigheterna utsatte 1 maj till yttersta termin. Ryssarna förde klagomål öfver att man antastat deras budbärare och försummat att genom broars byggande underlätta den blifvande stora utflyttningen.8 De såge sig nu föranledda att invänta de lodjor, som tsaren skulle låta skicka från Novgorod. Dessa förklaringar kunde icke väcka svenskarnas förtroende, då man samtidigt fick underrättelse om pågående värfningar och agitation bland länets allmoge. Man befarade, att de tredskande skulle visa sina verkliga afsikter, sedan de väl fatt påkallad förstärkning i stridskrafter från Ladoga, Jama och Novgorod.4 Liksom underrättelserna från Kexholm måste också intrigerna inom tsarens familj inverka på underhandlingarna med De la Gardie. Tsar Vasilij och särskildt dennes broder Dmitrij betraktade Skopin med utpräglad misstro. Furst Dmitrij lade honom till last, att han på eget bevåg afträdt ryskt land till Sverge och bortskänkt län åt det främmande krigsfolket.

1 Widekindi 168 f., /. u. 137 f.

* Palitsyn 223; Widekindi 172 f., /. u. 140 f.

8 Tönne Jöransson och Arv. Tönnesson till Pusjkin, ßezobrazov och Dmitriev, Viborg 13 apr. 1610, kop.; memorial för Peter Plogman samma dag, kop. Muscov., Kommiss. Tönne Göransson m. fl., Strödda handl.

4 Rysstolken And. Persson och Abr. Eriksson till Tönne Jöransson och

Arv. Tönnesson, Järvenpä 12 maj 1610, orig., ib.186

Tsaren tog honom emellertid i försvar för denna beskyllning och tillrättavisade sin broder på ett hårdhändt sätt.1 Denne började med sin illa ansedda maka att stämpla mot Skopins lif; det är möjligt, att De la Gardie fick kunskap härom och varnade sin vapenbroder.2 Skopin undgick i hvaije fall icke sitt öde; 23 april 1610 afled han hastigt, måhända förgiftad af furst Dmitrij. Folkets misstankar vände sig i hvarje fall mot denne, och massan hade så när stormat och rifvit ner hans boning.3 Tsar Vasilij hade i Skopin förlorat landvärnssakens organisatör och populäraste ledare; tecken till affall började snart förspörjas i dittills trogna landsändar. Samtidigt erhöllo Sjujskiernas fiender i själfva Moskva en farlig förstärkning, då nämligen den listige och försiktige »patriarken» Filaret, röfvartsarens förre troman och därefter Vladislavs anhängare, fördes »befriad» från Iosifov till hufvudstaden (maj 1610).4

Under intrycket af den förvärrade situationen försummade icke De la Gardie att framhålla för de styrande i Sverge, hur nödvändigt det vore, att stridskrafter alltid funnes redo vid gränsen, om de rysk-polska förvecklingarna skulle taga en hotande vändning.6 Tsaren afböjde visserligen sedan Tusjinos upplösning hvaije ytterligare svensk hjälpsändning med de besvärliga ersättningsyrkanden, som alltid måste åtfölja. Han ansåg tydligen De la Gardies och Horns härar tillräckliga för att med de inhemska stridskrafterna bjuda spetsen åt den ohjälpligt försvagade röfvartsaren och den mot Smolensk maktlöse konung Sigismund. Han drog sig till och med i det längsta, under reaktionen mot Skopins politik, att köpa de svenska härarnas fortsatta understöd genom nödvändiga eftergifter. Ännu i maj 1610 kunde han icke förmås till mer än en allmän och intetsägande bekräftelse af Viborgsfördragets ömsesidiga bestämmelser. I form af ett bref till Karl IX, tillkommet på De la Gardies

1 Widekindi 166 f., /. u. 136 f. troligen efter tillförlitliga svenska källor. Sin följande skildring af Skopins kallande till slottet och tsarens misstankar har Widekindi hämtat från Kobierzycki 184 f.

9 Novyj letopisets 114.

8 Widekindi 171, /. u. 139 f., — Ikonnikov 142, Soloviev II, 915 f., Kostomarov 11,336 f.; kritisk öfversikt hos Ilovajskij, not 18. Enligt en af Ikonnikov cit. kronografnotis skulle De la Gardie vid Skopins bår ha utbrustit: »Moskoviter! Icke blott i Ryssland, äfven i min herres länder skall jag aldrig finna en sådan man.»

4 Platonov 440 f.

4 Widekindi 172, /. u. 140.2 87

begäran, lofvade han för sig och sina efterkommande att hålla det i alla punkter mot samma förpliktelse från den svenske konungens sida. Sverges krigsfolk skulle rensa Ryssland från polacker och upprorsmakare. Sändebud från de båda rikena skulle sammanträda och ersätta det viborgska aftalet med ett nytt fördrag, efter pröfvande af konungens anspråk. Tills detta kunde komma att ske, skulle Viborgsfördraget vara ömsesidigt förpliktande, och ett bekräftelsebref borde därför öfverlämnas äfven från svensk sida.1 Tsaren undvek sålunda att nämna något om den ytterligare satisfaktion i ryskt land, som både Skopin och han själf tillförene hade utlofvat. I obestämda ordalag ställde han endast i utsikt vissa förhandlingar om rikenas mellanhaf-vänden, hvarvid dock Viborgsfördraget skulle tagas till utgångspunkt. Hvarken i fråga om besoldningen eller Kexholms öfver-lämnande gaf han några fixerade löften. De la Gardie kunde icke åtnöja sig med en så tarflig säkerhet för att Sverges nya undsättningsmödor skulle blifva skäligt ersatta. Han vägrade att ännu inlåta sig på krigiska äfventyr och fortsatte de segslitna underhandlingarna i Moskva. I början af juni kom så den märkliga nyheten om Zolkiewskis uppbrott från Smolensk.2 Inför denna nya situation måste de förbundne söka komma till snar uppgörelse. Faran hotade likaväl Horns här som tsarens små garnisoner på vägen åt Smolensk. De samtidiga ryktena om ett infall af de krimska tatarerna i Ryssland ökade i Moskva lcänslan af osäkerhet inför hotande hemsökelser.8 Den 13 juni 1610 kom det ändtligen till ett nytt aftal mellan tsaren och den svenske fältherren. De la Gardie lofvade att med den förenade svensk-ryska hären tåga vägen åt Smolensk och befria dessa trakter från de polska skarorna. Tsaren afgaf en försäkran, att full sold skulle betalas inom 6 månader och att Kexholm skulle öfverlämnas före midsommar; i annat fall skulle de svenska

1 Brefvet tryckt efter Flörichs tyska öfversättning i Sverges Traktater V, 197 f. Ordalagen äro i den afgörande punkten något dunkla.

* Den 29 maj 1610 skref Sjein till Dmitrij Sjujskij, att Zolkiewski tågat vägen åt Bjelaja för att angripa »tsarens folk» i Rzjov och Zubtsov. Akty Ist. II, 342.

8 Widekindi 174 f., /. u. 142 f. betygar åtminstone De la Gardies oro öfver tatarernas af Karl IX och tsar Vasilij påkallade nya inblandning i de polsk-ryska förvecklingarna. — I själfva verket blef det närmast röfvartsaren och Sapieha, som utsattes för deras anlopp. Sapiehas dagbok, juli 1610. (Polska a Moskwa 258 f.).188

härarna vara lösta från sin förpliktelse att tjäna tsaren. De gällande aftalen mellan rikena skulle bekräftas på ett möte af deras fullmyndiga sändebud.1

Omedelbart efter detta aftal synes den förenade hären ha brutit upp från Moskva för att under tåget mot Smolensk draga till sig andra ryska stridskrafter. Ryssarnas öfverbefälhafvare blef mot De la Gardies föreställningar den förhatade furst Dmitrij. Horn anmodades att i Mozjajsk förena sig med den öfriga undsättningshären; där skulle denna enligt tsarens löfte utfå sin sold i penningar och persedlar. Men när De la Gardie väl hunnit dit, befanns det, att furst Dmitrij endast kom med und-flykter i fråga om besoldningen, men enträget yrkade, att man utan dröjsmål skulle undsätta Tsarevo Zajmistje, där Valujev belägrades af Zolkiewski. Endast motvilligt lät De la Gardie förmå sig att bryta upp från Mozjajsk (21 juni 1610); icke långt därifrån, i byn Mysjkino, skedde lyckligen föreningen med Hörns här.2 Samtidigt anlände från Moskva penningar och pälsverk till krigsfolkets besoldning. Man råkade emellertid i tvist, om rullornas uppgifter eller regementenas verkliga numerär skulleläggas till grund vid detta fredliga bytes fördelning. Besoldningen hotade sålunda att bli omständlig och tidsödande; påk-furst Dmitrijs envisa yrkande beslöt man därför att först undsätta Tsarevo. Bland trupperna förspordes ansatser till miss— nöje, som dock hårdhändt kvästes. Den 23 juni slogo de bådat-härarna läger vid byn Klusjino, omkring 30 verst från Tsarevo» dit man sedermera utan dröjsmål ämnade marschera. Folket var uttröttadt och ovilligt till skansarbete och kunskapande.8

Zolkiewski hade i sitt läger vid Tsarevo hållit sig väl underrättad om fiendens annalkande. Han hade att öfverväga, om

1 Widekindi 173, /. u. 141. Datum framgår af en anteckning i ett

senare register öfver fördrag mellan Sverge och Ryssland: »Storfurstens för-

säkring för Swenske krigzfolcket på betalling för dheres resterande besollning,

dat. Muskou 13 junii 1610» {Palmskölds ka saml., vol. 100 UUB.).

* Widekindi 173 f., 193 f.; /. u. 141 f., 160 f. Föreningen med Hora

skedde enligt Widekindi vid »Musilla»; Buturlin III, 16$ och Kostomarov II, 353, identifiera denna ort med byn Maslovaja, 25 verst nnv från Mozjajsk. Under förhandlingarna i jan. 1616 råkade De la Gardie och Mezetskij i tvist om slaget vid Klusjino och dess förhistoria. Mezetskij yttrade därvid: »Penningarna lämnades i min närvaro åt dig i byn Mysjkino, före slaget . . . .»

(Soloviev II, 1116). Mysjkino ligger 20 mil nv om Mozjajsk, och troligen var det där, som föreningen skedde.

8 Widekindi 196 f., /. u. 160 f.189

han borde invänta de förenade härarnas angrepp vid Tsarevo eller draga dem till mötes. I förra fallet skulle den polska hären blifva tagen mellan två eldar; i senare fallet kunde man lika fullt befara ett angrepp i ryggen af Valujev. Trots olägenheten att splittra sina stridskrafter beslöt Zolkiewski att kvarlämna en kår vid Tsarevo för att bevaka Valujev, men med hufvudstyr-kan själf bryta upp till Klusjino. Den 23 juni 1610 på aftonen satte han denna plan i verket, och tidigt på morgonen följande dag hade han hunnit fram till de förenade härarnas läger. Hans styrka torde ha uppgått till öfver 5,000 man polskt rytteri, endast en ringa del fotfolk och kosacker.1

Han fann de förenade härarna liggande i två läger, det svenska på högra flygeln, i vinkeln mellan skogsbrynet och en bäck, skyddadt mot fältet af en gärdesgård; det ryska till vänster i en skogsbacke, svagt skyddadt af några förhuggningar. Zolkiewski hade icke hållit hären samlad under marschen, så att man i lägren fick en kort frist att ordna försvaret. Det polska rytteriet riktade sitt hufvudangrepp mot det svenska lägret; då det ville bryta igenom gärdesgården, mötte det kraftigt motstånd af rytteri och musketerare under Horn; polackerna kastades tillbaka med stora förluster. Vid ett förnyadt angrepp gick det på samma sätt, men det svenska rytteriet vågade sig då alltför långt ut på fältet. Hårdt ansatt från alla sidor, drefs det tillbaka in genom lägret och förföljdes ända in i skogen på andra sidan. Fotfolket under Linck iakttog därvid en förrädisk o verksamhet; när polackerna därefter angrepo, gjorde det intet allvarligt motstånd, utan drog sig in i skogen och lät förstå sin villighet att underhandla. Det ryska lägret hade samtidigt anfallits af en mindre polsk styrka; efter ett svagt försvar togo ryssarna, modlösa vid det svenska rytteriets reträtt, i stora skaror till flykten. Det utländska fotfolket började öfverlöpa till polackerna, sedan Linck skaffat Zolkiewskis försäkran om vänligt mottagande. Under tiden återkom De la Gardie med rytteriet för att hjälpa den ringa del af fotfolket, som ännu, inneslutet i en vagnborg, tycktes redo till strid. Han mottogs emellertid med högljudda rop på sold; endast engelsmännen syntes ännu hålla fast vid sin krigarplikt. Tyskar och fransmän

1 Om Zolkiewskis planer och tåg: Zolkiewskis memoarer(Müchanovs uppL 50 f.); Màrchocki 87 f.; Hirschberg, Mary na, 206 f. (med kritik af uppgifterna om Zolkiewskis styrka).190

började att plundra trossen, utan att skona fältherrens tillhörigheter, och drogo sedan i samma afsikt till det halft öfvergifna ryska lägret. 2olkiewski synes ha afslutit formlig kapitulation med Linck och riktade nu liknande erbjudanden till De la Gardie. Denne såg sig af den utbrutna anarkin inom hären nödsakad att taga frågan under öfvervägande. Han mötte 2olkiew-ski utanför lägret, och det kom därvid dem emellan till ett muntligt aftal. De la Gardie med allt det svenska krigsfolket i Ryssland skulle med vapen och fanor fritt kunna återvända till Sverge. Ingen skulle tvingas att inträda i polsk tjänst; De la Gardie skulle icke hindras att uttaga resterande sold af ryska medel och tillgångar. Den svenske fältherren måste däremot förplikta sig att icke vidare tjäna och hjälpa tsar Vasilij; han skulle därpå afgifva sin skriftliga försäkring. De la Gardie återvände till lägret för att kungöra aftalet och draga folket med sig till gränsen. Linck följde honom tillbaka, men i mindre hederliga afsikter. De la Gardie lät utdela den dittills sparade ryska besoldningskassan, men detta eggade den lystna soldatesken till ytterligare anspråk. Myteriet hade smittat äfven engelsmännen; man böljade öfverfalla befälet; Horn och De la Gardie hotades till lifvet. Linck drog med löften och förespeglingar de dittills tveksamma öfver till polackerna. Endast omkring 400 man, svenskar och finnar, följde de båda fältherrarna norrut, till Pogoreloje gorodistje. Furst Dmitrij

hade flytt öfver Mozjajsk till Moskva; det ryska lägret blef polackernas byte; bland fångarna befann sig den sedermera väl bekante Vas. Iv. Buturlin.1

1 Källorna för kännedomen om slaget vid Klusjino utgöras å svensk sida af Widekindis framställning (197 f., /. u. 161 f.), Petrejus' notiser (I, 10 och II, 258 f.) och Marcus Höyers berättelse af 28 sept. 1610 (Handl. rör. ryska kriget), hvilken senare dock mest angår legotruppernas öden efter förräderiet. Widekindi har tydligen här som annars användt De la Gardies förlorade rapporter; s. 208—9 följer han Kobierzycki 279 f., och Zolkiewskis bref (s. 213) är citeradt från Kobierzycki 275, men på ett ogeneradt sätt: »tres amplius horas» återges af Widekindi med »quatuor amplius horas» (/. u. 176), »öfwer fyra Tijmars tiijdh»! — Kobierzycki följer hufvudsakligen Zolkiewskis memoarer (Muchànovs uppl. 55 f.). Bland polska källor märkas Màr-chocki 87 f., Maskiewicz (Ustrialov II, 36 f.), Wyprawa krola (RIBibl. 1,617 £); bland ryska: Novyj letopisets 114, där furst Dmitrijs försumlighet med be-soldningen erkännes, men Evert Horn (Ivengor) oförskyldt framställes som en ärkeförrädare, den där pålade Zolkiewskis angrepp. — I Sjàfirovs *Raz-suzjdenie» (s. 34 f.) beskylles De la Gardie att af egennytta ha hållit inne solden; denna uppgift har upptagits af Stjerbatov (VII: 2, 389 f.),.igi

Förstärkt af det öfverlupna krigsfolket, återvände Zolkiew-ski till Tsarevo Zajmistje och tvang de inneslutna ryssarna till kapitulation. Inom den närmaste tiden underkastade sig också Zubtsov, Rzjov och Iosifov med tillhörande landsändar den polska öfvermakten. Zolkiewski tågade närmare Moskva för att afvakta de sista händelsernas återverkan i hufvudstaden och själf ingripa i det afgörande ögonblicket. En del af det öfverlupna krigsfolket följde honom; en annan del hade dragit till konungens läger vid Smolensk för att antingen stanna i Sigismunds tjänst eller söka sig vidare till andra marknader.1

De la Gardie och Horn med den ringa återstoden af undsättningshären funno i Pogoreloje den lilla garnison, som lämnats där under Lavilles befäl. Berättelserna om den timade katastrofen bragte äfven dessa franska ryttare till myteri; de svenska fältherrarna jämte Laville och sin trogna lilla skara undkommo med knapp nöd till Torzjok.2 De fortsatte den stora vägen åt Novgorod och hade 29 juni 1610 kommit till Vydropusk. Därifrån sände De la Gardie ett budskap till tsar Vasilij, i hvilket han förklarade sin andel i katastrofen vid Klusjino och antydde sina närmaste planer.

Den omedelbara anledningen till olyckan hade enligt denna utläggning varit, att de ryska trupperna icke stått de svenska manligen bi, utan förhållit sig overksamma och till sist tagit till flykten. Därigenom hade de obesoldade legotrupperna blifvit ännu klenmodigare och hopvis rymt öfver till fienden. Fältherren hade förgäfves med de ringa befintliga penningmedlen sökt förmå dem att hålla stånd eller åtminstone följa honom

som också skarpt framhåller hans »förräderi». Af nyare framställningar märkas för öfrigt: Kàramzin XII, 137 f. (efter Widekindi); Soloviev II, 917 f.r Kostomarov II, 356 f.; Hirschberg, Maryna, 208 f. (med en afbildning); Wàliszewski 347 f. (onöjaktigt).

1 Ofvan cit. källor. Enligt Marcus Höyers berättelse stannade 7 fan-nikor engelskt fotfolk hos Zolkiewski och en del af fransmännen hos konungen vid Smolensk; Glasnapp, Linck, Betti, Colville, Kolf, Qyarnheim och Post drogo åt Tyskland. Höyer, som varit mönsterskrifvare under Post, sökte sig åter till svenskarna, likaså senare Betti. — Jakob Zadzik i bref till Laur. Gembicki, dat. vid Smolensk 17 juli (n. st.) 1610 (polskt orig. Extranea), berättar om de dit komna legotrupperna, att de voro väl försedda med vapen,, kläder och penningar. Sobelskinn hade de i sådan mängd, att polackerna fingo dem för vrakpris; då efterfrågan blef liflig, togo de sedan bättre betaldt.

a Widekindi 209 f., Lu. 173 f.; Kobierzycki 281; Laville (Paris, Chro-nique de Nestor, I, 413).192

till en säker ort. Det erbjudna hade icke varit dem tillräckligt; de hade börjat plundra och öfverfalla sina befälhafvare. Den yttersta grunden till katastrofen hade varit soldens innehållande, och skulden folie därför på tsaren och hans rådgifvare. Fältherrens föreställningar i detta stycke hade icke beaktats. Först under själfva slaget hade man lofvat trupperna några hundra tusen rubel, men 20,000 rubel, förut utdelta, hade varit tillräckligt att göra dem villiga. Furst Dmitrij hade så ifrigt manat på uppbrottet från Mozjajsk, att man icke fatt tid att utdela

befintliga förråd. Det vore mot allt krigsbruk att slås, innan folket blifvit tillfredsställdt. Ryssarnas girighet och egensinnighet, ingen fiendens tapperhet, hade förorsakat olyckan. Nu ville De la Gardie med sina 1,500 man draga mot Novgorod och på läglig ort samla sina öfriga trupper; tsaren borde medverka härtill. Fältherren ville också kalla till tsarens tjänst de stridskrafter, sora funnes i Jama, Koporje och Kexholms län, på Viborgska gränsen och i Finland. Tsaren kunde därför vara vid godt mod och räkna på ytterligare undsättning. Men han å sin sida borde ofördröjligen vidtaga åtgärder för Kexholms öfverlämnande. I sådant syfte och för att hålla folket till trohet kunde han lämpligen sända furst Dmitrij till Novgorod. Samtidigt måste också penningar anskaffas, så att icke också den återstående hären rymde landet. Till tsarens kommissarie vid denna besoldning föreslog De la Gardie den af honom och krigsfolket väl kände Buturlin, med hvilken fältherren också kunde förhandla om andra ärenden.1

Ungefär samtidigt hade tsaren skickat ett liknande besvärs-bref till De la Gardie, innehållande den ryska uppfattningen af katastrofens orsaker. Det framkom till fältherren den 5 juni och besvarades af honom fyra dagar senare. Tsaren hade framhållit det tappra motstånd hans broder gjort i sin vagnborg; De la Gardie erkände detta, men invände, att ryssarna bort samverka med den öfriga hären och att de dessutom försummat

1 De la Gardie till tsar Vasilij, Vydropusk (Wittripustt) 29 juni 1610, kop. Dorp. UB. Ett bref med liknande innehåll sändes samtidigt till furst Dmitrij Sjujskij; det nämnes dock däri intet om dennes skuld och försumlighet. I intetdera brefvet beröres naturligtvis De la Gardies aftal med Zolkiew-ski. — Widekindi 213 f., /. u. 176 f. relaterar samma bref, som han låter afsändas från Torzjok. Den utsmyckande frasen »sceptra non trepida manu gestanda» förkommer icke i De la Gardies bref och har af Widekindi lånats, endast såsom retorisk fras, ur ett annat sammanhang (/. u 126).193

bevakningstjänsten. Tsaren hade klagat öfver att det utländska krigsfolket plundrat och mördat bland ryssarna; De la Gardie svarade, att samma förrädare plundrat honom själf och hotat hans lif. Han upprepade sina anklagelser, men också sina tröstegrunder. Han vore villig att enligt tsarens önskan draga till Moskva, men måste afvakta förstärkning. Kexholm hade till lians förundran ännu icke öfverlämnats, konungen kunde af denna försummelse blifva nödsakad att på annat sätt skaffa sig billigt vederlag. Krigsfolket fordrade alltjämt sold, och Evert Horn borde särskildt kunna göra sig räkning på ersättning af tsaren för sin trogna tjänst och för de stora summor, som han utlagt

till truppernas besoldning.1

* *

I och med den svenska undsättningshärens intåg i Ryssland hade den öppna kampen mellan Sverge och Polen flyttats till en vidsträcktare skådeplats än Lifland. Med riktig känsla af situationens vådor hade tsar Vasilij i det längsta litat till sina egna svaga krafter och tvekat utlämna sitt rike till de båda rivaliserande maktemas härar. Men nöden skref honom bud, och den svenska handräckningen befriade honom från hans när* måste, öfverväldigande bekymmer. Undsättningshären lyckades under De la Gardies militära ledning, med Skopins nyttiga biträde som fältkommissarie och milisvärfvare, rensa landet mellan Novgorod och Moskva från polska ströfkårer och ryska röfvarband; Tusjino gick upp i lågor, och hufvudstaden blef befriad.2 Den inhemske landtvärnsmännen blef med undanskjutande af den främmande fältherren af folket firad som Rysslands sannskyldige befriare; det spårades snart ansatser att bekläda honom med tsarmaktens attribut, såsom han redan delat dess tunga och ansvar. Till Sverges fördragsmässiga ersättnings-

1 De la Gardie till tsar Vasilij, Bronnitsy 9 juli 1610, kop., Dorp. UB. Widekindi 215 f.

* Karl Henrikssons berättelse 1 juli 1609: »att denn tidenn han skildes ifrån Dimetris hoop så haffwer der gåt för sagor och rychte, att Dimetri icke mheer än tridingen af thett muskowiske rykett innehade och Storfusten Wasilie der emoott twå deelar, och honom faller dagligenn meer till. Men hwar dhe Swenske icke hade unsatt Storfursten nu i rättan tydh, så hade alt Rydz-landh widh denne tydh lydt under Dimetri.» Jfr sid. 140.

anspråk intog tsaren under trycket från det främlingsfientliga nationalpartiet en hållning, som måste förefalla vacklande och tvetydig. Men han lät förmå sig till nya sväfvande löften om ytterligare vederlag, då det gällde att köpa dess fortsatta hjälp mot Polens stridskrafter, som nu utan omsvep kastades mot Sverges bundsförvant och republikens fiende. Den länge nog profvade svenska soldehären, som pockade på riklig lön för sin möda, svek i det afgörande ögonblicket och lämnade vägen till Moskva öppen för den polske hetmanen. För tsaren måste nådefristen blifva kort, och Sverge stod omedelbart hotadt af den fara, som skymtat sedan den förste falske Dmitrijs tid. Den ryska aristokratin hade illa smittats af polskt väsende, och magnaterna i Tusjino hade redan visat, att de ingalunda kände sig afskräckta af den gyllene friheten, blott den försiktigt lämpades efter moskovitisk åskådning, i sammanhang med den länge påtänkta dynastiska förbindelsen med Polen. Trots alla utspekulerade garantier kunde man visserligen vänta missnöje och fördömelse från kyrkans väktare och de främlingsfientligas talmän. Dessa krafter verkade sålunda i viss mån till Sverges fromma; genom en sällsam skickelse hade dettas hätska fiender i Kexholm blifvit dess enda bundsförvanter i Smolensk och Moskva. Den polska landsfarans bekämpande på rysk botten kunde efter katastrofen vid Klusjino tyckas den svenske konungen ett tills vidare hopplöst värf. Tiden var icke heller den gynnsammaste till utkräfvande af skäligt vederlag i ryskt land för det understöd, som Sverge påkostat och sett förspilldt. VI.

Ryssland under polskt välde och Sverges kraf på vederlag. Det första landtvärnet och valet af en svensk prins till tsar. Novgorods eröfring och fordraget 1611.

Under sitt återtåg mot den svenska gränsen hade De la Gardie måst söka samförstånd med det novgorodska herrskapets myndigheter, som behärskade de områden han hade att passera. Han underrättade dem om olyckan vid Klusjino och om sin afsikt att stanna i Novgorods närhet och afvakta förstärkningar från Jama och Koporje län samt Finland; han anhöll därför att få sig anvisadt kvarter och underhåll åt trupperna. Vojvoden vägrade dock att påtaga sig några förpliktelser för den besegrade hären; han förbjöd fältherren att komma inom tio mils afstånd från staden och manade honom att draga förbi Tichvin till finska gränsen. Efter ankomsten af en utskickad från tsaren blef han något medgörligare, men ville icke tillstädja De la Gardie att sända efter mer krigsfolk från Finland, innan tsaren så befallt.1

Det visade sig vid första tillfälle, att vojvodens oginhet gick längre än till hotelser. Under pågående tvister med denne, troligen i midten af juli 1610, sände De la Gardie till Sverge en transport med viktiga akter ur fältkansliet2 och en mängd krigsbefälet tillhörig egendom. Denna transport, som stod under ledning af Mensjik Boranov, blef vid Nöteborg antastad af därvarande myndigheter; godset togs i beslag, och de medföljande fängslades. De la Gardie skyndade att protestera, och han tog repressalier genom att fängsla några novgorodska bo-jarer och köpmän.8 Han anmodade också ståthållarna i Reval,

1 De la Gardies ofvan cit. bref till tsar Vasilij 9 juli 161 o; till ståth. 1 Novgorod, Jam Chotilovo (Kattelof) 1 juli, Vany (Waino) 6 juli 1610. Kop. D°rfi. UB. Schaüm Diij; jfr Widekindi 216 (/. u. 177 f.).

1 Däribland tsar Vasilijs »generalkonfirmation» af Viborgsfördraget.

* De la Gardie till ståth. i Nöteborg, lägret utanför Novgorod 1 aug.,

%en 13 aug.; till ståth. i Novgorod, S:t Niklas kloster 7 aug. 1610, kop.,

UB. Schaüm Diij. Jfr Widekindi 220, 235 (/. u. 191): ofullständigt och196

Narva och Viborg att beslagtaga alla ryska varor i dessa städer och fängsla köpmännen. Endast i Viborg anhöllos sålunda 16 köpmän från Nöteborg med varor och penningar till ett värde af 20,000 daler. I Reval synas borgmästare och råd ha sökt göra invändningar mot dessa repressalier, som kunde afbryta den vänskapliga handelsförbindelsen med Ryssland. För de svenska krigsfinanserna kom emellertid konfiskationen i dessa tider af ständig penningbrist väl till pass.1 — I syfte att skaffa Sverge en verklig pant för dess oguldna ersättningskraf på Ryssland och för att därjämte injaga nödig respekt i de hänsynslösa novgorodska myndigheterna sände De la Gardie samtidigt en kår under Laville att med en hastig kupp söka bemäktiga sig Ladoga. Detta lyckades efter

bästa förväntan (15 aug.), och den franske condottieren tog plats som Sverges förste befallningsman på dess nyvunna ryska besittning.8

Medan De la Gardie sålunda visligt sökte försäkra Sverges intressen mot ryssarnas obeständighet och tidens faror, nådde honom märkliga underrättelser om en tronhvälfning i Moskva. Det besannade sig snart, att tsar Vasilij, Sverges bundsförvant och skyddsling, icke längre härskade i Kreml, utan satt inspärrad som munk 1 Tjudovoklostret.8

Vid Klusjino hade den krigsmakt upplösts, hvarpå tsar

förvirradt. — Myndigheterna i Viborg läto i ståthållarens i Reval, And. Larssons, namn uppsätta liknande förmaningsskrifvelser till de befallningshafvande

i Kexholm och Nöteborg; brefven sändes till De la Gardie för att af honom

befordras vidare, om han så funne för godt; fältherren har aktat detta onödigt,

och aktstyckena ha med öfriga handlingar från fältarkivet kommit till Dorf. UB. (Se Arv. Tönnessons bref till De la Gardie, Viborg 19 aug 16x0, orig.,

ib) Brefvet till Nöteborg, i två något olika redaktioner, på ryska, dat. lägret

vid Ivangorod 7, 8 aug., är tryckt hos Sàbler 17 f. Mensjik Boranov våren af de »svenska ryssar», som konungen sedan gammalt hade i sin tjänst. (Se RR under 21, 22 maj 1608).

1 Arv Tönnesson till De la Gardie, Viborg 19 aug.; Ev. Horn till dens., Reval 20 sept. 1610. Orig. Dorp. UB. And. Larsson till konungen, Reval 20 okt. Orig. Livon. Dens. till De la Gardie, Reval 25 mars 1611-Orig. Dorp. UB. — Bland Handl. rör. ryska kriget finnes en förteckning öfver de ryska varor, som upptagits vid Retusaari, »och efter Secretererens Peder Nielssons bewillningh lefuereradh Fältherren her Jakop Delagardie til krigzfalcks aflöningh».

* Bantysj-Kamenskij IV, 142. Laville (Paris, Chronique de Nestor I, 415). Jfr WiDEKiNDi 255.

8 Fältherren fick underrättelse härom af de utskickade från Novgorod, hvilka han, senast de första dagarna i aug., lät fängsla. De la Gardies cit. bref till Odojevskij, S:t Niklas kloster 7 aug.97

Vasilij stödt sitt välde, och vägen till hans hufvudstad stod inom kort öppen både för den segerrike polske hetmanen och för kosackpretendenten. De mot tsaren oppositionella bojarkretsarna, med Vas. Vas. Golitsyn och bröderna Ljapunov i spetsen, kunde utnyttja den inträffade katastrofen till sin fördel. Patriarken Filaret med sitt talrika klientel började med ny ifver intrigera för sina polska tronföljdsplaner. Pretendenten i Ka-luga hade börjat framrycka mot Moskva och lät genom sina agenter direkt uppmana stadspöbeln till. uppror. Så förbereddes det upplopp (17 juli 1610), som ledde till tsarens fängslande och afsättning, trots den legitime patriarkens protester. Makten i Moskva öfvertogs tills vidare af bojarrådet, bland hvilkets sju medlemmar Feod. Iv. Mstislavskij blef den inflytelserikaste. Tronföljdsintrigerna började omedelbart; Golitsyns kandidatur framkallade afundsamma protester; Vladislav af Polen däremot hade varit påtänkt redan i Tusjino och ägde stödet af den segerrike hetmanens härstyrka.1

Dessa underrättelser måste ha den största betydelse för den svenske fältherren. Det för honom mest oroande var ryktet om Vladislavs utsikter. Den polska faran dök upp i afskräckande skepelse, och papisterna tycktes nära att på allvar snärja Ryssland i sina garn. Detta måste den svenske fältherren söka afvärja, om icke annat genom enträgna råd och

1 Om tsar Vasilijs afsättning: Platonov 443 f.; Buturlin III, 192 f.; Kostomarov II, 368 f., III, 1 f.; Ilovajskij 172 f.; Hirchüerg, Maryna, 218 f; Waliszewski 353 f. Widekindis framställning (s. 220 f., 231 f.; l.u. 181 f., 188 f.) är hämtad från Kobierzycki 286 f. — Belysande för situationen äro de rykten, som uppsnappades af en i Ryssland resande köpman från Narva och som Ph. Scheding icke försummade att befordra vidare: »Aussage Clauwes Gram-bouwen eines Burgers auss der Narue, der zwischen S. Jacobi undt Laurentii Festtagen in Nouwgroden

undt Nöeteborg gewesen den 16 Augusti in der Narue wieder angekhommen ist», i af Scheding undertecknad nedskrift bland Handl. rör. ryska kriget; jfr Schedings bref till Ped. Nilsson, Narva 14 (16? aug. 1610, orig. Bref t. Karl IX:s kansl.) Det heter där efter berättelsen om tsar Vasilijs afsättning, att ryssarna tvekade i valet mellan den polske konungens son, en tatarisk prins och tre förnäma infödda herrar. Af dessa vore Vorotvnskij den högbornaste och mäktigaste, Mstislavskij hade visat sig som en duktig krigsman, och båda hade varit påtänkta vid tsarvalet år 1606. Den tredje vore Galitsyn, »ein Mahn bey 40 Iharen, hat gleichermassen sich dapfer gehalten wieder die Polen, ist aber nicht des Standes, auch nicht der Macht gleich den andera beyden.» Det märkligaste i denna berättelse är talet om Ivan Michajlovitj Vorotynskijs kandidatur såsom mest framträdande; denne àr väl bekant som en af de regerande oligarkerna, men i de torftiga ryska källorna nämnes han icke som tronpretendent. Se t.ex. Platonov 455, jfr 299.198

förmaningar. Han gjorde det i sitt märkliga bref till det moskovitiska herrskapet af 24 aug. 1610.

Han sade sig ha förnummit, att ryssarna afsatt sin storfurste och nu ämnade taga en furste från främmande land i hans ställe. Därvid röstade somliga på endera af den svenske konungens söner, andra på den polske konungens son. Men de borde betänka, att de genom den senares val skulle kasta sig i den fara, som den svenske konungen ofta varnat dem för och genom sitt trogna bistånd velat afvärja. Påfven i Rom och konungen af Spanien hade sedan gammalt farliga praktiker i sinnet mot Ryssland. De ville genom konungen af Polen införa den påfviska religionen, utrota alla förnäma ryska ätter och försänka hela folket i träldom, såsom beslutet vore på den sista polska riksdagen. Deras löften vore intet att lita på; konung Sigismunds regering i Sverge lände ryssarna till varnagel. Den svenske konungen ämnade icke tåla, att ryssarna till tsar toge Sigismund eller hans son, Sverges svurna fiender. Papisternas skadliga förehafvanden hade visat sig senast vid den franske konungens mord1 och vid deras anslag för tre år sedan att spränga konungen af England i luften med rikets råd och ständer. De hade nu också ställt till krig och uppror i Tyskland och riktade sist sina planer också mot Ryssland. Moskoviterna borde därför taga sig till vara och, såvida de icke valde någon ur sin egen midt, hellre taga en af den svenske konungens söner eller blodsförvanter till storfurste. I så fall hade de icke att befara något intrång i sin religion eller sina privilegier och kunde räkna på vidare undsättning. Ladoga, som De la Gardie sett sig nödsakad att besätta på grund af transportens antastande och uppskofvet med Kexholms öfverlämnande, skulle emellertid hållas den ryska nationen troget till handa, tills man förnumme, hvem den valde till tsar. Fölle valet på konung Sigismund eller hans son, skulle den svenske konungen icke blott behålla Ladoga, utan också göra anspråk på andra fästningar och med kringliggande herrskaps bistånd bekriga Ryssland.2

1 ». . . helsth efter Konungen i Franckrycke ähr igenom deres rådh och ingifuande af een skelm, som war en hans egen neste tienare, den nest förledne 14 May mördliger wyss medh een dart i sin egen wagn till dödz stucken, hwilken derföre sit tilbörlige sträf bekommit hafuer, szåsom I af • medhfölgendhe tryk och afritningh hafue till at see . . .»

1 De la Gardie till det moskovitiska herrskapet (utom andliga och

världsliga ständer nämnes särskildt »Knäss Feodor Iwanowittz Imstislofski medh syne medbröder Rykzens Rådh»), Spaltz vid Ny en 24 aug. 1610. Orig.199

Denna skrifvelse, som i mycket påminde om Karl IX:s föregående förmaningsbref till de ryska ständerna, sprider ljus öfver den svenska tronkandidaturens genesis. Denna tillkom icke under de svenska vapnens glansperiod, genom något triumfatoriskt maktspråk, utan framstod i en förtviflad situation som enda utvägen att motarbeta den polske konungens dynastiska planer. Den svenska härens upplösning omöjliggjorde ett kraftigt och följdriktigt uppträdande från De la Gardies sida. Tsar Vasilijs störtande hade tvungit honom att lämpa sin politik efter helt ändrade förhållanden. Han måste inskränka sig till att söka tillvaratagа Sverges närmast liggande intressen, framför allt att tilltvinga sig Kexholm. Hans rättmätiga besvär mot de ryska gränsvojvoderna gåfvo honom dock samtidigt anledning att icke helt släppa inblandningen i de rysk-polska förvecklingarna. Man fick snart å svensk sida både i ord och handling erfara, att den nya bojarregeringen tillhöll sina underhafvande i Pskovs och Novgorods områden att icke visa sig undfallande mot svenskarna, liksom den själf förmenade sig

vara i stånd att motstå polackernas lockelser och maktspråk.1

Efter att upprepade gånger ha erbjudit utväxling af de ryska fångarna mot Boranov och hans följe, tågade De la Gardie (i början af aug. 1610) närmare den svenska gränsen. Från Novgorod gaf man honom förhoppning, att utväxlingen skulle ske, så snart han komme till Spalzåns mynning. Alla anstalter härför blefvo också vidtagna, men det ömsesidiga misstroendet gjorde saken om intet.2 Spänningen ledde till öppen

utan underskrift, men besegladt af De la Gardie bland HandL rör. ryska kriget. Brefvet, som är försedt med en kanslianteckning på ryska om utställare och adressat, har förmodligen blifvit uppsnappadt af myndigheterna i Novgorod och sedan med stadens kansli fallit i svenskarnas händer (jfr Widekindi 360). Brefvet är dessutom jämte öfriga från denna tid registeradt i De la Gardies kopiebok, Dorp. UB.

1 Klaus Grambows cit. berättelse 16 aug. 1610. »Die Kauffleute zu Nougroden bekennen offentlich, dass die Stände in Muschou nicht allene an sie, sondern auch an die zu Kexholm, zu Coporie, zu Jama, Aufdou undt Iwanogorodt auss der Stadt Moschou Brieffe abgesendet mit ernstlicher Er-mahnunge, sie solten sich weder dem schwedischen noch dem polnischen. Kriegsuolck ergeben, sondern bey den Städten Muschou und Nougroden standthaft halten, biss dass man sieht, welchem Herrn Godt dass grosse Landt wolte gönnen.»

* UtväxUngen skulle ske i båtar på floden; intressanta detaljer i De la Gardies bref till vojvoden i Novgorod, vid Kexholm 29 sept. 1610. Kop. Dorp. UB.200

fiendskap; från Nöteborg öppnade man eld mot svenskarna; De la Gardie lät afbränna fästningens hakelverk.1 Han lämnade dock snart det ogästvänliga grannskapet och tågade till Kexholm, där han hade ännu oemotsägligare rättsanspråk att genomdrifva. Arvid Tönnesson hade visserligen afrådt honom därifrån, emedan länet vore utblottadt och det hade sina vådor att lämna Nöteborg och Kopotje obevakade mot kosackpartiets anslag.2

De befallningshafvande på Kexholm hade skickligt förstått finna föreväftdningar att icke öfverlämna fästningen åt dess nye rättmätige herre. Efter Skopins död hade de låtit ståthållaren i Viborg veta, att furstens löfte nu ej längre kunde vara bindande, så mycket mer som enligt förljudande också den svenske konungen aflidit. Under sådana förhållanden måste de afvakta vidare förhållningsorder från Moskva.8 En budbärare blef verkligen sänd dit, och vid sin återkomst utspridde denne, att tsar Vasilij icke tilläte stadens öfverlämnande till svenskarna (juni 1610). Samtidigt hade man låtit förstå, att dessas anspråk vore tvifvelaktiga, då de lofvat befria Ryssland från alla polacker, men ännu icke bortjagat Lisowski.4 Tsarens kommissarier, Pusjkin, Bezobrazov och Dmitriev, höllos i strängt förvar och kunde i bref till sina stallbröder i Stockholm endast klaga öfver sitt uppdrags vidrigheter (aug. 1610). Otrepiev och hans följe svarade likaså med beskärmelser öfver de Kexhölmskes bedrägeri och olydnad; samtidigt skrefvo de till biskop Sil— vester förmaningar att icke stifta ofred mellan tsar Vasilij och den svenske konungen.5 Men de tredskande lämnade alla föreställningar utan afseende, och de vanmäktiga moskovitiska kom-

1 Vojvoderna i Novgorod, Odojevskij och Dolgorukij, till De la Gardie, Novgorod 28 aug. 1610. Öfvers., på tyska, af Hans Flörich. Dorp* UB (bland icke katalogiserade akter).

2 Arv. Tönnesson till De la Gardie, Viborg 19 aug. 1610. Orig. Dorp* UB. Jfr Widekindi 235 f. (/. u. 191 f.)

8 Ib.

4 .»Kundskap med Pether Gutri den 18 Juny 1610.» Handl. rör. ryska kriget. Klaus Grambow erfor något senare af ryska köpmän vid Nyen (han$

berättelse af 24 juli 1610, ib.), att »Storförsten hafuer så schrifuit sine hemb-lige bref till alle gränssebefästninger, de schulle tage sigh till ware för Jacob Ponttuson, att han icke förraschede någon befästningh och att alle hans på-

ster schulle blifue optagne, såsom wedh Nötheborgh skedt är . . .»

* Cit. odat. bref [från Otrepiev och Grigorjev] till Pusjkin, ßezobrazov och Dmitriev. Svensk öfvers, bland Muscov., Kommiss. Tönne Göransson m. fl.y

Strödda handl. 1610—1611.237

missarierna måste smuggla bref till de svenska myndigheterna med begäran om ett möte, som skulle ge dem tillfälle att rymma sin väg tillbaka till tsaren.1 Bönderna i länet hetsades till fientligheter mot det krigsfolk, som sändts från Viborg att mottaga fästningen. Dessa snapphanar och de kexholmska skyttar, som understödde dem, blefvo (4 juli 1610) grundligt slagna af svenskarna.2 Kexholm blef därefter värre ansatt, men belägringen började på allvar, först när De la Gardie i sept. 1610 anländt till staden. Han hoppades i början att få den i sitt våld med petardering, men den visade sig starkare än han trott. Förgäfves sökte han skrämma dess försvarare till underkastelse med ryktet, att Gustaf Adolf anländt till Åbo med friska trupper och fullständig belägringsattiralj. Den käcke biskop Silvester och hans stallbröder togo lika litet intryck af underrättelsen, att Jama, Koporje och Ivangorod visade mer tillmötesgående mot svenskarna. Däremot synes deras mod ha sjunkit något, då de skär-rnytslande bönderna i länet på nytt tvungos till underkastelse (nov. 1610). Men de hade då redan låtit den svenske fältherren veta, att de som tsar hyllade Vladislav, den polske konungens son, och litade till hans mäktiga hjälp.8 Inför den hotande svenska faran hade de följt det föredöme, som Moskva och Novgorod af andra bevekelsegrunder hade gifvit.

De la Gardies varningsord hade icke kunnat öfvertyga de moskovitiska bojarerna om de vanskligheter, i hvilka de blindt ville kasta sig. Det är visserligen icke otroligt, att det redan vid denna tid fanns antydningar till ett svenskt parti i Moskva och att detta sökt motarbeta de polska tronföljdsplanerna. Det är möjligt, att Vas. Vas. Golitsyn, då han fann sina planer att själf komma på tronen utsiktslösa, upptagit den svenska kandi-

1 »Dhe Kexholmsche Sendebudz klagemål öfuer dhe Kexholmsches ohör-

samhet.» — På omslaget: »Sendebudens zedell till Jochim Berendz». Odat.

svensk öfvers. Muscovib.

* Arv. Tönnessons cit. bref af 19 aug. 1610. Jfr Waaranen III, 95.

8 De la.Gardie till de Kexholmske, vid Kexholm 17 nov.; till Karl IX 9 dec. 1610; kop. Dorp. UB. Widekindi 257. Bland Handl. rör. ryska kriget finnes en 20 okt. 1610 upprättad tablå öfver det vid Kexholm och i Nöteborgs län förlagda krigsfolket. Vid den belägrade fästningen funnos 1166 man, ryttare och knektar, »endog the are icke lenge i sender tillstedes, uthan ryme esomoftast schocketals till deris heemwist . . . och schall man straffa ehn, så måste man straffe [dem alle] öfver huffudht, efter the äre lyke godhe.» I Nöteborgs län funnos 383 man, däraf Lorens Wagner med 97 ryttare, Corobel med 150 och Wachof med 60 (skottar och engelsmän).202

<laturen som motvikt mot den polska.1 Men den politiska situationen var efter omhvälfningen den 17 juli 1610 sådan, att segern med nödvändighet kom att tillfalla det polska partiet.

Bojarregeringen hade måst skrida till det oundvikliga tsarvalet under det dubbla hotet från den polske hetmanen, som småningom anryckte från Mozjajsk, och kosackpretendenten, som undsluppit tsar Vasilijs tatariska hjälptrupper och redan hätjade kring Moskva. Man var ense om att afvisa röfvartsarens anspråk på hyllning, men med den segerrike 2olkiewski inlät man sig omedelbart i underhandlingar och bragte själfmant Vladislavs kandidatur på tal.2 Prästerskapet och de gemene voro visserligen nationalistiskt sinnade och hade önskat en inhemsk och ortodox tsar, en Golitsyn eller Romanov. Men Iv. N. Saltykov och den smidige Filaret voro sina planer från jan. 1610 alltjämt trogna,3 och vid tsar Vasilijs störtande hade på deras till-skyndelse genomdrifvits ett beslut af den moskovitiska menigheten, att ingen ryss nu skulle komma i fråga som tsar. Utan framgång synes den krimske kanen ha gjort ansträngningar att utnyttja sin af tsar Vasilij påkallade inblandning i Rysslands angelägenheter till att vinna den moskovitiska tsarkronan för

1 Härom meddela bevarade källor inga upplysningar, men i litteraturen saknas icke belysande antydningar. Widekindi (s. 232, /. 189) meddelar, säkerligen efter en förlorad rapport från De la Gardie till konungen, att

fältherren både i Moskva och inom den till Sigismund affärdade beskickningen hade hemliga anhängare, som önskade en svensk prins till tsar (jfr ib. 223, /. u. 182, delvis efter Kobierzycki 292). Man kan därmed sammanställa Kobierzyckis uppgift (s. 357, jfr Kostomarov III, 167 f.) om ett af polackerna uppsnappadt bref från »hertig Karl» till Golitsyn, innehållande maningar att stödja den svenska kandidaturen. Hvarken i RR eller på annat håll finnas ens antydningar om någon dylik skrifvelse från konungen. Men àsx är troligt, att De la Gardie i konungens namn hänvändt sig särskildt till Golitsyn med föreställningar af samma slag, som de i hans bref till det moskovitiska herrskapet af 24 aug. nedlagda. Golitsyn ådrog sig vid Smolensk polackernas särskilda förbittring såsom varande den minst medgörlige inom den ryska beskickningen (Kostomarov III, 165.) Jfr Hirschberg, Maryna, 274 f

2 Att stämningen i det hela var emot polackerna, synes framgå bland annat af Klaus Grambows cit. berättelse (af 16 aug. 161 o). Det heter där, att ryssarna, enligt hvad som ginge för tal, näppligen skulle välja en polsk prins, emedan polackerna trolöst brutit den år 1601 slutna freden och velat tränga på ryssarna en förrädare och svartkonstnär till tsar. Och vidare: »Der polnischenn Nation Hochmut stosset den Reussen nicht wenig furs Haubt, indem sie alle andere fur sich verachten undt die Reussen wie bar-barische Hünde halten.»

B Se sid. 171.203

sig eller någon sin ättling;1 sekelgamla traditioner gjorde i hvarje fall en sådan tanke anstötlig för ryssarna. Själfva valet hade bojarregeringen ämnat företaga i samråd med valda representanter från olika landsändar, men tiden och förhållandena läto det icke komma därhän, oligarkerna måhända till hemlig tillfredsställelse.2 I stället synes den ha låtit sitt beslut sanktioneras af adel och köpmän från olika håll, som funnos till hands i Moskva och som officiellt fingerade ett riksmöte i häfdvunna former. Till grund för den med Zolkiewski afslutna valkapitulationen (af 17 aug. 1610) lades de tusjinska bojarernas öfverenskommelse med Sigismund; oligarkerna modifierade den endast i ett par punkter till bördsadelns förmån. På samma sätt som i februarifördraget garanterades den ortodoxa religionen, rysk lag och häfdvunna privilegier, utdelade förläningar och äganderätten till lifegna; på intet af dessa områden tillstaddes polska sedvänjor eller anspråk. På samma sätt förbands också tsaren att endast med bojarrådets hörande afdöma statsförbrytelser, bortgifva förläningar och pålägga skatter och att vid lagstiftning äfven höra riksmötet. Ryssland och Polen skulle vara i förbund mot gemensamma fiender, särskildt tatarerna. De tillgängliga polska stridskrafterna skulle användas mot pretendenten, och alla af honom eller af polackerna besatta ryska städer skulle åter införlifvas med Ryssland. Hetmanen skulle söka hos konungen utverka nedläggandet af hans planer på Smolensk och förmå Sapieha att öfvergifva pretendenten. Sigismunds ersättning för undsättningen mot denne skulle bestämmas vid uppgörelsen om truppernas besoldning. 2olkiewski skulle icke inrycka i Moskva utan bojarernas samtycke. En rysk beskickning skulle affärdas

1 Åtminstone voro rykten därom i omlopp; enligt Klaus Grambows cit. berättelse skulle kanen genom en beskickning formligen ha föreslagit de makt-hafvande i Moskva att välja hans son, på villkor att Ryssland och Krim skulle sluta evigt förbund och den ryska tributen till kanen afskaffas. »Diesen Legaten haben die muschouwitrischen Stände nach stadtlichen Tractationen geandt-wortet: Ihr Zahr oder König solte seine Gesandtten senden aufdengemei-nen Reichesdag, alssodan solte er guthen Bescheidt erlangen.» — På andra håll tyckas alla upplysningar saknas om dylika krimska planer (de omnämnas också i ett från denna tid härrörande odat. aktstycke bland Handl. rör. ryska kriget: »Desse kundskaper wiste ded budskap, som ifrån Nougården är kommen, att ytterligare berätte».) Men kanatets och Rysslands mellanhafvanden under denna tid äro långt ifrån utforskade, ehuru de synas värda den största uppmärksamhet.

* Platonov 454 f. och anm. 186. Klaus Grambows cit. berättelse uppger, att ständerna blifvit kallade att möta i Moskva 1 sept.204

till Sigismund för att utverka, att Vladislav emottoge kronan på öfverenskomna villkor; därvid skulle man också afgöra frå-. gån om den nye tsarens öfvergång till den ortodoxa kyrkan.1 Medan menigheten i Moskva och annorstädes svor Vladislav trohet, hade Zolkiewski börjat underhandla med Sapieha och pretendentens polska ridderskap.. Men för att uppoffra sin herres tjänst och löften fordrade dessa af konungen rikt tillmätt sold och

ersättning. Röfvartsaren själf gjorde en förtviflad ansträngning att vinna Sigismunds erkännande genom att erbjuda honom förbund mot Karl IX, hvarvid han på egen bekostnad skulle förvärfva Lifland åt Polen och dessutom uppställa 15,000 man.2 Men Sigismund afvisade högdraget dessa fantastiska planer, villobilder från den förste Dmitrijs tid, och 2olkiewski tvangs till sist af bojarstyrelsen att gå löst på sina pockande landsmän. Utan vapenskifte förmåddes dock Sapieha att draga sig undan åt Severien, där han kunde fortsätta underhandlingarna med konungen; röfvartsaren åter afvek till Kaluga, medan många af hans förnämliga anhängare sökte sig till Moskva.8 I sept. 1610 affärdades till Smolensk den öfverenskomna stora beskickningen, bestående af representanter för de andliga och världsliga ständerna, under ledning af Filaret och Vas. Vas. Golitsyn.4

1 Om Vladislavs val: Platonov 450 f.; Kostomarov III, 1 f.; Soloviev II, 927 f.; Buturlix III, 202 f.; Hirschberg, Maryna, 221 f.; Wàliszewski 357 f.; Widekindis notiser (222 f., 231; /. u. 182 f., 188) äro hämtade från Kobierzycki 291 f., 323 f.; men Widekindi förhåller sig kritiskt i fråga om Zolkiewskis »mildhet» mot Sjujskierna (jfr Wàliszewski 356.)

2 Kostomarov III, 25; Wyprawa krola {Polska a Moskwa 203); Hirschberg, Maryna, 228 f.; Kobierzycki 316.

3 Hirschberg, Maiyna 228 f. Jfr cit. odaterade kunskaper från Novgorod (bland Handl. rör. ryska kriget)-. »... endogh Sapea och ehn öfuerste Kiscowitz widh nampn hafue tilförende waridh opå Dimitris syde, men sedan dhe finge Sulkouskis schrifuelsse, att the Muskouske hade hyllet och sworett Wladislao, hafue the fallidh ifrån honom och samptt medh ehn hoop Rysser, som och hoos honom waridh hafue, innestengt och hårdt belegredh honom i Caluga.»

* Bland sändebuden voro för öfrigt den bekante Palitsyn, Troitsabrödra-skapets talman, »dumnyj dvorjanin» Vas. Bor. Sukin, som varit på den märkliga beskickningen till Sverge år 1599, och djaken Sydavnoj Vasiljev, likaledes

känd från förhandlingarna med Sverge. — I enlighet med Zolkiewskis memoarer

(Muchanovs uppl. 86 f.) har man länge trott, att hetmanen listigt begagnade

tillfället att genom beskickningen spela de båda redan misstänkta ränksmi-darna Filaret och Golitsvn i polackernas händer. Hirschberg (Maryna 234 f.) har emellertid framdragit ett samtidigt bref från hetmanen till konungen, hvilket naturligtvis äger vitsord framför hans senare memoarer och i hvilket

han uttalar sitt särskilda förtroende till Golitsyns afsikter.205

Den skulle enligt sin vidlyftiga instruktion kraftigt påyrka, att Vladislav snart komme till Moskva och öfverginge till den ortodoxa bekännelsen. Han borde sedermera icke inlåta sig i förhandlingar med påfven eller tillstädja affall från den rätta tron, borde förmäla sig med en rysk kvinna och till Moskva medföra endast ett fåtal polacker, som icke finge erhålla förläningar utmed polska gränsen. Konung Sigismund borde draga sig tillbaka från Smolensk och utrymma Ryssland.1 — Samtidigt med den stora beskickningens affardande tog Zolkiewski med sin här kvarter i Moskva, därtill uppmanad af bojarregeringen, som fruktade folkrörelser till röfvartsarens eller Sjujskiernas fromma. Patriarken hade förgäfves protesterat och Zolkiewski hade själf haft betänkligheter mot den främmande soldateskens inkvartering bland en opålitlig och lätt upphetsad befolkning. Han uppehöll i början dräglig disciplin och inrättade blandade domstolar för beifrande af oundvikliga öfvergrepp och trakasserier, Men samtidigt anlitade han flitigt den moskovitiska statskassan för sitt eget och Sapiehas soldebehof och insatte i förvaltningen allt flera af Sigismunds ryska handtlangare, såsom Saltykov och And rönö v.2 De moskovitiska bojarernas fördrag med Zolkiewski är från svensk synpunkt intressant icke blott vid den nära liggande järm föreisen med det liknande, som De la Gardie elfva månader senare afslöt med det novgorodska herrskapet. Det visar också, att de kontraherande parterna icke ansågo sig efter katastrofen vid Klusjino behöfva enas om något gemensamt uppträdande mot Sverge. Den svenske fältherren ansågs genom aftalet med Zolkiewski ha förbundit sig till overksamhet, och man hade sett honom allt mer närma sig gränsen. Hetmanen påminde honom ett par dagar efter tsarvalet om hans skyldighet att lika väl som denne stå fast vid sina förpliktelser och icke vidare

inblanda sig i de ryska angelägenheterna, som nu genom Vladislavs val kommit till stadga. I sitt svar framhöll De la Gardie, att han icke afgifvit någon skriftlig förbindelse, men hållit sitt löfte att icke vidare understödja tsar Vasilij. Han stode fast vid sin rätt att utan Zolkiewskis inblandning häfda Sverges fördragsmässiga an-

1 Instruktionen, af 17 aug. 1610, är tryckt Sobr GG II, 406 f. I nyss cit. kunskaper från Novgorod heter det, »att Metropåliten skal med ehn hoop knäser och baiorer ware dragen uthur Muskou till Smålenskou att omdöpe konungens son i Påland och nämpne honom på ryske Wolodimer.»

* Kostomarov III, 43 f.; Hirschberg, Maryna, 241 f., 254 f.206

språk på Kexholm, och han klagade öfver Lisowskis framfart i de nordvästra gränstrakterna.1

Äfven från ett annat håll blef De la Gardie påmind om sina löften vid Klusjino. Bojarregeringen i Moskva hade sändt Ivan N. Saltykov till Novgorod för att hålla staden den nye tsaren till hända. Sedan han efter åtskilliga svårigheter blifvit mottagen i denna egenskap (12 okt. 1610), sökte han på allt sätt befasta Vladislavs välde i grannskapet. Han skickade förstärkning under Greg. Konst. Volkonskij till de trupper, som belägrade Laville i Ladoga.2 Han skref också till De la Gardie och förebrådde honom, att han mot sitt löfte icke lämnat Ryssland, utan i stället angripit Kexholm och Ladoga, fängslat novgorodska sändebud och beslagtagit ryskt gods i svenska städer. Hans transport hade i Nöteborg antastats, men på tsar Vasilijs befallning; Saltykov vore beredd att utväxla Boranov mot de fångna ryssarna. Den svenske fältherren svarade, att han icke ingått aftal med Saltykov och ingenting lofvat om Vladislav, som först senare påtänkts till tsar. Sitt löfte att icke vidare tjäna tsar Vasilij hade han hållit, och ryssarna vore själfva skuld till att han icke fredligt dragit ur landet. Först när d* antastat hans transport, hade han föranlåtits att skaffa sig gisslan. Från sin rätt till Kexholm ämnade hans konung icke afstå, hvilken som än komme till makten i Ryssland. För öfrigt vore han beredd till utväxling och fredlig uppgörelse.8

Sin uppfattning af ryssarnas handlingssätt, då de valde den polske prinsen till tsar, hade De la Gardie redan förut framlagt för sina vedersakare i Novgorod. Odojevskij och Dolgorukij synas redan i slutet af sept. 1610 ha anslutit sig till de moskovitiska bojarernas val och därom underrättat De la Gardie. Denne hade i sitt försvar framhållit, att bestående fördrag uttryckligen förbjöde det moskovitiska herrskapet att utan den svenske konungens vetskap och vilja inlåta sig i vänskap eller

1 Zolkiewski till De la Gardie, 29 aug. (n. st.) 1610: Widekindi 239^ L u. 195. Jfr De la Gardieska arkivet VI, 51. De la Gardies svar: Widekindi 242, /. u. 197.

2 Saltykov till Sigismund, Novgorod 17 nov. 1610: Sobr GG II, 458 f.

Laville (Chronique de Nestor I, 419.) Jfr Widekindi 255.

8 Saltykov refererar detta sitt bref till den svenske fältherren i sin nyss

cit. skrifvelse till Sigismund. De la Gardie mottog det 23 okt. och svarade

25 okt. (från lägret vidMäkis; kop. Dorp. UB.) Jfr Wyprawa krola (RI Bibi.

I, 694 £).207

förbund med Sigismund eller hans arfvingar. Den ryska nationen hade menedigt brutit detta fördrag och därmed dragit öfver sig Guds straff; konungen skulle dess mindre låta tränga sig från den del, som han i Ryssland ägde rätt till.1

Det redan förut spända förhållandet mellan den svenske fältherren och de maktägande i det novgorodska herrskapet hade sålunda genom Vladislavs val blifvit ytterligare förvärradt. Den fortsatta brefväxlingen gaf endast anledning till upprepande af de gamla beskyllningarna och till nya otidigheter.2 Men om Novgorod, Nöteborg och Kexholm sålunda tycktes hemfallna åt polska inflytelser snarare än svenska, öppnades på andra håll gynnsammare utsikter att mota den annalkande polska faran. Det var, märkligt nog, inom det pskovska området, de falska Dmitriernas trognaste domän.

Karl IX hade aldrig kunnat skiljas vid den lockande tanken, att Ivangorod på något sätt skulle kunna spelas öfver

i svenska händer. Den påtänkta lättvindiga öfverrumplingen med Feodor Aminovs biträde hade visserligen misslyckats, och de stora undsättningskårerna hade både år 1609 och 1610 dragit in i Ryssland utan att sätta sitt planerade angrepp i verket. Men i juni 1610 hade konungen fått underrättelse från Narva, att Ivangorod lede brist på proviant och började blottas på trupper. Han menade därför tillfallet kommet att våga ett nytt försök mot fästningen. Lindved Klasson låg alltjämt med sin trupp i Jama län; konungen sände dessutom svenskt krigsfolk och franskt rytteri under Herm. Wrangel och Regis du Vernet öfver till Estland.8 Företaget ställdes under ledning af ståthållaren i Reval, Anders Larsson, och sekreteraren Peder Nilsson. Dessa befalldes att först ånyo pröfva Aminovs öfvertalningskonster, men

1 De la Gardie till ståthållaren i Novgorod, lägret vid Kexholm 4 okt.

1610. Kop. Dorp. UB. Jfr Widekindi 238, /. u. 194; Schaum Diiij.

* De la Gardie uppmanade Odojevskij och Dolgorukij (i ett bref från lägret

vid Kexholm 9 nov. 1610) att »ophöre med idher obesehedelige och scham-lösse schrifvelsser, så frampt i wele icke at brefdrageren med brefwet schall

i galgan ophengdh blifwe.» — De la Gardie hade troget tjänat tsar Vasilij

»då i både medh dhe andre flere, som migh uthan schääl smäde, ider näsa

långdt därifrån hadhe».

8 Karl IX till Herm. Wrangel 2, 25 juni 1610. RR. Lindv. Klasson hade i 5 veckors tid legat under Jama med 5 fanor ryttare och 4 fännikor knektar; han kom därifrån till Ivangorod i början af juli. Ph. Schedings memorial för Nils Jöransson, Narva 18 juli 1610; Ingr.208

sedan vid behof bruka våld mot både Ivangorod och Jama. Samtidigt skulle de genom De la Gardie till tsar Vasilij fram-^bära konungens anspråk att utom Kexholm erhålla Ivangorod, Jama, Koporje och Kolahus som skälig ersättning för all lämnad hjälp. Lyckades de vinna Ivangorod, skulle de sedan söka locka Pskov att hylla tsar Vasilij eller den svenske konungen i stället för Dmitrij.1 Belägringen började i aug. 1610, men stördes af Lisowskis i närheten svärmande ryttarskaror; Ivangorod hoppades på undsättning både från denne och från Pskov.2 Fästningen var stark, byggd på en klippa, och kunde därför icke undermineras; den försvarades tappert, med ständiga utfall, mot begjutningen. Hungern började snart ansätta de belägrade, och ståthållarna, Chovanskij och Kropotkin, hvilka liksom köpmännen voro tsar Vasilijs anhängare och okunniga om hans olycks? öde, hade gärna öfverlämnat staden åt hans bundsförvanter.3 Men streltserna och de gemena hade liksom i Pskov tagit till sig all makt och ville icke utbyta röfvartsarens nominella regemente vmot någon annans. Svenskarnas angrepp försvagades genom vidriga omständigheter och begynnande myteri bland krigsfolket. Ett proviantskepp förliste på Narvas redd;4 staden hade vidén häftig eldsvåda så när lagts i aska. De franska soldaterna begagnade tillfället till den vildaste plundring; husgeråd skonades lika litet som boskapsdjur.5 Irländarna hade samtidigt gjort my-

1 Instruktion för Ped. Nilsson och And. Larsson 12 juli; till desamma 7 aug.; till Ph. Scheding 12 juli 1610. RR.

2 Ph. Schedings cit. memorial. Ped. Nilsson till konungen, lägret vid Ivangorod 5 aug. 1610. Orig. Bref t. Karl IX. Herm. Wrangel med Corobels ryttare kom dit 4 juli, P. Nilsson med ytterligare trupper 26 juli, A. Larsson 31 juli. Fångar uppgåfvo, att i Ivangorod funnes 300 streltser och 400 hakel-verksbor och bönder; platt intet i förråd. — P. Nilsson uppskattade senare besättningen till 1,000 vapenföra, utom kvinnor och barn. Ped. Nilsson till Er. Elfsson och Bo Wernersson, lägret vid Ivangorod 24 aug. 1610. Orig. Bref t. Karl IX:s kansl.

8 Ped. Nilsson till Er. Elfsson, lägret vid Ivangorod 31 aug. 1610. Orig. • Bref t. Karl IX:s kansl. — And. Larsson och P. Nilsson till konungen 29 aug. 1610. Orig. Bref t. Karl IX. »För tre dagar sedan kom en bonde med tu barn tär utlöpandes, och berätter, att thär stoor fhel opå prowiant är ihnne, så att the äthe nättlerötter och kålstocker . . . the löpe dageligen uth, och plåcka kålstocker, och låte för en kåålstock skuld slå sig ihiäl.» Denne bondes utsagor i P. Nilssons nedskrift bland Handl. rör. ryska kriget.

4 Ped. Nilssons cit. bref till Er. Elfsson och Bo Wernersson. Det heter -där: »Så missgåås oss på alle sydor, så att jag aldrig hafwer warit opå olyckosammare tågh, ehuru och enden will blifwe.»

5 Ph. Scheding till P. Nilsson, Narva 24 aug. 161 o (dat. antecknad). Orig.245

teri och börjat öfvergå till fienden; de måste bevakas af pålitligt folk.1 Under Regis du Vernets ledning satte den franska soldatesken upp en hotande protestation, pockande på den sold, som Peder Nilsson troddes ogint undanhålla.2 Trots visadt tillmötesgående lät myteriet icke dämpa sig; irländarna öfvergingo till Lisowski, och fransmännen drogo bort för att kriga på egen hand och till egen vinning. Orosandan spred sig också till de inhemska trupperna; öst- och västgötar följde fransmännens exempel och hotade kommissarierna till lifvet.8 Det var som ett upprepande af katastrofen vid Klusjino, och säkerligen var det också den, som återverkade vid Ivangorod. Senare utbröt myteri också i Reval bland Rutherfords där inkvarterade skotska soldater (okt. 1610), men penningar hade då ändtligen kommit från Sverge, så att deras soldkraf kunde tillfredsställas.4

Belägringshärens upplösning hade gjort ett fredligt förhållande till Ivangorod önskvärdt för myndigheterna i Narva; och de uttröttade ryssarna voro så mycket mindre krigslystna, som de redan börjat hotas från ett annat håll. Lisowski hade med sina irländska hjälptrupper plundrat kring Gdov och råkat i fejd med stadens garnison; han öfvergafs därför af sina ryska anhängare. Från Ivangorod mottog Ph. Scheding anbud om

Bref t. Karl IX:s kansl. Om fransmännen: »I går hafue de giort en sådan skade, som fienden icke giort hafuer uthi 20 åhr, ty emedler tidh wi alle {Gudh bättre) giorde wårt bäste att sleckie elden, röfuade och rappade de alt det [de] öfuerkommo, so att iagh medh pennen icke noksam kan uttryckie, huadh skada de fremmande ij går giort hafue. Blifuer heropå icke ij dagh eller morgen böter, att the icke komma hedan ifrån wår sida, då sker wisserligen en .stor olykie.» Jfr Widekindi 248 f., /. u. 201 f. (efter samma källa).

1 Ped. Nilssons cit. bref till Er. Elfsson och Bo Wernersson. »Til den olycko så hafwer och fahnen fört oss the skielmiske Ihrerne på halsen. The àre tuhundrade lupne till fyenden, och the andre, som igen äre. tror hwarken öfwersten eller capitenerne, uthan mene, att the giöre thet samme; hwar-före wy och måste låte hålle wacht om them ickie anners än som the woro wåre fyender.» Jfr Widekindi 247 (efter samma källa).

2 Widekindi 249, /. u. 202. —- And. Larssons och P. Nilssons svar (odat. kop. på latin), bland Handl. rör. ryska kriget

8 Widekindi 250 f.. /. u. 202 f. — Regis du Vernet synes sedermera på -egen begäran blifvit sänd till Sverge för att rättfärdiga sig. Ph. Scheding till Ped. Nilsson, Narva 9 okt. 1610. Kop. Handl. rör. ryska kriget. Konun-

gen gaf också befallning om hans öfversändande. Fullmakt för Ped. Michel-

son och Arv. Pedersson 30 okt. 1610. RR.

* Verlauff des Auffstandes, so sich den 10 Octobris zwisschen den Schot-

tischen Soldaten und der Statt begeben.» Stadsark. Reval. — Anders Larsson till Karl IX, Reval 26 okt. 1610. Orig. Ingr.

Almquist. 14210

stillestånd med fri och vänskaplig handel på vanligt sätt. Den svenske ståthållaren ingick också på en vapenhvila, tills han frän konungen finge vidare besked i saken (okt. 1610).1 Han betraktade alltjämt sina grannar med utpräglad misstro, men småningom blef det klart, att deras förändrade hållning var naturligt betingad af den nya politiska situationen.

Genom tsar Vasilijs fall och Vladislavs val hade röfvartsa-rens verkliga eller nominella anhängare kommit i en förändrad ställning mellan de svenska och polska intressena. Den sällsamme kosackhärskaren själf hade visserligen i det längsta sökt köpa Sigismunds välvilja genom stora och tomma löften om hjälp mot Sverge. Men sedan detta försök fått ett så snöpligt slut, behöfde han och hans trogna mindre frukta tsar Vasilijs förra bundsförvanter än den polske konungens segerrika trupper» Den tanken måste ligga nära till hands, att man

kunde glömma sin förra ovänskap och i stället samverka mot gemensamnm fiender, tsar Vladislavs anhängare och Lisowskis röfvarband.

Inom det pskovska området, i Pskov, Gdov, Ivangorod, Jama och Koporje hade man sålunda vägrat att taga råd och rättelse från tsar Vladislavs nya befallningshafvande i Novgorod. Ock då denne sände trupper till de uppstudsigas kufvande,2 satte sig dessa till motvärn och närmade sig den svenska makten. Vid en transport från Viborg till den i Ladoga isolerade Laville infångade Lorens Wagner en kosackpatrull från Koporje» tillhörande en mot de novgorodska trupperna utsänd afdelning. Han fick därvid upplysning om de pskovska ryssarnas benägenhet att lefva i fred och endräkt med svenskarna.8 Å De la Gardies vägnar uppmanade han därför vojvoderna i Koporje att frimodigt låta veta sina afsikter i detta stycke.4 Dessa svarade med de vänskapligaste försäkringar och lofvade ytterligare besked, sedan de råd fört sig med sina medbröder i Jama och Ivangorod.6 Lorens Wagner påskyndade dem ytterligare och

1 Ph. Schedings cit. bref till Ped. Nilsson och hans odat. bref till Ar_ Tönnesson, kop. på samma ark. — Jfr Widekindi 254, 256.

2 Iv. N. Saltykovs cit. bref till Sigismund, Novgorod 17 nov. 1610. Sobr GG II, 460.

1 De la Gardie till Karl IX 9 dec. (kop. Dorp. UB), till Ped. Nilsson, Viborg 26 dec. 1610 (orig. MuscovFörhandl.). Efter samma kalla: Widekindi 257 f. (/. u. 206 f.)

4 Lor. Wagner till de Koporjeske 23 nov. 1610, Kop. Dorp. UB.

c Ivan Greg. Trusov och Ondrej Tim. Nogin till Lor. Wagner. Odat.

kopia på ryska (med anteckn. »Ankom 5 Decembrisi) och odat. svensk öfvers.,

bland MuscovFörhandlGustaf II Adolfs tid.211

påminde, huru det gällde att enligt upprättade fördrag med alla krafter stå emot polackerna, svenskars och ryssars gemensamma fiender.1 Men när de tre städernas svar anlände, befanns det väl innehålla vänskapsförsäkringar, men intet anbud om en dylik ordnad samverkan. En hänvändelse från De la Gardie själf medförde intet ytterligare resultat.8

Den svenske fältherren sökte i samförstånd med sin kunglige herre utnyttja de politiska möjligheter, som erbjödo sig i Ryssland ännu efter katastrofen vid Klusjino. De stundom svårtydda budskapen från öster kommo visserligen försenade till Stockholm, och de kungliga instruktionerna måste ofta lämpas efter helt ändrade förhållanden.

Sigismunds anhängare hade i Klusjino sett ett andra Kirk-holm, ett nytt Guds straff öfver den hatade usurpatorn, och deras skadeglädje återljuder i den patriotiska polska historieskrifningen. Denna låter Karl af Södermanland vid underrättelsen om nederlaget bryta ut i vanvettigt raseri, slita sitt skägg och förbanna himlen, mer förtviflad än Augustus, när Varus förspillt hans legioner. Han förlorade sig visserligen icke i slö misströstan, men däri låg endast ett uttryck för hans vilda för-härdelse.8

Det är troligt att Karl IX icke bar olyckan med jämnmod, och han dömde strängt öfver förräderiet;4 men han uppgaf ingen af sina planer, och han ingrep beslutsamt till sina in-

1 Lor. Wagner till de Koporjeske, Euräpä 6 dec. i6io. Kop. Dorp.UB.

Ä De la Gardie till de Koporjeske, vid Kexholm io dec. 1610. Kop. Dorp. UB.

• Kobierzycki 285.

4 Widekindi 230, /. u. 188 (påverkad af Kobierzycki.) — Öfverlö-parna (Link, Qyarnheim och de öfriga) utropades i Stockholm som ärelösa skälmar och förrädare {RR under 19 sept. 1610). Senare vände sig konungen äfven till utländska potentater med anhållan, att de fältflyktige skulle straffas, om de anträffades (se t. ex. memorial för Jak. Spens vid hans resa till England 24 jan. 1611. RR och Angl.) Däremot lyssnade konungen

naturligtvis icke till dem, som kunde vilja gifva De la Gardie eller Ev. Horn skulden för det skedda. Den senare relaterar i ett bref till fältherren (Kan-

kas 13 nov. 1610; orig., Dorp. UB) vissa från hans broder Henrik komna nyheter och råder honom att resa till Sverge, särskildt »effter wi kunne hafwe wenner, som äre oss farligare än wariar och biörnar, såsom iagh ded

utaf mångehånda squaller, som utsprydes och iagh igen fått weta, någsamt

kan förnimma, effter een hop letferdige spryde uth, at hwad man penninger ej hade förhollit krigzfolcket, så hade denna olyckon aldrigh skeet, och förmene

såledess komma skulden in upå oss . . .»212

tressens häfdande. Han hade ämnat låta De la Gardie med nya undsättningstrupper bistå tsar Vasilij mot Zolkiewskis segerrika här. Men förutseende möjligheten, att tsarens välde hastigt skulle störta samman, var han också från böljan betänkt att skaffa Sverge materiell säkerhet i de oöfverskådliga förvecklingar, som sedan kunde följa. Utom Ivangorod, om hvars eröfring han i det längsta hyste god förtröstan, hade han velat bemäktiga sig Novgorod som pant för Sverges oinlösta ersättningskraf.1 I sept. 1610 fick han den väntade underrättelsen om tsar Vasilijs afsättning och Zolkiewskis framryckning mot Moskva. Han uppmanade då De la Gardie att samla alla tillgängliga trupper under sitt befäl och utan att låta sig för länge uppehållas vid Kexholm och Nöteborg, rikta ett afgörande angrepp mot Novgorod.2 Myteriet vid Ivangorod och de svenska stridskrafternas svaghet hindrade emellertid utförandet af denna plan. Konungen gillade det stillestånd, som Scheding slöt med Ivangorod, och lät honom förklara, att staden kunde hoppas på Sverges vänskap, om den alldeles afsöndrade sig från Dmitrij och polackerna.8 Hans hållning emot pretendenten hade ännu icke förändrats i den riktning, som den växande polska faran syntes betinga. Sina politiska önskemål utvecklade han delvis för de i Sverge ännu dröjande ryska sändebuden, Smirnoj Otrepiev och hans följe, och han instruerade dem formligen att verka som hans politiska agenter i Ryssland. Vore en rysk herre redan väld till tsar, borde de från Viborg uppmana honom att söka den svenske konungens vänskap genom att afstå /icke blott Kexholm, utan också Gdov, Ivangorod, Koporje, Jama, Nöteborg och Kolahus. Mot sådan skälig ersättning, som redan tsar Vasilij utlofvat, ville konungen ånyo bistå ryssarna mot Polen. Om ingen tsar ännu vore väld, skulle de i samma ärende tillskrifva de ryska rådsherrarna i Moskva och samtidigt afstyrka både den polske och den tatariske tronföljarens val. Konungen ämnade i hvarje fall icke afstå från sina rättmätiga anspråk.4

1 Karl IX till Ev. Horn 30 aug., 4 sept; till And. Larsson och Ped. Nilsson 31 aug.; till De la Gardie 5 sept. 1610. RR.

8 Dens. till De la Gardie 13 sept.; till And. Larsson och Ped. Nilsson 14 sept. 1610, ib.

8 Dens. till Phil. Scheding 16 nov. 1610, ib.

4 »Punchter som blefve thet ryske sändhebudhet förestälte i Stockholm

30 okt. 1610». RR. — Sändebuden skulle väl förvaras i Viborg, tills man213

Ryktet, att Vladislav verkligen blifvit väld till tsar, väckte hos konungen ingen tilltro.1 Han lämnade det också utan afseende i ett bref till de novgorodska och moskovitiska ständerna, i hvilket han åter lofvade dem hjälp mot Polen, om de genom sändebud anhölle därom och gåfve tillkänna, hvem de valt till tsar.2 Och han var angelägen, att planen mot Novgorod skulle sättas i verket, innan ryssarna enat sig om en ny storfurste. Ladoga skulle samtidigt undsättas, men Kexholm och öfriga gränsfästningar finge icke längre uppehålla de svenska stridskrafterna. Tåget borde företagas redan under vintern, då floder och moras vore isbelagda.8

Trupper hade under höstens lopp sändts öfver till Finland; det var meningen, att en tillräcklig härstyrka skulle vara samlad i Viborg till i jan. 1611. Ehuru förstärkningarna endast delvis anländt och endast knappa medel stodo till buds för deras besoldning, beslöt De la Gardie i slutet af jan. 1611 att rycka in i Ryssland.4 Han ville därmed tillintetgöra de planer på Kexholms undsättning, som ryktet länge tillskrifvit Chodkie-wicz, och framför allt undsätta Lavilles fåtaliga besättning i Ladoga, hvilken trots rika förråd kunde befaras duka under

erfore händelsernas utveckling i Ryssland. Konungen till Arv. Tönnesson 25 sept.; fullmakt för Hans Boije och Joh. Jakobsson 30 okt. 1610. RR. — De la Gardie ansåg icke rådligt, att de ännu skrefve till ryssarna (till Karl IX, Viborg 5 jan. 1611, kop. Dorp. UB.) Senare lät han befalla dem att skrifva till Moskva (till Karl IX, Korpselkä 14 febr. 1611, kop. Dorp. UB.)

1 Karl IX till Ped. Nilsson. 6 nov. 1610. RR. Jfr Cordt 44.

* Karl IX till de moskovitiska och novgorodska ständerna 18 dec. 1610. RR. — De la Gardie och Ev. Horn befalldes att skrifva i samma anda. Till Ev. Horn 4 dec., till De la Gardie 28 dec. 161 o. RR.

8 Instruktion för Ev. Horn 28 dec. 1610; till De la Gardie samma dag. RR. — Jfr Widekindi 274, l. u. 217.

4 I bref till konungen, Viborg 25 jan. 1611 (kop. Dorp. UB.)t säger sig De la Gardie dagen därpå vilja rycka in i Ryssland: att han verkligen bröt upp från Viborg 26 jan., framgår af Arv. Tönnessons bref till Ped. Nilsson, Viborg 20 mars 1611 (orig. Bref t. Karl IX:s känsl!). Endast ett af de 4 kompanierna i Finland hade då anländt (under »hopman Carl»), vidare Co-brons regemente (som fått 3 veckors sold), Anders Gösens och Daniel

Hebrons soldater, samt Lars Wagners, Klas Kristersons, Corobels, Ruth-

wens, Wachofs, Jöran Hanssons och Bengt Kafles ryttare. De la Gardie,

Tönne Jöransson och Arvid Tönnesson måste bidraga till besoldningen med egna och upplånade medel. Viborgs borgerskap måste ock anlitas (allt enligt uppgifter i De la Gardies cit. bref; jfr Arv. Tönnessons bref till De la Gardie, Viborg 29 jan., och Henr. Tönnessons bref till dens., Gesterby 24 dec. 1610,

13 jan. 1611. Orig. Dorp. UB.).214

vid en stormning.1 Den ii—12 febr. försökte han med petar-der ett nattligt angrepp mot Nöteborg, men måste lämna fästningen bakom sig, sedan han brännt hakelverket och förlorat 20 man.2 Ett värre missöde hade de svenska vapnen lidit några dagar tidigare, i det Laville utan vetskap om den annalkande hjälpen måst uppgifva Ladoga till tsar Vladislavs novgo-rodska trupper. Länge och tappert hade han försvarat sig mot Saltykovs belägringsskaror. Efter det misslyckade undsättningsförsöket i nov. 1610 hade De la Gardie låtit honom vara hänvisad till sina egna krafter. Laville hade gjort flera lyckade utfall, men då han vid ett tillfälle skickade sin broder med en ryttartrupp på rekognoscering, blef denne tillfångatagen af ryssarna (15 jan. 1611). Dä dessa slugt begagnade sig af sin vunna gisslan samt erbjödo fördelaktiga kapitulationsvillkor, och då hoppet om undsättning alltjämt syntes gäckas, öfverlämnade Laville fästningen till Saltykov, efter ett halft års belägring (5 febr. 1611.) Besättningen tilläts fritt aftåga med vapen och ägodelar; alla svenska fångar på novgorodskt område skulle utlämnas. Ett försök att vinna Laville för rysk krigstjänst blef utan resultat. — Den franske krigaren ansåg sig ha blifvit lämnad i sticket af De la Gardie och angriper i sina efterlämnade anteckningar både honom och konungen.8 I själfva verket hade båda velat undsätta Ladoga, men myteriet vid Ivangorod och belägringen af Kexholm hade varit orsaken till att denna viktiga förpost på ryskt område gick förlorad.

Sedan De la Gardie sålunda måst se det närmaste målet för sin expedition förfeladt, gällde det för honom att hindra Saltykov från att ytterligare utbreda sitt välde i gränstrakterna. Framför allt måste han omintetgöra dennes planer att undsätta Kexholm och därnäst också skydda de neutrala Jama och Ko-porje för hans hotande angrepp. Sedan De la Gardie lyckats göra trupperna villiga till ytterligare två månaders tjänst, stod

1 Ped. Nilsson till Arv. Tönnesson, Reval 10 dec. 161 o; orig. De la Gardie till Karl IX, Viborg 5 jan. 1611. Kop. Dorp. UB.

2 De la Gardie till konungen, Korpselkä 14 febr. 1611 (kop. Dorp.UB),

Widekindi 273 (/. u. 216 f.). Schaum Diiij.

8 Om Ladogas kapitulation: Laville (Chronique de Nestor 1,149£);

Akty Ist II, 373; Widekindi 273, /. u. 216 (med orimlig datering); Dela

Gardies cit. bref till konungen, Korpselkä 14 febr. 1610; Arv. Tönnessons

cit. bref till Ped. Nilsson 20 mars. — Kapitulationens datering (5 febr. 1611)

ar bestyrkt af det förut cit. registret i Palmsköldska samlvol. 100. UUB.215

han i begrepp att rycka fram mot Kopotje.1 Han uppmanade dess befallningsmän att i handling visa sin vänskap genom att skicka honom proviant och utse fullmäktige till underhandling. Svaret var undvikande: man begärde uppskof under hänvisning till väntade instruktioner från tsar Dmitrij och pågående rådslag med de förbundna städeroa,8 Kosackerna på fästningen förklarade sig i en särskild skrifvelse vilja stå enigt samman med De la Gardie mot polackerna, blott han lösgåfve några deras medbröder, som nyligen fasttagits. Fältherren visade sig tillmötesgående, men manade kosackerna att infinna sig i hans läger, om de verkligen ville göra gemensam sak med honom. 8 Hans uppehåll på gränsen till Koporje län föranledde klagomål från vojvoderna på Ivangorod till Philip Scheding, att han skulle sköflat i länet och därigenom brutit vänskapen mellan konungen och tsar Dmitrij. De la Gardie afvisade dessa beskyllningar som obefogade; han hade icke uppehållit sig i länet och hade förbjudit sitt folk att göra den ringaste bonde något för när.4

Fältherren hade samtidigt upptagit förhandlingarna med de maktägande i Novgorod och Nöteborg. Han uttalade till de förra sitt beklagande, att hans konung icke kunde vara säker på den ryska nationens afsikter mot Sverge, då den icke uppfyllt de löften, som den förre tsaren med riksens råd afgifvit å

1 De la Gardies cit. bref till konungen, Korpselkä 14 febr. 1611. ». . . Och efter iagh hafwer någorledis förnummit, att Iwan Michailowitz schall ware medh sitt folk dragen åt Coporien och Jama, att tuinge dem till hörsamhet och svergie Konungen (!) son i Polandh, hu arf ore achter iagh udi de (!) helige Trefaldighetz nampn i morgon ryckie op här ifrån in i Coporie lhänn, både till at sökie der proviant och oppehälle till folket, hwilchet nu lithet till bäste hafue, szåssom och tillsehe, att iagh må göre Iwan Michailowitz med sitt folch någott afbreck .... Och i synnerheett will iagh förekomme, att Iwan Michailowitz icke må undsättie de Kexholmische, såssom han hafuer låtit sigh både emot M. Lawile höre och eliest går för fulle sagor, att han thet ändeligen i synnet haffuer att göre.» — Jfr Widekindi 273, /. u. 217.

* De la Gardie till de Koporjeske, Ingari by 21 febr., 27 febr. 1611. Kop. Dorp. UB.

3 Dens. till des., Wornie by 2 mars 1611. Kop. Dorp. UB.

* De la Gardie till vojvoden i Ivangorod, Loppis (Låpby) 10 mars 1611.

Kop. Dorp. UB. »... Hafuer iagh medh mitt krigzfolck icke eens rest igenom

Coporie län, mycket mindre migh der lägret, såssom I föregifuit hafue. Ty iagh drogh den wägen, som ligger ginast ifrån Wyborg till Nötheborgh,

och sedan derifrån öfuer Nyen till Koltos och Ingari, huilka byar liggie i Ndtheborgz län . . . Miler ifrån Copories gräntz; derifrån hafuer iagh begifuit

migh opå den wägen, som ligger hvtt åth Ladga.»216

samtliga ständers vägnar. Emot bestående fördrag hölles fältherrens budbärare ännu i torn och fängelse på Nöteborg, och det tagna godset hade icke återställts; han hade däraf föranlåtits att nyligen bereda de tredskande någon förtret.1 En del af de ryska ständerna hade därtill valt konungens fiende Vladislav till storfurste, ehuru största delen af landet, synnerligast gemene man, vore honom afvogt. Saltykov hade afvisat erbjuden vänskaplig underhandling, och på konungens befallning hade De la Gardie därför med en stor här ryckt in i landet för att utröna ryssarnas tänkesätt och afsikter. De borde i Vladislavs ställe välja till tsar en infödd herre eller i hvarje fall någon, som ville obrottsligt hålla fördragen af 1595 och 1609—10; med honom ville konungen lefva i vänskap och hjälpa honom mot hans fiender. Om Mensjik Boranov med följe och gods icke lösgåf-ves, finge man icke betrakta det som fredsbrott, att De la Gardie på sitt tåg kunde föranledas att bereda ryssarna motsvarande förtret.2 Till de nya vojvoderna på Nöteborg, Alexander Tim. Rostovskij och Venedikt Vas. Chomutov, skref fältherren

på liknande sätt, att hans nattliga angrepp varit dem en förmaning att godtgöra de förra ståthållarnas öfvergrepp, medgifva utväxling och till dess hålla fångarna väl.8 Vojvoderna ställde sig icke ovilliga att utväxla Boranov och hans följe, men fordrade i utbyte alla af De la Gardie tagna ryssar, icke blott de adels-och köpmän som han repressalievis anhållit vid Novgorod och Nyen.4 På samma gång höllo de kvar en del af den förra franska besättningen i Ladoga, som af Saltykov skickats till Nöteborg för att enligt kapitulationens bestämmelser omedelbart lösgifvas. Fältherren beklagade sig öfver deras falskhet och oginhet; samtidigt uttalade han sin förvåning öfver att de alltjämt betecknade sig som tsar Vladislavs undersåtar, ehuru Sigismund alldeles vägrat att skicka sin son till Ryssland, och Novgorod liksom Moskva icke vidare erkände honom.5 Ryktet om denna

1 »För hwilken orsak schuldh jagh och the Nötheborgesche den förtret för någre dagar sedan igen giorde, att iagh wäkte dem op af dheras söthe sömpn medh een annan dröm.»

2 De la Gardie till ståthållarna i Novgorod, Ingari by 20 febr. 1611. Kop. Dorp. UB.

3 De la Gardie till ståthållarna i Nöteborg, Ingari by 20 febr. 1611. Kop. Dorp. UB. Brefvet till Novgorod medsändes för vidare befordran.

4 Se sid. 195.

5 De la Gardie till vojvoden i Nöteborg, Alex. Tim. Rostovskij, Ingari

by 26 febr.; till ståthållarna och dvorjaner, bojafer, krigsfolk, borgare och

nya sakernas vändning hade förmått De la Gardie att samtidigt än en gång vända sig till Novgorods maktägande och menighet. -Han inskärpte åter, att ryssarna vid det stundande tsarvalet borde enas om en af sina infödda herrar; bland dessa saknades icke lämpliga personer, och konungen ville understödja en hvar, som sökte hans vänskap och efterlefde fördragen. De borde låta fältherren veta, om de med öfriga ständer tills vidare ville stå fast vid samma fördrag samt lösgifva Boranov med det tagna godset och de från Ladoga komna fransmännen. I annat fall ville han hemsöka dem med svärd och brand, så att barnet i vaggan icke skulle skonas; de finge själfva svara för det oskyldiga blod, som komme att utgjutas.1

Budskapen om den begynnande antipolska rörelsen i Ryssland vunno så mycket hellre den svenske fältherrens tilltro, som han aldrig ansett Vladislavs välde fast rotadt. Redan i dec. 1610 hade han inberättat till Sverge, att gemene man i Ryssland börjat ångra den aftvunga trohetseden till Vladislav och

gemene i Nöteborg, Ingari by 1 mars 1611. Kop. Dorp. UB. Det heter i det senare brefvet: »Till eett beslut så gifuer migli under, att I udi idert bref skrifue eder för Wladislai Konungens son i Polandz undersåther och således oppenbara eder ostadigheet och troolössheet, ändogh I wäll weete, att Konungen i Poland hafuer den Ryske Nationen sin son aldelis afsagt och för-wägret, efter de Polneske Ständer wele och kunne honom uthur Poland Ii inthett ombära eller wele honom in i Rysslandh förtro, för de pussar eder förre Storfurste wederfarne äre. Så hafue och de Muskouske och Nougord-ske honom och aldelis afsagt och utur deris böner sluthet. Huarföre tycker migh, att thett wore för ider bäst och rådligist, att I och afsegie honom ...» Samtidigt med brefvets affärdande lät fältherren en hop tillfångatagna bönder återvända till Nöteborg. De underrättelser, som de i Dorp. UB. bevarade handlingarna meddela, kompletteras af ett i AktyAE II, 314 tryckt odat. aktstycke, innehållande en till onämnd ställd rapport från en onämnd rysk befallningsman. Det heter där: ». . . och, herre, dessa bönder släppte Jako v till dem i Oresjek, och skickade med dem två bref, det ena till Novgorod, till bojaren och vojevoden furst Ivan Nikititj Odojevskij, skrifvet på utländskt språk, och det andra till dem i Oresjek, skrifvet på ryska; och, herre, i brefvet till dem var skrifvet, att man från Oresjek borde skicka tillbaka till honom Mensjik Boranov med sällskap och med penningar och handlingar, och, herre, äfven muntligen, genom samma bönder, anmodade Jakov vojevoderna i Oresjek att släppa hans budbärare Mensjik Boranov med sällskap, så skulle han Jakov lämna Oresjeks län och skicka till Oresjek dvorjaner och bojarsöner och köpmän med alla varor, som de hafva ...» Vidare meddelas, att Smirnoj Otrepiev ännu är i Viborg, likaså de fängslade ryska köpmännen.

1 De la Gardie till ståthållarna samt bojarer, borgare och bönder i Novgorod, Litositsa (Letsie) by 28 febr. 1611. Kop. Dorp. UB.

anade bedrägeri och eröfringsplaner bakom Sigismunds förhal-ningspolitik.[1] Samverkande omständigheter hade i självfva verket beredt stämningen för ett väpnadt uppror mot det af bojar-oligarkerna stödda polska militärväldet. Det hade allt tydligare visat sig, att ingen enighet i tronföljdsfrågan stod att vinna mellan konung Sigismund och den stora ryska beskickningen, trots de långdragna förhandlingarna i lägret vid Smolensk. Med en hårdnackenhet, som för polackerna endast var klumpig envishet, stodo Golitsyn och hans medbröder utan prutmån fast vid den med Zolkiewski afslutna valkapitulationen. Polackernas hållning bestämdes mer af de rivaliserande intressena och intrigerna i konungens omgifning. De polska magnaterna voro kallsinniga för Vladislavs val, emedan detta närmast tycktes tillgodose konungens dynastiska intressen, oberoende af republikens och deras egna. Bröderna Potocki drefvos af personlig afund mot Zolkiewski att söka omintetgöra kungamakarens verk och fördunkla hans krigiska bedrifter. Sigismund själf hade allt från början endast med motvilja tänkt sig möjligheten, att hans son i sin tidiga ungdom skulle kallas att styra ett barbariskt, trolöst och kätterskt folk. Sina innersta afsikter visade han genom att varsamt börja utöfva vissa af den ryska härskarmaktens funktioner. Han utdelade bojarvärdighet och andra ämbeten; han såg med glädje ryska lycksökare hos honom bönfalla om förläningar på bekostnad af Sjujskijs förföljda anhängare. De ryska sändebuden påyrkade oförtrutet, att Vladislav snart måtte komma till Moskva och låta omdöpa sig efter ortodox ritus. De polska kommissarierna förklarade, att denna fråga kunde afgöras först Vid kommande riksdag. Den alltjämt fortsatta belägringen af Smolensk var vid underhandlingarna en svår stötesten; Sigismund traktade efter en säkrare och omedelbarare vinst än den

1 De la Gardies cit. bref till Ped. Nilsson 26 dec. 1610 och till konungen 5 jan. 1611. Det heter i det senare, att »bojarerna» hade svurit Vladislav trohet och med trug och undsägelse tvungit gemene man i Moskva, Novgorod och Nöteborg att göra på samma sätt »ändogh the schole ingen syn-nerligh godh tilförsicht eller förhopningh til Wladislaum hafue, effter medh hans ankompst till Muschou länge fördröyes, der utaf dhe wäll märkia kune, att the Påler bruka der under spegellfächtan och bedrägery medh dem, al-<ienstundh de wäll besinne kune, att Konungen i Polendh icke warder sin son för den store inbördis oenigheet, som udi Rysslandh är, och monge andre orsaker schuldh till Muschou äfwentyrendhes, utan der efter trachter, huru han må Smålendsche under Polensche Crono bringe och i andre måtte Rysserne underkufwe».219

vanskliga tsarkronan, erbjuden åt hans son. Ryssarna fordrade belägringens omedelbara upphäfvande enligt hetmanens löfte. Polackerna fordrade sändebudens medverkan till stadens snara underkastelse.[1] De ordade om den vedergällning, som i valkapitulationen betingats konungen och hans trupper för visad hjälp mot röfvartsaren och hans anhang. Denne vore ännu obesegrad, och konungens aldrig hvilande omsorg om Ryssland förmådde honom att icke draga sina trupper tillbaka därifrån och sålunda prisgifva landet åt röfvarhorderna. Att Ryssland alltjämt behöfde kraftig hjälp, bevisades bäst af svenskarnas tilltagsenhet vid Ladoga och Ivangorod. Man hade dessutom underrättelser om onda anslag från deras sida mot Pskov, liksom af danskarna mot Köla och Archangel. Sändebuden förklarade sig betvifla dessa rykten; i fråga om Smolensk kunde de icke frångå sina uttryckliga instruktioner. Öfriga besvärliga tvistefrågor hänvisade de med förställd hjälplöshet till den blifvande tsarens högre ompröfning. Då Sigismund verkligen lyckades aftvinga bojarstyrelsen i Moskva en förmaning till sändebuden att tillmötesgå konungens önskningar, vägrade de att taga den till rättelse, emedan patriarken icke deltagit i beslutet (dec. 1610). Ett från polsk sida framkommet kompromissförslag, att åtminstone en del af de kungliga trupperna skulle fa tåga in i Smolensk, ledde icke till något resultat, emedan sändebuden ville insläppa endast 100 man. Deras ståndaktighet gaf vika hvarken för löften eller hotelser, och då de därjämte inläto sig i hemlig förbindelse med Smolensks försvarare, aflägsnades de först till Vilna (mars 1611) och höllos sedan i formligt fängelse. Zolkiewski hade förgäfves sökt afstyra denna uppenbara kränkning af folkrätten.[2] Ryssland hade redan tidigare börjat resa sig mot Sigismunds allt tydligare afslöjade inkräktningsplaner.

Så länge röfvartsaren lefde, hade han varit en fara lika mycket för den polske konungen som för det småningom framträdande ryska nationalpartiet. Ännu i okt. 1610 hade bojar-

1 De beskyllde sändebuden att vilja söndra far och son, då de motsatte sig, att Smolensk svure dem båda trohet.

Ryssarna invände fyndigt, att då polackerna svuro Sigismund trohet, deras ed ingalunda samtidigt gällde hans far, konung Johan. Soloviev II, 948.

* Om polackernas fortsatta förhandlingar med den ryska beskickningen: Bantysj-Kamenskij, Perepiska, 112 f.; Soloviev II, 979; Kostomarov III, 164 f.; Ilovajskij 183 f.; Hirschberg, Maryna, 237 f. — Jakob Zadziks bret till Laur. Gembicki (samtliga orig., Extraneä) utgöra en ännu oanvänd, i högsta grad intressant källa för kännedomen om dessa förhandlingar.220

styrelsen i Moskva upptäckt en utgrenad sammansvärjning till hans förmån, och det var ovisst, hur länge Sigismund skulle kunna hindra J. P. Sapieha att följa sin forne herres lockelser.1 A andra sidan var röfvartsaren också till ständigt bekymmer för den besuttna landtadeln, som afskydde kosackanarkin i nästan högre grad än det polska militärväldet. Men tsar Dmitrij träffades redan 11 dec. 1610 af en rysk tronkräfvares naturliga död; han mördades af en tatar, som därmed hämnades sin herre, den äfventyrlige tsaren af Kasimov, en tid Dmitrijs anhängare, sedan otrogen och därför afrättad.2 Denna katastrof befriade Sigismund från en besvärlig medtäflare, men samlade också landtadeln och prästerskapet till kamp mot de återstående fienderna, den polske konungen och hans ryska handtlangare.8 Bojarstyrelsen visade allt mindre motståndskraft mot Sigismunds planer; de inkvarterade polackernas penningkraf växte, och deras manstukt förslappades. I Moskva och på andra håll spriddes sände-bref från de ryska martyrerna i Smolensk, i själfva verket understuckna agitationsskrifter, som manade folket till resning mot förtrycket.4 Patriarken Germogen framträdde öppet som rörelsens ledare; han sökte påverka menigheten i Moskva och utsände herdabref, i hvilka han förklarade eden till Vladislav

1 Platonov 483; Hirschberg, Maryna, 246 f.

3 Kostomarov III, 93; SÖloviev II, 968; Hirschberg, Maryna> 249 f. Widekindis orediga framställning (261 f., /. u. 210) är kompilerad från Kobierzycki 317 f. och Petrejus II, 264. — Konung Sigismund uttryckeri ett bref till Laur. Gembicki (vid Smolensk, 12 dec. n. st. 1610; orig. Extranea) sitt bekymmer öfver Dmitrijs planer; Sapieha tyckes visserligen vilja öfvergå till

konungen, men bedragaren samlar allt större anhang af donska kosacker, tatarer och ryssar; det gäller därför att snart få honom i sina händer eller krossa honom. — I ett senare bref till densamme (vid Smolensk 5 febr. 1611;

orig., ib.) meddelar konungen hans mord: »Zniesiony iest przez odwagfc ied-nego z swych adhærentow spradwiedliwem s^dem Bozem zmysliony Dimitr, takfi smierci%, iaka tych potykac zwykla, ktorzy slepemy niezmiernym appe-titem panowania uwiedzieni b^d^c, imie y urodzenie cudze sobie zmysliaia.»

— Jakob Zadzik sänder underrättelsen till Gembicki som en nyårshälsning (vid Smolensk, 1 jan. n. st. 1611; orig., ib.): . . zabit Dimitr Kaluszki, ia-

kosmy wszisci tuszeli, a zabit okrutnie, a do tego od Pagan, iako wielgi blu-znierca . . . ia tym zabawiac niechcg, tego si£ tilko stracham, åby ta consue-tudo zabyania Panow, nie weszla u tego szliszkiei wiary narodu za legem.» I samma bref meddelas, att sändebud från Novgorod nyss varit i lägret och svurit Vladislav trohet; man hoppas, att också Pskov, såsom varande utan herre, skall falla till föga.

8 SÖloviev II, 969. Jfr Kobierzycki 369.

4 Platonov, O dvuch gramotach 1611 goda[Statji po russkojistorii 193 f.).221

ogiltig och kallade de trogna att befria hufvudstaden ur kättarnas våld (dec. 1610).1 Han sattes under bevakning, men hans maningar hade i de ryska landsortsstäderna gifvit nationalpartiet mod att framträda och organisera sig. Där sutto sedan tsar Vasilijs tid myndiga vojvoder, som icke höllos i styr af någon polsk krigsmakt, men alltför länge plågats af polska rekvisitioner. Städerna utbytte sinsemellan skrifvelser, i hvilka de styrkte hvarandra till gemensam strid för den goda saken. I spetsen för resningen trädde Prokopij Petr. Ljapunov, vojvod i Rjazan, hvilket med sitt rika län var Moskvas kornbod. Till hans hjälp ryckte uppbådade skaror från olika landsändar, Jaroslavl, Vo-logda, Vladimir, Galitj, Kostroma, Nizjnij Novgprod. Kärnan i dessa uppbåd utgjordes af tsar Vasilijs gamla trupper, som under Skopin och Sjeremetiev bekämpat röfvartsaren i Tusjinö. Men Ljapunov

anknöt äfven förbindelser med dennes efterlämnade bojarer och krigsfolk i Kaluga; det gemensamma intresset mot Sigismund förmådde dessa att under furst Dmitrij Tim. Trubetskoj ansluta sig till landtvärnet. Genom löften om underhåll och hopp om byte lockades en stor del af pretendentens förra kosackiska friskaror att följa deras föredöme, med Zarut-skij och Andrej Prosovetskij som ledare. Landtvärnshären kom sålunda att bestå af olika, inbördes fientliga element, något som lätt kunde medföra ödesdigra följder.2 Äfven Sapieha drog icke i betänkande att erbjuda landtvärnet sina tjänster, med uttalad förhoppning, att en nyvald tsar skulle skänka honom och hans ridderskap den skäliga lön, de så länge kräft. Han fortsatte #dock sina underhandlingar med Sigismund, och dennes eftergifter, i motsats till Ljapunovs misstrogna försiktighet, när-

1 Jakob Zadzik meddelar i ett bref till Laur. Gembicki (vid Smolensk,

8 jan. n. st. 1611, polskt orig. Extraneä) utdrag ur en skrifvelse från Gon-siewski: »Om patriarken skrifver han, att denne, då han fått nyheten om Dimitris död, offentligen höll ett tal: nu kunna vi lätt utrota dessa hedningar och röfvare; om vi hålla samman, så skall snart ingen enda fiende finnas kvar i landet. Han påminde därefter, att löftet om prinsen vore bedrägligt, konungen själf ville tillskansa sig all makt och fördärfva religionen.»

* Om det första landtvärnets bildande: Platonov 487 f.; Kostomarov III, 107 f.; Soloviev II, 971 f.; Ilovajskij 193 f. — Widekindis framställning (s. 279, /. u. 221) är hämtad från Kobierzycki 370. — Jak. Zadzik till Laur. Gembicki, vid Smolensk 30 jan. n. st. 1611. Orig. IZxtranea. Han öfver-sänder till biskopen ett manifest från Ljapunov och yttrar aningsfullt: ». . . z iego ostrosci snadnie sie baczic moze, quo res inclinent, y iako pr^tko od tego brzegu, ktorego bliskie bely, odepchnac si£ moga.» — Stån. Kryski till dens., vid Smolensk 8 febr. n. st. 1611. Orig., ib.222

made honom åter till hans polska landsmän.1 Sedan jan. 1611 samlades dock småningom aktningsbjudande stridskrafter på olika orter; i slutet af mars befann sig den stora iandtvärns-hären i Moskvas närhet. Budskapen om resningen hade skärpt motsatsen mellan den polska garnisonen och den moskovitiska menigheten; polackerna fruktade ett väpnadt uppror, men deras tvångsåtgärder mot patriarken och andra framkallade knot, utan att afvända den hotande faran. Den 19 mars 1611 kom det till ett våldsamt slagsmål, som öfvergick till öppen strid; menigheten reste sig vid ryktet, att patriarken var hotad till lifvet; polackerna böljade plundra och massakrera; skyddade i Kreml och Kitajgorod, antände de stadens yttre kvarter. Landtvärnets förtrupper kastade sig in i striden; polackerna stucko nya stadsdelar i brand, och den förtviflade och husvilla menigheten föll åter till föga. Men kort därefter var landtvärnets hufvudstyrka redan lägrad kring Moskva; det besatte snart delar af staden och belägrade de i Kreml och Kitajgorod inneslutna polackerna.2

Patriarkens herdabref och Ljapunovs manifest hade burit den nationella väckelsen äfven till Novgorod och dess område. Dess främste talmän synas där ha varit biskop Isidor och djaken Semeika Samsonov; dess första offer måste blifva Ivan Mich. Saltykov, tsar Vladislavs ståthållare och ärkeförrädarens son. I känslan af den annalkande faran hade denne efter Ladogas eröfring velat afvika till Moskva, men menigheten lockade honom tillbaka med falska trohetsförsäkringar. I Novgorod blef han fängslad och pinligt förhörd om sin faders planer; senare halshöggs han, och hans hufvud sattes på en påle.8 Samtidigt hade Novgorod och Nöteborg utbytt försäkringar med öfriga städer att stödja landtvärnssaken och medverka till Moskvas befrielse (böljan af mars 1611)4. Men om också deras villighet

1 Hirschberg, Mary na, 259 f.

2 Ilovajskij 196 f., Hirschberg, Mary na, 263 f. Widekindi 287 f. (/. u. 227 f.) efter Kobierzycki 374 f. Jfr sid. 232. — Jak. Zadzik till Laur. Gem-bicki, vid Smolensk 9 apr. n. st. 1611. Orig. Extranea.

8 Novyj letopisets 135 f. De la Gardie till Karl IX, Loppis 13 mars, Soltso (Solitzo) 23 apr. 1611. Kop. Dorp. UB. Widekindi 278 f. (/. u. 220 f.). Schaüm Diiij.

4 ». . . Helst efter the Nötheborgesche hafwe allereede. sampt med

andre omliggiende befäsninger, undantagendes Pleschou, Iwanogrott, Jama

och Coporien, för tre wekor sedan medh allone afsagt Polakerne och för-

eenet sigh medh hwar andre, att uthrote de Påler i Muschou äre, och de

Rysser der inne äre beengstighe, till dess de medh dem eett göre och uth-därtill var fulltygad, berodde dock sakens fortgång uteslutande af den svenske fältherrens hållning. Så länge dennes stridsfardiga här hotade det novgorodska herrskapets område, kunde detta icke skicka bort sina trupper mot de polska riksfienderna. Underhandlingarna med De la Gardie fingo därför ökad betydelse för hela landet och borde bedrifvas med vislig försiktighet.

Ännu i början af mars 1611 hade den myndige novgorod-ske vojvoden, Ivan N. Bolsjoj Odojevskij, på vanligt manér mött De la Gardies fordringar med besvärliga motkraf och tvifvei-aktiga eftergifter. Han förklarade, att den svenske fältherren själf brutit freden och därför icke borde komma med käromål i sådant afseende. Äfven ryssarna hade att klaga öfver kvarhållna budbärare, i det att Smirnoj Otrepiev och hans följeslagare icke släppts från Sverge tillbaka till Ryssland. Själf hade han uppfyllt all rättfärdighet i fråga om fångarnas utlösning, i det han befallt ståthållaren på Ladoga att firigifva de fangslade fransmännen. De la Gardie borde sända folk till Nöteborg för att verkställa utväxlingen, som icke skulle möta något hinder.1

Den svenske fältherren hade under tiden ryckt närmare Ladoga, och från sitt läger i Loppis, 7 mil därifrån, sände han Cobron med några hundra man för att söka öfverrumpla fästningen. En yttre borgport petarderades, men företaget misslyckades dock på grund af ryssarnas tappra motstånd och ett häftigt oväder, som hindrade de angripande att bruka bössor och stormstegar (6 mars 1611).2 De la Gardie skickade därefter Cobron med en lika stor truppstyrka till trakten af Nov-gorod för att injaga hälsosam skräck hos Odojevskij och gifva eftertryck åt sina fordringar. Han hade underrättat vojvoden,. att han ämnade skicka folk till Nöteborg för utväxlings verkställande, först när han sett en kopia af dit skickade instruktioner. Han begärde att vid utväxlingen återfå jämväl de tre budbärare, han under år 1610 sändt till tsaren i Moskva. Smirnoj Otrepiev med följe vore icke uppehållna budbärare, utan sände-

wälgie sigh een annen Storfurste, den som gudh dem beschärandes war-dher ...» De la Gardie till Karl IX, Soltso 1 april 1611. Kop. Dorp. UB. Efter samma källa: Widekindi 278 (/. u. 220), där det cit. står i sitt sammanhang.

1 Brefvets innehåll framgår af De la Gardies svar, Loppis 15 mars 1611. Kop. Dorp. UB.

* De la Gardies cit. bref till konungen, Loppis 13 mars 1611; dens. till Tönne Jöransson och Arv. Tönnesson, Loppis 10 mars (kop., Muscov., Tönne224

bud, som på konungens bekostnad tills vidare vistades i Viborg. De fångna fransmännen från Ladoga hade enligt kapitulationen bort frigifvas, oberoende af den påtänkta utväxlingen vid Nöteborg. 1 Samtidigt hade han i en särskild skrifvelse manat Nov-gorods ständer och menighet att icke låta de styrande bringa staden till fientlighet mot Sverge och därmed störta dem i för-därfvet.2 Man borde tillhålla dem att ändtligen utväxla Boranov med hans transport mot de vid Novgorod och Nyen fasttagna ryska adels- och köpmännen. I så fall ville fältherren underhandla med stadens utskickade om frigifvande jämväl af dem, som sutte fängslade i Viborg och Reval. Förvecklingarna kunde leda till enighet och vänskap, om Novgorod sedan med öfriga ständer valde en storfurste, som ville efterlefva bestående fördrag med Sverge.8 Tre dagar senare underrättade fältherren Novgorods ståthållare och ständer, att han icke ansåg sig ha fatt tillfredsställande svar på sina hänvändelser och därför vore föranlåten att skicka en af sina öfverstar med ett antal krigsfolk in mot Novgorod.4

Denna militäriska demonstration kunde icke undgå att göra intryck i Novgorod, där man hade att väga faran från den svenska hären mot det stora landtvärnets undsättningskraf. Man sände genast en beskickning, två adels- och några köpmän, för att söka uppgörelse med den svenske fältherren. Man lofvade

Göransson m. fl., Strödda handl.). Det heter i det senare brefvet, sedan Cobrons misslyckade tåg omtalats: »Icke deste mindre så wil iagh ryckie wydare in i landet och lägre migh icke synnerligen wydt ifrån Ladga opå den ortt, der iagh udi något kloster kan så starck skantz göre, att iag kunde achtte de Ladgeske såsom och de Nougordske på tiensten och retiterere migh der opå igen, när så kan behöfues, til des att dett skamferede folchet kunne

komme sigh före igen och iag kan förnimme, huru Rysserne wille emot min stormechtige konnungh tilsinnes wara».

1 De la Gardies cit. bref till Odojevskij, Loppis 15 mars 1611. Schaum E.

2 ». . . Huarföre will jagh hafwe ider troligen rådt och förmantt, att I see ider wvsligen före och icke tilstedie idre förmän så widt bedrage idher, att the fore ider udi ytterste förderf, szå att I måste sedan så wäll som monge andre af idre landzmän sättie lyfwett der utöfwer, och de. som orsaken dertill äre, weete fuller wachta sigh och hålla sigh bakom busken, när någott. pågäller, szåssom tilförende mhera än nogh här i landet skedt är . . .»

8 De la Gardie till dvorjaner, bojarer, krigsfolk, goster, borgare och gemene i Novgorod, Loppis 15 mars 1611. Kop. Dorp. UB.

4 De la Gardie till metropoliten, igumener och hela klerkeriet, vojvo-

der, dvorjaner, bojarer, krigsmän, goster, köpmän och gemene i Novgorod,

18 mars 1611. Kop. Dorp. UB. Att detta bref, i motsats till föregående, är

-ställdt äfven till det andliga ståndet torde endast vara en tillfällighet.225

att iitlämna Boranov och hans transport, på villkor att De la Gardie med sin här ofördröjligen lämnade landet. Novgorod ville sedan bevara freden med Sverge och lämna åt en nyvald tsar att slutgiltigt ordna förhållandena. Sändebuden frambnro dessutom klagomål öfver Cobrons tåg mot Novgorod. — De la Gardie befanns icke sinnad att mottaga denna uppgörelse, som skulle hindra honom att självständigt tillvaratage Sverges intressen i de ryska förvecklingarna. Han förklarade det vara tids nog att utrymma landet, när ryssarna återställt alla budbärare med gods och handlingar, samt bortdrifvit polackerna och valt en storfurste, som ville uppfylla fördragen och skäligen löna De la Gardie och hans folk. Men de syntes äter fara med bedrägeri, ty som fältherren försport, hade de hemligen fört från Nöteborg till Novgorod de med Boranov tagna kanslihandlm-garna, däribland tsar Vasilijs förpliktelsebref, hvilka på så sätt skulle undantagas vid utväxlingen. Det vore icke nog, att de fångna fransmännen nu verkligen lösgifvits.1 Samtidigt med detta besked lät De la Gardie till Novgorod befordra konungens bref af 18 dec. 1610 till de moskovitiska och novgorodska ständerna.2

De la Gardie hade slagit läger i Soltso, vid floden Vol-chov, 18 mil nedanför Novgorod, i ett ypperligt strategiskt läge, som tillät honom observera Ladoga fästning och säkerställde hans förbindelser sjöledes med Finland, under det han samtidigt kunde hindra flodtrafiken på Novgorod. Han skref till Viborg -efter lämpliga fartyg att förlägga vid Volchovs mynning och vid Nyen, där också en skans borde anläggas, Nöteborg till för fång.8 Hans stridskrafter hade börjat erhålla förstärkningar; i början af mars 1611 kom Hans Rekenberg med fyra fanor österbottniska knektar och Popler med en fana soldater, i slutet af månaden kom ändtligen största delen af det finska krigsfolket.4

1 . . Sedan brefwet blef dateret, kome dhe Fransoser hytt, som i Ladga hafwe warit fongne, därutinnan I rätt giort hafwe.» De la Gardie till vojvoden i Novgorod, Soltso 30 mars 1611; till Karl IX, Soltso 1 april 1611. Kop. Dorp. UB. Efter senare källa: Widekindi 279 f. (/. u. 221).

8 Se sid. 213. — Widekindi (s. 280, /. u. 222) begår det misstaget att i stället referera konungens senare bref till ständerna af 28 febr. 1611. Saken är klar: De la Gardies bref till konungen af 1 april 1611 är svar på konungens nyss erhållna skrifvelse af 28 dec. 1610.

• De la Gardies cit. bref till konungen r april 1611. Etter samma källa: Widekindi 281 f. /. u. 222 f..

4 De la Gardies cit. bref till konungen 13 mars, 1 apr.

Almquist. 15226

Först vid samma tid erhöll fältherren konungens bref af 28 dec. 1610, som ålade honom att redan under vinterns lopp våga ett angrepp mot Novgorod.1 Men den inbrytande våren hade då redan börjat sätta vägarna under vatten, och i stadens närhet fanns föga proviant och foder att tillgå. Lösgifna fångar och ryska öfverlöpare hade

mycket att förtälja om dess styrka och talrika besättning. De la Gardie ville så mycket mindre skrida till angrepp före sommarens inbrott, som det novgorodska området öppet anslutit sig till den antipolska rörelsen. 2 Konungen hade icke vunnit något af de mål, som han uppställt för vinterns kampanj; Ladoga hade fallit, och Novgorod hade varit fredadt för de svenska vapnen. Men på ett annat håll hade han ändtligen skördat en vinst af 1609 års politik. Kexholm befann sig sedan 2 mars 1611 i svenskarnas händer.

Bojarstyrelsen i Moskva hade sändt uppmuntrande budskap till den ståndaktige biskop Silvester och hans medstyrande i Kexholm, hvilka den måste anse som sannskyldigare »martyrer» än Sjein och Smolensks öfriga försvarare.8 Hoppet om undsättning från Novgorod hade bidragit att hålla deras mod uppe, trots den ihållande belägringens vedermödor. Den begynnande polskfientliga rörelsen synes knappast ha utöfvat något inflytande på Kexholms hållning. Men i febr. 1611 värdess motståndskraft bruten, sedan skörbjuggen böljat art ställa fruktansvärda härjningar. Man förstod dock att dölja eländet och

1 Se sid. 2iv Jfr Widekindi 274 (L u. 217).

* . . Derföre emedan iagh hafwer warit så swagh på folch, hafwer iagh icke för rådsampt achtet att begifwe migh till Nougorden, aldenstundde äre der inne starke på bayorer, casacker, strelitzer och bårgare och bönder^

som af heele landett både fore migh opå denne sidan och nedan för Polakerne, som widh Stararussa legatt hafwe, på andre sidan der inwekne äre, så att oppå alle gathur fult medh folch kräle, såssom wåre egne fongar,

som därifrån lööse kompne äre, så wäll som Rysserne der om weete berätte, öfuerwägendes thet att der man medh otydigt angripende inthet kunde

der fore utträtte, schulle man förorsake dem till större halsstarrigheet, och för-

störe dheris gode påbegynte werk ...» De la Gardies cit. bref till konungen

i april 1611. Efter samma källa: Widekindi 278 (/. u. 220).

8 ». . . och sedhan som förändringen skiedde medh regeringen udi Mu-schouen, hade dhe Muschouische Stender dem tilschrifuit, att de ingelunde befästningen efter Storförstens Wasilei Iwanowitzes fulmacht lefuerere skulle» såsom de sådent medh deris schrifuelsser, dem de hade ther för sigh, bewysse wille ...» Relation öfver Arv. Tönnessons underhandling med I v. Mich Pusjkin och hans medförordnade 28 febr. 1611. {MuscovKommiss. Tönne Göransson m. fl., Strödda händig Det är närmast tal om dessa. —begärde hos De la Gardie och Arv. Tönnesson att få underhandla om skälig kapitulation. Pusjkin och hans medbröder ut-sågos att därvid föra de belägrades talan, och 28 febr. 1611 höllo de ett sammanträde med Arv. Tönnesson. Denne hade af De la Gardie uppmanats att icke visa sig släpphändt vid villkorens fastställande.1 Han ville också först endast medgifva, att besättningen och borgerskapet finge draga sin väg, medförande allenast gångkläderna, medan åter biskopen borde kvarstanna intill vidare besked från konungen. De ryska kommissarierna förklarade, att man då hellre underkastade sig fortsatt belägring, eftersom proviant icke tröte; man fordrade fritt aftåg, med alla tillhörigheter, både för biskopen och öfriga invånare; dessutom borde också stadens artilleri och kyrkklockor få bortföras. Arv. Tönnesson gjorde min af att afbryta förhandlingarna, men upptog dem åter på ryssarnas hemställan. Han trodde sig ännu behöfva taga hänsyn till ryktena om Saltykovs undsättningsplaner och visade sig därför benägen till vissa medgifvanden. Från stadens artilleri och klockor ville han icke afstå och fordrade dessutom länets uppbörd sedan den termin, då detta med fästningen rätteligen bort öfverlämnas. Krigsfolket skulle få aftaga med sina tillhörigheter, utom vapnen; men borgarne, som frivilligt deltagit i försvaret, skulle fa behålla sin egendom, endast om de kvarstannade i staden. Biskopen och vojvoderna skulle som de motspänstiges ledare och tillskyndare ingenting fa medföra vid den stora utvandringen; detsamma gällde prästerna, deras medskyldige. Allt sålunda förverkadt gods skulle ordentligen inventeras och försök till undansnillning bestraffas. Ryssarna ville dock icke vika från sina fordringar; särskildt gjorde de anspråk på artilleriet och klockorna samt på hjälp med fordon vid bortflytt ningen.2 Arv. Tönnesson fann sig föranlåten att sammankalla ett krigsråd för att behandla kapitulationsfrågan. Man kom därvid öfverens att ytterligare tillmötesgå ryssarnas fordringar, då de belägrade icke ledo proviantbrist och, drifna till förtviflan, kunde spränga i luften fast-

1 De la Gardies cit. bref till konungen 13 mars 1611. De kapitulerande borde få medtaga endast sina »gångkläder och trägudar».

8 Protokoll öfver Arv. Tönnessons samtal med Pusjkin och hans med-förordnade 28 febr. 1611. Kopia af de senares öfverlämnade punkter, samma dag; kopia af Arv. Tönnessons och hans medförordnades svar, samma dag. Jämte öfriga hithörande handlingar bland Muscov., Kommiss. Tönne Göransson m. fl., Strödda handl.228

ningen och de fångna svenskarna. Man frågade icke efter det byte, som krigsfolket kunde vinna med en stormning; det vore säkrast att låta ryssarna behålla någon egendom och i stället lita till konungen i fråga om förtjänt belöning.1 Med stöd àf detta rådslag medgaf Arv. Tönnesson, att de kapitulerande finge medföra kyrkornas tillbehör, utom klockor, samt ryska kanslihandlingar. Biskopen och prästerna samt vojvoderna skulle lika väl som andra fi behålla sina tillhörigheter; äfven borgarne ägde att medföra, hvad de kunde, därest de icke föredroge att kvarstanna som svenska undersåtar; gods efterlämnadt af döde etter rymlingar skulle däremot öfverlämnas till svenskarna. Fästningens artilleri skulle kvarlämnas, men värdet af det, som kunde vara tillkommet sedan 1597, kunde afräknas på konungens oinlösta soldkraf.8 På sådana villkor afslöts kapitulationen med ed och korskyssning, 2 mars 1611.8 Sedan stadsportarna väl öppnats, blef det klart, att ryssarna för godt pris kommit ur en ohållbar situation. Sjukdomen hade icke skonat mer än ett hundratal af invånarna; 15c» lik blefvo under de närmaste dagarna utförda. Af de fångna svenskarna fick man veta, att ryssarna verkligen gjort förberedelser att spränga fästningen i luften, om drägliga villkor ej medgifvits.4 Till ståthållare på den nyförvärvade besittningen utsåg konungen Tönne Jöransson. 5

På ett annnat håll syntes en tid därefter vissa utsikter öppna sig för Karl IX:s mångsidiga och smidiga politik. Ännu i nov. 1610 hade han ansett röfvartsaren i Kaluga som sin naturlige fiende, som ett verktyg för dunkla och farliga polska intriger.6 Men under det fortsatta vänskapliga stilleståndet mellan Sverges ståthållare i Narva och Dmitrijs befallningsmän i det pskovska området hade det blifvit klart för konungen, att

1 Krigsbefälets rådslag 28 febr. 1611, undertecknadt af 16 personer, kop. på samma ark som sist cit. aktstycke.

* Arv. Tönnessons och hans medförordnades cit. svar 28 febr.

8 Arv. Tönnessons cit. bref till Ped. Nilsson 20 mars. ». . . Dertil swarede krigzbefhäledh så, som utaf copian af deres samtvckie är til att see; derpå sedan den 2 Martij giordes kårsskysningh, att'befestningen Gud thess loff ähr kommen h:te H. K. M:t tilhonde.» — Jfr Widekindi 274 (/. u. 217), schaum E.

4 Arv. Tönnessons cit. bref till Ped. Nilsson 20 mars 1611. Jfr Widekindi 277 (/. u. 219); uppgiften hos denne om stadens ursprungliga invånarantal (3,000) vederlägges af Arv. Tönnessons siffra: 2,000.

5 Fullmakt under 30 mars 1611 i RR.

6 Se sid. 212.229

det en gång intima förhållandet mellan Tusjinos härskare oeh polackerna nu blifvit brutet. Han började hoppas, att Dmitrij i nödfall kunde godtagas som en tsar efter hans sinne: en infödd ryss, som icke ville ha med Polen att skaffa, men hölle fred med Sverge och uppfyllde dess ersättningskraf. Tsar Vasilijs förre fiende kunde under ändrade förhållanden blifva tsar Vasilijs efterträdare som Sverges skyddsling och understödstagare. Därvid ämnade naturligtvis konungen utan krus taga sin förtjänta del af det sönderfallande Ryssland.

Budskapet om röfvartsarens brådstörtade ändalykt hade icke trängt till konungen och kunde sålunda icke påverka hans politik. Den 27 febr. 1611 utfärdade han ett bref till tsar Dmitrij, i hvilket han sade sig ha försport, att denne med sina pskov-ska besittningar kommit i fientligt förhållande till Polen. Konungen kunde dess mindre förundra sig däröfver, som han väl kände polackernas och papisternas onda anslag mot Ryssland och särskildt erfarit, att konungen af Spanien på Sigismunds tillskyndan kommande sommar ämnade skicka några tusen man att Jandstiga vid Archangel. Den svenska flottan kunde hindra detta företag, och tsaren hade att påräkna så väl dess hjälp som understöd till lands mot polackerna, om han skickade sändebud till konungen och enade sig med honom om villkoren för ett förbund. Han borde i enlighet med tsar Vasilijs löften till Sverge afstå Köla,

Kexholm, Ladoga, Koporje, Jama, Ivangorod och Gdov, som tillförene lydt under svenska kronan — Samtidigt utfärdade han ett manifest till de novgorodska och moskovitiska ständerna med liknande varningar och löften; han ville hjälpa dem med här och flotta, om de valde en infödd tsar och uppfyllde hans territoriella fordringar; de borde dessutom utlämna de förnäma polska fångar, de enligt förljudande tagit, däribland Zolkiewski.2 Slutligen skref konungen också till ståthållaren i Ivangorod, liksom till hans stallbröder i Jama, Koporje,

1 Karl IX till tsar Dmitrij, Örebro 27 febr. 1611. Svenskt orig., Muscov., Förhandl. (i RR under 28 febr.). Brefvet sändes för vidare befordran till De la Gardie; det heter i konungens skrifvelse till denne (i RR under 1 mars): «... Elliest sände wy edher och ett bref, som wy hafue lathet skrifue den Dimetrio till, hwilkett bref wy och gierne sågo kunne komme honom till-honde, alldenstund wy förnimme han skall ware med sitt krigsfolck för Mu-schou, och huadh swar der faller på, lather oss få wette.» De la Gardie tann dock icke rådligt att befordra den kungliga skrifvelsen vidare, utan sände den tillbaka, hvadan den till sist åter hamnade i kansliet.

* Karl IX till ständerna i Ryssland 28 febr. 1611. RR.230

Gdov och Pskov, underrättade om sina löften till tsaren och bad om besked, hvem och af hvad släkt denne Dmitrij vore.1 — Han litade i självfva verket icke på deras mångomtalade vänskap och manade sina befallningshafvande till försiktighet; bref vet till Dmitrij öfversände han till De la Gardie för vidare befordran. 2 I april 1611 fick han från Narva det underliga bud skåpet, att röfvartsaren skulle ha lämnat Kaluga och på påskaftonen (23 mars) plötsligt uppenbarat sig i Ivangorod, hvarifrån han genast satt sig i förbindelse med Philip Scheding och anhållit om svensk hjälp mot sina polska fiender. Konungen befallde sin ståthållare att varligen underhandla med Dmitrij, utforska hans planer och förmå honom att affärda en beskickning till Sverge. Den oumbärlige Feodor Aminov sändes tillbaka till Narva för att tjäna som mellanhand vid underhandlingarna. Han åtföljdes af Petrejus, hvilken hade att till Dmitrij öfverlämna ett budskap från konungen. 8 Liksom förut förklarade sig denne villig att hjälpa honom, därest han ville be kräfta freden och uppfylla tsar Vasilijs löften; en beskickning borde sändas till konungen för närmare uppgörelse.4 — Samtidigt upptog konungen sina planer mot den ryska ishafskusten; på vårvintern 1611 lät han svenskt och utländskt krigsfolk under Baltsar Bäck, Anders Stuart och Knut Hand angripa dess befasta platser, hvarvid dock alla härjningar förbjödos; expeditionen nådde efter stora svårigheter Kolahus, som dock i brist påartilleri icke kunde intagas.5

Konungen var i brist på tillförlitliga underrättelser oviss, om icke den polskfientliga rörelsen under Ljapunovs ledning igångsatts till Dmitrijs fromma och med erkännande af hans anspråk. Han uppdrog åt De la Gardie att utforska detta förhållande; om landtvärnet och ryssarna i gemen erkände honom, borde fältherren icke försumma att erbjuda honom sin hjälp, men i första hand alltid tillgodose konungens planer på Ivangorod och öfriga fästningar.6 — De la Gardie var i självfva verket bättre upplyst än sin kunglige herre om pretendentens föregåenden och

1 Karl IX till vojvoden på Ivangorod, Iv. Feod. Chovanskij, 28 febr. 1611. RR-

2 Dens. till Ph. Scheding 1 mars 1611, till De la Gardie samma dag, ib.\ till T. Jöransson och Arv. Tönneson samma dag, ib. (Waaranen III, 138 f.V

8 Dens. till Ph. Scheding 8 maj 1611, ib.

4 Dens. till tsar Dmitrij, Örebro 1 maj 1611 ,ib. Samma bref under 9 maj.

5 Om detta tåg se Waaranen III, 130, 132 f., 150 f. Jfr Widekindi 293, /. u. 231; Yrjö-Koskinen 497. I Diarium 160g—1647 omnämnes ett bref, dat. Lula 15 maj, från Baltsar Bäck till konungen om denna sak.

6 Karl IX till De la Gardie 9, 28 maj 1611. RR.231

utsikter: han kunde afslöja honom som en djärf äfventyrare, den där usurperat den aflidne röfvartsarens namn och anspråk, men icke sträckte sitt inflytande utom det pskovska området. Hans utskickade hade kräft hyllning äfven af Novgorod, men han var där känd som en från Moskva förlupen munk, hvilken en tid vistats som tiggare och knifmånglare i staden.1 Han hade troligen på något sätt fatt kännedom om den svenske konungens löften till

Dmitrij, och planen till skälmstycket låg nära till hands. Han fick utan svårighet ett ryskt anhang, men väckte misstro hos svenskarna genom att icke vilja personligen visa sig för vare sig Scheding eller Petrejus.2 De la Gardie fann det icke rådligt att öfversända konungens bref till bedragaren och varnade Scheding för att närmare inlåta sig med denne. Fältherren, som på sistone kommit i vidtutseende förhandlingar med landtvärnets utskickade, ville icke äfventyra deras resultat genom komprometterande förbindelser på annat håll.8

Det novgorodska herrskapets hållning under de fortsatta förhandlingarna hade visat, att man var redo till stora eftergifter åt de svenska anspråken, om man därigenom kunde fa sina stridskrafter lediga till landtvärnets tjänst. I midten af april 1611 hade till Soltso anländt en ny beskickning från Novgorod, hvilken ändtligen återställde de beslagtagna viktiga kansliakterna och som svar på konungens bref meddelade, att staden gärna önskade fred och vänskap med Sverge på grundval af bestående fördrag. När Ryssland vore befriadt från polackerna, ville de novgorodska och moskovitiska ständerna välja en stor-

1 De la Gardie till konungen, Soltso 23 april 1611. Kop. Dorp. UB. Widekindi 290 f. (/. u. 229 f.). — »Den tredje falske Dmitrij» var enligt No-vy j letopisets 142 en kyrkotjänare Matvjej från Moskva. »Och då denne såg sådan förvirring bland folket, fick han en ingifvelse af djäfvulen, lämnade Moskva och begaf sig till Ivangorod samt kallade sig tsarevitj Dimitrij...»

* Petrejus II, 267 f.

8 De la Gardie till konungen, Luzskij 12 juni 1611. Kop. Dorp. UB. »Dhett bref, som E. K. Mt. till den Dimetri, som på Iwanogrotär, tilschrifuit hafwer, achtar iagh onödigt honom tilsändhe, helst efter han tilförende E. K. M:tz bref lyke lydendes bekommit hafwer. Der till medh så segie dhe Nou-gordsche för sanningh, att han är wist en schelm och förrädare, för hwilken orsak schuldh de Pleskouske skole ware tilsinnes att afslå sigh ifrån honom* såsom de Nougordsche deris budh der om bekommit hafwe. Men ehuru

i sanningh ware kann, så hafwer jagh lykwäll Philipp Skedingk tilschrifwitt,

att han icke will förmvkit inlåthe sigh i förbundh och wenschap medh honom,

derigenom denne min påbegvnte handell medh dhe Muschousche och Nou-

gordske någon förhinder schee kunde, intill dess att dhe på förstempdan

tvdh sig ytterligare förklarandes wärde.» — Jfr Widekindi 295,307 (/. u. 232, 241).232

furste, antingen bland inländske eller från ett främmande herrskap, hvem Gud ville beskära dem. Det tillkomme sedan den valde tsaren att stadsfasta och uppfylla fördragen, hvartill ständerna icke kunde fördrista sig. Man ville i förbund med Sverge bekämpa polackerna, men som inga penningar funnes till hands för den svenska härens besoldning, borde De la Gardie lämna Ryssland och antingen i Lifland eller på annat håll uppsöka de gemensamma fienderna. I så fall ämnade Novgorod skicka sina stridskrafter till Moskva att deltaga i belägringen; landt-värnets redan vunna framgång förebådade en slutlig seger. — Fältherren svarade på denna framställning, att stadens fientliga hållning mot Polen gåfve godt hopp om fredlig uppgörelse med Sverge, men han vägrade att närmare inlåta sig i förhandlingar, innan Boranov med sin transport blifvit frigifven. De novgorodska kommissarierna begåfvo sig på detta besked till Nöteborg, och kort därpå utväxlades verkligen de svenska fångarna med sitt gods mot de ryska, som De la Gardie hade i r sitt läger. Fältherren lofvade också frigifva de ryska köpmän, som anhållits i Reval och Viborg; han hade ännu icke genom vederbörande ståthållare fatt dem transporterade till sig. Men han vägrade vid kommissariernas återkomst att låta dem, som Novgorods fullmäktige, bekräfta fördragen af 1595 och 1609— 10 och att sedan nöjd och fridfärdig draga ur landet.1

Novgorods sista anbud innebar visserligen en väsentlig eftergift åt De la Gardies ofta upprepade och alltjämt fasthållna fordringar; och han hade själf lofvat lämna Ryssland, när dessa en gång uppfyllts. Men som Sverges förnämsta intresse hade han alltid framhållit ett betryggande tsarval, med hopp om fred och skälig uppgörelse; men i detta afseende hade Novgorod icke kunnat afgifva någon förbindelse. Om landtvärnssaken fördes till seger, kunde visserligen den polska tronkandidaturen anses aflyst och den närmaste faran undanröjd. Inlöpande

tidender från Moskva gåfvo emellertid vid handen, att den sista kraftmätningen varit oafgjord, att polackerna ännu höllo sig i Moskva och att utsikterna voro högst ovissa.2 De la Gardie kunde därför utan

1 De la Gardies cit. bref till konungen 23 april 1611. Efter samma källa: Widekindi 183 f. (/. u. 224 f.). — Schaum E.

a >... Och ändogh the Nougordske med the Nötheborgeske och några andre landh och städher hafue fuller afsagt dhe Påler opå den förhopningh, att de ryske öfwerster Prokophe Leponou och Bugdan Belskou skole medh thett krigzfolket, som dhe hooss sigh hafwe och än försambla kune, dhe Påler utur landet föriaga, så är lyk\yäll oppå de Nougordskes inbillandhe ochkonstlade förevändningar häfda sin rätt att stanna i landet, ehuru han därmed också ville behålla möjligheten att vid tillfälle genomföra konungens hemliga planer. Med sin 4,000 man starka här ämnade han vid sommarens inbrott rycka fram mot Novgorod och i godo eller med tvång genomdrifva Sverges fordringar. Han begärde af konungen någon förstärkning, men hoppades sedan kunna aftvinga ryssarna de områden och fästningar, på hvilka konungen gjorde anspråk. Man vore samtidigt alltjämt i vapen mot polackerna, men som Chodkiewicz på sistone låtit förstå, vore de polska ständefna icke ovilliga till en fredlig uppgörelse med Sverge.1 — Inför en sådan utsikt har De la Gardie måhända redan nu öfvervägt möjligheten, att Sverge och Polen i samförstånd toge hvar sin del af de ryska gräns-landen. Denna plan, som i visst afseende skulle innebära en omkastning i Sverges östeuropeiska politik, skulle först senare framkomma i bestämd formulering. —

smikrachtige ordh intett wist till att byggie eller förlvthe, helst efter ännu är een stoor oenigheet emillan Ständerne, och weet man ännu icke förwisso, hwilkendere parten som öfuerhanden i Muskou beholler. Ty man hafwer förnummit af een rysstolk, som ifrån Nougorden i desse dagar medh hustru och barn till migh rymder är, att poster såssom och Cantzelerens Wasilli Te-lenopz hustru are nyligen ifrån [till?] Nougorden kompne, och hafue berättet, att de Påler hafwe ombracht Patriarken, Feodor Mistitzlafschi, och dhe andre förnempste herrer, som der i Muskou warit hafue, szåssom och bemälte Cantzler, då de hafwe udi rådslagh oppå slothet församblade warit, för hwilket mordh gemeene man i Muskou hafwe satt sigh op emoott Pålakerne och hårt sine emillan slagetz, sås som och stucket elden på hwar annen.» De la Gardies cit bref till konungen 23 april 1611. — »Cantzelern Wasilli Telenop» är naturligtvis dumnoj djak Vasilij Telepnev. — Först senare erhöll De la Gardie af Vas. Iv. Buturlin underrättelse, att allenast Andrej Golitsyn vore dödad, medan patriarken och öfriga magnater däremot kastats i fängelse. De la Gardies cit. bref till konungen 12 juni.

1 De la Gardies nyss cit. bref af 23 april. Efter samma källa: Widekindi 293 f. (/. u. 231 f.); han har af misstag fått siffran 5,000 på härens styrka. — Om sina planer sedan han fått äskad förstärkning, skrifver fältherren: »Så kunde man sedan genom Gudz nådighe bistondh deste better twinge Rysserne eet stycke landh och de befästninger utaf, som E. K. M:t under Swerigis Crono hafwe will och rätt till hafwer, om de godwilligen icke wele dhe oprättede contracter effterkomme, såssom och göre de Påler tilbör ligit mootståndh och derigenom til äfuentyrs genom lydelige medell, som landet wäll förefalle kune, bringe dem till att föreene sigh medh E. K. M: och Swerigis Crono, aldenstund man förnimmer af Kotkiowietz bref, som han nyligea till Ståtthollaren på Refle schrifuit hafwer, att Ständerne i På landh skole till fridh någorledes benägne ware.» Jfr. sid. 240.234

Landtvärnet hade som sin representant till Novgorod skickat Vasilij Iv. Buturlin, hvilkens bekantskap De la Gardie gjort redan i Moskva och som vid tiden för Klusjinoslaget tyckts vilja spela svensk partigängare.1 Han förde nu som vojvod Novgorods talan jämte Ivan N. Bolsjoj Odojevskij, ehuru sämjan dem emellan icke blef den bästa.2 I början af maj 1611 sändes de förra kommissarierna ånyo till Soltso med uppdrag att bekräfta fördragen och anmoda De la Gardie att lämna landet. Odojevskij klagade samtidigt, att svenska trupper från Kexholm härjat i landet öster om Ladoga, och begärde därför 5,000 rubel i skadeersättning. Han uttalade också sin förundran öfver att icke de fångna ryska köpmännen frigifvits, sedan nu Boranov med allt taget gods blifvit utlämnad. Buturlin sände en särskild skrifvelse, i hvilken han påminde fältherren om tsar Vasilijs visade gunst och påstod, att det svenska krigsfolket i Moskva erhållit all intjänt sold. Efter slaget vid Klusjino hade fältherren öfvergifvit tsarens sak och dragit till Sverge; ryssarna hade därför måst gifva efter för polackerna och välja Vladislav till

tsar. De hade dock nu sammanslutit sig mot den polske konungens bedrägliga anslag, och Buturlin hade skickats till Novgorod med en mängd krigsfolk för att bistå Odojevskij med råd och dåd samt med De la Gardie bekräfta freden mellan Sverge och Ryssland.8 — Den svenske fältherren svarade 13 maj 1611 på dessa framställningar med tre särskilda skrifvelser. I ett vidlyftigt bref till Novgorods ständer och menighet förklarade han, att han icke kunde mottaga deras förnyade erbjudande att bekräfta fördragen. Sådant tillkomme icke Novgorods ständer allena, utan bekräftelsen borde afgifvas å samtliga ryska ständers vägnar af en väld tsar, som ägde vilja och förmåga att verkligen ersätta konungen för hans uppoffringar. Hur kunde Novgorod försäkra konungen om fred och

1 De la Gardies cit bref till konungen 12 juni; efter samma källa: Widekindi 305. Novyj letopisets 136. — Buturlin hade redan i okt. 161 o gjort sig bemärkt som polackernas vedersakare och blifvit misstänkt för att i samförstånd med Ljapunov vilja mot dem uppvigla de utländska legotrupperna i Moskva (Platonov 483). Han bar den höga hoftiteln af tjasjnik, hvadan han af De la Gardie sedermera betitlades som »det moskovitiska herrskapets vojvod och munskänk». Jfr Widekindi 305.

2 Novyj letopisets 140.

3 Arten af kommissariernas uppdrag och innehållet i de medförda

skrifvelsen^ framgå af De la Gardies svar; se nedan.enighet, då det icke självt vore i säkerhet för vare sig ryssar eller polacker? Hur kunde det väntas uppfylla tsar Vasilijs löften, då det aldrig tillförene bidragit till svenskarnas besoldning ellet underhåll? Dess försäkringar vore för öfrigt icke pålitliga, ty under nyss pågående förhandlingar hade krigsfolk från Novgorod öfverfallit svenska patruller, alldeles som skogsröfvare och skälmar. Fältherren kunde icke ännu lämna Ryssland, ty konungen hade befallt honom töfva, tills en mot Sverge vänskaplig storfurste blifvit väld. Den polske prinsens val hade inneburit traktatsbrott mot Sverge, och ehuru en del af landet nu afTallit från honom, hade polackerna ännu fast fot i Ryssland; i Moskva hade de nyligen begått massmord på både förnäme och menige. Sigismund låge ännu vid Smolensk och ämnade undsätta sitt folk i Moskva; framtiden vore därför oviss, och Sverges gränser kunde lätt blifva lika hotade som två år tidigare, då ryssarna så när fört polackerna »hufvudstupa in på Finland». Fältherren måste därför stanna i landet, tills den polska faran vore afvärjd och valet af en mot Sverge vänskaplig tsar vore säkerställdt, efter underhandlingar därom mellan De la Gardie och Rysslands samtliga ständer.1 Den svenske konungen vore närmast att bistå ryssarna med råd och dåd, i denna angelägenhet liksom i andra. Slutligen anhöll fältherren, att Boranov skulle återfå en del tillhörigheter, som vid ett flyktförsök beslagtagits, och att de tillfångatagna svenska patrullerna skulle lösgifvas.2 — I en särskild skrifvelse bemötte De la Gardie samtidigt Odojevskijs klagomål. Han. förklarade sig vilja utlämna de i Viborg fängslade köpmännen, först när Boranov återfått alla sina tillhörigheter; denne hade gifvit fullständig

1 ». . . Hwarföre och opå thett att I icke måge förderfwe och förråde Swerigis ryke och dess undersåther medh idher siälffwe, dher fiän-dhen blefwe idher öfwermächtigh, szåssom tilförendhe hafwer alleredhe til budz ståt och ondt empne dertil warit, att I hade när genom idert förseende fhört fiändhen hufwudstopa in opå Finlandh, för än man hade något deraf wetet, så frampt Gud alzmechtigh genom wår stormechtighe konungz tydige mootståndh icke hade för tu åhr sedan, då H[ans] [-S[tormech-tig]hett-] {+S[tormech- tig]hett+} migh hyt i landet medh een stoor krigzmacht sändhe, sådant nådeligen afwändt och förekommit hade; derföre szå will iagh här medh den krigzmacht jagh här hooss migh hafwer och än förmoder, här i landet förtöfwe och dwelgies, till dess jag fhår sehe, huru sakerne kunne aflöpe ...»

2 De la Gardie till det novgorodska herrskapet, Soltso 13 maj 1611. Kop. Dorp. UB. Brefvet var affattadt på ryska, såsom framgår af fältherrens nedan cit. bref till Buturlin. Det åtföljdes af en förteckning på gods, som orättmätigt afhändts Boranov och andra af fältherrens folk.236

kvittens af fruktan att längre behöfva sitta i tjuftornet på Nöteborg. I fråga om de påstådda våldsdåden af svenskarna i Kexholm hade dessa skäligare anledning till klagomål på rys> sarna än omvändt.1 — I ett bref till Buturlin bemötte slutligen fältherren dennes anmärkningar om hans verksamhet under tsar Vasilij. Man borde å rysk sida bäst veta, hur otillfredsställande härens besoldning varit och hvilken möda man haft att draga folket

med sig från Moskva. Efter Klusjinoslaget hade fältherren tillskrifva tsaren och erbjudit honom ytterligare hjälp af Sverges krona, men svaret hade dröjt, och Novgorod hade hindrat hans ansträngningar. Skulden för hvad som händt låge därför hos ryssarna själfva.8 — I Novgorod kunde man icke nöja sig med detta besked, och Buturlin uppmanade fältherren att icke vägra underhandla med honom, såsom det moskovitiska landtvärnets fullmäktige, om fred och andra viktiga angelägenheter. De la Gardie borde hålla sig stilla på sin lägerplats, tills man kommit till uppgörelse, hvarefter han utan uppskof borde lämna Ryssland. Fältherren svarade, att han icke sett Buturlins fullmakt, liksom också de novgorodska kommissarierna endast varit försedda med »en liten tänkesedel». Vid så viktiga ärenden som de å bane bragta gällde det emellertid att äga otvetydiga fullmakter, och De la Gardie måste kräfva starka garantier i ord och handling af samtliga ryska ständer. Han såge sig därför föranlåten att nu rycka närmare Novgorod och funne det onödigt att vidare inlåta sig på Buturlins åter upprepade beskyllningar.8

De la Gardie hade i själfva verket intet skäl att uppskjuta sitt tåg mot Novgorod, sedan sommarens inbrott förbättrat vägarna; 28 maj 1611 hade han brutit upp från Soltso. Evert Horn hade kort förut sändts till finska gränsen för att mottaga förstärkningar och söka ordna tillförseln, som alltjämt mötte

1 De la Gardie till Odojevskij, Soltso 13 maj 1611. Kop. Dorp. UB.

8 Dens. till Buturlin, Soltso 14 maj 1611. Kop., ib.

3 Dens. till dens. 1 juni 1611. Kop., ib. »Derföre kan iagh mykit

mindre förlathe migh opå dhe Nougordskes och dine utskickades slätte

löffte och tilseyelse, medh mindre samptlige Rysche Ständerne, som

ännu beholne äre, wärde sådant desto starkare både medh ordh och sielffwe gärningen bekräfftigendes.» Om Buturlins beskyllningar heter det:

»... achtar iagh onödigt widlyfftigen och yttermhere nu dherom repetere, aldenstundh I Nougordsche effter idher förre bruk siunge altydh idher gamble wysse, uthan besluter thet härmedh, att dhe beskylninger man androm icke

öfuertvge kan, må han (!) i sin egen barm medh skammen sticka.»237

hinder på flodvägen förbi Nöteborg och Ladoga. Han sökte genom öfvertalning komma till rätta med de nöteborgska myndigheternas ogenhet; samtidigt lät han enligt De la Gardies önskan arbeta på skansen vid Nyen, Han anmodade tsar Dmi-trijs befallningsmän i Koporje att skaffa honom lifsmedel, men fann dem på sin höjd villiga att låta länets bönder till dyrt pris sälja sina förnödenheter. Transporter till fältlägret kunde i nödfall tills vidare taga vägen uppför en liten i Nevan söderifrån utfallande å.1 — När De la Gardie under tiden kommit två mil nära Novgorod, mottog han från Buturlin ett nytt budskap;2 denne begärde ett möte med fältherren för underhandling i viktiga ärenden, om hvilka han nyligen fått instruktion från Moskva (4 juni 1611). De la Gardie beviljade denna begäran, och mötet ägde rum två dagar senare i närvaro af representanter för stadens adel, krigsbefäl och borgerskap. Buturlin föreslog nu, som det moskovitiska landtvärnets fullmäktige, att alla tvisteämnen skulle uppskjutas, tills ständerna valt en storfurste, och att De la Gardie efter konungens löfte skulle med hela sin här, eller blott en del, understödja landtvärnet mot polackerna. De svenska trupperna skulle tills vidare, så godt sig göra läte, besoldas af Novgorod, och som pant för soldens hela belopp skulle man inrymma åt svenskarna en af de ryska gränsfästningarna. De la Gardie svarade, att konungen måst intaga det utlofvade Kexholm med vapenmakt och kostat på detta, så mycket det vore värdt; han kunde därför icke anse en enda fästning vara tillräcklig ersättning för ytterligare understöd. På Buturlins fråga om Sverges fordringar öfverlämnade fältherren till honom konungens bref af 28 febr. 1611 till de ryska ständerna.8 När sammankomsten därpå skulle afslutas, lät Buturlin med några förtroliga ord förstå,

1 Ev. Horn till De la Gardie, Spas 10 juni 1611. Orig., ib. Den ifrågavarande Tvärån torde vara densamma, som nu benämnes Tosna. Enligt en fånges utsago »så hafwe the een ünckeligh legenheet weed Nöteborgh och ähr til at förmode, hwadh man alvar brukt emodt dem, at the intet bätter foro en de i Kexholm». — I Diarium 160 g—1647, Muscov. äro antecknade »Arffwed Tönnessons b[ref] till S. Konung Carl belangandhe att öfwersten Ewert

Horn med sine ryttere hafver opryckt ått Ryssland. Actum Wyborg •den 5 Junij åhr 1611» och »Evert Horns b[ref] till Konung Carl belangandhe att han hafver lahtit arbete opå Nyien skantz. Actum Spas dhen 17 Junij 1611.» — Jfr Widekindi 304, l. u. 240.

* De la Gardies uppbrott från Soltso omnämnes af Widekindi 294 (/. u. 232); namnen äro som vanligt förvrängda; från Soltso har blifvit »de Falit-zensi tractu»; Luzskij (Lutzsche) har blifvit »Putetsko.»

* Se sid. 229.238

att Novgorod gärna önskade en af den svenske konungens söner till tsar; om blott den ortodoxa religionens bestånd försäkrades, skulle också det moskovitiska herrskapet ansluta sig till denna plan, ty man hade ingen lycka haft med sina inhemska storfurstar, och af de ryska stormännen ville ingen bidraga till en likes upphöjelse. De la Gardie förklarade sig vilja hänskjuta denna fråga till konungens afgörande och hoppades därvid på gunstigt besked. — Den 9 juni 1611 hölls en ny sammankomst. Buturlin hade nu fått kännedom om konungens i brefvet framställda fordringar, som han till sin obehagliga öfverraskning funnit omfatta Kolahus, Ladoga, Nöteborg, Jama, Kopoije, Ivangorod och Gdov. Han förklarade sig dock icke kunna tro, att man på detta sätt ville beröfva ryssarna halfva deras land; de skulle veta att försvara sig in i döden hellre än att afstå det med skam. De la Gardie försvarade konungens anspråk, men lät samtidigtförsta, att dessa väl kunde jämkas, om ryssarna verkligen genom sitt tsarval ville träda i varaktig förbindelse med Sverge. Till bevis på sin allvarliga föresats att söka konungens vänskap borde de dock genast afstå Ladoga och Nöteborg som pant för de kostnader, som Sverge till deras bästa ånyo kunde ådraga sig. Buturlin begärde betänketid, och man kom öfverens om 12—14 dagars uppskof i förhandlingarna, under hvilken tid båda parterna skulle begära besked af landtvärnet, om icke åtminstone en af dessa fästningar finge omedelbart afstås, närmast som in-lösbar pant. Man afslöt högtidligen, med ed och korskyssning, stillestånd för denna tid; det svenska krigsfolket skulle därunder få rekvirera proviant pä landsbygden, under kontroll af novgorodska kommissarier, och en sjövägen väntad transport till det svenska lägret skulle icke antastas vid Nöteborg eller annorstädes.1

1 De la Gardie till Karl IX, Luzskij 12 juni 1611, och en samtidigt insänd relation om förhandlingarna med Buturlin 6 och 9 juni. Kop. Dorp. UB. (denna relation, jämte De la Gardies bref till konungen 12 juni och till Ph. Scheding 11 juni, liksom ett bref från Måns Mårtensson till Er. Elofsson 12 juni äro registrerade bland MuscovDiarium 160g—1647). Efter samma källor: Widekindi 295 f (/. u. 232 f.). — Det framgår af De la Gardies bref till det novg. herrskapet, Luzskij 28 juni 1611 (kop. Dorp. UB.\ att de väntade lodjorna skulle fa medföra krut och bly, men intet »gröfre archli». — Konungen hade, såsom ofvan nämnts, i sitt bref af 28 febr. 1611 också begärt utlämnandet af Zolkiewski eller andra förnäma polska fångar; Buturlin förklarade med anledning häraf, att Zolkiewski visserligen enligt förljudande vore fången i Smolensk, men man hade dock intet säkert besked härom. Det tillägges i den cit. relationen: ». . . Och synes för denschuldh icke i sanningh ware, att han skall ware fången, ty elliest schulle de fuller mhere der af sig beröme än de göre.» Ryktet var naturligtvis osant.239

De la Gardie hade börjat hoppas att i Buturlin, hvilkens starka polska antipatier han kände, småningom vinna en obetingad anhängare och ett mäktigt stöd för Sverges politik. Samtidigt med att han underrättade konungen om den sista tidens händelser, hemställde han också om en nådig kunglig skrifvelse till denne landtvärnets troman.1 — I enlighet med det träffade aftalet underlät han icke att aßarda en beskickning till landtvärnet med en samma dag daterad skrifvelse jämte konungens bref af 28 febr. 1611. Han förklarade, att konungen gärna vore villig att ytterligare hjälpa Ryssland emot polackerna, hvarför han också sändt fältherren med en stor här in i landet. Som vederlag hade Buturlin utlofvat Ladoga och Nöteborg jämte full v besoldning åt trupperna, men dock hänskjutit sakens slutliga afgörande till det moskovitiska herrskapet. Konungen hade visserligen i sitt bref fordrat ytterligare landavträdelser, men detta hade skett under intryck af ryssarnas förra tvetydiga hållning och Saltykovs oförsynta utlåtelser. Sedan dess hade det moskovitiska och novgorodska herrskapet genom Buturlin erbjudit sig att löna konungens välgärningar och anhållit att få mottaga en af hans söner som tsar. Denna anhållan skulle konungen säkerligen mottaga med gunstigt behag, och De la Gardie hade fullmakt att lofva skydd åt deras

religion och privilegier mot polackernas anslag. De moskovitiska ständerna borde därför inom öfverenskomna 12 dagar bemyndiga Buturlin att till Sverge öfverlämna Ladoga och Nöteborg mot försäkran för dess invånare att få behålla religion och friheter. Fältherren ville i så fall utan dröjsmål bistå dem mot polackerna; han hade nu pålitligare folk än föregående år.2 —Samtidigt sändes ett särskildt bref till Ljapunov, i hvilket fältherren prisade hans fosterländska gärning och spådde honom berömmelse öfver hela världen; skulle mot förmodan polackerna blifva honom öfvermäktig, borde han med sitt folk taga sin tillflykt till konungen, som skulle veta att skydda dem och belöna deras förtjänster.3

1 De la Gardies cit. bref till konungen 12 juni. Efter samma källa: Widekindi 305, /. u. 240.

a De la Gardie till det moskovitiska herrskapets andliga och värdsliga ständer, Luzskij 9 juni 1611. Kop. Dorp. UB. (jfr hans cit. bref till konungen 12 juni). Brefvet sändes med Hans Wachof och Hans Munk. — Sch aum E. Widekindi /. u. 239. *

9 De la Gardie till Prokopij Ljapunov, Luzskij 9 juni 1611. Kop. Dorp.

UB240

Inom landtvärnet föranledde Buturlins och De la Gardies budskap långvariga och betydelsefulla öfverläggningar.1 Dess beslut måste därvid fattas under intrycket af en farlig förändring i den militära situationen.

Den i Kreml och dess omgifning inneslutna polska garnisonen hade visserligen sedan mars 1611 illa ansatts af de belägrande landtvärnstrupperna, som under ständiga skärmytslingar bit för bit inskränkt deras område. Men en afgörande framgång hade ännu icke vunnits, och Sigismund var betänkt på att skicka undsättning till de betryckta. Hans hufvudstyrka var visserligen alltjämt bunden vid det okufliga Smolensk, och hans skattkammare hade svårt att tillfredsställa dess växande soldkraf. Då underhandlingarna med Sapiehas frikår icke tycktes leda till något resultat, hade han beslutit att sända Chodkiewicz med ' den lifländska hären till Moskva. 2 Den littauiske hetmanen sökte därför ifrigt att vinna stillestånd med svenskarna (mars 1611), men Karl IX ville icke medgifva sådant för kortare tid än fem år, och polackens enträgenhet väckte snart berättigade misstankar. Man fruktade, att han skulle söka öfverrumpla Ivangorod eller till och med angripa De la Gardie. 8 I själfva verket tog sig Chodkiewicz tid att angripa det befästade Petjoryklostret, då hären icke utan sold ville tåga djupare in i Ryssland; han belägrade det utan framgång i sex veckor, trots de trängande maningarna från Sigismund; till Moskva skulle han hinna först efter sex månader. 4 Det hade för den polske konungen blifvit

1 Enligt dess eget vittnesbörd: Widekindi 362 (/. u. 293 £).

8 Kobierzycki 388 och efter honom Widekindi 289 (/. u. 228).

8 Ståthållaren i Reval, Anders Larsson, till Karl IX, Reval 18 mars, 12 april, 17 maj 1611; orig. Livon. I det sista heter det: »Jagh kan och wäll af-tage om det stilleståndh, som Kotkowitz begärer, att der under är bedrägeri, och will han allenest afsee sin legenheet.» I det föregående: ».. . Och eme--den Kotkowitz så ofte skrifwer om stillestånd, så måste uthen tvifwell deres saker i Pålandh icke aldeles wäll bestå. Här går ock för ryckte, att Pålac-kerne hafwe uthi Rysslandh lidit stor nederlage på theres krigzfolck.» — Karl IX till Anders Larsson 27 mars, 18 och 29 april; till Ph. Scheding 3 april; till Chodkiewicz 5 maj 1611. RR. — Widekindi 290 (/. u. 229).

4 Kostomarov III, 210. Jakob Zadzik skrifver 4 juni (n. st.) 1611 till

Laur. Gembicki från lägret vid Smolensk (orig. Extraneäy. ». . Ot JMP.

Hethm. Lith:o, quem sperabamus redemturum Israel, ne unum iota, z wielgim

podziwieniem naszym. Pieczory g o snadz zabawiely, od ktorych niechcialbv

podobno asz cum victoria odisc: poslane iednak do niego drugie listy, åby si$ tam niebawiac ruszel si$ ku stolici.» — Ryssarna uppsnappade ett bref från Chodkiewicz till Sigismund, i hvilket hetmanen redogjorde för härens241

allt angelägnare att vinna Sapiehas tredskande soldatesk; i mars 1611 gaf han den sin efterlängtade försäkran, att dess soldkraf skulle tillfredsställas med den moskovitiska statskassans medel. Sapieha ryckte därefter, i början af maj 1611, mot Moskva och slog 7 juni läger i dess omedelbara närhet. Hans annalkande väckte stor förskräckelse inom landtvärnet, ehuru Sapieha icke gjorde sig någon brådska att ingripa till de illa ansatta polska brödernas lisa. Man hade börjat köpslå om priset för den nära vinkande hjälpen, och Gonsiewski bjöd klenoder ur den snart tomma moskovitiska skattkammaren som atbetalning.1 Men äfven landtvärnets ledare hade börjat underhandla med Sapieha för att åtminstone förhala tiden, tills den svenske fältherren kunde bringa hjälp.2 Den 16 juni 1611 infunno sig hos den polske condottieren ryska sändebud, som klagade öfver Gonsiewskis framfart och föreslogo, att Sapieha antingen mot skälig sold skulle förena sig med landtvärnet eller åtminstone icke ingripa till dess förfång. Då polackerna afböjde detta och manade landtvärnet att vara tsar Vladislav troget, förklarade sig sändebuden sakna instruktion att inlåta sig härpå; de lämnade lägret 18 juni 1611. Men på förnyad maning från landtvärnet uppsköt Sapieha och hans ridderskap alltjämt fientligheternas begynnande. En beskickning affärdades till konungen med begäran om sold, då inga reda penningar stodo att få från Moskva, som utplundrats af de polska bröderna (27 juni 1611). Underhandlingarna med landtvärnet ledde icke till något resultat, och omsider kommo Gonsiewski och Sapieha öfverens, att den senare skulle företaga ett plundringståg i trakten kring Moskva för att skaffa lifsmedel ät sig och de belägrade. Den 4 juli 1611 bröt Sapieha sålunda upp från Moskva.8

Under det första intrycket af den från Sapieha hotande faran hade landtvärnets trenne ledare, Trubetskoj, Zarutskij och

.soldkraf och undsättningsexpeditionens förhinder. De la Gardies cit. bref till konungen af 12 juni 1611. Efter samma källa, men missförstådt: Widekindi 308 (/. u. 242 rimligare; upprepadt af Naruszewicz I, 332).

1 Redan 12 dec. (n. st.) 1610 hade konung Sigismund (i bref till Laur.

Gembicki, från lägret vid Smolensk, orig., Extraneä) klagat öfver penning-

bristen i Moskva: ».. . Skärby przes pierwszego Dimitra iedne rozrzutnie

rozszafowane, a przes Suiskiego ostatek ich in angustiis tego panstwa tak

wyniszczony iest, ze malo co we zlocie, srebrze y kleinociech zostalo.»

* Deras eget vittnesbörd: Widekindi 363 (/. u. 295).

• Sapiehas dagbok {Polska a Moskwa 309 f.). Hufvudsakligen efter samma källa: Hirschberg, Mary na, 285 f.

Ljapunov, den 16 juni 1611 skrifvit till Odojevskij och metropo-liten Isidor med uppmaning att förmå De la Gardie till skyndsam undsättning. Man skulle tillmötesgå dennes önskningar och utlofva Nöteborg eller Ladoga som pant för solden, hvilken dock icke kunde sättas lika hög som tillförene i Skopins aftal. Den väckta frågan om tsarvalet skulle bli föremål för underhandlingar med De la Gardie, när denne väl kommit med undsättningshären till Moskva.1 — Den 23 juni 1611 förnyade landtvärnsledarna, i ett bref till Odojevskij och öfriga maktägande i Novgorod, sina enträgna maningar att skaffa skyndsam hjälp. Och samtidigt öfversändes till dem en urkund, enligt hvilken landtvärnet högtidligen utvalde den svenske konungens äldste son till Rysslands tsar och storfurste. De novgorodska myndigheterna skulle kungöra detta för De la Gardie och hans krigsöfverstar samt jämte Baturiin med honom afsluta ett fördrag på grundval af landt-väraets beslut, i enlighet med ett samtidigt öfversändt utkast. Därvid skulle, om så fordrades, både Nöteborg och Ladoga utöfvas som pant för solden, men endast så mycket svenskt folk skulle insläppas på dessa fästningar, att räntans ordentliga uppbärande kontrollerades. Köla skulle under inga förhållanden afträdas) emedan det utgjorde hela den norra landsändans försvar /och i svenskarnas händer skulle lända den ryska handeln till förfång. Man skulle föra klagomål hos De la Gardie öfver svenskarnas framfart i trakten kring Köla och deras befarade anslag mot Soma och Solovietsk.8 När fördraget med fältherren vore afslutet, skulle landtvärnet aflarda sändebud till den svenske konungen, som med sin son borde komma till Viborg, så att han vore Ryssland närmare. Brefvet slutade med förnyadt inskärpande af

nödvändigheten att skaffa hjälp från De la Gardie, på det icke polackerna måtte alldeles ödelägga Ryssland.8 — I enlighet med dessa förklaringar hade landtvärnet

1 Skrifvelsen refererad i det senare brefvet af 23 juni 1611: Widekindi 363 (/. u. 294 f.).

2 Se sid. 230.

8 Brefvet, som med Novgorods kansli föll i svenskarnas händer först

efter stadens eröfring, meddelas i svensk öfversättning hos Widekindi 361 f.

(/. u. 292 f.); det är registreradt i Diarium 160g—1647, Muscov. Af Ljapu-

novs titel »dumnoj dvorjanin», den lägsta af de i bojarduman representerade rådsklasserna, har Widekindi gjort den mystiske Dupnoi Twornm (Dupeno-

vius Tuorninus)! (Jfr. t. ex. Sobr GG II, 547.) — De la Gardie skrifver i

det cit. brefvet till konungen af 28 aug. 1611: .. Och aldenstundh iagh243

redan utsett medlemmar i den tillämnade beskickningen till Sverge, och dessa, furst Ivan Feod. Trojekurov, Boris Step. Sabakin och djaken Sydavnoj Vasiljev, åtföljde Wachof och Munk på dessas återförd till Novgorod.1 Men dessa eftergifter höllos endast för nödfall i beredskap; samtidigt afläto landt-värnsledarna till De la Gardie en skrifvelse, i hvilken de väl anhöllo om hans understöd, men bådo honom afstå från alla territoriella anspråk, med hänsyn till landtvärnets förklaring i tronföljdsfrågan och för att ej väcka anstöt hos menigheten.2 Dessa budskap från landtvärnet synas ha anländt till Novgorod 2 juli lön;8 under tiden hade de tvistiga underhandlingarna mellan Novgorods myndigheter och den svenske fältherren alltjämt fortgått.

De la Gardie hade i själfva verket aldrig ämnat utan konungens uttryckliga befallning inlåta sig på ett nytt äfventyrligt tåg till Moskva; för att göra landtvärnet till nöjes hade han på sin höjd velat angripa Dmitrijs anhängare i det pskovska området; därigenom ville han vinna Nöteborg som vederlag och samtidigt få tillfälle att främja konungens utvidgningsplaner.4 Landtvärnets talmän i Novgorod hade emellertid alltjämt ford-

bådhe derutaf såssom och af the Ryske öfwersters bref, som under Muskou liggie, som migh omsider tilhonde kom, förnam, att the medh list omginge och tractede der efter, att the måtte med fagre ordh bringe oss här utur landett, aldenstundh samme öfwerster begäredhe udi deris schrifwelsse, att iagh ingen af ryske befästningerne efter stå wille, på thett att gemene man icke måtte derigenom förargade blifwe, såssom E. K. M:t af copian af samme breß, som iagh E. K. M:t härmedh i underdånighet tilsänder, widare förnimmandes warder. Men de Nougordske hade dhe lykwäll tilskrifuit, att the skulle Nötheborgh och Ladga pantzwys opdrage, dogh med den beskedh, att ringa af s[venskt] folk skulle der opå blifwe, allenest att opbäre skatten der af lhänen, såssom iagh sedan aff deris bref, sedan iagh hytt på slottet kom, förnummit haffwer, af huilket deris bref iagh E. K. M:t och een copie hårhooss i underdånigheet tilsender.» — Jfr Södergren i 2, n. 19.

1 Novyj letopisets 138. Dess uppgifter bestyrkas af vojvodernas i Soma, Licharevs och Besiednyjs, bref till de svenska myndigheterna [i [-Österbotten],-] {+Öster- botten],+} Soma 20 aug. 1611 (Akty AE II, 241 f.), där det efter omnämnande af landtvärnets val heter: »och våra bojarer affärdade på hela ryska landets vägnar till eder konung Karlus sina sändebud, stolniken furst Ivan Fedorovitj Trojekurov och hans medförordnade, och skickade genast edra budbärare Ants Puchov och Ants Mak tillbaka till Jakov Puntusov.»

* Se föreg. not.

8 Bantysj-Kamenskij IV, 143.

4 De la Gardies cit. bref till konungen 12 juni 1611. »Och aldenstundh

iagh utan E. K. M:tz befalning icke understår migh att dragé medh folket244

rat, att han skulle tåga till Moskva, och i så fall lofvat Nöteborg som pant; besättningen skulle dock till hälften bestå af ryssar. Fältherren föreslog i stället, att på sådana villkor endast Cobrons regemente skulle sändas som

undsättningskår till Moskva;1 men då ryssarna envist fasthöllo vid sin fordran, erbjöd han sig till sist att själf rycka dit med hufvudhären, om en svensk ståthållare med ioo man genast finge besätta Nöteborg och fästningen sedan fullständigt upplätes åt svenskarna, när undsättningsexpeditionen nått till Torzjok; två månaders sold borde också i förskott utbetalas, hvaremot De la Gardie vore beredd att ställa gisslan.2 Ryssarna ville dock icke bjuda ,mer än iooo—1500 rubel och i förstone icke insläppa mer än 20—30 man på Nöteborg. Om fältherren icke antoge detta förslag, borde han i stället, såsom förut varit på tal, rycka in i det pskovska området och tvinga detta öfver på landtvärnets sida — eller ock alldeles lämna Ryssland, då landtvärnet med Novgorods hjälp numera trodde sig ensamt kunna bemästra polackerna.8 — Ryssarnas oginhet hotade att leda till nya förvecklingar; under pågående underhandlingar hade den väntade svenska transporten, i strid mot stilleståndets bestämmelser, hejdats vid Ladoga, emedan den medförde krut och bly.4 De la Gardie besvärade sig öfver detta tilltag och tog repressalier genom att antasta ryska budbärare, som voro på väg mellan Ladoga och Novgorod.5 Då tillförseln äfven för öfrigt började tryta, synes fältherren verkligen ha ämnat vända sig mot

länger in i landet närmare Muschou, icke heller synes rådligit för dens siuk-lige lägenheet och andre breck, som förbte äre, sådant göre, utan der Rys-serne stå så hårdt der opå och dens löfte efterkomme, så will iagh begifwe migh in mooth Pleskou eller Iwanogrodt och dett strekett bårtåth, att the må någon tröst och bistondh af oss hafwe till wydare beskeedh ifrån E. K. M:t.»

1 De la Gardies cit. bref till konungen 28 aug. 1611. Efter samma källa: Widekindi 309 f. (/. u. 243 f.); de inskjutna notiserna om Nöteborg äro hämtade från Petrejus I, 63 f.

* De la Gardie till det novgorodska herrskapet, Luzskij 28 juni 1611. Kop. Dorp. UB.

8 De la Gardies cit. bref till konungen 28 aug. 1611. — Jfr Schaum Eij; han menar sig genomskåda ryssarnas afsikter med förslaget, att svenskarna skulle rycka mot det pskovska området: »Etwan war ihre Meinung, dass wir in solcher Thorheit von einer Vestung zu der andern, biss auff den nassen Herbst und kalten Winter, uns wieder nach Finland und Schweden zu solten unverrichteter Sachen weisen lassen.»

4 De la Gardies nyss cit. bref af 28 juni 1611.

5 De la Gardie till Buturlin 2 juli 1611. Kop. Dorp. UB.245

Jama och Koporje, i enlighet med ryssarnas önskningar och sin egen tidigare plan; han begärde emellertid till understöd proviant, krut och bly från Novgorod.1

Ryssarna framhärdade emellertid i sin oginhet, och då De la Gardie samtidigt erhöll det tvetydiga budskapet från landtvär-nets hufvudkvarter, synes han ha kommit på den tanken, att den länge uppskjutna kuppen mot Novgorod vore enda sättet^ att skaffa sig trumf på hand.2 Den pinsamt ovissa situationen hade blifvit ännu mer invecklad genom ett hemligt anbud från Buturlin, hvilken tycktes vilja återknyta sina tidigare intriger med den svenske fältherren. Vid ett nytt möte framlade han för denne en plan, enligt hvilken den svenska hären skulle låtsas verkligen tåga mot Koporje, men efter en tid plötsligt återvända ; på Buturlins föranstaltande skulle de novgorodska stridskrafterna då vara sända till Moskva och staden öfverlämnas åt svenskarna. Detta anbud väckte dock De la Gardies misstro, och planen var i sig själf äfventyrlig; det var ovisst, om Odojevskij verkligen skulle blotta staden på trupper, äfven om fältherren finge med sig det ovilliga krigsfolket på vägen till Koporje.8 Den ömsesidiga misstron och spänningen kom till våldsamt uttryck, då De la Gardie ryckt närmare staden och slagit läger vid Kolmovklostret, i dess omedelbara närhet. Vid en sammankomst med utskickade från Novgorod synes det ha kommit till ett häftigt uppträde mellan De la Gardie och ryssarnas talman; detta ledde åter till slagsmål och skottväxling mellan det svenska krigsfolket och den ryska eskorten; därvid kunde den retade soldatesken icke afhållas från att börja bränna

1 De la Gardie till det novgorodska herrskapet 30 juni 1611. Kop. Dorp. UB.

2 De la Gardie till det novgorodska herrskapet 3 juli 1611. Kop.

Dorp. UB. Det heter nämligen där: »Efter iagh af dhett Muschousche Her-

skapetz såwäll som idher schrifwelse förnimmer, att I föreslå widtlifftige och

selsamme handeli, som icke så snart kan utredas och till endschap komme, hwarföre kan iagh här icke länger för mangell på proviant förtöfwe, utan nödgas myckit närmare Nougorden, der att wydare medh idher handle och

een ende på saken göre, hwilken wägh, antingen Muschou eller Jama och

Coporien, iagh migh företaghe skall...»

8 De la Gardies cit. bref till konungen 28 aug. 1611. Efter samma källa Widekindi 313 f. (/. u. 245 f.), men missförstådt: det var det svenska krigsfolket, som utan sold vägrade gå mot Koporje, ej det ryska, som af sådant skäl skulle befaras ovilligt att gå mot Moskva; det var däremot de novgorodska myndigheterna, ej det svenska krigsfolket, som ville anvisa vägen till Finland!246

och plundra kring staden (8 juli 1611).1 Fältherren erbjöd dock alltjämt fredlig uppgörelse, men fordrade proviant och penningar åt krigsfolket; stadens uppskrämda styresmän skyndade sig att utlofva detta. Men de beskyllde samtidigt fältherren för att ha gifvit hemliga order om öfverfall på det ryska krigsfolket och för att ha »hotat Novgorod med sin sabel»; självfva hade de alltid varit villiga att skaffa svenskarna proviant och penningar, men De la Gardie hade icke gifvit dem tid. 2

— Ryssarnas utlofvade tillmötesgående förbyttes snart åter till fiendskap; säkerligen kämpade i staden olika partier, med olika ställning till de svenska fordringarna och anbuden.8 Den 12 juli 1611 kom det åter till öppen strid med svenskarna; besättningen gjorde ett utfall, men drefs tillbaka; man brände kloster och hus kring staden, sä att de icke skulle tjäna svenskarna

1 De la Gardie till det novgorodska herrskapet 8 juli 1611. Kop. Dorp. UB. Det heter där, sedan fältherren påmint om sina vänliga anbud: »... Men effter I icke wille der opå godh beslut göre, utan wore nu obilli-gere än tilförendhe och utgiorde den Diaken Anfenogen Golenitzoff att bruke sin otilbörlige mun medh orättwysse beschyllninger, hoot och undseyelser, derutöfwer någre af mitt gemeene krigzfolk blefwe förorsakade emoott min willia att begifwe sigh uth på platzen till idert krigzfolk, som der oss det till trotz hölle, lvka som dhe mante oss uth till att slåes medh sigh, oansedt jagh begärde af Wasilli Iwanowitz Butterlin, när han skildes ifrån migh, att han wille lathe sitt folk dragé åth staden igen, så frampt han till godhe saker benägen wore, att icke någon owillia måtte emillan beggis folk förorsa-kes. Men så snart een phane allenest aff mine ryttere kome ut till idhert folk att förnimme, hwadh the i sinnet hadhe, så begynte de strax skiute opå dhem, kanskee uthan idher wilie och befalningh, af hwilken oförmodeligh fiendskap mitt krigzfolk blefwe rette till att wärgia sigh, och sedan emoott min willie begåfwo sigh in undher Nougorden och någon skada opå idert folk, clöster och bygninger giordhe.» — Djaken Anfinogen Golenistjev nämnes i krönikorna såsom särskildt framstående vid Novgorods senare försvar.

— Jfr Sch aum Eij, som har som datum 9 juli; detta kan måhända vara riktigare, då dateringarna i den Dorpatska kopieboken för tiden f. o. m. 30 juni äro senare korrigeringar. I kopiebokens marginal är antecknadt: »Dette schrefz strax der effter sedan wåre slogz medh Rysserne».

9 De la Gardie till det novgorodska herrskapet, Kolmovo (Colwa) 9 juli 1611; två bref af denna dag, endast det ena med dateringsort utsatt. Det heter i detta: «... I Nougordsche och kanskee de, som minst förstå sigh på saken, hafwe icke allenest mitt godhe tilbudh uttslaget, utan och dhett Mu-skouske herskapetz godhe meeningh wele förderfia.»

3 Krönikan låter förstå det på sitt naiva satt: »I Novgorod var då boja-

ren furst Ivan Nikititj Odojevskoj och med honom Vasilij Ivanovitj Buturlin,

som vojvod, och mellan dessa rådde split och oenighet; likaså höllo krigs-

männen icke råd med borgarne, och vojevoderna höllo oupphörligen dryckes-

lag.» (Novyj letopisets 140).247

•till stödjepunkter.1 Underhandlingarnas tid var förbi; en afgörande brytning var oundviklig. Krigsfolket kräfde allt häftigare sold; det blef allt svårare att skaffa proviant; ett återtåg roed massan af sjuka var vanskligt; äfven de underordnade insågo, att man måste något våga och något vinna.9

Efter att på kvällen den 15 juli 1611 ha hållit krigsråd skred fältherren före kommande dags gryning till anfall på staden. En rysk fånge vid namn Ivasjko Sjval synes ha gifvit anvisning på befästningarnas svagaste punkt, midt på Sofiasidans västra sträckning.8 Sedan man gjort en låtsad attack på Handelssidan, inleddes anfallet med petardering af portarna Tjudin-tsevskaja och Prusskaja;* försöket misslyckades, men icke dess mindre stormades vallen af den svenska hären, hvarvid Cobron och Popler förde de utländska legotrupperna på flyglarna och Evert Horn det svenska krigsfolket i centern. Ryssarna synas ha blifvit fullkomligt öfverrumplade, och medan de under ojämn strid drefvos från torn till torn i stadsmuren, var hela Sofiasidan utom den befasta borgplatsen (Djetinets) prisgifven åt angriparna. Den hetaste kampen uppstod kring det torn, med hvilket befästningarna slutade på Volchovs strand, på stadens norra sida; de belägrade sökte slutligen i båtar taga sig öfver till andra sidan, men drunknade i massa. Buturlin, som skulle ledt försvaret, hade med en del af krigsfolket räddat sig öfver bron till Handelssidan; under den allmänna paniken hade detta begagnat tillfallet att hänsynslöst plundra hus och salubodar, hvarefter de lämnade staden åt sitt öde och flydde till Bronnitsy. Den svenske fältherren däremot lät spärra bron till Handelssidan för den plundringslystna soldatesken och samlade sina trupper till belägring af borgplatsen, dit stadens myndigheter,

1 Schaum Eij f. De la Gardies cit. bref till konungen 28 aug. 1611.

* Schaum ib.\ han är naturligtvis ej invigd i fältherrens planer, men hans framställning icke dess mindre intressant. »So waren die Soldaten bissher mit äller Mühe auff die russische Bezalung auffgehalten worden, und wolten so nicht gern davon. Der Krancken waren sehr viel, die zu Lande in den bösen Wegen, Morassen und vielen Pessen unmüglich war fort zu bringen: und zu Wasser konte man sie dergestalt vor die Vestungen fürüber nicht hinunter bringen, wo nicht gäntzlich Frieden geschlossen würde.»

* Det må framhållas, att det endast är ryska källor, som omtala Sjvals förräderi (Novgorodskija letopisi 555, Hjärnes öfversatte, i Hist. Bibi VI, 617; Novyj letopisets 140).

4 Om dessa portars sannolika läge: Peredolskij, Novgorodskija drev*

nosti, 196.248

främst metropoliten Isidor och vojvoden Odojevskij, hade tagit sin tillflykt.1 Den 17 juni stod han i begrepp att petardera portarna och därefter skrida till storms, men de modfällda ryssarna skyndade att förekomma denna hotande katastrof. Metropoliten oeh vojvoden ansökte om vänskaplig uppgörelse på grundval af landtvärnsbeslutet, att en svensk prins skulle väljas till tsar och storfurste öfver Novgorod och allt Ryssland, samt erbjödo sig att i så fall omedelbart öfverlämna slottet. Med hänsyn till försvarsverkens styrka och det lockande i anbudet synes De la Gardie utan långt betänkande i princip ha antagit detta förslag,2 och redan samma dag insläpptes han med sin liffana på slottet.8 Medan detta sålunda till ömsesidig garanti hölls besatt af både svenskt och ryskt krigsfolk, skred man till närmare fastställande af fördragsvillkoren, hvarvid tydligen enighet var svår att ernå i åtskilliga detaljer. På rysk sida sökte man förmodligen oförändradt genomdrifva landtvärnets förslag till traktat, som dock tillkommit före den sista bråda omkastningen i det politiska läget. Den svenske fältherren underlät icke att begagna sin maktställning som vägande påtryckning och uteslöt ur öfverenskommelsen flera förslagspunkter, som han ansåg lända Sverge till förfång.4 Först den 25 juli hade man enat sig om alla villkor och kunde högtidligen besegla samt med korskyssning och edgång bekräfta den ingångna uppgörelsen. Denna nedlades i tvenne urkunder, den ena utställd och beseglad af metropoliten Isidor, vojvoden Odojevskij och

det novgorodska herrskapets andliga och världsliga ständer, den

9

1 Schaum Eiij f. och efter honom Petrejus, tyska uppl., 472 £, Widekindi 317, /. u. 247 f.

a De la Gardies cit. bref till konungen 28 aug. »Och aldenstundh por-terne wore medh muldh och grus tilfyltte och broeme opkastedhe, så att man icke uthan stort förlust på folch kunde till porterne komme, mykit mindre dem mechtige blifwe, hwarföre inleth iagh migh udi accord medh dhem, att de derigenom måtte sehe, att man effter dheris yttermhere förderf och blodzutgiu-telsse icke tractede...» Jfr Widekindi 320 f.

8 Schaum ib.

4 Se sid. 242. — De la Gardies nyss cit. bref. »Och ändogh the Nou-gordske hafwe några andre punchter föreslagitt, huilket de Muskouske hafwe

welet sigh förbehollit haffue och dem fördenskuldh hytt till Nougorden sändt, att the skulle medh migh derom tractere, emedan iagh utanföre Nougorden lågh, men aldenstundh dhe hafwe warit aldelis obillige, szåssom E. K. M:t af

medfölgiende utcopie af samme punchter hafwer att sehe, så hafwer iagh för

den skuldh dem icke welet eller kunet ingå, utan migh derutinnan på thett

fogeligeste undskyllet.» Jfr Widekindi 321 f., 1. u. 252.249

andra utställd af De la Gardie samt beseglad af honom och öfrigt högre krigsbefäl. Traktaten förklarades från svensk sida afsluten å konungens, hans efterträdares och Sverges rikes vägnar, utan uttryckligt förbehåll af konungens gillande och naturligtvis utan åberopande af särskild fullmakt; från rysk sida åter å det novgorodska herrskapets vägnar, med uttryckligt åberopande af det ryska rikets (genom landtvärnet) fattade beslut och under uttalad förväntan, att det moskovitiska och vla-dimirska herrskapet skulle förena sig med det novgorodska om traktaten och tsarvalet. Genom denna »godvilliga öfverenskommelse» stadfästes Teusinafreden och de mellan tsar Vasilij och Karl IX afslutna traktaterna, med särskildt betonande af förbundet mot Polen; vidare erkände Novgorod Sverges konung som sin skyddsherre. En af den svenske konungens söner, Gustaf Adolf eller Karl Filip, skulle insättas som tsar och storfurste i Novgorod, liksom också i det öfriga Ryssland, om detta ville förena sig med Novgorod. De novgorodska ständerna skulle snarligen affärda en beskickning till Sverge för att med konungen närmare öfverenskomma om villkoren för den dynastiska unionen. Rysslands område skulle utan intrång förblifva afgränsadt mot Sverges enligt Teusinafreden och den följande råläggningen, dock skulle Sverge naturligtvis behålla Kexholm med län och kunde göra anspråk på ytterligare vederlag för den förnyade undsättningen. Härom liksom rörande truppernas resterande besoldning skulle närmare aftal träffas med konungen i sammanhang med uppgörelsen om tsarvalet. Tills vidare skulle staden med tillhörande områden vara De la Gardie hörsam, dess myndigheter skulle bistå honom med råd och dåd, icke fördölja något af vikt och särskildt redogöra för dess drätsel och tillgångar. Å andra sidan skulle svenskarna lämna landets religion orubbad, icke förgripa sig på dess undersåtar, kloster eller stiftelser; såsom garanti mot öfvergrepp bestämdes särskildt, att intet svenskt krigsfolk finge komma öfver på Handelssidan. När den nye tsaren tagit makten i besittning, skulle den svenska garnisonen alldeles aflägsnas, ehuru han naturligtvis kunde taga svenskar liksom andra utländingar i sin tjänst. Kyrkogods och adelsgods finge icke afhändas sina ägare och lämnas till andra, men tsaren skulle naturligtvis äga att med bojarernäs råd utdela förläningar åt' sina in- och utländske tjänare. Bönderna skulle som förut hållas bundna vid torfvan, men kosackernas frihet finge på intet sätt inskränkas. Rätts-250

tvister mellan svenskar och ryssar skulle afdömas vid blandade domstolar, bestående af lika många bisittare af hvardera nationaliteten; öfverlöpande missdådare skulle utlämnas enligt gällande aftal. Handelsfriheten skulle naturligtvis äga bestånd och kunde senare ytterligare utvidgas; tagna fångar skulle utan vidare utväxlas.1

Vid jämförelse med de moskovitiska bojarernas tidigare fördrag med Sigismund lägger man i den svenska traktaten med Novgorod särskildt märke till frånvaron af konstitutionella inskränk-ningar af den nye tsarens makt till bojarrådets fromma. Detta kan förklaras dels af traktatutkastets ursprung från landtvärnets ledare, som hade andra politiska ideal än de för Polen vunna bojarerna, dels också af den svenska fältherrens omtalade granskning, som utmönstrade vissa misshagliga artiklar. Däremot framträder i den novgorodska traktaten liksom i den

moskovitiska en obeslöjad misstro mot öfvergrepp eller onda inflytelser från de inkallade dynastiernas hemland. Den ortodoxa religionen och förvärfvad äganderätt till jord garanterades i båda traktaterna mot allt intrång. I den novgorodska traktatens bestämmelser om landtarbetarnas bundenhet vid jorden och kosackernas oförkränkta frihet kommo tvifvelsutan de båda motsatta

tendenserna inom landtvärnets heterogena massa till uttryck.

* *

*

Efter katastrofen vid Klusjino hade den svenske fältherren stått inför den svåra uppgiften att utkräfva Sverges vederlag af Ryssland på en tid, då detta ännu stod under det omedelbara intrycket af undsättningshärens myteri, af många redan vantolkadt såsom förräderi från den svenska ledningens sida. Den åskådning, som han oförtrutet häfdade mot de ryska myndigheterna i Novgorod och på annat håll, saknade hvarken

1 Fördraget är kändt både efter den af De la Gardie utfärdade urkunden (tryckt på svenska efter en nu förlorad handskrift hos Widekindi 322 f.) och efter den från rysk sida utfärdade (tryckt efter Hans Flörichs samtida tyska öfvers, i Sverges Traktater V, 200 f., besynnerligt nog utan hvarje hänvisning till Widekindi). — Hos Widekindi /. u. 252 f. finner man ett aktstycke, som icke utgör en aftryckt urkund, utan en kompilation af båda de utfärdade urkunderna; förf. antyder själf detta: »Nunc ab utraque parte ratorum pactorum formulas pressiori stylo interseram ...» Dateringen

11 juli tyckes vara en ren godtycklighet. I sådant skick har fördraget af-tryckts, utan hänvisning till Widekindi, i Sobr GG II, 553 f., där en modern rysk öfversättn. bifogats.251

klarhet eller konsekvens. Han begärde skäligt vederlag för påkostad hjälp och dessutom garanti för ett tsarval, som säkerställde Sverges intressen enligt besvurna fördrag. Han äflades ingalunda att påtruga ryssarna en svensk tronkandidatur i stället för den ifrågasatta polska, utan hänvisade dem i första hand till deras infödda stormansätter.1 De novgorodska myndigheternas oginhet och öfvergrepp föranledde honom att taga berättigade repressalier. Och då Ryssland såsom Sverges gäldenär tycktes fara med svek eller åtminstone råkat i uppenbart obestånd, visste han skaffa sin kunglige herre säkerhet i både fastighet och lösören. Ladoga blef för en tid svensk besittning, Kexholm uppgaf ändtligen sitt motstånd, och ryska köpmän måste skatta till de svenska truppernas underhåll. Om den svenske fältherren sålunda icke lät sig utträngas från Ryssland, dröjde naturligtvis å andra sidan icke polackerna att utnyttja de fördelar, som situationen frikostigt erbjöd. Medan polsk militärmakt besatte Moskva, erkändes Vladislav som tsar af de ledande bojarkotterierna, och Sigismunds läger vid Smolensk öfversvämmades af tjänstvilliga ryska lycksökare. Men liksom senare hofvet i Stockholm befanns den polske konungen föga hågad att släppa den utkorade prinsen på äfventyr som pretendent i det kätterska och ständigt jäsande barbarlandet; liksom Karl IX hade han hellre velat för egen räkning vinna största möjliga territoriella utvidgning. Hans förhalningstaktik och allt mindre beslöjade rofpolitik gjorde så småningom Vladislavs ryska anhängare misstänksamma och kallsinniga. När röfvar-tsarens död befriat de samhällsbevarande i Ryssland från den värsta kosackskräcken, började de under kyrkans hägn att sammansluta sig mot de polska inkräktarna och deras ryska handtlangare. Först sent och i farans stund sökte Ljapunovs landtvärn förbindelse med den svenske fältherren, som på afstånd uppmuntrat dess sträfvanden, men det tvekade då icke att inkalla en svensk dynasti att taga hand om samhällets åter-uppbyggande, nu liksom på de varjagiska furstarnas tid. De la Gardie ville emellertid icke uppgifva de svenska ersättningskraven för löften och förespeglingar, som till sist måhända

1 I det senare officiella manifestet om tsar Mikaels val år 1613 heter det i full öfverensstämmelse med sanningen (i detta dokument något högst ovanligt), att ryssarna från svensk sida fingo mottaga råd att icke till tsar utvälja en utländsk furste, vare sig polsk eller tatarisk, utan en rysk man, tillhörande någon infödd härskarätt. Sobr GG I, 613.252

skulle visa sig tomma och bedrägliga. Sverges gäldenär tycktes för att komma ur sitt obestånd behöfva nya försträckningar; det var då säkrast att skaffa sig en bättre fastighet i pant. Novgorods eröfring förknippades med

antagandet af landtvär-nets dynastiska tillbud; påverkad af den polske konungamakarens exempel, inledde den svenske fältherren därmed på eget ansvar en politik, som hans kunglige herre i sina nyktra beräkningar aldrig åsyftat. I afvaktan på det moskovitiska landt-värnets ytterligare förklaringar kunde det novgorodska herrskapet i nödfall konstituera sig som ett eget rike, i anslutning till sin storhetstids traditioner, ehuru visserligen under främmande protektorat. Samtidigt med att Novgorod kom i Sverges händer hade Sigismund ändtligen blifvit herre öfver Smolensk och därmed vunnit en fast hållpunkt i det sönderfallande riket. Både Sverge och Polen framsköto sina gränser mot Moskva, där jämvikten mellan de båda rivaliserande makterna än så länge upprätthölls af den polska garnisonen och det belägrande landtvärnet. Det moskovitiska Ryssland hade samlat sina krafter till självhjäp, men landtvärnets hänvändelse till Sverge tydde icke blott på stundens trångmål, utan inledde en häftig brytning mellan dess socialt och politiskt osammanhörande element. VIL

Det svenska väldets befästande i det novgorodska Ryssland. Expeditionen mot Pskov. Det första landtvärnets upplösning och Karl lXss död.

För De la Gardie erbjöd sig efter den 25 juli 1611 en dubbel uppgift. Han måste å ena sidan söka samla Ryssland kring det novgorodska herrskapets politik. Han måste å andra sidan vinna det svenska konungahuset för samma äfventyrliga planer. Framgången i det ena afseendet betingade utsikterna i det andra. Endast om Karl IX visade sig benägen att utan polsk svekfullhet eller förhalning skänka Ryssland en tsar, kunde detta öfvervinna sin misstro mot utländsk inblandning. Och endast om ryssarna med allvar fasthöllo vid den svenska tronkandidaturen, kunde de styrande i Sverge våga sända till Ryssland en ny pretendent.

Det ljapunovska landtvärnets beslut af 23 juni 1611 hade varit upphof till fördraget mellan Sverge och Novgorod af 25 juli. Det hade förutsatts, att landtvärnet skulle å det moskovitiska och vladimirska herrskapets vägnar biträda det senare, ehuru aftalet förpliktigade Novgorod också oafsedt öfriga ryska ständers hållning. I böljan af aug. 1611 sändes därför Jöran Brynno till Moskva med budskap om den träffade uppgörelsen och med inbjudan till landtvärnet att förena sig med Novgorod om densamma. Under framhållande af landtvärnets tidigare beslut inskärptes nödvändigheten att kraftigt uppträda mot polackerna, som hade att vänta undsättning både från Sapieha och från Chodkiewicz.1 Men något svar på denna hemställan

1 De la Gardie till konungen, Novgorod 28 aug. 1611. Kop. Dorp. UB. »Och hafwer iagh åter igen för tre wekor sedan affärdet Jören Brynno medh min skrifvelse till Muskowen att förnimma, huru såssom Rysserne än ytterligere wele sigh deropå förklare, efter iagh är Nougården mechtigh worden . . —Widekindi 341, /. u. 277 (där beskickningen uppges affärdad i slutet af juli och budbäraren kallas Jöran Bromme).254

kom aldrig att afhöras; i stället kommo sällsamma och oroväckande rykten från Moskva. Det besannade sig snart, att landtvärnet redan blifvit upplöst och att de, som besutto spillrorna af dess makt, hade brutit med dess förra politik.

Landtvärnets olika beståndsdelar hade sammanhållits af hatet mot de polska inkräktarna och länge nog lefvat i dräglig sämja under de tre valda höfvitsmännens ledning. Men farliga anledningar till söndring förefunnos redan i adelsuppbådens och kosackskarornas stridiga sociala intressen. Ljapunov företrädde de besuttnas kraf på säkerhet mot plundring och på ordning i beskattning och förvaltning. Trubetskoj och framför allt Zarut-skij ville däremot icke lägga hinder i vägen för kosackernas själfsvåld och vinningslystnad. Ljapunov och hans meningsfränder hade lyckats få sina intressen försäkrade genom landt-värnsbeslutet af 30 juni 1611. För att hindra kosackernas rof-varhushållning hade man där fastställt vissa grundsatser for landets förvaltning och förläningars bortgifvande. Högsta myndigheten skulle tillhöra det stora krigsrådet, som stiftade lag i form af »hela landets beslut» och som ensamt kunde ådorna dödsstraff eller förvisning. Under detsammas kontroll skulle också förvaltningen skötas af de tre höfvitsmännen genom upprättade fältkanslier. Kosackerna skulle som andra erhålla bestämdt underhåll i förläningar eller penningar, men förrymda lifegna skulle återskickas till sina ägare, och röfveri skulle vara alldeles förbjudet.1 — Dylika bestämmelser måste förefalla kosackerna olidliga och egga dem till motstånd, och deras hat vände sig särskildt mot Ljapunov. Antagonismen inom landtvärnet hade kommit till uttryck redan förut vid afgörandet af den viktiga frågan om tsarvalet. Under intrycket af Sapehias hotande

uppträdande hade hänvändelsen till Sverge med begäran om hjälp framstått som den enda räddningen. Men endast efter långa öfverläggningar hade krigsrådet beslutit köpa den med valet af en svensk prins till tsar.2 Det saknas icke tecken på att kosackpartiet under Zarutskijs ledning därvid motarbetat Ljapunov, hvilkens dynastiska kombination måste förefalla dem vådlig och förhatlig.8 De nationella och religiösa antipatierna verkade inom kosackmassorna blindt och brutalt, och »de förnä-

1 Beslutet är tryckt hos Zabjelin, Minin i Pozjarskij9 (bilagor) 260

f. och analyseradt af Platonov 501 f.

* Se sid. 240 f.

8 Novyj letofiisets 138.255

mes» visliga politik tog sig för dem ut allenast som förräderi. Dessutom funnos säkerligen många, som från Tusjino medfört en inbiten motvilja för tsar Vasilijs krigsmän och deras svenska medhjälpare. Oppositionen behöfde ett namn att sätta upp mot den svenske prinsens, och Zarutskij hade icke svårt att leda dess val på Dmitrijs dynasti. Maryna Mniszechs son blef Karl Filips medtäflare, men denne hade den 23 juni 1611 de mäktigaste förespråkarna.1

Politiska motsättningar lika väl som sociala medverkade sålunda till det stora landtvärnets upplösning. 2 Ljapunov och de samhällsbevarande hade den 23 och 30 juni vunnit stora triumfer öfver sina motståndare, men just därigenom eggat dessa till ett våldsamt anlopp mot den nya regimen. Den 22 juli 1611 blef Ljapunov mördad af ett band kosacker, några dagar efter Novgorods eröfring; måhända hade budskapet om denna katastrof påskyndat de missnöjdas blodiga uppgörelse med sin öfverhet Den kosackiska reaktionen fortsatte med våldsdåd och plundringar mot den herrelösa adelshären, som till sist fann sig nödsakad att öfvergifva lägret och lämna Trubetskoj och Zarutskij fältet fritt. Dessa gjorde alltfort anspråk på att från sina fältkanslier styra hela det ryska landet, men deras myndighet nådde icke mycket längre än de utskickade kosackhoparnas roftåg eller straffexpeditioner.

När den svenske budbäraren, Jöran Brynno, anlände till den kosackiska röfvarkulan, satte man honom naturligtvis i säkert förvar, utan att bevärdiga hans herrar i Novgorod med något svar. De i Moskva belägrade polackerna hade anledning att glädja sig, men deras ställning blef ånyo mer hotad, när kosackhären fått förstärkning från Kazan och sedan Sapiehas död (15 sept. 1611) beröfvat dem ett visserligen mindre pålitligt stöd.8

Det är ovisst, i hvilken mån de rykten, som i Novgorod afspeglade dessa händelser, upplyste den svenske fältherren om

1 No-uyj letopisets, ib.

* Såväl Platonov som öfriga ryska historiker synas med märklig en-

sidighet ha fäst sig endast vid de sociala synpunkterna.

8 Om Ljapunovs mord och den kosackiska reaktionen: Platonov 513 f., Kostomarov III, 155 £, 213 f., Ilovajskij 210 f., Waliszewski 401 f. Widekindis framställning (s. 355 f., l. u. 289 f.) är hämtad från Kobierzycki 433 f., men Widekindi antyder vissa olikheter mellan uppfattningen hos »the pålniske skribenter» och i »the wåras relationer». — Om Jöran Brynnos256

deras verkliga innebörd. Han erfor visserligen, att Zarutskij slagit ihjäl Ljapunov »for höghetens skull» och att denna kata* strof alstrat stort split mellan bojarer och kosacker; den utbrutna trätan skulle dock någorlunda ha bilagts genom ankomsten af 10,000 kosacker från Kazan, hvilka valt Artemij Izmajlov till öfverste i Ljapunovs ställe. Men när De la Gardie meddelade konungen dessa underrättelser, i sitt bref af 28 aug. 1611, nämnde han dem endast i förbigående och utan att sätta det hela i samband med det uteblifna svaret på Brynnos beskickning.1 Han tycktes, eller ville åtminstone tyckas, ännu äga hopp om ett gynnsamt svar från det moskovitiska herrskapet.

Den 3 okt. 1611 förklarade han för konungen, att bojarpartiet och de politiskt mogna bland kosackerna alltjämt önskade en svensk prins till tsar, allenast befarande, att den svenske konungen lika litet som den polske skulle å sin sida fasthålla vid gifvet löfte. De insåge, att Ryssland först under en nyvald tsar skulle komma till ro och enighet, men ville icke veta af Zarut-skijs skyddsling, Marynas och röfvartsarens afföda.2 — Det är i själfva verket mycket sannolikt, att landtadeln och de samhällsbevarande gent emot kosackiska pretendentplaner höllo fast vid den svenske prinsens kandidatur, kring hvilken de en gång samlat sig på sin afdöde ledares inrådan. Men först när de ånyo organiserat sina krafter till kamp mot polska och kosackiska förtryckare, kunde de åter göra sin röst hörd i denna riksviktiga angelägenhet.

Medan sålunda det moskovitiska herrskapet, försjunket i kosackisk anarki, tills vidare gick förloradt för det svenska inflytandet, tycktes bättre utsikter erbjuda sig på annat håll, främst naturligtvis inom Novgorods inflytelsesfar, men också inom det pskovska området. De novgorodska myndigheternas förma-ningsskrifvelser till olika landsändar befunnos värda dess större beaktande, som de framburos af slagfärdiga svenska ströfkårer. Porchov och Torzjok bragtes af Hans Myr utan svårighet att förena sig med Novgorod och besvärja det med Sverge slutna aftalet (aug. 1611). Samtidigt förklarade de maktägande i La-

följande öden är endast bekant, att han i mars 1613 återvunnit friheten och då af De la Gardie försågs med rekommendation till Axel Oxenstierna »för hans trogne tiänst och longelige fengelsse och ahnholdningh skuldh i Mu-scho». (Axel Oxenstiernas Skr. och Br. II: 5, 30).

1 De la Gardie till konungen, Novgorod 28 aug. 1611. Kop. Dorp. UB%

8 Dens. till dens., Novgorod 3 okt. 1611. Kop., ib.Ladoga och Nöteborg, att de ingalunda ville söndra sig från det novgorodska och det moskovitiska herrskapet, utan i samförstånd med dem välja en svensk prins till tsar; de voro emellertid ovilliga att bekräfta sitt beslut med korskyssning, innan de rådgjort med det moskovitiska landtvärnet. Men från Trubetskoj och Zarutskij kommo naturligtvis inga maningar till eftergifvenhet för novgorodska tillskyndelser. De la Gardie hade utan dröjsmål velat sända krigsfolk till de båda fästningarna för att pådrifva deras underkastelse, men hans ryska rådgifvare hade varnat honom för att genom brådstörtade våldsåtgärder väcka anstöt i landet. Han förberedde emellertid en expedition mot de tredskande och hade redan befallt, att lodjeflottan i Kexholm skulle afskära dem från all tillförsel, då nya vänskapsförsäkringar ankommo åtminstone från Ladoga.De la Gardies cit. bref till konungen 28 aug. Efter samma källa Widekindi 341 f. När svenskt krigsfolk anlände dit och för alla eventualiteter också medförde artilleri, föll Ladoga liksom Tichvin utan undflykter till föga och besvor aftalet mellan Sverge och Novgorod (sept. 1611). Lars Anfestsson besatte fästningen med finskt krigsfolk, men för att göra godt intryck lät man af den förra besättningen en trupp streltser stanna kvar i utanverken. Det öfriga svenska krigsfolket sändes under Klas Eriksson vidare till Nöteborg, som småningom ansattes både till lands och sjös. Dess försvarare ställde sig alltjämt icke obetingadt afvisande mot de svenska anspråken; liksom annorstädes stred ett adelsparti mot det gemena krigsfolket och streltserna. Det förra var villigt att utan vidare öfverlämna fästningen i det novgorodska herrskapets våld, men de senare ville icke insläppa någon svensk besättning, innan den nye tsaren anländt från Sverge och tagit vård om sitt land.De la Gardies cit. bref till konungen 3 okt. Efter samma källa Widekindi 385 f., *l. u.* 313 f.

Under tiden sändes också expeditioner från Novgorod både åt landsbygden i sydost, bortåt Torzjok, och till trakterna öster om Ladogasjön; krigsfolket skulle icke blott taga ed af bönderna, utan också beskatta dem och därigenom skaffa medel till soldtruppernas förnöjande. Innan den nya förvaltningen ordnats, hade den svenske ståthållaren tydligen att kämpa med finansiella svårigheter, och han måste i sista hand lita till understöd från Sverge och Finland. I själfvaNovgorod hade han (i aug.) förmått skaffa medel allenast till en månads sold åt trupperna, och kring Ladoga var den mesta jorden bortförlänt till adel eller kyrkliga stiftelser. Inom hären hade emellertid missnöje försports endast bland det självsvåldiga inhemska krigsfolket, af hvilket en trupp ryttare utan vidare afvikit till hemorten, där den dock väntades af tillbörlig näpst.De la Gardies cit. bref till konungen 28 aug., 3 okt. Widekindi 386 f, 337 f.; *l. u.* 314, 274 f., väsentligen efter samma källa; i fråga om myteriet har han dock haft utförligare uppgifter att tillgå.

Gent emot den pskovske pretendenten hade De la Gardie inledt en politik, som tog afstånd från hans kunglige herres intentioner. Ännu 6 juli 1611 hade denne manat honom att fortsätta de anbefallda vänliga underhandlingarna med den nye Dmitrij.Karl IX till De la Gardie 6 juli 1611. *RR*. Men De la Gardie fortsatte att betrakta denne som en opålitlig äfventyrare, så mycket farligare för Sverges intressen, som han sträfvade att utbreda sitt välde öfver Pskov till Staraja Russa och kringliggande trakter. Sedan 8 juli låg han utanför Pskov och sökte tilltvinga sig stadens besittning; samtidigt bedref han en liflig agitation vida omkring.Första pskovska krön. (*PSobrRL* IV, 329). Man uppsnappade ett hans sändebref till invånarna i Staraja Russa, hvari han manade dessa att sammansluta sig med honom mot både polska och svenska inkräktare, som hotade alla rätta kristne med förödelse. Han framhöll sin underbara räddning undan allehanda mordanslag och omnämnde, hurusom den svenske konungen erbjudit honom sin hjälp genom en särskild utskickad. Han förklarade sig dock ha afvisat detta anbud, emedan främmande understöd tillförene, vid polackernas invasion i riket, endast medfört elände, och särskildt emedan nu också svenskarne visat sig fientliga, intagit Novgorod och besudlat dess helgedomar. Tsaren kallade därför alla trogna ryssar att taga tjänst hos honom emot de främmande bespottarna, till religionens och landets skydd.Brefvet, dat. »Wissentårgåisk kloster» 28 juli 1611, finnes i svensk öfvers. bland *Extranea, Ryssland, Handl. och bref.* Det heter: »... När dätt uttspordes, att wår Z. H:tt war kommen till wårtt federnesarff Iwanogoradh, tå begynte komma till oss ifrå månge slott och städher duårener, deteboriask(!), atamaner, kassaker och allehandhe krigzfolk, szåsom och sende Sweriges konung, konung Carl, sine sendhebudh, sin rådhzsecreterere Peder Pedersson medh sine stalbröder, till wår Stormechtighett, tillbiudandes oss sin son Gustaff och medh honom stortt antall krigzfolk, hvar oss behoff giörs.» — Brefvet insändes af De la Gardie till konungen såsom bilagdt hans rapport af 28 aug. — Den nye pretendentensuppträdande måste påkalla åtgärder från De la Gardies sida; måhända mottog han rent af hjälpansökningar från något parti bland de belägrade.Widekindi 344. Utan långt betänkande sände han Cobrons och Hans Boijes regementen under Evert Horns öfverbefäl för att tukta pretendenten och söka förmå Pskov och dess lydstäder att följa Novgorods föredöme.De la Gardies cit. bref till konungen 28 aug. Vid underrättelsen om denna krigsstyrkas annalkande svek modet den stortalige skälmen, och han afvek i hast till Gdov.Första pskovska krön. (*PSobrRL* IV, 329). Ev. Horn till De la Gardie, vid Pskov 2 sept. 1611. Orig. *Dorp. UB.* Men de makthafvande i den befriade staden voro ingalunda sinnade att utbyta sin lyckligt utståndna vånda mot de förhatade utländingarnas regemente. Hunnen 4 mil därifrån, aflät emellertid Evert Horn en skrifvelse till staden, hvari han sade sig ha förnummit, att Dmitrij belägrade densamma och att den åstundade svensk hjälp. Han komme icke blott för att bringa undsättning, utan också för att mana den att med tanke på fäderneslandets välfärd förena sig med Novgorod, som valt prins Gustaf Adolf till tsar och hvars föredöme redan följts af Porchov, Staraja Russa, Tichvin och Ladoga. Man hade förvånat sig öfver att icke också Pskov låtit sig angeläget vara att på samma sätt vinna ett mäktigt skydd mot sina fiender.Brefvet, som i kopia på tyska varit bilagdt Ev. Horns cit. bref af 2 sept. till De la Gardie, är tryckt hos Cordt 35 f. — Man ville i Pskov till en början icke mottaga denna skrifvelse, men blef småningom fogligare och lofvade besked följande dag. Något sådant afhördes dock icke, och Horn fick af tagna fångar veta, att man pryglat budbäraren och förklarat sin afsikt att strida till sista man. Den 31 aug. var den svenska hären utanför Pskovs murar; Horn skickade till Novgorod efter petarder och angrep staden 7 sept. 1611 på natten. Man lyckades petardera en svagt förskansad port, och anfallet skulle utan tvifvel ha lyckats, om icke officerare och soldater gripits af oskälig räddhåga och inställt stormningen.Ev. Horn till De la Gardie, vid Pskov 12 sept. 1611. *Orig. Dorp. UB.* »Jagh tror nepligh, at någon tidh i werlden ähr hört förskamligar een entreprise gå tilbacke, en denne skede, medhan porten wahr öpin, ingen resistence hade the udi ded ringeste, medhan på den orthen inthet folck wahr. Ja, ther kom sådan een skreck iblandh folcket, at een deel förluppo sine werior, och hade iagh all mödo medh them, at iagh bracht them til at marchera i ordningh igen tilbacke... I summa: iagh weet ingen synderligh, som siin debuoir giorde, uthan den onda hade tagit hierta såwäl ifrå then ena som then andra». De skamsna krigsmännen ville sedangodtgöra sin försummelse, men ett förnyadt angrepp, denna gång med stormstegar och på dagen, blef af de belägrade tillbakaslaget.De la Gardies cit. bref till konungen 3 okt. Af en fånge fick man anvisning att pröfva lyckan med beskjutning och minering, men dugligt artilleri tröt, och soldaterna vägrade att utan särskild ersättning befatta sig

med mingräfning; dagsverkare måtte för sådant ändamål anskaffas från Porchov. Ammunitionen bortsköts under fortsatta skärmytslingar med från staden utfallande skaror; det inbrytande höstvädret gjorde de sanka markerna allt mindre tillgängliga. Horn började misströsta om att kunna uträtta något mot den starkt befästa staden, där partierna visserligen ingalunda voro eniga om den hållning, som borde iakttagas mot svenskarnas fordringar och anbud. Horn mottog samstämmande vittnesbörd om att »de förnäme», adeln och borgerskapet, voro stämda för eftergift gent emot svenskarna, men att »de gemene», kosacker och småfolk, våldsamt motsatte sig denna politik och intrigerade med Dmitrij. Den svenske fältherren måste under sådana förhållanden öfverväga, huruvida det icke voro rådligast att lämna Pskov och angripa pretendenten, såsom den främlingsfientliga rörelsens hufvud. I det längsta hade han visserligen trott sig kunna ha nytta både af denne och af den oregerlige Lisowski, emedan de förut hvar på sitt håll illa ansatt de makthafvande i Pskov och alltfort kunde användas att hålla dessa i schack. Med detta argument hade han bemött De la Gardies förslag, att han borde gå löst både på den kosackiske provinstsaren och på den polske fribrytarhöfdingen.Ev. Horns cit. bref till De la Gardie 22 sept. »Ded myn k[äre] b[ror] befaller, at iagh skole bemödt migh at slå Lisofski eller Demetri åp, wilde iagh gerna göra, om så folcket tilrechte både til belegringen såsom och at senda dyt; medhan när penningar wancka, är rullerna mechtigh stora, men til at göra tienst mechtigh swage. Ej heller weet iagh, om ded wore rådhligt at slå them åp och therigenom förskaffe the Pleskouske eet fryt landh, men migh tyckis rådhligar wara, at man förbidar tidhen, och ther man nödghas oförretta sacker ryckia hedan, at man då lewer Demetri och Lisofski medh sine små hopar at ärta the Pleskousche, som man pläger göra med die små bueckiar, them man låter ärta biörnar, til thes man slepper die stora dockar i ferdh medh them.»

De la Gardie hade från början väntat sig stora ting af Horns expedition och uppmanat honom att söka bemäktigasig både Gdov, Izborsk och Petjory; Gdov vore svagt befästadt, och i Izborsk skulle enligt förljudande Dmitrij äga en fylld skattkammare.De la Gardie till Ev. Horn, Novgorod 17 sept. 1611. Konc. *Dorp. UB.* I enlighet därmed hade Horn verkligen sändt Hans Myr att öfverrumpla Izborsk och bespeja Petjory. Men Izborsk försvarades framgångsrikt af 300 kosacker mot Myrs lama angrepp, och expeditionen var i allo förfelad. De ovissa ryktena om hotande rörelser af Chodkiewicz hade afhållit Horn från att söka vinna bättre framgång mot Gdov.Horns cit. bref till De la Gardie 30 sept. Men då intet stod att uträtta mot Pskov, bröt fältherren 7 okt. 1611 med hela sin här upp därifrån och tågade mot Gdov, där pretendenten enligt tidigare underrättelser endast hade 300 man till sitt förfogande.Horns cit. bref till De la Gardie 12 sept. Första pskovska krön. (*PSobrRL* IV, 330.) Han sökte först genom vänskaplig öfvertalning förmå denne att underkasta sig den novgorodske tsaren. Såsom dennes, Gustaf Adolfs, faltöfverste och troman manade han pretendenten att icke fåvitskt söka häfda sin själftagna myndighet mot både svenskarna, polackerna och det moskovitiska landtvärnet, utan i stället erkänna den nye tsaren och därmed bidraga till hela landets enande. Han skulle såsom ståthållare i den landsända, som nu hyllade honom som tsar, komma i en säkrare ställning än tillförene och icke behöfva frukta, att de obeständiga kosackerna skulle öfvergifva honom och han själf få samma ändalykt som de föregående Dmitrierna. Emedan konungen förut erbjudit honom sitt understöd, då ännu förmenande honom vara den sannskyldige Dmitrij, hade fältherren i hvarje fall icke velat angripa honom brådstörtadt och innan han varnats.Två odat. bref i kop. på tyska bland *Handl. rör. ryska kriget.* Ingresserna och brefven i sin helhet äro hållna i moskovitisk kanslistil: »(Negst Ihr Zarsche Högheiten I. F. G. Herzog Gustaf Adolf Titell) Ihr Zarsche Hogheiten Woiuodt undt Boyar ich Ewerdt Horn fuge digh Knass Dimitri Iwanowitz zu wissen, dass...» — Jfr Widekindi 382 f., *l. u.* 311. — Den karske provinstsaren synes icke fäst något afseende vid detta övertalningsförsök; då Horn kommit utanför Gdov, rönte han motstånd af denne, som dock snart med sin lilla skara måste fly till Ivangorod.Widekindi 383.

Fältherren skred därefter, enligt De la Gardies tidigare anvisning, till belägring af Gdov, men detta företag kom att262

hindras af vissa förvecklingar mellan armébefälet och landtre-geringen. Horn anhöll hos Philip Scheding om nödig förstärkning med artilleri och annat tillbehör för belägringen, men den myndige ståthållaren i Narva tänkte i första rummet på sin egen fästnings säkerhet och vägrade att lämna någon hjälp.1 Krigsbefälet vid Gdov fann sig då föranlåtet att uppsätta en protest, i hvilken det icke blott yrkade på undsättning med krigsförnödenheter,

utan också anhöll att till sin besoldning fa en del af i Narva befintliga ryska handelsvaror. Samtidigt antyddes, att man i Narva tycktes vara månare om den falske Dmitrijs intressen än om den svenske konungens, eftersom man i all vänskap bedref handel med Ivangorod, men vägrade hjälp mot Gdov. — Philip Scheding och krigsbefälet i Narva svarade på denna framställning, att befintliga förråd väl behöfdes i staden; man hade kunnat afstå dem allenast mot säkerhet, att krigsfolket vid Gdov skulle kunna återtaga Narva, om detta fölle i fiendens händer. Som emellertid enligt flyende soldaters utsago mången krigare vid Gdov knappt ägde krut till ett enda skott, ville man likväl afstå en del af det ringa ammunitionsförrådet. Det vore i hvarje fall förvånande, att icke Horns här medtagit tillräckligt med krigsförnödenheter från Novgorod, då den dragit att eröfra två så starka fästningar som Pskov och Gdov. När nu detta företag hade misslyckats, tycktes man vilja kasta skulden på ståthållare och krigsbefäl i Narva. Hvad soldkrafven anginge, vore det omöjligt att utan konungens befallning lägga beslag på det ryska godset i Narva. Konungen hade på ryssarnas begäran tillåtit fri handel på Estlands gräns; det funnes lika mycket svenskt gods i Ivangorod som ryskt i Narva. Vid eventuellt beslagtagande borde för öfrigt det troget tjänande krigsfolket i Narva komma i åtanke främst bland kronans fordringsägare.2

1 Ph. Scheding och krigsbefälet i Narva till krigsbefälet vid Gdov, Narva

4 nov. i6ii. Orig. på tyska, fuktskadadt, Dorp. UB. — De la Gardie till Gustaf Adolf, Novgorod 30 dec. 1611. Orig., ib.: » ... och hade wyAugdo wiserligen, ehuru om Pleskou gått hadhe, kunet twinge och mechtige bleffwitt, om öffwersten Ewert Horn hadhe fhåt eet par stycker och dertill krut och lodh, när han i hösters hooss Philipp Skedingk i Narwen war. Men hann wille ingen bistondh derutinnan göre, oansedt han dertill godh rådh och empne hade...» Samtidigt tadlas Scheding för att ha visat de Ivangorodske, Dmitrijs anhängare, alltför stor eftergifvenhet. — Jfr Widekindi 381 f., 414 f.; 1. u. 310, 335____{Gustaf Adolfs historia 28).263

Horns lättvunna triumf öfver pretendenten kom under sådana förhållanden icke att efterföljas af någon beståndande framgång mot Gdov eller Pskov. Af den utskämde provinstsarens anhang sökte sig en mängd öfver på svenskarnas sida, och i Ivangorod var man för grannsämjans skull icke angelägen, att han alltför länge skulle gästa staden. I början af dec. fann han också lämpligt att afvika till Pskov, där han kunde påräkna vänligt mottagande af pöbeldemokratin.1 Horn åter kallades att pröfva sina krafter på annat håll inom det novgorodska herrskapets område.

Det tredskande Nöteborg hade icke gifvit efter för fortsatta påtryckningar, och De la Gardie fann nu lämpligt att pröfva verkningarna af krigshot. Vid sin ankomst till fästningen (30 nov. 1611) lät Horn omedelbart förklara, att han icke ville framföra sitt artilleri och angripa, innan han försökt att komma till vänskaplig uppgörelse på grundval af Nöteborgs anslutning till Novgorods politik. Genom att ställa sig tredskande försvårade staden förbindelsen med Sverge och tvingade den nyvalde tsaren att uppskjuta sin resa till Ryssland. Denne kunde nämligen icke anförtro sig åt ryssarna, så länge en del af Novgorods underlydande ginge så långt i misstro, att de vägrade mottaga en svensk besättning, som i all frid ville bygga och bo med de infödde. Genom sin genstörtighet kunde de bringa landet i fara att åter blifva ett rof för »en hop Dmitrier samt polacker, turkar och tatarer». Om de alltfort ville förhindra den nye tsarens af hela landet åtrådda ankomst, skulle utan tvifvel den ryska nationen förbanna dem samt utrota dem och deras ätt.2

I själfva verket misströstade Horn om att genom belägring kunna fa Nöteborg i sitt våld. Fästningen var stark och väl försvarad samt hade lätt att proviantera; en belägringshär måste hämta förråd långväga ifrån. Under sådana förhållanden hade han varit tillfreds, om man i Nöteborg velat mottaga en svensk ståthållare med 20 — 30 man. Han hänsköt dock denna fråga till De la Gardie och hemställde samtidigt, om man icke borde söka sätta eld på fästningen; han hade redan vidtagit sina förberedelser. 8

1 Widekindi 384, /. u. 312. Första pskovska kron. (P Sobr RL

IV, 330.)

8 Brefvet är relateradt i Ev. Horns skrifvelse till De la Gardie, vid Nöteborg 30 nov. 1611. Orig. Dorf>. UB.

8 Ib. »Je envie d'envoyer trois ou quatre hommes dedans les chateau qui m'ont promis pour certain de mettre feu

la dedans; je eux fait de grand2ö4

Horn bragte det med sina förmaningar och hotelser icke vidare, än att man i Nöteborg förklarade sig redo att vid första budskapet om den nye tsarens ankomst till gränsen öfverlämna fästningen till denne. De la Gardie uttryckte emellertid till det svenska hofvet den förhoppningen, att de tredskande skulle gifva gynnsammare besked, när den beskickning, som från Novgorod skulle afifärdas till Sverge, på denna resa toge in i staden.1

Medan De la Gardie sålunda på allt sätt sökte samla Ryssland kring Novgorods beslut af 25 juli 1611, var han alltjämt i ovisshet om den ställning, som hofvet i Stockholm intog till hans politik. Hans budskap till konungen af 28 aug. hade åtföljts af en skrifvelse från Novgorods ständer, i hvilken dessa buro vittnesbörd om sin underkastelse och bådo konungen att i enlighet med fördraget taga dem under sitt hägn och skänka dem en af sina söner till tsar, antingen Gustaf Adolf eller Karl Filip.2 Fältherren syntes emellertid från början anse det självklart, att Gustaf Adolf icke därvid borde komma i fråga, och ban yrkade i stället, att Karl Filip med det snaraste skulle af-färdas till Viborg för att i denna gränsstad afvakta lugnare tider i Ryssland. De klentrogna ryssarna skulle därigenom få ett tydligt bevis på konungens gunstiga afsikter, och detta skulle mäktigt bidraga till landets samling kring Novgorods politik. De la Gardie bad enständigt konungen, att han icke skulle framställa några fordringar utöfver fördragets bestämmelser och därmed bringa fältherren i skef ställning till ryssarna.8 Hertigen borde afifärdas redan under vinterns lopp och helst åtföljas af några hundra man krigsfolk; ryktet härom skulle märkligt gagna Sverges sak. Ännu före höstens slut ämnade De la Gardie låta en stor beskickning från Novgorod frambära dessa önskningar och förhoppningar till konungen. Redan i sept. sy-

promesses. Die wete inthet een af den andra, men leel skal ded gå an upå en nat och een tima. Tyckiess myn bror ej wara rådhligh, så sent ret hastigt detta bu-dhet tilbacka, och skrif migh til dyn meningh.» — Man känner hvarken De la Gardies svar eller öfver hufvud händelsernas vidare utveckling vid Nöteborg.

1 De la Gardie till hertig Gustaf Adolf, Novgorod 30 dec. 1611. Kop.

Dorp. UB.

9 Skrifvelsen, dat. Novgorod 27 aug. 7119 (1611), finnes i öfvers, på

tyska (af Hans Flörich) bland Muscov., Förhandl., Karl IX:s tid. Den är

tryckt hos Widekindi 371 f<, /. u. 298 f. (Gustaf Adolfs hist. 25 f.)

8 De la Gardies cit. bref 28 aug.265

nes han ha vidtalat vojvoden Odojevskij att träda i spetsen för denna legation, men saken blef tills vidare uppskjuten.1

Först i dec. 1611 voro de novgorodska sändebuden redo att draga sina färde till Sverge. Odojevskij hade tydligen visat sig oumbärlig vid förvaltningens skötsel, och i hans ställe blef archi-niandriten i Jurjevklostret Nikander legationens främste man.2 I det novgorodska herrskapets fullmakt för densamma åberopas efter den vanliga historiska inledningen det moskovitiska landtvärnets beslut af 23 juni 1611, och därjämte betonas Ruriks och de följande storfurstarnas vaijagiska härstamning. Metropoliten och prästerskapet lofva att anbefalla den nye tsaren i Guds skydd; Odojevskij och de världsliga ständerna förbinda sig att tjäna honom obrottsligt och utan argan list. Under sändebudens frånvaro utlofvas förböner och vård om deras hus och hem.8

Beskickningen hade emellertid icke ännu lämnat Novgorod, då De la Gardie fick en underrättelse, som måste utöfva ett visst inflytande på hans planer. Det var budskapet om hans kunglige herres frånfälle den 30 okt. 1611. Han fann icke tjänligt att kungöra denna händelse i Novgorod, innan den stora beskickningen lämnat staden.4 Men för den nya regeringen i Stockholm skyndade han att utveckla sitt politiska program och kraftigt förorda sina planers fullföljande. Han tillskref i sådant syfte på en gång den nye konungen, änkedrottningen, Axel Oxenstierna, Henrik Horn samt de båda inflytelserika kansli tjänstemännen Nils Chesnecopherus och Erik Elfsson.

För Gustaf Adolf uttalade han sin förundran öfver att den framlidne konungen icke besvarat hans sista skrifvelser, i hvilka han omtalat Novgorods eröfring och senare timade händelser. Han

1 De la Gardies cit. bref 3 okt.

2 Nikander var archimandrit i Jurjevklostret 1606—1618 (Strojev, Spiski ierarchov i nastojatelej monastyrej, 44). Bland öfriga medlemmar af beskickningen voro: igumen i Blagovestjenskklostret Antonij (jfr ib. 112), adelsmännen Poluecht Matvejevitj Kolytjov och Michajlo Borisovitj Boborykin, djaken Tretjak Kopnin, köpmännen Stepan Igolkin och Ivan Charlamov.

8 Akten är tryckt i Dopoln. k. Akt. /st. I, 283 f. och utgör egentligen det novgorodska herrskapets formliga beslut (prigovor) att affärda en beskickning; det är beseglad af metropoliten Isidor med hans sigill och af Odojevskij med Novgorods, dessutom underskrifvet af representanter för de olika stånden. Den instruktion (nakaz), som utan tvifvel meddelades sändebuden, är icke bevarad.

4 De la Gardies cit. bref till Gustaf Adolf 30 dec. Jfr Widekindi 371,

388, 407; /. u. 317, 329.2 66

framhöll såsom förut, att Sverges utsikter i Ryssland uteslutande berodde på fasthållandet af den dynastiska uppgörelsen med Novgorod! Karl Filip borde därför med det snaraste komma till Viborg för att öfvertyga ryssarna, att man icke från svensk sida, liksom tillförene från polsk, ville svika sina gifna dynastiska löften. Genom att mottaga ryssarnas val skulle man icke blott vinna tillfälle att utvidga Sverges gränser, utan också stärka sin ställning mot Polen och därmed förbereda en vänlig uppgörelse med denna makt Till vittnesbörd om ryssarnas allvarliga föresats att söka vinna landsfred under en svensk tsar öf-versände fältherren samtidigt landtvärnets beslut af 23 juni 1611.1

I samma anda var hänvändelsen till änkedrottningen affattad, och i sina bref till Oxenstierna och öfriga inflytelserika vänner talade De la Gardie i kraftiga ordalag om den skam och skada för riket, som ett uppgifvande af den vunna maktställningen i Ryssland skulle innebära. Polackerna skulle åter fa fritt spelrum för sina intriger, och den nye falske Dmitrij skulle lätteligen kunna fa makt med det besvikna och herrelösa folket.2 Om hertigens afresa af något skäl måste uppskjutas, tänkte sig fältherren möjligheten, att åtminstone fullmyndiga kommissarier affärdades till Novgorod för att bekräfta traktaten och gifva

ryssarna godt hopp om den nye tsarens snara ankomst.

* *

- *

1 Se sid. 242. De la Gardies cit. bref till Gustaf Adolf 30 dec. Det heter efter beklagandet af Karl IX:s död: »Och ändog dette klagelige fallett liändt är, szå står lykwäll heele wår gode påbegynte handeli här i Rysslandh der opå, szåsora och thett nougordsche herskapetz enhellige bön och begären är, att de E. F. N. elschelige käre her broder herttig Carli Philipp (emedan de wäll besinne, att E. F. N. ifrån Swerigie icke ombäras kann) till deris Zaar och Storfurste på denn accord och contract iagh med dem udi .all underdånigh och trogen wällmhening giordt haffwer, bekomme måge...»

® De la Gardie till drottning Kristina, Novgorod 30 dec.; till Ax. Oxenstierna 20 dec. (orig. i Oxenstiemska saml., tryckt i Skrifter och brefväxling II: 5, i f.; kop. i Dorp. UB.); till Henr. Horn samma dag; till Chesneco-pherus och Er. Elfsson samma dag. Kop. Dorp. UB. (Widekindi 389 f., /. u. 316). I brefvet till de sistnämnda anbefaller De la Gardie de i västerländska •seder bortkomna ryska sändebuden till deras välvilliga handledning; de äro »ohöfledt folk och wethe icke af fremmande landz bruk och seder eller huru dhe sig udi sådane legationssaker förholle och anställe schole .. Och efter de twå goster, som medh följie, äre för szänningebudh på stadzens wegner utsände, I wele fördenschuldh så lagatt, att de der effter måge, så widt dett sigh bör, ährede och satte blifwe och dwerencrne, som för up-warttere följie, deris stelle för sig bekomme, efter såsom de hwar för sigh migh der om beditt hafwe, att iagh ider der om tillschrifhve wille.»267

De la Gardie afvaktade med spänning utgången af den pröfning, som hans politik hade att bestå inför det nya hofvet och statsmännen i Stockholm. Han spanade förväntansfullt efter tecken, att det ryska landet ville söka samhällsfrid och trygghet* mot Polen under Sverges beskärm och den novgorodske tsarens spira. Han kunde icke veta, att redan vid denna tid en ny nationell väckelse utgått från det andra Novgorod, i låglandet vid Volga, och att ett nytt landtvärn snart, men endast för kort tid, skulle erbjuda den svenske prinsen sin hyllning.

Sedan De la Gardie den 25 juni 1611 på eget ansvar inledt en dynastisk äfventyrspolitik, som visserligen icke oförmedladt bröt med Karl IX:s nyktra statskonst, befann han sig i samma ställning till sin kunglige herre som den polske hetma-nen efter fördraget 17 juli 1610 till Sigismund. Den tystnad, som konungen iakttog, kunde knappast tydas som annat än ett förstucket ogillande, och den svenske kungamakaren var betänkt att, liksom den polske, resa till det kungliga residenset för att rättfärdiga sina mått och steg mot belackares uttydnin-gar. Han framställde aldrig uppgörelsen med Novgorod såsom någon triumf, hvilken han stolt kunnat lägga för konungens fötter, men han försvarade den självmedvetet såsom den bästa utvägen att under svåra förhållanden skaffa Sverge beståndande fördelar. Han hade vunnit en tillräcklig pant för Sverges erkända kraf på territoriellt vederlag, och han hade fatt till stånd ett tsarval, som tycktes på ett oanadt sätt betrygga dess intressen. Konungen å sin sida hade dock alltid yrkat på valet af en infödd magnat, som fullgjorde sina förpliktelser mot Sverge och afkastade allt beroende af Polen, och han hade önskat makt öfver ryskt land på ett annat sätt än allenast som antagen skyddsherre. De la Gardies förhoppningar, att landtvärnet villigt skulle förena sig med Novgorod i enlighet med sitt föregående beslut, blefvo snart gäckade genom dess ohjälpliga upplösning efter Ljapunovs mord. Den pskovske pretendentens hotande uppträdande gaf anledning till Evert Horns fälttåg, som dock icke medförde några framgångar, utan endast uppenbarade en viss demoralisation bland trupperna och tecken till slitningar mellan de ledande. Det novgorodska herrskapets eget område följde i det hela moderstadens föredöme och erkände uppgörelsen med De la Gardie; endast Nöteborg hade alltjämt de obotfärdigas förhinder. Där liksom allestädes i Ryssland under förvirringens tid stod ett fanatiskt främlingsfientligt nationalparti,268

ledt af hierarkin och stödt af streltser och kosacker, emot ett dristigare framstegsparti, närmast bestående af adeln, hvilket icke skydde att anlita främmande hjälp till samhällsordningens återuppbyggande.

I det hela sammanföllo dessa partier med de ur den sociala antagonismen framgångna intressepartierna, hvarvid dock prästerskapet intog en vacklande hållning: äfven där stodo de kosac-kiska omstörtningsvännerna emot den samhällsbevarande adeln. Partierna hade sammandrabbat inom det första landtvärnet, och för den kosackiska reaktionen mot sina dynastiska planer och sin sociala ordningspolitik hade Ljapunov blifvit det första offret. De skulle mäta sina krafter äfven inom det andra landtvärnet, och Pozjarskij, som upptagit Ljapunovs politiska idéer, äfven i fråga om den svenska tronkandidaturen, skulle en dag tvingas till underkastelse af de upphetsade kosackhopar, hvilka högrö-stadt fordrade Mikael Romanovs val. Därefter måste det blifva det nationella tsardömets svåra uppgift att dämpa kosackernas omstörtningsifver och att samla den tjänstpliktiga adeln till kamp mot Sverge och Novgorod.1

1 En dylik uppfattning af tsarvalet 1613 och dess förhistoria, som i detta sammanhang endast kunnat antydas, står i strid med de framställningar, som hittills behandlat dessa frågor. Till dess rättfärdigande kan jag ännu endast åberopa aktstyckena och de inledande anmärkningarna i min uppsats Nou-veaux documents sur Fhistoire de la Russie en 1612—1613 (i Le monde oriental 1907). Bilagor.

i.

Hertig Karls egenhändiga anteckningar om förhandlingarna med de ryska sändebuden nov.— dec. 1599.

Original i Kungl. Arkiv, Handskriftsamlingen, Gustaf Vasa t. o. m. Karl IX, skrifvet på båda sidor af en pappersremsa; odateradt, senare försedt med den vilseledande anteckningen 1608—1609; här noggrant återgifvet, endast interpunktionen modifierad.

Att först tackseilsen, Seden1 reppetere deres or, såsåm i går förtaides; seden att geffue tilkenne, att för sådanne Benegenhett be-kenne ware skylligh2 medh altt gott igen att förskylle; och efter wi nu gudh tes låff aff inge

fiender wette, anten emott ås heller Suerges Crone, så kunne wi icke heller någen hielp yterliger aff dem Begäre; om pålackkerne wille ware deres konung behielpeligh till nägett yterliger krigh emot ås och Suerges Crone, dem achte" wi icke myckett, utan skall medh gus hielp ångre dem, huar de nägett wille begynne; men efter8 Zaren i Rysland behöffede min hilep4 emott någen sin fiende, Begerres aff SendeBuden de willè latte Sådant förnimme, Så will iagh förklare migh emott Zaren på wisse Condisioner, Så att iag will förhåpes, han skall ware der medh till fris.

och efter SendeBudden i går haffue Tallett om Store Saker, såsåm skulle angå helle Christenhetten och skulle ware ware fiender till till4 förskreckelse och wenner till gledie, derförre Begerres, SendeBuden wille Såndt uppenbare, dermott igen wille wi ås förklare, Så att tett skall ware Zaren till behagh och hans fiender till Bedröfvelse

om frede leses peder nilssåns mening up, och Seies, att Storförsten altidh i Sine Budh och Breff haffuer låffuett wille hålle fres-fördragett, tett Samme wille wi och görre och medh altt gått för-mere; och huar Sådandt skulle på nytt begynnes, kåmme till Stor witlöfftighett och så snartt ware dem skadeligett såsåm ås; wi haffue giortt Mere än freden innehåller, leffrerett Kexshålm Bortt, för en

1 utstr. först

9 utstr. i like

8 öfverskr. huar

4 sic.270

rågånggen haffuer warett Beslutten Och annet mer, icke wellet Samtycke, att Suerge skulle haffue nägett förbund emott Zaren heller någen tillfelle geffue, att honom ifrån disse land såsåm Suerges Crone tilllyde skulle någen skade kunnett wärde tilfogett etc. Om finnerne, att de haffue förhindrett SendeBuden, derförre äre de bleffne straffede.

II.

Uppgifter om den svenska krigsmaktens styrka i Ryss» land och i Lifland, aug. 1609.

Orig. bland Krigshandlingar 1609—1615, Krigsarkivet. A tergo är antecknadt: »Register opå thett folck, som både i Rysslandh och Liftland ähr».

Thenn 18 Augusti kom beskedh ifrån Jacob Pontusson, att wårtt folck skulle ware så Starck i Rysslandh efter Slachttningen widh Twer:

Af nije fennicker finske knechter äre beholdne och frische

Perssoner 917 Sargade och siucke, som ther i landett quarre ähre

Perssoner 315

Af fyre fännicker fremmande Soldater

Beholdne 341

Sargade och Siucke

Perssoner 97 Af Siu Swensche, Franssoische och Tysche Rytere-fhanor

Beholdne 586

Sargadhe och Siucke

Perssoner 78

Af otta finsche Ryterefhanor

Beholdne 1,035

Sargadhe och Siucke

Perssoner 118 Summa Beholdne 2,879

Sargade och siucke 608 Summarum 3,487 270

rågånggen haffuer warett Beslutten Och annet mer, icke wellet Samtycke, att Suerge skulle haffue någett förbund emott Zaren heller någen tillfelle geffue, att honom ifrån disse land såsåm Suerges Crone tilllyde skulle någen skade kunnett wärde tilfogett etc. Om finnerne, att de haffue förhindrett SendeBuden, derförre äre de bleffne straffede.

II.

Uppgifter om den svenska krigsmaktens styrka i Ryss» land och i Lifland, aug. 1609.

Orig. bland Krigshandlingar 1609—1615, Krigsarkivet. A tergo är antecknadt: »Register opå thett folck, som både i Rysslandh och Liftland ähr».

Thenn 18 Augusti kom beskedh ifrån Jacob Pontusson, att wårtt folck skulle ware så Starck i Rysslandh efter Slachttningen widh Twer:

Af nije fennicker finske knechter äre beholdne och frische

Perssoner 917 Sargade och siucke, som ther i landett quarre ähre

Perssoner 315

Af fyre fännicker fremmande Soldater

Beholdne 341

Sargade och Siucke

Perssoner 97 Af Siu Swensche, Franssoische och Tysche Rytere-fhanor

Beholdne 586

Sargadhe och Siucke

Perssoner 78

Af otta finsche Ryterefhanor

Beholdne 1,035

Sargadhe och Siucke

Perssoner 118 Summa Beholdne 2,879

Sargade och siucke 608 Summarum 3,487271

Ähn skole dem herifrån till undsättning Rythere:

Johan De Witt 170

Quarnhem 140

Kimmerlin 120

Krechton 120

Kobrun 11 o

660

Soldater:

Conradh Linck 1,021 I

Colvin 1,000-

Kreill 140J

Summarum 2,821

2,161

Desse äre hoos Grefwen af Manssfältt i Liflandh

Monsieur Regis 637

Lavile 730

Liffländere 500

Christoffer von Sche 112

Peder Michellsson 200

Otto Scheding 200

Måns Pedersson 170

Summa 2,54^

Foottfolch:

Köpeken 540

Popler Suderlandh,

Ruderfurtt 460

Fäm fennicker suensche knechter 1,000

Summa 2,300-Summarum 4,849.

Ähr på wägen dytt till Greffuen

Niclaes Andreas 607 Rytere

Desse skole medh förste dytt

Foottfolck:

Hebron 257

Robortt Sim 76

Sebastian Peckel 11 o

Summa som ther nu ähre och dytt med förste skole 6,941-

- Soldater

300

III.

Novgorodska kanslianteckningar om förhandlingarna med De la Gardie, juni 1611.

Det nedan öfversatta aktstycket, som efter en i Sofiakatedralen i Novgorod påträffad handskrift är tryckt i Akty AE II, 317 f., utgör ett intressant vittnesbörd från Novgorods underhandlingar med den svenske fältherren på försommaren 1611. Det är tyvärr allenast ett fragment, hvilkets innehall gifver blott svaga hållpunkter för dess närmare datering. Af urkundsutgil-varen har det försetts med rubriken Traktat mellan Novgorod och aen svenske fältherren De la Gardie, hvilket naturligtvis är alldeles vilseledande. Det synes knappast ens kunna betraktas som ett från novgorodsk sida framkommet formel it traktatsutkast, där plats lämnats för närmare bestämmelser om en

ifrågasatt territoriell uppgörelse; i så fall skulle man icke finna det mot den officiella kanslistilen stridande uttrycket »deras herre, den svenske konungen.» Närmast torde det böra karakteriseras som en i Novgorods kansli uppsatt anteckning om ett förslag till uppgörelse, vid visst tillfälle framlagdt för den svenske fältherren. Det härrör säkerligen från ett sent skede af förhandlingarna, ty planen att rikta de svenska stridskrafterna mot den nye pretendenten i det pskovska Ryssland framkom enligt andra vittnesbörd egentligen först i slutet af juni 1611. I sitt bref till Novgorod af 30 juni förklarar sig De la Gardie icke vara ovillig att tåga mot Jama och Koporje för att tvinga affällingarna till lydnad; den 2 juli heter det i bref till Buturlin, att denne »andeligen står dher opå», att De la Gardie skail sätta denna afsikt i verket (jfr denna afh. s. 244 f.). — Anbudet att stadfästa Teusina-freden hade gjorts af Novgorod redan i början af maj, och aktstycket erbjuder därutinnan och i fråga om det tillämnade förbundet mot polackerna intet anmärkningsvärdt. Af särskildt intresse är däremot förslaget, att Sverges ytterligare vederlag för påkostad hjälp (närmast framställdt som en »hedersgåfva», troligen efter förebild af äldre tiders »vänskapsgåfva», jfr denna afh. s. 6) skulle utgöras af vissa mot svenskt område gränsande delar af Nöteborgs län, medan själfva fästningen uppenbarligen skulle förblifva i ryssarnas händer. Det är troligen i sådant sammanhang, som De la Gardie i bref till de novgorodska makthafvande af 28 juni uttalar sin förundran öfver deras ovisa »karghet», då de »för en ringa befästnings skull» syntes vilja sätta hela landet i fara. Det är slutligen beaktansvärdt, att i aktstycket icke förekommer någon antydning om de dynastiska planer, som i början af juni framkastats af Buturlin; landtvärnets beslut af 2j juni hade tydligen därutinnan icke påverkat (eller hunnit påverka) Novgorods politik.

Och på sammankomsterna hafva vi aftalat och enat oss, att det moskovitiska och novgorodska herrskapets folk skall hålla samman med det svenska rikets mot det polska och littauiska folket; och hvarken det svenska riket eller det moskovitiska skall göra fred med dem, emedan de brutit korskyssningen; och det moskovitiska riket skall hafva fred med det svenska, som förut, såsom det uppgjordes i Tjavzino år 106, och de skola lefva i vänskap och kärlek och stadigt hålla och obrottsligt uppfylla alla punkter, som nedskrifvits i dessa aftal och bref----—

[vi ha aftalat] med Jakov Puntosovitj Delagarda, att Jakov Puntosovitj med allt krigsfolket skall gå och rensa Jama, Ivangorod,273

Koporje, Gdov och förena dem med det moskovitiska riket och icke införlifva dem med det svenska, och han skall uppehålla sig i de län, som hålla med skälmen, men inpå Novgorods område skall han icke uppehålla sig och icke befalla sitt krigsfolk att föröda det Och deras herre, den svenske konungen, till ära, på befallning af mitropoliten Isidor af Novgorod och Velikie Luki och bojaren och vojvoden furst Ivan Nikititj Bolsjoj Odojevskij och dvorjaner och bojarsöner och folk af alla stånd hafva de afträdt pogosterna på andra sidan Neva pogosten1 pogosten pogosten

med byar och gårdar och alla ägor; odi dessa pogoster skola ha samma gränser emot Novgorods område och Oresjeks län, som hvarje pogosts byar och gårdar och ägor tillförene haft; och de skola icke öfverskrida de förra gränserna för Novgorods område och Oresjeks län. Och den svenske vojvoden Jakov Puntosovitj Delagarda med öfverstar och ryttmästare och allt krigsfolk skall tåga från Novgorod till nämnda städer, och dessa städer, Ivangorod, Gdov, Jama, Koporje och deras län skola de rensa och förena med det moskovitiska riket, men icke själf taga dem i besittning och förena dem med det svenska riket; och hvar helst dessa städers krigsfolk har samlat sig och vill hjälpa skälmen, dit skola de tåga eller sända folk, för att rensa städerna och förmå folket att hålla sig till det moskovitiska riket. Och öfverstarne och ryttmästare och krigsfolket skola i ingenting hafva samfärdsel med skälmen, som var i Ivangorod och kallar sig tsarevitj, ej heller med det polska och littauiska folket, icke sluta fred med dem och i intet bistå dem och icke i förening med denne skälm eller med det polska och littauiska folket tåga mot och bekriga det moskovitiska och novgorodska herrskapets folk. Och på Novgorods område, vid Ladoga och vid Oresjek och i hela Novgorods län, skola de icke bekriga byar och gårdar och icke fängsla eller misshandla eller plundra .eller på något sätt förehafva ondt mot det novgorodska länets folk, hvilket håller sig till det moskovitiska riket, och de skola icke svikligt förgripa sig på Novgorod eller på Ladoga eller öfriga städer och icke bränna eller förgripa sig på städerna; och de ryssar, som tagits till fånga under pågående fälttåg, skola de alla släppa i frihet. Om det svenska riket och det moskovitiska riket skola enligt de föregående fredsbrefven och

enligt aftal vara i enighet och icke bekriga hvarandra; och det ena riket skall icke sluta fred med den polske och littauiske konungen, och vi skola å ömse sidor icke önska den littauiske prinsen till det moskovitiska riket. Och på de pogoster, byar, gårdar och alla ägor, som folket af alla stånd i det novgorodska herrskapet afträdt till det svenska riket nu och för framtiden, skola de moskovitska och novgorodska herrskapens folk icke [hafva något att skaffa]. . .

1 Lucka i handskr.

Almquist.

18 Rättelser och tillägg.

Sid. 39. Om de begynnande förvecklingarna mellan Sverge och Ryssland efter Kexholms öfverlämnande nämnas några ord i Klas Flemings (till Lehtis) bref till Michel Olofsson 12 nov. 1597 (orig., Hert. Karl af Södermanland: Skrif v. t. hertigens hofmäny sekreterare etc.). Från rysk sida skulle ha förklarats, att Kexholm icke öfverlämnats i det skick, hvari det befunnit sig vid eröfringen; Arvid Eriksson hade dock tillbakavisat denna förebråelse.

» 40. Om tsarvalet 1598 se också Stjepkins ofta cit. afhandling i Areh. f. slav. Phil. XXI, 596 f.

» 89. Tsar Boris1 bref till kejsaren, dat. nov. 1604, är tryckt ib. XX, 251 f.; det torde gifva ett begrepp om innehållet i den samtidigt till Karl IX aflåtna skrifvelsen, för såvidt det i båda är tal om pretendentens framträdande.

» 97, 99. De använda uttrycken om Dmitrijs planer att beskatta klostren torde vara något för skarpt formulerade, då det icke är bekant, i hvad mån han därutinnan verkligen genomförde sina afsikter. De ha i hvarje fall varit af största betydelse; i litteraturen omnämnas de af Bussow.

» 197 not i. Om Klaus Grambow finnas en del upplysningar hos H. J. Hansen, Geschichte der Stadt Narva (Dorpat 1858), s. 71. Hans affärer med svenska kronan har jag ické kunnat beröra i afhandlingen, ehuru jag i tidens handlingar därom funnit åtskilligt af intresse.